

۲

سىلاھلا اولچولن تورپاق!

"25 - 1324 - جى ايللرە آذربايجاندا مىلى - دىئوكراتىك حىرىكات"

مىئالى عىرىضا

حۆرمەتلى و چالىشقان دوست، مىئالى عىرىضانىن
اوزون اراندىرمالارىنىن و امگىنىن نىئىجەسى
«سىلاھلا اولچولن تورپاق» ادلى اىكى جىلدلىك
دگرلى كىتابىنى سئوئىجلە پ.د.ف فورماتىندا
اوخوجولارا تقىم اندىرىك. بىزە بو اىمكانى
وئرمك اوچون بولداشومىزا مىنندارىق.
آچىق سۆز

آذربایجان ملی حکومتی - 60

سيلاحلا اولچولن تورپاق!
"1324-25- جي ايللرده آنربايجتدا ملي- دنموكراتيك حرڪات"

ميانالي عليرضا

سيلاخلا اؤلچولن تورپاق!

" 25-1324- جى ايللرده آنزيباجتندا مىلى- دىموكراتىك حرڪات "
مىيالى عئيرضا

نشر ايلي- 1384- جى ايل.

نشر يئرى- كانادا- ونكوونر.

نشرين سايى- 500

2- جلددين قيمتى: 32 دلار

Email: miyanali@yahoo.ca

اوز قابيغى(1) - " 21 آنر " مندالى. (1324- جى ايله يارانن آنزيباجن مىلى مجلسى طرفينن تاسيس انديلميش و 22 مين نفر حرڪات اشتراكچيسينا ونزىلميشدير).
اوز قابيغى(2) - " 21 آنر " حرڪتى نين 56 - جى ايل دونومونده پيشه ورى نين مزارى باشيندا توپلانتي.
چاپ:

Print Depot
Digital Centre Ltd.
Print Depot Digital Center
Ltd.
www.printdepot.info
Tel: 604-941-4455

ملی حکومتین اصلاحاتیندا مدنی- معارف تدبیرلری

ایران دولتی طرفیندن
آذربایجان خالقینا معارف
بودجه سیندن وئرلن پول
آدام باشینا تقسیم
اندیرسه اوننی گؤسته رن
بیر واحد تاہماق
اولماز.
من اوننی کبریته تبدیل
ائتدیم. نتیجه بو
چیخدی کی، هر بیر نفره
بیر کیریٹ چؤپوندن ده
آز پای دوشور.

سیدجعفرپیشه وری

اولی و قدیم ملتیمیزین شانلی تاریخینه قیزیل صحیفه کیمی داخیل اولان ملی حکومتین حیاتا کنچیردی بی اصلاحات ، جمعیتین انگشافیندا چوخ مهم رول اوینامیشدی . ملی مدنیتیمیزین اساس مسئله سی ساییلان معارف بو اصلاحاتین ان باشلیجاسی ایدی.
ایران حاکیم دایره لری نین اوزون ایللردن بری حیاتا کنچیردی بی پان ایرانیسیت سیستمی سیاستین نتیجه سینده آذربایجاندا یارانمیش معارف، کؤکوندن ده بیشدیریلمه لی و آنا دیلینده تحصیلین برپاسی بؤیوک امک طلب ائدیردی . یئنی یارانمیش حکومتین بوتون چتینلیکلرینه باخمایاراق ملی مدنیتیمیزین چیچکلنمه سنیه بؤیوک دقت بئتیریلدی .

برباد و ضعینده اولان مکتبلی تعمیر ائتمک ، یئنی لرین تیکمک ،
درسلیکلر حاضر لاییب استفاده یه و نریمک ملی حکومتین ان باشلیجا
ایشلریندن ایدی.

ملی حکومتین خالقین معارفنامه سینه اولان قایغیسینی گؤستریمک
اوچون تکجه بونی قید ائتمک کیفایتدیرکی، ملی حکومتین ۱۹۴۶-
جی تدریس ایلی نین سون ۳ آیی اوچون آبیردیغی بودجه ایران
دولتی نین او زامان معارف ساحه سینه آبیردیغی بودجه دن ایکی
دفعه یاریم آرتیق ایدی.

ملی حکومت دؤورونده معلمه بؤیوک قیمت وئرلیبر و معلملیک
شریف ایش ساییلیردی . معلملرین خصوصی مدال لار لا تلطیف
اندیلمه سی قراری و بیر چوخ معلمین عالی معارف شوراسی نین
مصلحتی ایله مکافاتلانديريلماسی دا ملی حکومتین معارف ساحه
سینه بسله دی بی قایغییا گؤزه ل نمونه دیر .

ملی حکومت دؤورونده وطنیمیزین مرکزی تبریز شهرینده تاریخده
ایکینجی دفعه اولاراق دارالفنون یارادیلدی. بو اقدام خالقیمیزین
حیاتیندا و ملی مدنیتیمیزین یوکسه لیشینده یئنی و گؤرکملی بیر
حادثه ایدی. ۲۱ آذر حرکتی نین رهبری ، ملی حکومتین باش
ناظیری ، ملی اؤندر سید جعفر پیشه وری بو حاقدا دئییردی :
بو علمی مؤسسه نین تاسیسی مدنیت نقطه - نظریندن ۲۱ آذر
نهضتی قدر اهمیته مالک دیر {1}.

" آذربایجان " روزنامه سی ایسه یازیردی: چهارشنبه گونی خرداد
آیی نین ۲۲- سی، آذربایجان ملتی اوچون تاریخی بیر گون ایدی.
دئمک اولارکی ، ایکینجی 21 آذر ایدی {2}.

ملی مدنیتیمیزی یاشاتماق و معارفچیلیک مسئله سینی گئنیشلاندیر
مک اوچون شیهه سیزکی، گزوله سی واجب ایشلردن بیری ده
مطبوعات ایدی.

۲۱ آنر حرکاتیندان اول آنا دپلینده مطبوعات دنمک اولارکی، بوخ
درجه سینده ایدی. لاکین، ملی حکومت قورولدوقدان سونرا گئنیش
مطبوعات شبکه سی باراندی. مطبوعاتلا یاناشی ملی حکومت
معاصر تکنیکا ایله تجهیز اندلمیش و دولت وساطتی حسابینا
تامین اولونان " معارف " و " آذربایجان " ادلی مطبعه لری یاراتدی
کی، بونلارین گوجی ایله حکومت سنلری، درسلیکلر، بدیعی-
سیاسی ادبیات و سایره نین نشرینه باشلاندى.

خالقمیزین ملی- دنموکراتیک تاریخیندن بحث ائدن " قیزیل صحیفه
لر، " ۱۲ شهریور، " ساتیرا اوستاسی معجزین شعرلری و سایره
کتابلار، او جمله دن ملی- دنموکراتیک مطبوعات اورقانلاریمیز
بومطبعه لرده ایشیق اوزی گورمه په باشلادی. بعضی شهرلرده
بیر سیرا کتابخانا و قرانتخانالارین یارادیلماسی، " گونش " و
دنموکرات " کیمی ژورناللارین نشراندیلمه سی، ملی حکومتین
ملی مدنیتیمیزین انکشافی استقامتینده گوردوی چوخ مهم و چوخ
سایلی ایشلریندنیدیر. فاکت اولاراق گوسترمک اولارکی، " ۱۳۲۰-
جی ایله دانشکده افسرینی (حربی افسرلیک مکتبی) 1050 نفر
بیتیردی بی حالدا همن ایله فنی دانشکده جمعیی ۲۴ نفر
متخصص بوراخمیشدیر {3}.

ملی حرکاتدان جمعیی ۴ ایل قاباقکی دؤوری ایضاح ائدن بو
فاکتی ایره لی سورمک ملی حرکات دؤورونده حیاتا کنچیریلن
اصلاحاتی قیمتلندیرمه په اساس وئریر.

ملی اؤندرسید جعفر پیشه وری اونا گۆره دیرکی، هله ۱۳۲۴- جی ایلین ۱۹ شهریورینده دیل و مدنیت مسئله لرینه اشاره اندیب دئییردی: فرهنگ مسئله سینی بی قید لیکله باشدان سالماق اولماز. چونکی ملتترین حیاتی اونا باغلی دیر. بدبختانه بو گونه دک مملکتیمیزی اداره اندنلر بو موضوع نی سرسری ساییب اونا اهمیت وئرمه میشلر. ملی حکومتین اصلاحات پروقرامیندا بیر چوخ باشقا ساحه لرکیمی ملی-دئموکراتیک ادبیاتیمیزین انکشافی اوجون گننیش یوللار آچلمیشدی. ایره لی سورولن مدنی- معارف اصلاحاتدا اقلینده قالان خالقلارین دا ادیباتی نین انکشافینا یاردیم گۆسته ریلدی.

دؤورون آتمسفری ایله باناشی انکشاف یولی کئچن رنالیست اینجه صنعت ساحه سینده بویوک موفقیتلر قازانیلدی.

آذربایجان ملی مجلسی نین تصدیقی ایله خالق معارفی ناظیرلیبی نین نزدیکنده تشکیل اندلمیش اینجه صنعت اداره سی رساملاری، هیکل تراشلاری ، خطاطلاری ، نقاشلاری ، قیرافیکلری اؤز اطرافیندا بیغماغا و اونلارین یارادیجیلیغینا گننیش شرایط یارتماغا موفق اولدی. بو دؤورده" بهزاد" ادینا اینجه صنعت موزه سی یارادیلدی. تبریز دانشگاهی نین تأسیس اندیلمه سی ، ۴ تخنیکوم ، ۳۸۰۰ - دن آرتیق ساوادسیزلیغی لغو ائتمه کورسلاری ، ۲ میندن آرتیق ابتدائی و اورتا مدرسه لر ، مین نفردن آرتیق کیمسه سیز اوشاقلاری تربیه اندن اوشاق ائولری نی ده بو تدبیرلره آرتیرماق اولار.

" ایستر سیاسی مبارزه ، ایسترسه صنعت عالمینده تاریخی اهمیتلی هنرلر گۆسته رن خالقیمیز چوخاندیرکی ، دنیانین ان مترقی فیکیر لری ایله تانیش اولموش ، بو فیکیرلر اونون سیاسی حیاتی واسطه

سی ایله ملی-مدنییتینه و دنکور اتیو تطبیقی صنعت ساحه سینده ده کنچمیشدیر. 1945- جی ایلهده خالیقیمیز تشکیل انندیی مستقل ملی دولتین گنربینه دنکور اتیو تطبیقی صنعت ژانرلاریندان بیرینی داخل ائتمکله هم زمانه میزین ان مترقی فیکرلرینین طرفداری، هم ده هنر ساحه سینده لیاقتلی اولدوغونی ثبوت ائتمیشدیر.

دیگر ساحه لره گلدیکده آذربایجان ملی حکومتی چوخ باخشی باشا دوشموشدی کی، رادیو و تیاتر خالق ایله ان یاخیندان علاقه واسطه لریندن دیر. اونا گوره ده، تیریزده اولان تیاترین و آذربایجانین باشقا شهرلرینده یارادیلماق تیاترلارین مخرجینی اوز عهده سینده گؤتورمه لی دیر. 1946 - جی ایلین آپریل آییندا آذربایجان رادیو ستاتسیاسی رسمی صورتده ایشه باشلامیشدیر. تبریز رادیوسی آذربایجان، روس، فارس، فرانسه، انگلیس، عرب، کورد، ارمنی، آسوری، تورک دیلرینده مازاقلی و نرلیشلر تشکیل اندیردی.

بونلاردان علاوه ، شیبستر، ساراب ، اهر، بناب، اورمی ، هریس، ماراغا، تبریز، ماکو، خوی، میانا، زنگان، مردن، علمدار، گرگر، آستارا و سایر یئرلرده دقتی جلب ائدن اوز فعالیت درنکلی یارادیلیمیشدی.

1946-جی ایلهده ملی حکومتین ملی مجلسین قرار ایله یارادیجی کوللنکتیو ترکیبه ۸۵ نفر صحنه صنعتکاری داخل اولان فیلامونیا تشکیل اندیلیمیشدی" {5}.

خالقیمیزین دؤزوم و مقاومت سیمولی فریدون ابراهیمی یازیردی: مترقی اولکه لرده ملنلر بوتون ثروتلرینی معارف اوغروندا صرف اندیب جهل و ساوادیزلیقا آپاردیقلاری مبارزه ده قالب گلدیکلری حالدا، ایران دولتی هله ده بنش میلیون نفردن عبارت اهالی نین دیلینی که سبب ، اوز آنا دیلینده دانشماغا اجازه وئریمیر و اوشاق

لارین تربیه سی یولوندا مانعه لر توره دیر. آذربایجان ملتی معارف ساحه سینده تهرانین ظالمانه سیاسی نتیجه سینده چوخ گنری ده قالمیشدیر. ملتین وارلیغینی محافظه اندن ایسه آذربایجانین ملی ماهیتی و خصوصی عالی اخلاقلاری نین نتیجه سی دیر. جسارتله دنمک اولارکی، ایرانین باشچیلاری همیشه معارفین انکشافی عوضینه معارفی پوچ اندن یوللارلا گنڈیرلر. بو باره ده ایران تورپاغیندا ایرانین باشقا پئرلرینه نسبتاً حکومتین جنایتی آذربایجاندا داها چوخ اولموشدور.

فریدون ابراهیمی علاوه اندیر کی ، اوجا سسله اگر بار- بار باغیرساق کی ، تهران حکومتی آذربایجان اولادی نین ترقیبینه و معنوی انکشافینا مخالفدیر، تام حاقیمیز وار؛ بوراسی آجیق و آشکاردیر: آذربایجانلی نین علم ایله سیلاحلانماسینی و اوز ملی حقوقونی مدافعه انتمه یه لایق و مقتدر اولماسینی تهران حکومتی ایسته میر. لاکین، خوشبختلیک بوراسیندادیرکی، بو منحوس دؤور قورتاریر. آذربایجان ملتی اوز تاریخی وارلیغینا، ده برلی ملی مدنیتینه آرخالانیب گوزه ل ملی معارف آرخاسینجا گنڈیر و وار قوه سی ایله اونی اله الماق عرفه سینده دیر.

آذربایجان ملتی ایندی حقیقی بیر معارفین ایجادی یولوندا اوز ملی و تاریخی عنعنه لرینه لایق بیر معارف یولونا قدم قویور {6}.

عؤمرونون آزمندلی اولماسینا باخمایاراق ملتیمیزین یاراتدیغی ملی حکومت بوجهتدن دفته لایق ایشلر گؤرموش، نمره لی نمونه لر یاراتمیشدیر.

ملی حکومتین اصلاحاتیندا " بهزاد " ادینا ملی موزه نین تشکیل تاپماسی ، یارادیجیلیق سرگری لری نین تشکیلی ، ملی تیاتر و سینما بنالارینین تیکلمه سی اوچون کلی مقداردا وسائط آیریلماسی

دئمک اولارکی ، ملی حکومتین حیاتنا کنچیردی بی چوخ سایی
اصلاحاتدات نمونه لردیر.

" آذربایجان خالقی نین عصرلر بویی یاراتمیش اولدوغی بیر چوخ
صنعت اثرلری ارتجاع نماینده لری و امپریالیستلر طرفیندن
اوغورلانمیش، داغیدیلیمیش و ایندی ده بو اثرلر نادر اکسپاناتلار
کیمی ایران موزه لری نین و بیرچوخ دنیا موزه لری نین زینتی
اولاراق قالیرلار. آذربایجاندا ایسه هله ۲۱ آذر نهضتینه قدرملی
صنعت نمونه لرینی اوزونده جملشدیرن بیر موزه حتی یارانما
میشدی. اونا گۆره ده " بهزاد" آدینا ملی موزه نین یارانماسی
آذربایجان اینجه صنعتی نین علامتدار تاریخی حادثه سی کیمی
قیمتلندی. بورادا میرمسعود ، حسن حداد ، موزع زاده ، علی اکبر
یاسمی، نجوانی ، سید عرب عرفان ، ارژنگی کیمی مشهور
آذربایجان نقاشلاری نین اثرلری و بیر چوخ تطبیقی صنعت نمونه
لری نمایش انتدیریلیردی . دنکوراتیو تطبیقی صنعت نمونه لری
نین ده نمایش انتدیریلمه سی خالق یارادیجیلیغی نین یو ساحه سینه
گوجلای الهام و تکان و نر میشدی. جاوان نقاش رحیمی نین تیکیش
ایشلری، آغاج و داش اوزه دینده ناخیش ایشلری، حدادین و یاسمی
نین فرش نقشه لری تاماشاچیلارین دقتینی جلب اندیردی" {7}.

آذربایجان ملی حکومتی دؤورونده یارادیلان ملی موزه نین " بهزاد
" آدی داشیماسی دا تصادفی دنیلیدیر.

"15 و 16- جی عصرین یئتیردی بی استاد و صنعتکارلار آراسیندا
مشهور نقاش کمال الدین بهزادین خصوصی موقعی واردیر. رسم
صنعتی نین استادی، مینیاتورانین یارادیجیسی کمال الدین بهزاد
حاقیندا اولان معلوماتلارین ایلک منشائی هرات دا حسین بايقارا
سارایی دیر. چونکی بؤیوک اوزبک شاعیری علی شیر نوانی

کیمی تدبیرلی و عاغلی وزیرلی اولان حسین بايقارا او واخت هراتی علم و صنعت مرکزی انتمک قرارینا گلمیشدی. او، ایران، تورکستان، آذربایجان و دیگر یئرلرده سوراغین ادیغی استدالاری هراتا آپارتدیریب، سارای اطرافینا جلب اندیردی. بورادا اولان یوزلرجه عالم، شاعیر و صنعتکارلاردان بیری ده بهزاد ایدی. تاریخی سندلرین گؤستردی یینه گۆره ۱۴، ۱۵ و ۱۶- جی عصرلرده تبریز، منیاتور صنعتی نین ان مهم مرکزی ایدی. بوسنعت او واخت تبریزده هر یئردن چوخ انکشاف انتمیشدی. بیرچوخ تاریخی و بدیعی اثرلردن گؤرونورکی، بهزادین استادی رسام سید احمد تبریزی اولدوغی کیمی، اونون اونلارچا تبریزلی شاگردلریندن بیری ده مشهور آقا میره ک تبریزی ایدی.

استاد کمال الدین بهزاد ۱۵۱۰- جی ایله شاه اسماعیلین امری ایله هراتدان تبریزه کۆچدوکدن سونرا عؤمرنون سونونا قدر، تبریزده یاشاییب و اورادا وفات انتمیشدیر. بهزاد رسم صنعتینده شرقین رافانلی درجه سینه چاتمیش بیر صنعتکار ایدی. اونون چکدی بی منیاتورلار دنیا موزه لری نین و رسم نمایشگاهلاری نین یزه بی اولموشدور. نظامی نین اثرلرینه چکدی بی شه کیل لر دنیا استاد لارینی حیران انتمیشدیر.

صنعت بویوک قیمت و نرن شاه اسماعیل خطاتی بیر نفعه بهزادین قیمت و مهارتیندن دانشیلارکن: من بهزادی مملکتیمین یاریسینا برابر توتورام!- دنمیشدی.

آذربایجان ملی حکومتی کمال الدین بهزادین ده برینی یوکسک توتماق اوچون ملی موزه نی اونون آدی ایله یاراتماغا تشبیه انتمیشدی" {8}.

ملی حکومتین اصلاحاتیندا بو تکجه نادر رسامیمیز بهزادا خاص دئییلدی. ملی حکومتین گؤستردی بی قایغی نین نتیجه سینده آز بیر زاماندا استعدادلی هیکل تراشلاریمیز طرفیندن ستارخان، باقرخان، شیخ محمد خیابانی، رشديه و باشقالاری نین تونج دن هیکلری تۆکولمه په باشلامیشدی.

بنله اونملی اولان تدبیرلرله یاناشی دیگر گوروله سی ایشلردن نمونه اوچون ملی مجلسین قرار و قانونلاریندان بیرینه استناد ائتمک اولار.

آذربایجان مجلس ملی سی نین مرحوم ستارخانین قارداشی و قیزلاری و مرحوم باقرخانین باجیسی حاقیندا تصویب اولونموش مستعمری قانونی.

ملی مجلس بوقانونی بنله قرارا آلمیشدی:

ماده واحده - مرحوم ستارخان و باقر خانین آزاد لیک یولوندا چکدیکلری زحمتلر و اونلارین آذربایجان خالقینا و ایران ملتینه ائتدیکلری خدماتی تقدیر ائتمک منظور ایله حاجی عظیم خان ستارخانین قارداشی حاقیندا عؤمورلوک آید ۱۵۰۱ تومن مستعمری برقرار اولونور و ها بنله سلطان، خانم ه

قید اولونان قانون آذربایجان مجلس ملی سی هیئت رئیسه سی نین ۱۸ خرداد ۱۳۲۵ - جی ایل تاریخی جلسه سینده تصویب اولونموش دی {9}. ملی حکومت قیسا مدت عرضینده ملی مدنیتیمیزین ترقیسی یولوندا چوخ بویوک ایشلر گورموشدی. حیات حقیقتلری

تصدیق اندیرکی، اوزحاقینی باشا دوشموش و اونی الده انتمک اوچون دفعه لرله آیاغا قلخمیش چوخ عصرلی تاریخه مالک بیر ملتی زورلا همیشه لیک سوسدورماق و ابدی اولاراق یاتیرماق اولماز . ملتیمیزین وجودا گه تیردی بی ملی حکومت، منی- معارف تدبیرلری نین حیاتا کتچیریلمه سینده چوخ ساحه لی ایشلر گؤرموشدی. اونلاردان گننیش و دوزگون تصور یاراتماق اوچون بیرنچه مشخص اصلاحاتین عمومی دئییل ، کانکرت چؤره سینی گؤسترماک یئرینه دوشر.

دیل و ادبیات تدبیرلری

آذربایجانین ملی مدنیتینی گئری

لیکن خلاص انتمک و اونون

ترقی سینه نائیل اولماق یولوندا بیرنجی نؤویه ده آذربایجان ملی حکومتی دیل مسئله سینه دقت ینتیرمه لی ایدی . ملی مدنیتیمیزین ترقی سینده قدرتلی واسطه اولان آنا دیلی ملی حکومت طرفیندن رسمی دولت دیلی اعلان اندیلدی. محض همین گوندن اعتباراً یوتون اداره لر اوز ایشلرینی دوغما آنا دیلینده آپارماغا باشلادیلار. بونی ایناملا نتمک اولار کی ، " ملی نهضتین پارلاق نتیجه لری هر یزدن آرتیق اوزونی خالق معارفی نین چیچکلنمه سینده و آرتماسیندا گؤسته ریر. واختی ایله مکتبلردن و اداره لردن قوولموش آنا دیلی تام حقوقلی بیر وطنداش کیمی اوز وطنینه قایتیمیشدی" {1}.

هله ۱۹- جی عصرین آخیرلاریندا گؤرکملی معارف پرور قوجامان معلم حاجی میرزه حسن رشديه دئییردی : بیزیم دیلیمیز - آنا دیلیمیز، " وطن دیلی دیر!" بو دیل قهرمان، مبارز، آزادیخواه بیرملتین دیلی دیر {2}. بو جهتن دیر کی، سید جعفر پیشه وری آنا

دېلېندە بېرىنچى درس كىتابى نىن- وطن دىلى نىن مۇلقى مىرزە حسن رىشىدە خاقىندا يازىردى: رىشىدە بۇيوك، تجربە لى بىر معلم ايدى. او تعليم و تربيت اصولونون اساسى اولان انا دىلنى تىلغ اندىردى. بىلە كى، او هر شىيدىن اول اذربايجان الفباىنى آسانلاش دىرماق فىكرىنە دوشموش و صوتى اصول ايله اذربايجان دىلېندە درس نىمك تىشېونىدە اولموشدور. بو اصولون كۆمە بى ايله اوشاقلار، اوز انا دىللىرىنى 60 ساعا تلىق تدرىس مدتېندە يازىب اوخوماغى اۆيره نه بېلىرلر. اذربايجان دىلى نىن تدرىسى اوچون رىشىدە نىن تاليف ائندى بى مشهور كىتاب ، 40 ايل بوندان قاباق تىبرىزده چاپ و نشر اولموش " وطن دىلى " آدى تدرىس كىتابى دىر {3}.

سېد جعفر بېشە ورى باشقا بىر بىردە ايسە يازىردى : بو دىلى ساده و قابا تىبىرلر ايله عوض ائتمە يە چايشانلار بىن اللرىندە قانع اندىجى دىللىرى بوخدور. آلتى، بندى ياشىندا تزه دىل آچمىش اوشاغا يابانچى بىر دىلى تىمىل ائتمك جنابىت دىر . انا دىلېندە يازىب اوخوماغى قدىن ائتمك فرهنگ تىكاملى نىن قاباغىنى الماق دىنمك دىر {4}.

" ياد ائلى دوشمنلر اذربايجان خالقىنى اوزون مدت اسارت آلتىندا ساخلامىش و اونون آلىن ترى ايله وجودا گە تىردى بى ثروتى غارت ائتمىشلر . اونلار بونولا دا كىفايتلنمە بىب خالقىمىز بىن بۇيوك تارىخىنى، قدىم و زىنگىن مدنيتىنى، شىرىن و آهنگدار دىلېنى و مىلى وارلىغىنى انكار اندىب ارادان اپارماغا چالشمىشلار. قولدور رضاخان استىبادى دۇورونده فارس شونىستلى اذربايجان خالقى عليهنه شوم ملتچىلىك تىلغىتېن داها دا گولندىر دىلر. ياشاماغا قادر اولوب ، دىرى و فعال بىر خالق اولدوغونى اوز

مبارزه سی واسطه سی ایله دفعه لرله ثبوتاً ینتیرمیش آذربایجان خالق اوجون دوغما دیلینده یازیب اوخوماق، کتاب و روزنامه نشر ائتمک، تیاترلاردا تاماشالار و نرملک، اداره و مدرسه لرده و ائله جه ده محکمه ده آذربایجان دیلینده نه اینکی ایش آپارماق، حتی رسمی صورتده دانیشماق بئله قطعی صورتده قدغن اندیلمیشدی" {5}.

"آذربایجان" روزنامه سی اورمییه ده کنچیریلن بیر کنفرانس حاقیندا یازیردی: جمعه گونی مهر آبی نین 11- ده (1324- جی ایل) اورمییه ده شیر- خورشید سالونوندا آقای حسین افشار طرفیندن آذربایجان دیلی خصوصوندا بؤیوک بیر کنفرانس وئریلدی. بو کنفرانسیدا شهرین محترم اهالی سیندن و عموم طبقاتیندان اشتراک اندیردی. سالن آغزینا قدر جمعیتله دولمشدی. آقای افشار علمی منطقلرله آذربایجان تاریخی و اونون کنچیردی بی تاریخی دؤورلرینی شرح و نرددی. آقای افشار اؤز نطقینده علاوه ائندی کی، عموم ایرانین جمعیتی و حتی ایران زمامدارلاری آذربایجان ملتی نین تاریخ بوی بی گؤستردی بی رشادت و ایران آزادلیغی یولوندا اولان فداکارلیغین نتیجه سینده هر واخت آذربایجانی ایرانین باشی خطاب ائتمیشلر. یعنی ایران بیر بدنن عبارت و آذربایجان ایسه اونون باشی دیر، - دئییرلر.

- بیز سوروشوروق آیا دیلسیز باش اولورمی؟

- دیلسیزده ملت اولورمی؟

بیر عدده مرتجعملر آذربایجانی باش دئییب، بیزی دیلسیز قویماق، بونونلادا بیزی اؤزلرینه قول و بیزدن هر جور استفاده ائتمک ایسته بیرلر. هنج بیر واخت بیرباش بدنن اؤزگه حصّه لرینه، مثلا - قارینا و یا معدّه یه تابع اولای بیلمز. اونا گوره ده بیز بیر ملت

اولدوغوموز اوچون ایرانین باشی اولدوغوموز حالدا ، بو باش دیلسیز یاشایا بیلمز. آذربایجان خالقن نین دانشدیغنی دیل ده ان قدیم دن ده ده - بابا دیلی دیر {6}.

آذربایجان ملی حکومتی ملی مدنیتیمیزین چیچکلنمه سینه و اونون سرعتلی انکشافینا الوثریشلی شرایط یاراتدی. محض بونا گۆره 21 آذر نهضتیندن سونرا ملی حکومت آذربایجان دیلی نین رسمی دولت دیلی اولماسی حاقیندا قرار قبول ائتدی . بوقرار تام بیر ایل اولکه میزین بوتون یئرلرینده موقتله حیاتا کنچیریلدی . بوتون اداره لرده ، اوجمله دن دولتی ، تجاری و اجتماعی اداره لر اوز ایشلرینی آذربایجان تورکجه سینده آپاریردیلار.

دفعه لرله رسمی دولت دیلی اولان آنا دیلی بئنه اوز حقوقی و قانونی اولدوغونی اله ائتدی. باخمایاراق کی، شاه عباس دؤورونده ، شاه اسماعیل ختائی نین تشکیل ائتدی بی آذربایجان دولتی ایران دولتی شکلینه دوشور، لاکین، شاه عباس دؤورونده بیر چوخ رسمی دولت فرمانلاری نین آنا دیلینده یازیلدیغینی گۆرن و اونی اساس گۆتورن ملی حکومت، آنا دیلیمیزین تاریخینه بئنی پارلاق بیر صحیفه علاوه اندیب ، اونی رسمی دولت دیلی سه و بیه سینه یوکسلتدی. آذربایجان ملی حکومتی نین دیل حاقیندا قراری آشاغیدا کی، شه کیل ده وئرلمیشدی :

قرار

خالقیمیزی دولت دستگاهینا
یاخینلاشدیرماق و عمومین احتیاجاتینی
ساده بیر صورتده آنلاماق و همچنین
ملی دیلی و ملی مدنیتیمیزین ترقی و

تکامل یوللارینی تمیزلمک اوچون
آذربایجان ملی حکومتی اؤزونون 16- دی
تاریخلی جلسہ سینده آشاغیدا کی
قراری قبول ائتمیشدیر:

- 1- بو گوندن اعتباراً آذربایجاندا آذربایجان دیلی رسمی دولت دیلی حساب اولونور. دولتین قرارلاری رسمی اعلانلار، همچین خالق قوشونلاری حصّه لرینه وئریلن فرمانلار و قانون لایحه لری مطلقاً آذربایجان دیلینده یازیلماالی دیر.
- 2- بوتون اداره لر(دولتی، ملی، تجارتي و اجتماعي) اؤز ایشلرینی آذربایجان دیلینده یازماغا مجبور دورلار. بو دیلده یازیلمايان دفتر و مدارک رسمی حساب اولونمايماق دیر.
- 3- محکمه لرده ایشلرین جریانلی تمامی ایله آذربایجان دیلینده آپاریلماالی ، بو دیلی بیلمه ینلراوچون مترجم تعیین اولونماالی دیر.
- 4- آذربایجانین بوتون اداره ، مؤسسه و تجارتخانالاری نین تابلو لاری مطلقاً آذربایجان دیلینده یازیلماالی دیر.
- 5- رسمی اجلاسار و ییغینجاقلار دا سخنرانلیق و مذاکره لر آذربایجان دیلینده اولماالی دیر.
- 6- آذربایجانلی اولماییب باشقا دیل ایله دانیشانلار و عمومی دولتی اداره

لرده خدمت ائندنلر آذربایجان دیلی
ایله یازیب - اوخوماغی و دانیشماغی
اؤیرنمه لی دیرلر.

7- معارف وزارتلی اداره مأمورلارینی
آذربایجان دیلی ایله آشنا ائتمک
مقصدی ایله آیری دیللدن ساوادی
اولانلار اوچون اداره لرین جنینده
بؤیوکلر اوچون مخصوص کلاسار آچمالی،
بو کلاساردا حاضر اولانلارین ایش مدتی
بیر ساعات آز اولمالیدیر.

8- آذربایجاندا یاشایان باشقا ملت
اؤز ایشلرینی اؤز آنا دیلرینده
آبارماغا حاقلیدیرلر. لاکین ، اولار
اؤز رسمی اعلانلاری نین یازیلاریندا
اؤز ملی دیللی ایله برابر
آذربایجان دیلینی رسمی دولتی دیل
اولراق ایشلتمه لی دیرلر.

9- آذربایجاندا یاشایان خیردا
ملتترین خصوصی ملی مکتبلرینده کی
تعلیم اؤز آنا دیلرینده اولدوغی
حالدا آذربایجان دیلی نین ده
تدریسی مجبوری دیر.

10- آذربایجان ملی حکومتی معارف
وزیری نین مکتبلرده تدریس لرین
آذربایجان دیلینده اولماسی

حاقینداکی قرارینی تصویب و تأیید
ان‌دیب مدرسه لرین ملی دیله کئچمه
سینی بوتون معلم و معلمه لره بیر
ملی وظیفه کیمی تاپشیریر{7}.

ملی حکومت طرفیندن صادر اولونان امر، ملی حکومتین باش
ناظیری سید جعفر پیشه وری نین امضاسی ایله آذربایجان اهالی
سینه چاتدیریلیمشدیر. محض همین قرارین چیخاریلدیگی گوندن
اعتباراً بوتون اداره لر اوز ایشلرینی دوغما آنا دیلینده آپارماغا
باشلامیشلار. بئله لیکله ده شوونیست حاکم دایره لر طرفیندن انکار
اندیلن و سیخیشدیریلان، دائم تحقیر و تهدید لره معروض قالان آنا
دیلمیز ایشیقلی حیات اوزی گورموش ، اجتماعی حیاتین بوتون
ساحه لرینه یول تاپمیشدی.

21 آنحرکاتی نین 15- جی ایلدؤنومی مناسبتی ایله تشکیل
اولونان بیغینجاقدان خالق شاعیری بالاش آنراوغلی اوز معروضه
سینده دئییردی: بیز بشر تاریخینده بیر خالقین دیلی نین باغلانما
سیندان، اونون سیخیشدیریلیب ارادان چیخاریلماسی جه دیندن دهشت
لی ظولم تصور انده بیلمه ریک. ملی حکومت بوخاقسیریلیگی ارادان
قالدیردی. مکتبلرین، اداره لرین، نشریه لرین قاپیسی آذربایجان
دیلی نین اوزونه آچیلدی. حکومت و محکمه قانونلاری خالقین آنا
دیلینده صادر اولوندی{8} .

صادق بانگان ایسه 12 شهریور مناسبتی ایله تدبیرده دئییردی:
تهران حکومتی تام معناسی ایله کؤک و ریشه جه آیری اولان ،
اصلاً فارس دیلینه هنج ده شباهتی اولمایان آذربایجان دیلینی فارس
دیلی ویاخود اونون بیر شعبه سی گؤستریمک ایسته بیر. بیر اوجی
همدان، قزوين، زرنده، ساوه، بیر اوجی اهر، اورمیه ده یاشایان 6

میلیونان آرتیق خالقین هنج بیررسی سومویه استخوان و چوره به نان دنمیر. آذربایجان ملتی نین اوزونه مخصوص چوخ اییدین و چوخ دا روشن کؤکلی، ریشه لی صرف و نحوی ، محکم آهنگی، دوز دلی و گننیش ادبیاتی واردیر {9}.

آذربایجان ملی حکومتی یاراندیقدا سونرا آذربایجانین مادی و مننی حیاتیندا دؤنوش عمله گلدی بی کیمی، ادبیاتیمنیزدا دا بویوک فرقلنه اوزونی گؤسترمه به باشلادی.

آذربایجان ملی حکومتی دؤورونده شاعیر و یازیچیلاریمیز اوز یارادجیلیقلارینی هم صنعت، هم ده اییدیا مضمون نقطه - نظریندن داهادا ییتگیئلشدیرمه به باشلادیلار. ملی حکومتدن اونجه ادبیاتین ژانرلاریندان اولان نثر ضعیف و حتی یوخ درجه سینده اولماسینا باخمایاراق ملی- دنموکراتیک دؤورده اوز نماینده لرینی تاپمیش اولدی. ملی اوندیر سیدجعفر پیشه وری باشدا اولماقلا فریدون ابراهیمی، فتحی خشکنابی، اسماعیل شمس ، قهرمانزاده و بیرسیرا دیگر یازیچیلار بو عنعنه نی داوام انتدیرمه به باشلادیلار. ملی- دنموکراتیک ادبیاتیمنیزین چیچکلنه دؤوری اییدیاچا صاف و ساغلام استقامتده انکشاف یولی کنجیرمه به باشلادی.

سوونت آذربایجان یازیچیلاری نین 2- جی قورولتاییندا 21 اثر حرکتی نین ایشترکچیس، خالق شاعیری بالاش آنراوغلی حرکتین هله باشلانیش دؤورونه توخوناراق ایضاح اندیرکی، تیریزی محاصره به آلمیش فدائی لرین گنجه لر یاندیردیقلاری تونقلار آداما عرب اشغالچیلارینا قارشو مبارزه آپاران بابکین قهرمان لارینی خاطرلادیردی. هر آخشام ایسه ، بیر تونقالین باشیدان صدغلی سازینی سینه سینه باسیب فدائی لر اوچون کوراوغلودان

، ستارخاندان داستانلار اوخویان عاشیق حسین جوانین سسی
اوجالیردی {10}.

ملی حکومت یارانیدقان سونرا کی ، دؤوره گلدیکه دنمک اولار
کی ، " اگر دونه نه قدر انسانلاری قطعی دؤیوشلره چاغیریش ،
ادبیاتین اساس وظیفه سی حساب اولونوردیسا ، حاکمیت اله
آلیندیقدان سونرا وظیفه انقلابین نائلیتلرینی اله ساخلاماق و خالق
ملی حکومتین تصرفات و مدنیت ساحه سینده حیاتا کنچیردی بی
تدبیرلر اوغروندا سفربر اتمک ایشینه یاردیم گؤسترمدن عبارت
ایدی...

تبریزدن علاوه، اردبیل، اورمی، زنگان، میانا و باشقا شهرلرده
دوغما آنا دیلینده اونلارلا روزنامه و مجله لرین چاپ اولونماسی،
آذربایجانجا درس کتابلاری نین نشری، آنا دیلی ادبیاتین انکشافی
اوچون یارانمیش گننیش میدان ایدی. شهبه سیزکی، بو ایسه ینتی
استعدادلارین میدانا چیخماسینا سبب اولوردی.

1326- جی ایلدن سونرا، یازیچی و شاعرلرین قارشیسیندا وظیفه
لرین معیاری خیلی ده یشیلمیشدی؛ بنله کی، تریبونال کاراکترلی،
چاغیریش مضمونلی اثرلرین یئزینه مبارزلیک روحونو ساخلاماق
لا سوژنتلی و صنعتکارلیق جهندن یئتگی ائرلرین یارانماسی
اورتایا چیخمیشدی. شعرده پونما ژانری نین انکشافی، نئرده یئتگی
حکایه لرین ، ادبی قطعه لرین حتی رومان یارانماسی دا طلبات
اویغون یارانماغا باشلامیشدی" {11}.

غلام یحیی دانشیان یازیردی کی ، 21 آذر نهضتی خالقیمزین
اجتماعی ، اقتصادی و سیاسی حیاتی نین بوتون ساحه لرینده
اساسلی ده پیشیکلیکلر عمله گه تیردی بی کیمی ، اونون معنوی و
بدیعی تفکر عالمینده ده ینتی دؤور آجدی. ادبیات و اینجه صنعتیمیزه

معنوی قیاد، یئنی ایلهام، قهرمانلیق موضوعلاری و نئماتیک زنگینلیک بخش ائتدی {12}.

بالاش آذراوغلی ایسه یازیر کی ، آذربایجان ملی حکومتی تشکیل اولوناندان سونرا بیر سیرا اجتماعی- سیاسی تشکیلاتلارین، او جمله دن " شاعیر لرمجلسی" - نین زمیننده " آذربایجان شاعیرلر و یازیچیلار جمعیتی" پاراندی.

جمعیتین آچیلیشیندا باش وزیر پیشه وری اشتراک ائتدی. او، ادبیات و اونون وظیفه لری، جمعیتده کی موقعی حاقدا جوخ قیمتلی نطق سؤیله دی. سونرا، 15 نفر دن عبارت اداره هیئتتی سنجیلدی. جمعیتین صدری ابوالقاسم کامل اولدی. اداره هیئتتی طرفیندن جمعیتین " گونش" آلی اورقانی نین نشری ده قرارا آلیندی {13}.

" وطن بولوندا " قزنتی بو اولایلاری ایشیقلاندير اراق جمعیتین صدری ابوالقاسم کاملین بو حاقدا یازیسینی چاپ ائتمیشدیر.

جمعیتین صدری کامل یازیردی: حال حاضردا جمعیتده جدی تشکیلاتی ایشلر آپاریلماقدادیر. کنچن هفته جمعیتین نظامنامه و اساسنامه سی ترتیب و تصدیق ائدلمیشدیر. بوندان باشقا جمعیتین اداره هیئتتی سنجیلیمیش و نزه عضولرین قبولینه باشلانمیشدیر. واختی ایله " شاعیرلر مجلسی" جلسه لرینده اشتراک ائتمه یین بعضی استعدادلی شاعیرلر و یازیچیلاردا تشکیلاتا جلب ائدلمیش لر. جمعیتین جنبنده بیر نچه شعبه تشکیل اولونموشدور. بونلاردان شاعیرلر، یازیچیلار، جاوان قلملر، ارمنی یازیچی و شاعیرلری ایشه باشلامیشلار.

نظامنامه نین گؤسته ریشی ایله هله لیک زنگان، اردبیل، میانا، خوی، اورومیه ده " شاعیرلر و یازیچیلار جمعیتی" تشکیلنه

باشلانیلیمیشدیر. گلّه جکده ایسه آذربایجانین دیگر شهر و قصبه لرینده ده یئرلی شعبه لرین تشکیلینه شروع ائدیله جکدیر {14}. ادبیاتشناس عالم جعفر خندان بو تاریخی حادثه یه اساس وئرن مقامی بئله قلمه آلیر: " وطن یولوندا " غزئته سی نزدیکه تشکیل اولونموش " شاعیرلر مجلسی " عضولری نین جمعه گونی یانوار آبی نین 11- ده کئچیریلن نووبتی جلسه سی تاریخی بیر جلسه ایدی. بو جلسه یه 50 نفره قدر عضو توپلانمیشدی. جلسه نی آچیق اعلان ائدن مجلس رئیسی آقای اعتماد معارف وزارتیندن گونده ریلیمیش آشناغیدا کی مکتوبی اوخویور:

" وطن یولوندا " روزنامه
سی جنبینده تشکیل
تاپمیش
شاعیرلر- مجلسینه!
آذربایجان ملی حکومتی
نین قورولماسینا اساساً
مدنیت و معارف ایشلرینه
خصوصی ایله توجه
ائدیلب . اهنه

بو مکتوب " شاعیرلر مجلسی " عضولری نین سونسوز سئوینجینه سبب اولموشدور. اوز نطق ایله مجلسین ایشلرینه یئکون ووران آقای اعتماد " شاعیرلر مجلسی " - نین گوردوی ایشلرین، اونون اوز وظیفه سینی شرفله یئرینه یئتیرمه سیندن دانیشمیشدیر {15} . شاعیر و یازیچیلاریمیزین جمعیتیمیز آراسیندا اوینادیقاری رول لاردان بیرینه " وطن یولوندا " فزئتی توخونراق " بوستان " کارخاناسی فعله لریندن ابراهیم ، کاظم نیک فکر و مجید طرفیندن یازیلیمیش بیر تشکر مکتوبونی چاپ ائتمیشدیر . همین تشکر مکتوبوندا وئرلمیشدی:

یانوارین 27 - ده
تبریزین گورکملی
شاعیرلریندن آقای
اعتماد، علی فطرت و
باشقلاری بیزیم "
بوستان" کارخانامیزا
گلیب عمله لر اوچون اؤز

" وطن یولوندا" قزنتی بازیردی: سیراغا گون " آذربایجان شاعیر و ادیبلر جمعیتی" بناسیندا تبریز شاعیر و ادیبلری نین بیرینجی اجلاسی کئچیریلدی. طنطنه لی اجلاسی آچیق اعلان ائندن معارف وزیرى محمد بی ریا " وطن یولوندا" روزنامه سی نزدیک تشکیل اولونموش " شاعیرلر مجلسی" نین شاعیر و ادیبلر جمعیتییه تبدیل اولونماسی مناسبتی ایله تبریک نطقى سؤیله میش و اولارلا استعدادلی شاعیرلرین تشکیلات آلتینا آلینماسی ایشینده تشبث گؤسترمیش اولان " شاعیرلر مجلسی" هیئتى و " وطن یولوندا " روزنامه سی ایشچیلرینه تشکر اعلان ائتمیشدیر.

محمد بی ریا دان سونرا شاعیر جعفر خندان جمعیت تشکیلینى تبریک انده رک سوونت آذربایجانى ایله ایران آذربایجانى شاعیر لرینین مدنى و ادبی رابطه سینده بو جمعیتین بؤیوک رول اوینایاجا غینا امیلر بسله دی بیینی سؤیله میشدیر. سونرا سؤز آلان شاعیر میرمهدی اعتماد ، شاعیرلر مجلسی نین فعالیتینی قیسا صورتده دانیشمیش و جمعیت ایشلری نین گله جکده ثمره لی آپاریلماسی اوچون بیر سیرا تکلیفلر ائتمیشدیر. داها سونرا چیخیش ائندن هلال ناصری جمعیتین ادبیات روزنامه سی و بیر ادبی مجله نشر ائتمه

سینی لازم بیلیمیش و تکلیف انتمیشدیرکی، بونون حیاتا تطبیق
اندیلیمه سی آقای بی ریا واسطه سی ایله ملی حکومتدن خواهش
اندیلین.

طنطنه لی اجلاسین رسمی حصّه سینده شاعرلردن آقای علی
فطرت و آقای حسین صحاف جمعیتین تشکیلی مناسبتی ایله
یازدیقلاری تبریک شعرلرینی اوخوموشلار.

رسمی حصّه دن سونرا شاعرلردن یحیی شیدا، فخرالدین محزون،
ابراهیم ذاکر، عاشیق حسین(جاوان)، کاشف، نجمی تبریزی، حسن
وحیدی، صمد عاقبت و باشقالاری اوز تزه شعرلرینی اوخوموش
لار. اجلاسین آخیریندا جمعیتین پروقرام و نظامنامه سینی ترتیب
انتیمک اوچون علی فطرت، میرمهدی اعتماد، هلال ناصری، کامل
و مظفر درفشی دن عبارت بیر کمسیون تشکیل اندیلیر. کمسیون
گلن جمعه گونونه کیمی پروقرام و نظامنامه نی ترتیب اندیب
عمومی اجلاسین تصدیقینه ونرمه لی دیر. جمعیتین مشقه له لری
هر جمعه گونی گونوز ساعات 3 تامام دا شاعیر و ادیبلر جمعیتی
نین بؤیوک سالونوندا (تربیت خیابانی) اولاجاقدیر. جمعیتین آیدا
بیر دفعه نظرده توتولموش ادبی کنجه لری فردوسی مکتبی
سالونوندا کنچیریه جکدیر {17}. " ملی حکومتین اقتصادی- مدنی
ساحه ده یاراندیغی دنموکراتیک رفورمالار آذربایجان یازیچی
لارینین یارادیجیلیق پروقرامینا چنور بلمیشدی...

علم و مدنیت ساحه سینده اولدوغی کیمی ادبیات ساحه سینده ده
قباقجیل فیزلاردان آزادلیق نغمه کارلاری گورونمه یه باشلادی.
ادبیاتیمیزین انکشافی اوچون یازیچیلاریمیزا بوتون مادی و معنوی
واسطه لردن استفاده انتمه یه امکان یار انمیشدی.

" شاعیرلر مجلسی" ادلی مجله نین نشری، یازچیلا ر جمعیتی نین " گونش" ادلی اورقانی نین، ادبیات صحیفه سی نین و بیر سیرا باشقا بدیعی ژورناللارین تشکیلی، خصوصی ایله " آذربایجان" روزنامه سینده ادبی ماتریاللارا گننیش یئر وئرلمه سی شاعیر و یازچیلا ریمیزین بدیعی یارادیجیلیغینا بؤیوک تأثیر گؤستریمیش دی" {18}. " وطنین طالعی تهلوکه ده اولان گونلرده سؤز استاد لاری ان گۆزه ل، ان زنگین، ان نادر فیکیرلرینی وطن حاقیندا دئییردیلر. بدیعی اثرلری ناخیش- ناخیش بزه بین الوان فیکیرلر تنزلیکله دیلرده ازبرله نیب آفوریزملره چئوریلیردی. بیر آخشام دا تبریز رادیوسونون قیرمیزی ایشیغی سؤنمک بیلمیردی. بوهمین آخشاملاردان ایدی کی، دوشمنلر وطنیمیزین سرحدلرینه قوشون توپلایب اوزه ریمیزه هیجوما کنجه به فرصت آختاریردیلر... سانکی تبریز رادیوسونون کۆزه رن ایشیغی دوغما شهرین یانان اوره بی تک آلیشیردی.

اوز اودونی او اوره بین اودونا قاتیب قارانیق افقاری آل- بویاماغا، دوشمنلرین سرحدده کی عمللرینی فاش انله مه یه، اهالینی سابق اولماغا چاغیریردی" {19}.

بالاش آنراوغلی، ملی حکومت دؤورونون نائلیتترینه، گوردویی چوخ ساییلی و ثمره لی ایشلرینه اشاره انده رک دؤورون آپاریجی مطبوعات اورقانی " آذربایجان" روزنامه سینده توخوناراق یازیر کی، من ایستر اردبیلده اولدوغوم مدتده، ایسترسه ده تبریزده ایشله دی بیم واختدا هنج زامان " آذربایجان" روزنامه سیندن علاقه می کسمه دیم. ان یاخشسی اثریم اونون صحیفه لریندن حیاتاً قدم قویدی.

" آذربایجان" روزنامه سی انقلاب دؤورونون ان یاخشی شاعیر، ادیب و ژورنالیستلر نسلینی یئتیردی . قوجا ذاکردن باشلامیش جاوان نیکانما قدر هامیمیز اونون صحیفه لرینده دیل آچدیق. اونون دیلی ایله وطن اوغوللاری و قیزلاری ایله دانیشدیق. بیر ایللیک آزاد گونلریمیزین سنوینج و شادلیغینا قوشدوغوموز نغمه لر اونون دوغما سینه سینده ابدی اولاراق ثبت اولدی {20} .

حیات صحنه سینده یارانمیش اولای
آنا دیلینده تحصیل
لاری باش وئردی بی تاریخی شرایط
داخیلینده قیمتلندیریرلر. 25-1324- جی ایللرده آذربایجاندا باش
وئرمیش ملی آزادلیق و دئموکراتیک حرکتی او زمان کی،
تاریخی شرایط نقطه- نظریندن تحلیل اتندن ده، آیدینلیقلا گؤرونور
کی، همین حرکات ملتیمیزین مبارزه تاریخینین پارلاق صحیفه سی
دیر. 1324- جی ایله آلمان فاشیزمی نین مغلوب اولماسی و ایراندا
دیکتاتورانین ضعیفله مه سی نتیجه سینده ملی-آزادلیق و دئموکراتیا
اوغروندا مبارزه سرعتلنمه یه باشلامیشدیر.

آذربایجان، شرقله غربین کنچید نقطه سی اولدوغوندان باشقا اولکه
لره نسبتده سرعتلی انکشاف یولونا قدم قویوموشدی . بنله بیر
دورومدا چوخ طبیعی اولاراق ملی- آزاد لیک و دئموکراتیا طلبلری
گونده مه چیخمیشدی. فعله لر مترقی ایش قانونی، کندیلر اوزون
ایللردن بری ال ده یمه میش قالان توروپاق اصلاحاتی اوغروندا
مبارزه ده موفقیت الهه انتمه یه باشلامیشدی.

الده اولونان موفقیتلر ایسه ده بییشیک اولایلاردان کنچمیشدی . او
جمله دن میتینگ و نمایشلر شهرلری، حتی گنت- گنده کندلری ده
بوروموشدی. بعضی حاللاردا هله دولته قارشی سیلاحلی مقاومت

گۆسته رن لرده اولوردی. سراسر ایرانی بوروبین آجیلیق، ایشسیز لیک اولکه ده انقلابی وضعیتی داهادا آرتیریدی. ملتیمیزین بو دؤنمده حرکات باشلاماسی بوتون ایراندا حرکاتی یننی مرحله یه استقامتلندیریدی. ائل آراسیندا دیللازبری اولان: تبریز باشلادیسما ، دنمک ایش بیته جکیر! - مفکوره سی دوغولماغا باشلامیشدی. 1324-جی ایلین یابیندا آذربایجان دنموکرات فرقه سینین یارانماسی ، تاریخی ضرورت کیمی اورتایا چیخمیشدی. آز مدت ایچه ریسینده آذربایجاندا ملی حکومت یارانمیش، اورتا و یاخین شرق اولکه لری تاریخینده بیرینجی خالق حاکمیتی اولوب تکجه ایرانا دننیل، بوتون یاخین و اورتا شرق اولکه لرینه اوز تاثیرینی گۆسته رمیشدی. بو نائلتلی قوروبوب ساخلماق اوچون جمعیتی ساوادلاندیرماق، اونلارین بیلکلیرینی آرتیرماق مسئله سی ان واجب مسئله اولراق اورتایا چیخمیشدی. بو جهندن دیرکی ، تحصیل سیستمینی ینتی لشدیرمک بیرینجی پیلانا کنچمیشدی.

1324- جی ایله ایران معارف وزیردی دکتور صدیق اعلم ایران معلملری نین آغیر وضعیتی اعتراف انده رک یازیرکی، معلمین حقوقی اولدوقجا آزدیر. اونلارین معاشی آیدا بیرنچه یوز ریالان آرتیق اولمور. حال بوکی، بعضی اداره رئیسلی نین شوفرلری نین معاشی 1500 ریالان آرتیق دیر {1}.

بو اعترافی نظرده آلدیقا تحصیل سیستمینی یئنیلشدیرمه بین چتینلی بیینی و آذربایجاندا ایسه وضعیتی هله نه قدر آجیناقلی اولدوغونی دا بونا علاوه اندن ده ، آذربایجان ملی حکومتی نین قارشیسیندا گۆروله جک ایشلرین هانسی سه و بیه ده اولاجاغینی گۆرمک چتین دئییلدیر.

آذربایجان ملی حکومتی نین قایغیسی نتیجه سینده معلمره اولان مناسبت کۆکلی شه کیل ده ده پیشدیریلدی. " شه هر و کندلرده ابتدائی مکتبلرین سایینی آرتیرماق و شهرلرده ایسه اورتا مکتبلره علاوه ائتمک ایشینه باشلاندى.

1325- جی ایله تبریز حوزه سینده 179- ابتدائی و 59- اورتا مکتب، زنگاندا 29- ابتدائی و 8- اورتا مکتب، اورمییه ده ایسه 127- ابتدائی و 15- اورتا مکتب وار ایدی. بومکتبلرده 48972 نفر طلبه اوخوبوردی کی، بونلاردان دا 9014 نفر قیز و 39958 نفری اوغلان ایدی. بونی دا علاوه ائتمک یئزینه دوشر کی، گنجه کورسلا ریندا 3686 نفر درس اوخوبوردی" {2}.

ملی حکومت حاقیندا بیر چوخ منفی مناسبتلره جاواب اولاراق آذربایجان مکتبلرینده طلبه لرین سحر دعاسینی بورادا قید ائتمک یئزینه دوشر:

مکتبلرین سحر دعاسی

ای بیزی یوخدان یارادان تانریمیز،
سن بیزه لطف انیله عنایت انله.
بیزلری دوزگون یولا، دوز ایشلره ،
قدرت- ذاتینله هدایت انله.
وئر بیزه توفیق کی، تحصیل انده ک،
علم ادب له بیزه زینت انله.
خدمت انده ک بیز انا یوردونا،
سن ده اونى حفظ و حمایت انله.
پاک فیکیر، آیدین اوره ک، ساغ بدن
بیزلره شائینله کرامت انله {3}.

آذربایجان معارف و زیری نین تحصیل اوچون بیرینجی امریه سی بئله وئرلمیشدی:

آذربایجان ملی کونقره سی نین تصمیمی، مجلس ملی نین قراری و ملی دولتین برنامه سی اوزره آذربایجان خلقی نین اراده سی ایله بالالاریمیزی آنا دیلیمیزده تعلیم و تربیه ائتمک اوچون آشاغیدا کی ماده لر نظره آلینسن:

1- بوتون ملی و دولتی مدرسه لرده آذربایجان دیلینده تعلیم و تربیه ایشلرینی قورماق اوچون حاضرلیق آپارلسین.

2- بیرینجی ماده نین اجرایی اوچون آذربایجان معارف و زارتنی جنینده ملی تدریس کتابلاری تهیه ائتمکدن اوتری درس کتابلاری شعبه سی یارادلسین.

3- درس کتابلارینی تهیه ائدن هیئت عالم و مجرب دبیرلردن تشکیل وئرلسین.

4- آذربایجان دیلینده نشر اولونان بوتون درس کتابلارینا همین هیئت نظارت اندیپ اوز نظریه سینی معارف و زارتنه بیلدیرسین.

5- درس کتابلاری شعبه سینده ادبیات، تاریخ، حساب، فیزیک، جغرافی و سایر قسمتلره عائیذ اولان کتابلار حاضرلانسین.

6- درس کتابلاری شعبه سی نین ریاستینه تجربه لی و صاحب معلومات بیر شخص انتخاب اندلسین.

7- درس کتابلاری شعبه سی بئش گونه قدر شعبه نین برنامه و بودجه سینی تعیین اندیپ تصویب اوچون معارف و زارتنه وئرلسین.

8- درس کتابلاری شعبه سی نین مسئوللاری موظفدیرکی، بیر آیدان گئج اولماماق شرطی ایله بیرینجی کلاسدان 4- جی کلاسدا

قدر بوتون علمی و فنی درس کتابلارینی اذربایجاندا تهیه اندیب
نشر اولونماسینا انجام وئرسین.

9- بوتون ملی و دولتی مدرسه لرین مدیرلرینه دستور وئرلیرکی،
درس کتابلاری چاپ اولونوب نشر اندیلدیکجه هر کلاساعانید اولان
کتابلاردان استفاده اندیب بلافاصله آنا دیلینده تدریسه باشلانین.

10- لازیمدیگی ، حوزمتلی مدرسه مدیر، معلملی ، معارف
ایشچیلری و معارفه علاقه مند اولان سایر اقلاری دیلیمیزین و ملی
مدنیتمیزین ترقی و توسعه سینه اساس عامل اولان بوخاریدا کی
ماده لرین اجراسینا تنزلیکله اقدام انتسینلر {4}.

" ملی حکومتین قایغیسی نتیجه سینده اولکه نین ان اوجقار نقطه
لرینده، بو واختا قدر مکتبیین نه اولدوغونی بیلمه بن یئرلرده بنله
مدنی- معارف اوجاقلاری یاراندی. بیر سیرا چتینلیک و مانعه لره
باخمایاراق ادبی- بدیعی و سیاسی کتابلارین نشرینه احتیاج
اولدوغونی دویان ملی حکومت نشریات یارادیلماسی ایشینده ده
موفقیتلی ایشلر گوردی.

تبریز شهرینده تشکیل اندیلیمیش بیر نچه نشریات قیسا بیر مدت
عرضینده 170 مین نسخه یه قدر درسلیک کتابلاری نشر اندیب
مکتبلرین استفاده سینه وئردی.

بو دورده بوراخیمیش بوتون درس کتابلاری نین موضوعلاری
اساس اعتباری ایله اوشاقلارین سیاسی مفکوره وی تربیه سینه ،
اونلارین وطنپرورلیک و ملی افتخار حسی روحوندا تربیه اولونما
لارینا چوخ بویوک کمک اندیردی" {5}.

21 آنر حرکتی نین اشتراکچیسسی کاوه غفار حرکاتین باشلانیش
مقاملارینی اوزونون یاشادیغی منطقه ده خاطره یازیسیندا بنله قلمه
آلیر: سنتیابر گونلریندن بیر ی دیر. موغان چولی هله ده اوز ایستی

نفسینی درمه میشدی . بو گون باباش کندی نین چیی کرپیچدن
تیکلمیش، اوستی کولشله اورتولموش بالاجا اولرینده بایرام ایدی.
پالتارلاری نین جیریق و یاماقلی اولماسیدان یوخسوللوغی معلوم
اولان کندیلر بوانل بایرامینی هامیدان قاباق آلفیشلاماق اوچون
دسته-دسته حوزه بناسینا دوغری گنئیردیلر.

من ده جلد آددیملا بیردیم. اوزاقدا یاغیش سولاریندان دولموش
کیچیک دره ده موغان گونشی نین آجی ایستی سیندن ده ریلری
قارالمیش اوشاقلار چیمیر و گون آلتیندا یاتیردیلر.

9 باشلی گوی گوزلی، ساری به نیز غفورد اوشاقلارین ایچینده
ایدی غفورالینی جاماعاتا طرف توتاراق اوز کیچیک بولداشینا
دنییردی: منیم ده انام اولنارین ایچینده دی. انام منه دندی کی،
اوغول، سیزه بوندان سونرا چوخلی پالتار وئرہ جکلر؛ سیزی
اوخوداجاقلار.

من میتینگه تله سیردیم. بیرآزدان بیغینجاغا چاتدیم. بو زامان
کندین آغ ساققالاریندان بیرری دانیشیردی:

- من بو گونی چوخدان گوزله بیردیم. هله چوخ واخت دا دنییردیم
کی، بو گونی من گوره جه یم. آنجاق او واخت منه گولوب دنییر
دیلرکی، سن یوخ، بلکه سنین نه وه لرین بو گونی گوره جکلر.
کاوه غفار خاطرہ یازیسینین سونونی نبله قورتاریر: سونرالار من
بالاجا غفورون الینده " آنادیلی" کتابی توتاراق مکتبه گتندی بینی
ده گوردوم{6}. قید اتمک یئرینه دوشرکی، انا دیلینده تحصیل
بیرینجی کره دنییلدی کی، ملی حکومت دؤورونده باشلامیشدی.
آذربایجاندا تحصیلین باشلاماسی بیر آز اوزاقلارا گنئیر.

" آخوندافون سس اصولی ایله انا دیلی درسلی بی یازماغا باشلا
ماسی مسئله سی ایلك دفعه 1840- جی ایله معلوم اولموشدی. بو

کشف آذربایجان معارف تاریخی نین اؤیره نیلمه سی اوچون اهمیته مالک ایدی؛ چونکی حاقیندا دانیشدیغیمیز درسلیک علم عالمینه معلوم اولان یازیلی منبعلرده قیده الینمیش ایلک آنا دیلی درسلی یی دیر. فارس منبعلریندن معلوم اولورکی، آخوندوفون 1839- جی ایله یازدیغی درسلیک 1857- جی ایله مؤلف طرفیندن "الفبا جدید" آدی ایله یئنی دن ایشلمیش ، 1868- جی ایله " الفبا " آدی ایله تغلیس شهرینده چاپ اولموشدور. آخوندوف درسلی یی نین " الفبا جدید" آدی واراینتینی ایران مکتبلرینده یوخلاماق مقصدی ایله 1858- جی ایله تبریزه گؤندرمیش، انله جه ده اونو نشر ائتمک اوچون معارف وزیرلی یی قارشیسیندا عملی تکلیفلر ایره لی سورموشدی.

ایلک آنا دیلی درسلی یی حساب اندیلن " وطن دیلی" کتابی نین مؤلفی چترنایوسکی سس اصولونی آنجاق 1882- جی ایله آدینی چکدی بییمیز کتابدا تطبیق ائتمیشدیر. بورادان آیدین گؤرونورکی، هله چرنایوسکی دن 43 ایل قاباق آخوندوف آذربایجان دیلی نین آنا دیلی کیمی تعلیم اندیلمه سینده سس اصولوندان استفاده انده رک بو باره ده الفبا درسلی یی ترتیب ائتمیشدیر. آخوندوفون یازدیغی الفبا درسلی یی 19- جی عصرده آذربایجاندا، تورکیه و ایراندا بیر سیرا پداگوژی نائلتلیری ، اوجمله دن سس اصولونی پایان ایلک درسلیکدیر" {7}.

شبهه سیز کی ، درسلیک مسئله سیندن سؤز گئندی یی حال دا ، مکتبلرین آچیلیشیندان دانیشماماق اولماز. " 19- جی عصرین 9 - جی ایللریندن باشلایاراق تبریز شهری مترقی معارف و یئنی مکتب حرکتی مرکزینده چنوریلمکه ایدی . مشروطه انقلابیندان قاباق ، داها دوغروسی 19- جی عصرین آخیرلاری و 20-

عصرین اوّلرینده آذربایجانین میرزه حسن رشديه کیمی اجتماعی خادیملری و مترقی معارف پرورلری طرفیندن تیریزده " رشديه " ، " کمال " ، " تربیت " ، " لقمانیه " ، " رشد و قدس " و " بصیرت " آدلی یئنی اصولدا مکتبلر آچیلیمیشدیر. بو مکتب بانلیری نین هر طرفلی فعالیتینه باخمایاراق استبداد و مرتجع قوه لر تیریزده باشلانمیش یئنی مکتب و معارف اوغرونداکی، حرکاتین انکشافینی موقتی اولسادا بیر مدت (1906-1904- جی ایللرده) دایاندیرا بیلیمشیر. مشروطه حرکاتی ایللرینده آذربایجاندا مترقی قوه لر مبارزه نین اؤن سیرالاریندا حرکت انتدیکلری اوچون یئنی اصول ایله مکتب تاسیسیینه فارشی مرتج روحانیلرین بوتون عنادلی مقاومتلرینه باخمایاراق، بوساحه ده بیر سیرا ایره لی لمه لره امکان اولموشدور. بئله کی، 19- جی عصرین 4- جی ربعیندن اعتباراً تیریزده یئنی مکتب و معارف اوغروندا باشلانان حرکات مشروطه انقلابی دؤورونده، خصوصی ایله 1907-1908- جی ایللرده و قیسماً 1909- جی ایله یوکسک انکشاف سه و بییه سینه چاتمیش و آذربایجانین اساس ماحلارینی احاطه ائتمیشدیر. مشروطه انقلابی ایللرینده تیریزده یئنی اصولدا آچیلیمیش خالق مکتبلرینه همین مکتبلرین مدیرلریندن تشکیل تاپمیش " معارف انجمنی " رهبرلیک ائتمیشدیر.

تیریز معارف انجمنی هله 1913- جی ایله قدر آذربایجاندا مؤوجود اولمایان آذربایجان معارف اداره سی نین وظیفه سینی ایفا اندیردی. " معارف انجمنی " مکتبلرین اداره اولونماسینی، تدریس پروقراملارینی و درسلیکلری مذاکره انده رک یئنی آچیلیمیش مکتبلره متودیک یاردیم گؤسته ریردی. مشروطه انقلابی ایللرینده یئنی مکتب و معارف ساحه سینده خیلی نائلترالده اندیلیمیشدی.

همین ایلرده آذربایجانین شهر، قصبه و کندلرینده 50- دن چوخ
یئننی اصولدا مکتب آچیلیمشدیر. همین مکتبلرده میرزه حسن رشديه
نین تبلیغ ائتدی یی " سس اصولی" - ندان استفاده اولونوردی. بونی
دا قید اتمک لازیمدیرکی، تبریزده " رشديه" مکتبی باغلانیدان
سونرا حاجی میرزه حسن تهرانا گئئیر. او، 1897 میلادی ایلینده
بورادا یئننی اصول ایله بیرینجی مکتبی تاسیس ائدیر.

1901 میلادی ایلینده رشديه ایراندان خارجه تبعید اولونور. دورد
ایلدن آرتیق بیر سیرا غرب اولکه لرینده پاشادیدان سونرا ایرانا
قاییدیر. او، مشروچیلر طرفیندن گیزلی فعالیت ائدن کمیته لردن
بیرینه عضو سئچیلیر و همین کمیته نین منتشر ائتدی یی " لسان
الغیب" ، " غیرت" و باشقا نشریه لرین ایشینده یاخیندان فعالیت
گؤسته ریر. بونا گؤره ده محمد علی شاه استبدادی طرفیندن حبسه
آلینان آزادخواه‌لار سیراسیندا رشديه ده " کلات" قلعه سینه
سورگون ائدیلیلر.

مشروطه حرکتی نین غلبه سی نتیجه سینده آزاد اولونان رشديه
یئنه ده اؤز مقدس ایشینی داوام ائدیر. خالق آرا سیندا " معارفین
آتاسی" ادی ایله مشهور اولان رشديه نین تکجه آذربایجان خالقی
دنیل، بوتون ایران خالق‌لاری نین معارف‌نامه سینده تقدیره لایق
خدمتی اولموشدور. حاجی میرزه حسن رشديه نین تدریس متودی،
الغبانین اؤیره نیلمه سی، درسلیک و دیلچیلی بین آیری- آیری ساحه
لری باره ده اوتوزا یا خین کتابی چاپ اولموشدی" {8}.

"رضا شاه تزه معارف حرکتی دؤرونون (1897-1911)
بوتون ثمره لی محصولونی اؤز آدینا یازدیماق اوچون او دؤرون
معارف خادیم‌لرینی بیر- بیر یی نین آردینجا آرادان آپاردی. خالخال
دا تزه معارفین بانئسی ابراهیم ناصر روائی (ناصر دفتر) معارف

ایشیندن کنار اندیلدی. ایران معارفی نین" آتاسی" آدلاندریلان میرزه حسن رشديه خانه نشین اولوندی . 1924 - جی ایله جبار باغچه بان طرفیندن تبریزده تاسیس اولونموش" لال-کار" مدرسه سینه، دولت طرفیندن وئرلین پول وسانطی 1928- جی ایله که سیلدی و حسین امیدین دندی بی کیمی" آذربایجانین فخری اولان"، " لال - کار" مدرسه سی تعطیل اولدی . مترقی قوه لر طرفیندن اساسی قوبولوب یاشاماغا مجبور اولان مدرسه لرین ایسه آدلاری ده پیشدیریلدی. 1916- جی ایله اورمییه ده تاسیس اولونان " نوید دانش" مدرسه سی، " پهلوی" دولت مدرسه سی آدلاندریلدی.

ملی حکومت دؤورونه گلدیگده اولمز معارف پرور میرزه حسن رشديه نین" وطن دلی" کتابی اساسیندا حاضر لانیتمیش" آنا دلی"- نین مکتبلریمیزده موفقیتله تدریس اولونماسی بیر داها ثبوت ائتدی کی، آنا دیلمیزی" محلی لهجه" آدلاندریماقلا خالقیمیزین وارلیغینی انکار ائتمه یه جهد ائدن مرتجع لرین ادعالاری نین عکسینه اولاراق دوغما آنا دیلمیز یاشاییب انکشاف ائتمه یه قادر بیر دیلدیر.

اهالیسی نین چوخی ساوادیسز اولان و اوشاقلاری مکتبدن کناردا قالان بیر اولکه ده اجباری ابتدائی تحصیلی حیاتا کنچیرمک اوچون آذربایجان ملی حکومتی جدی آدیملار ائتدی.

آذربایجان معارف وزیرلی یی نین قیسا بیر مدت عرضینده ابتدائی و اورتا مکتبلر اوچون یئنی ایدنیا و مضمونلی درسلیکلر حاضر لاییب استفاده یه بوراخماسی تقدیره لایق ایشلردن ایدی. بئله بیر فاکت اولدوقجا ماراقلیدیرکی، ملی حکومت خالقین معارفنامه سینی نظره آلاراق 1325- جی تدریس ایلی نین سون ربعی اوچون آبیردیگی بودجه ایران دولتی نین او زمان بوتون معارف ساحه سینه آبیردیگی بودجه دن ایکی دفعه چوخ ایدی.

ملی حکومتین بیر ایلیک بودجه سینده تکجه معارف ساحه سینده 10 میلیون 620 مین 200 وسائط ایریلمشیدیر" {9}.

تبریز دارالفنونی

تحصیل سیستمینین بئیشدیریلمه سینده شهبه سیز تحصیل اوجاق لاری نین عوضسوز رولی اولموشدور . بو تحصیل اوجاقلاری سیراسیندا تبریز دارالفنونونون بارادیلماسی چوخ بویوک اهمیته مالک ایدی. آذربایجان خالقی نین اراده سینین تمثیل ائتن ملی مجلس1324- جی اپلین دی آییندا 4 ماده دن عبارت قرار قبول انده رک تبریز دارالفنونونون تشکیلینی آذربایجان ملی حکومتینه تاپیشیردی.

اجرا اندیجی اورقان اولان آذربایجان ملی حکومتی،قانون و نریجی اورقان آذربایجان ملی مجلسی نین تاپیشیریغی اساسیندا تبریزده آذربایجان دولت دارالفنونی تشکیلی حاقیندا قرار قبول ائندی . قرار آشاغیدا کی شه کیل ده ونریلدی:

قرار

ملتیمیزین آرزولارینی و آذربایجان ملی کونقره سی نین قرار لارینی نظره آلیب ملی و مدنی ترقیمیزی تأمین ائتمک اوچون آذربایجان ملی حکومتی اوزوموزه گلن درس ایلیندن وطنیمیزین مرکزی تبریز شهرینده آذربایجان دولت دارالفنونونون

تشکیلینی ضروری سایدیگی اوچون
آشاغیدا کی قراری قبول ائدیر:

1- آذربایجان معارف وزارت
دارالفنونون تشکیلی اوچون لازیم اولان
بودجه نی تنظیم ائدیب بیر آیا قدر
هیئت دولته تقدیم ائتسین.

2 - آذربایجان دولت دارالفنونی هله
لیک اوج فاکولته دن عبارت اولمالی
دیر:

آ- طب فاکولته سی؛

ب- فلاحت فاکولته سی،

ت- پداگوژی فاکولته سی کی بودا
تاریخ و دیل ، ادبیات ،
فلسفه ، حقوق ، فیزیک، ریاضیات،
طبیعیات شعبه لریندن
تشکیل تاپمالیدیر.

3- معارف وزارت 10 گونون مدتینده
آذربایجان دولت دارالفنونی اوچون
لازیم اولان بنانی سئجیب هیئت دولته
اطلاع وئرملیدیر.

4- آذربایجان معارف وزارت یندی دن
دارالفنونون استادلار هیئتینی سئجه
یه و دارالفنون اوچون آذربایجان
دیلینده علمی وسائط حاضرلاماغا
باشلامالیدیر[1].

" وطن یولندا " قزنتی ایسه اوز صحیفه لری نین بیرینده بو معلوماتی چاپ ائتمیشدیر: تیریزده تشکیل اندیله جک آذربایجان دولت دارالفنونی سنتیابر اینیدان ایسه باشلاباجاق و هله لیک اوچ فاکولته دن- طب ، فلاحت و پداگوژی فاکولته لریندن عبارت اولاجاقدیر {2}.

ملی اوندر سید جعفر پیشه وری بو حاقدا کفایت قدر بیترلی فیکیر ابره لی سورور و بازیر: گونده لیک ایش ثابت اندیرکی، ملت اوز حقیقی حاکمیتینی الهه ساخلماق اوچون ساوادلی اولمالیدیر.

کنجیمیش سیاستدن کفایت قدر بحث اولونموش، ایندی ایسه گله جک دن دانیشماق لازیمدیر . بیزده فرهنگ ایشینه چوخ آز اهمیت وئرلییر. معارف وزارتی گره ک گلن تحصیل ایلینده اوز پروقرا میندا اساسلی اصلاحاتا یول وئرسین . ملی دارالفنون باره سینده جدی قدملر گؤتورولموشدور. بو بؤیوک آرزو اگر عملی اولارسا ملتیمیزین اوزونه ترقی یوللاری آچیلیمیش اولاجاقدیر.

بیز مخصوصاً دارالفنوندا پداگوژی شعبه سی نین تشکیلینه اهمیت وئریریک؛ چونکی اساس معلملر دیر. معلم سیز فرهنگ ترقی انده بیلمز {3}.

بو پروبلنلرین حلی یولوندا، ستارخان بایراقلی تیریز شه هر کمیته سی نین 7- جی حومه کمیته سینده، ملی اوندرسید جعفر پیشه وری دئییردی : گمرکلرین عایداتی دولتین دیر. اما آذربایجان گمرکلری نین عایداتیندان یوزده 25- ی آذربایجان ملی دارالفنوننا وئرله جکدیر. بودا ایذا یوزمیندن 120مین تومنه قدر تخمین اولونماقدادیر. اوزوموزده ایلهده میلیون یاریم تخصیص ائتمیشیک.

بودا دارالفنونوموزون دیپلوملاری تهران دارالفنونی ایله رسماً ُ بیر اولاجاغی نئمکدیر.

گمرکلرین یوزده بنشی دارالتربیه یه، یوزده بنشی ده شهریمیزین اهالیسی نین گردشگاهی و سیاحت محلی اولان شاه گولی نین آبادلیغی اوچون ونریله جکدیر. بونلاردا قیرخ مین تومن میزانیندا اولار. بو پوللاردان علاوه اوزوموزده آذربایجانین تمام شهرلری نین دارالتربیه لرینه و شهرلری نین آبادچیلیغینا بویوک پوللار تخصیص انتمیشیک و انده جه بیک . دارالتربیه لریمیز اوروپا دارالتربیه لری کیمی تام معناسی ایله حقیقی دالتربیه اولمالی دیرلار {4}.

" آذربایجان دارالفنونونون آچیلیشی اولدوقجا بویوک اهمیته مالک ایدی. بونه تک آذربایجاندا، یاکی، ایراندا، حتی شرق عالمینده علم و معارف ساحه سینده چوخ بویوک بیر حادثه ایدی. آذربایجان دارالفنونی خالقین ایستکلری اساسیندا تشکیل تاپمیش، اونون احتیاج لارینی تأمین انتمک اوچون یارادلمیشدی" {5}.

"آذربایجان" روزنامه سی، افتخار حسی ایله یازیردی: چهارشنبه گونی خرداد آیی نین 22- سی آذربایجان ملتی اوچون تاریخی بیرگون ایدی. دنمک اولارکی ، ایکنجی 21 آتر ایدی {6}.

آشاغیدا ونریلان سوزلر تاریخی سند کیمی یازیلیب، شوشه داخیلینده قویولوب موملانمیش، 21 آتر نهضتی نین تشکیل تاجیسی و رهبری سید جعفر پیشه وری نین واسطه سی ایله تبریز دارالفنونون بینووره سینه قویولموشدی:

آذربایجان ملی نهضتی علم و معرفت نهضتی اولدوغی اوچون آذربایجان ملی حکومتی تشکیل تاپدیقدان آز بیرزمان سونرا کئچمیش دؤورلرده ظولم و استبداد آلتیندا یاشایان آذربایجان

خالقى نىن تمدن و معارفدن گئرى
قالماغىنى نظره آلاراق علم و تمدنه
دوغرى گئتمك و خالقىمىزىن آمال و
آرزولارىن حياتا كئچىرمك مقصودى ايله
آذربايجان مىلى دارالفنونى نىن
تأسىسىنى 9 دى 1324 تاريخلى (9- جى)
اجلاسىندا قرارا آلىب و بوملى
دارالفنونون تأسىس مقدماتىنى فراهم
اىدىلمه سىنى معارف وزارتىنه
تاپشردى. بوتون مدنى ساحه لرده
بؤيوك قىلملر گؤتورمه يه موفق
اولدوغى كىمى خوشبختانه مىلى حكومت
آز بىر مدته مىلى دارالفنونون
تأسىس وسايلىنى فراهم ائتمه يه
ناىل اولوب چهارشنبه گونى 1325- جى
اىلىن خرداد آيى نىن 22- ده بوعلمى
مؤسسە نىن هيم (بنا) داشى آذربايجان
دئموكرات فرقه سى نىن صدرى و
آذربايجان مىلى حكومتى نىن باش وزيرى
آقاي پيشه ورى نىن الى ايله
قويولدى. بوملى دارالفنون واسطه سى
ايله آذربايجان خالقى اؤز گله جك
نسىللىرىنى متمدن و دىرى ملتلر كىمى
تربيت انده جك و بو وسيله ايله ابدى
سعاده يئتيشه جك وبوعلم منبعيندن

آزادلیق نوری همیشه لیک ایشیققلانا جاقدیر {7} .

اونیورسیتة نین آچیلشی مناسیتی ایله تشکیل تاپان بیغینجاقدان ملی حکومتین باشی ناظیری سید جعفر پیشه وری آذربایجان اونورسیتة سی تشکیلی نین اهمیتیندن دانیشاراق قید اندیردی کی ، بیز کنلی بالالارینی کنلردن گه تیریپ بورادا تعلیم و تربیه انده جه بیک ؛ بوندان سونرا اوز کند تصرفاتلارینی معاصر و علمی اصوللا اداره انده بیلسینلر {8} .

ملی اوندنر پیشه وری دارالفنونون آچیلشی مناسیتی ایله یازیردی: من فکراندیره م کی ، بوگون آچدیغیمیز مؤسسه انله بیر مؤسسه دیرکی ، اگر بیز بیرایل بوندان قاباق بو باره ده بیر سوز دانیشایدیق تعجیلی نظره گه لردی . لاکین ، ایندی خالقیمیزین قدرتی سایه سینده بیز چوخ بویوک ایشلری انجام وئرمه یه موفق اولموشوق. آچیق دنیک ، ایندی آذربایجان خالقو افتخار اندیرکی ، آسوده لیکله خیابانلاری آسفالت اندیر، دارالفنون آچیر، لوله کئشلیک واسطه سی ایله شهره سو گه تیریر. بیر زاماندا کی ، ایرانین باشقا نقطه لرینده امنیت یوخدور ، اوغورلوق و فساد حکم سورور، ایشسوزلیک و آجلیق خالقین حیاتین هده له بیر، آذربایجان خالقو ترقی یه دوغری گندير.

دئموکراسی، خالقین اوز مقدراتینا حاکم اولماسی و حقیقی آزادلیق شرایطینده یاشاماسیندان عبارتدیر. بیزالده انتدی بیمیز آزادلیغین سایه سینده ترقی و تکامل مرحله لرینی سرعتله گنديریک؛ بیز اولسک ده آدیقلاریمیزی ساخلایب و نسلیمیز مندی بیر ملت کیمی یاشایاجاقدیر. بیز، بو دارالفنونی شهرت اوچون آچمامیشیق. ایندی کنلرده، قصبه لرده اهالی اوچون دکتر یوخدور. بیزی احتیاج

و ادار انتمیشدیرکی، بو دارالفنونی آچاق و لازیم اولان موقعده خالقین ساغلاملیغینی حفظ ائتمک اوچون بورادا تحصیل اتمیش دکتترلردن استفاده اندیب خالقین ساغلاملیغینی تأمین ائده ک {9}!

" آذربایجان ملی دارالفنونونون آچیلیشی مناسبتی ایله حرکاتیمیزین جاوان قیزلار اوچون یاراتدیغی بؤیوک ترقی و انکشاف امکان لارینی خرداد آبی نین 22- سینده اولان جشنده تبریز قیزلاریندان بیرری ساده جمله لرله ایفاده ائده رک بئله دئمیشدیر:

اوزون ایللر بویى خالقیمیزین آرزو ائندی بی سعادتلی گون گلیب چاتدی. آزادلیق و سعادت گونشی اولکه میزده پارلابیب آذربایجان خالقی نین مدنیت و سعاده دوغری گئندی بوللاری ایشیقلاندير دی" {10}. " ملی حکومت اونیورسپته نین ابتدائی مخارجینه ، اونیورسپته طلبه لرینی پالتارلا تأمین ائتمک اوچون ایکی میلیون تومن، اونیورسپته نین حاضرلیق کورسلاری اوچون 9 میلیون تومن اعتبار وئرمیشدی.

اونیورسپته نین 1325- جی ایل تحصیل ابلی اوچون طب فاکولته سینه 60- نفر، پداگوژی فاکولته سینه- 120 نفر، فلاحت فاکولته سینه- 60 نفر طلبه قبول ائدیلمیشدی. طلبه لر تقاعدن و مجانی یاتاقخانانان دا استفاده ائدیردیلر " {11}.

غربی بئرلین ده نشر اولان " وارهایت" روزنامه سی یازیردی: ایران مدنیتی تاریخینده بیرینجی دفعه اولاراق ایران آذربایجانى نین پایتختی تبریز شهرینده دارالفنون تشکیل اولوندی. همین دارالفنون آذربایجان دئموکرات حکومتی طرفیندن بوراخیلیمیش بودجه نین اوچده بیر حصّه سی کهنه شاه رژیمی نین مدنی ایشلر اوچون بوتون ایران آذربایجانینا آبیردیغی وساطدن قات- قات آرتیق ایدی {12}.

ملی حکومت دؤورونده آذربایجان اونیورسیته سی حقیقی علمی بیر مؤسسە یه چنوریلدی و هر جوره علمی وسائطله تجهیز اولوندی. بو علمی مؤسسە نین تشکیلی آذربایجان و ایران خالقینا بیرداها گؤستردی کی ، هر بیر ملت اؤز مدنیتی زنگینلشدیرمک و انکشاف ائتدیرمک اوچون اؤز مقدراتینا مالک اولمالیدیر.

آذربایجان دارالفنونی موقتی اولاراق ، اولکی اوغلانلار دانشسرا سیندا یئرلشمیشدی . ملی حکومت یئنی اونیورسیته نین بناسینی تیکمه یه باشلادی . واختی ایله رضا خان حکومتی دؤورونده آذربایجان خالقینی قاباقجیل آداملارینی و آزادخواهلاری حبس ائتدیرمک و خالقین گؤزونی قورخوتماق اوچون صاحب دیوان باغیندا بیر زندان تیکلمکده ایدی. بو زندانین تیکلیشینه آذربایجان خالقیندان آیینا ونرگی دن 400 مین تومن پول خرچلنمیشدی. ملی حکومت همین یئرده اونیورسیته نین بناسینی قویدی. زندانین یئرینده علم و معارف اوجاغی دوزه لدیلمه یه باشلادی. ملی حکومتین گوردویی بو ایش کهنه ارتجاعی قورولوشلا یئنی قورولوشون ، دنموکراتیک قورولوشون مختلف منظره لریندن بیرینی گؤسته رن ایش ایدی. بو، آذربایجان ملتینی یاخین و اورتا شرفده وجودا گه تیردی بی مثلی گؤرونمه میش بیر حادثه ایدی. بو علم و مدنیت اوجاغی نین رهبرلی بی، ملی حکومت طرفیندن دکتر نصرت الله جاها نشاهلویا حواله اولونموشدی.

" آذربایجان" درگیسی تبریز اونیورسیته سی نین رنکتوری دکتر جاهانشاهلونون مقاله سینی چاپ ائتمیشدی. مقاله ده او، یازیردی: آذربایجان اولکه سی قیدمدن بویوک علم و مدنیت اوجاغی اولموشدور. ماراغا شهرینده بویوک علمی فعالیت گؤسته رن خواجه نصیرالدین رصد خاناسی و بو رصد خانانین جنبنده اولان

عالی مکتب، تیریز شهرینده خواجه رشید الدین محمد و غازان خانین دستوری ایله یارانمیش عالی مکتبلرین شهرتی او زمان آذربایجاندا چوخ اوزاقلارا گندیب چیخمشیدی. سلطانیه شهرینده اولجایتو آتاریندان اولان بویوک مکتبلرین و علم اوجاقلاری نین خرابه لری بو گونه قدر دورور.

آذربایجان تورپاغیندا یئتیش شاعیر و عالمترین بیر چوخی دنیا مدنیتی نین فخری دبرلر. سون اون ایل عرضینده ایراندا ایش باشیندا اولان مرتجع دولت آداملاری نین هر جور ظولم و فشاری مدنیت قاپیلارینی آذربایجان خالق نین اوزینه باغلامیشدی . آذربایجان خالق عالی مکتبلرده اوخوماق کناردا دورسون، اوز آنا دیلینده ابتدائی و اورتا تحصیل آماق امکاتیندان دا محروم اولموشدور. ایران مرتجع دولتری نین سوء نیتی نتیجه سینده او تاپدالانیب ازیلمیش ، مدنیت عالمی نین فیضلریندن بی بهره قالمیشدیر . علم و مدنیتین هر بیر خالق اوچون نه قدر اهمیتی اولدوغوندان بحث انتمه یه احتیاج یوخدور. حیات مبارزه سینده سعادتمند اولماق اوچون خالقین، ملتین، دیل و عنعنه لرینی محافظه انتمک ، کتچمیش آنالارین، بابالارین گؤستریدیکلری فداکارلیقلاری یادا سالماقلا جاوان نسلی اوز تاریخی ایله تائیش اندیب اونلاردا همت و غیرت دوغورماق، عینی زماندا دنیانین مترقی علملرینی همان ملته چاتدیرماق، اونون مالی انتمک ان ضروری شرط لردندیر. بومقصدده ایسه آنجاق معارف و مکتبلر واسطه سی ایله چاتماق اولار. هر بیر ملتین مدنیتی عینی زماندا اونون عالی مکتبلری نین مقداری ایله اولچولور. ملی حکومتین تشکیلینه قدر ایران آذربایجانیندا هنج بیر عالی مکتبین اولماماسی البته تحمل اندیلمز بیرحال ایدی. آنا دیلینده اولمایان متوسطه مکتبلرینی

بیتیرنلرین چوخی مادی وسائط یوخلوغوندان باشقا شهرلرده گندیب اوز تحصیلرینی اکمال انده بیلیمیر دیلر.

آذربایجاندا اونیورسیتیه ویاخود باشقا بیر علمی مؤسسه اولمادیغیندان آذربایجان ملّتی علم و مدنیت ساحه سینده هنج بیر جهتجه ترقی انده بیلیمیر، ملتین اوز عالمیری یئتیشمیردی. ملی حکومت ایش باشینا گلن کیمی مکتب و معارف فاپیلارینی خالقین اوزونه آچدی. آنا دیلی رسماً دولت دیلی کیمی مکتبلره داخل اولدی. درس لر دوغما آذربایجان دیلینده کئچیریلمه یه باشلادی. آنا دیلینده درس کتابلاری نشر اولوندی و آنا دیلینده درس وئرن معلم لر حاضر لاندی" {13}.

ملی حکومت زامانی دارالفنونون یارادیلماسی آذربایجان دایکینجی تجربیه ایدی. بیرینجی تبریز دارالفنونی" 1873- جی میلادی ایلینده آذربایجان معارف پرورلری نین فداکار سعیلری و آذربایجانین او تاریخده کی والیسی میرزا فتحعلی خان صاحب دیوانین معارف اولان رغبتی نتیجه سینده تأسیس اندیلمیشدیر.

تبریز دارالفنونی تأسیس اولان تاریخدن 1891- جی ایله قدر دولت مدرسه سی و یا دارالفنون آدلانمیشدیر.

1891- جی ایلهه مرتجع روحانیلرین تَضییقی و حیلّه گرلیکلری نتیجه سینده تبریز دارالفنونی موقتی اولراق باغلانیر. بو تعطیل اوزون مدت داوام ائتمه میش و آذربایجان خالق نین قاباقجیل معارف پرورلری نین عنادجیل و قطعی مبارزه سی نتیجه سینده دارالفنون یئنی دن آچیلمیشدیر.

بو آچیلشدان سونرا تبریز دارالفنونی ولیعهدین آدی ایله مظفری و یا مظفریّه مدرسه سی آدلانماغا باشلامیش و باغلانیلان تاریخه قدر همین آدلا مشهور اولموشدور.

تبریز دارالفنونی 21 ایل آغیر شرایطده فعالیت گؤسته ره بیلیمیش دیر. اگر 1891- جی ایل موقتی تعطیل نظره آیینمازسا دنمک اولارکی، همین مدتین 20 ایلینی چوخ منتظم و فاصله سیز اولاراق ایشله میشدیر. سون بیرایل عرضینده ایسه بیر سیرا سبیلردن دارالفنون اؤز فعالیتینی داوام ائتدیره بیلیمیر و نتیجه ده 1894- جی ایلهده تمامی ایله باغلانیر.

تاریخاً آز مدت فعالیت گؤسته رن تبریز دارالفنونون بلاواسطه تأثیری نتیجه سینده آذربایجانین بوتون شهر و قصبه لرینده یئنی معارف اوغروندا کوتله وی جانلنما عمله گه لیر؛ نتیجه ده بیر چوخ شهرلرده او جمله دن تبریزده: رشیدییه، طالبیه، لقمانیه، اردبیلده: نصریه و جعفریه، اورمیه ده: کمالیه و اسلامیه، مرنده: ملی و مساوات، ماراغادا: سعدیه و شکوهی، خوی دا نویر ترقی، سلماس دا- سعدیه، آستارادا - صادقیه و سایر مدرسه لر تأسیس اولونور. آذربایجان دارالفنونی 1894- جی ایلهده باغلانیدقدان سونرا ایران حاکم دایره لری طرفیندن اونون یئنی دن برپا اندیلیمه سینه اصلا دقت وثریلیمه دی. آذربایجان دارالفنونی تقریباً باریم عصر سونرا ، یعنی آذربایجان ملی حکومتی دؤورونده یئنی دن تأسیس اندیلدی و یونونلادا خالقیمیزین ایللردن بری داوام ائدن مندی- معارف عنعنه لری یئنیندین داها دا قوتله جانلنماغا باشلادی. آذربایجان ملی حکومتی دؤورونده تأسیس اندیلن دارالفنون معاصر تیپلی دارالفنون ایدی" {14}.

تبریز دارالفنونون رنکتوری دکتور نصرت الله جاها نشاهلو یازیردی کی، آلتی ای مدتده آذربایجان اونیورسیته سی آچیلماسی اوچون لازیم اولان حاضرلیق ایشلری گؤرولوب قورتارمیش و بو درس ایلینده اونیورسیته ایشه باشلامیشدیر. اونیورسیته اوچون

معلم‌ر تاپیل‌میش، درس کتابلاری و سایر نوازمات تدریج‌له تهیه اولونماقدادیر. اونیورسیت‌ه اوچون حکومت بیرمیلیون تومن پول بوراخمیشدیر.

آذربایجان گنجلی اونیورسیت‌ه نین آچیل‌شینی بویوک ملی بیر بایرام کیمی قیمتلندیره رک اورایا بویوک سئوینج‌له گلمیشلر. اونیورسیت‌ه یه جمعی 190 طلبه قبول اندیل‌مه لی اولدوغی حالدا داخل اولماق اوچون 300 نفر دن آرتیق جاوان عریضه وئرمیشدیر. طلبه لر مسابقه امتحانلاری بولی ایله گؤتورولموشدور. اونیورسیت‌ه یه داخل اولماق ایسته ین طلبه لرین بیر قسمنه یاپدا آچیلان حاضرلیق کورسلاریندا یاردیم اندیل‌میشدیر. شهر یورایی نین 20 - سینده اونیورسیت‌ه ده درس لر باشلانمیشدیر {15}.

" او واختا قدر تهراندان باشقا ایرانین هنج بیر یئرینده علمی مؤسس‌ه و عالی مکتب یاراتماق ایسته مه ین تهران حکومتی آذربایجاندا اونیورسیت‌ه یارادیل‌ماسی نین تاثیر ی آلتیندا و خالق کوتله لری نین تضییقی نتیجه سینده مشهد، شیراز و اصفهاندا طب فاکولته لری آچماغا مجبور اولور.

ملی حکومتن مغلوبیتیندن سونرا ایران مطبوعاتی نین وئردی بی خبرلره گوره ، آذربایجانین ابهر ولایتینده ماما اولمادیغی اوچون دوغولان اوشاقلارین اکثریتی تلف اولور. شبستر ماحالی نین 50 مین اهالیسی نین صحیه ایشلری بیرنفر فلشیره تاپشیریل‌میشدیر. ساراب شهری نین حکیمی خسته له نن زمان اونا معالجه انتمک اوچون اورادا ایکینجی بیر حکیم تاپیل‌میشدیر. آذربایجاندا صحیه وضعیتی بنله اولدوغی حالدا ایران حکومتی تیریز اونیورسیت‌ه سینین طب و سایر مهم فاکولته لرینی باغلا یارق، بونون عوضینده فارس دیلی و ادبیاتی فاکولته سینی گئئشلندیریر {16}.

مطبوعات و نشریات

بیرملتین مبارزه تاریخی، اونون

دیریلی بینی، کئچمیشینی اوزونده

عکس انتدیرن آینا سؤز سوزکی، مطبوعات دیر. ملی-دموکراتیک حرکتیمیزین ذیروه سی، ملی حکومت مطبوعات مسئله سینه اولدوقجا دقت یئتیرمیش، اونون اوچون ده بو دؤورده مطبوعات اورقانلاریمیزین انکشافینا گئنیش میدان آچیلیمیشدی. " 1324- جی ایل شهریور آییندان بو طرفه، آپاریلان مبارزه یه عالیبد ماتریال نه قدر ناقص اولسادا و گونون احتیاجینی اوده مه سه ده یئنه " آذربایجان"، " آزاد ملت"، " یئنی شرق"، " آذربایجان اولدوزی" روزنامه لرینده، " شفق"، " دموکرات" و سایر مجله و ژورناللار کیمی آذربایجانین یئرلی مطبوعاتیندا بیر سیرا اطلاعات درج اندیلیمیشدی، ایندی یا گله جکده بو اطلاعاتی بیر تاریخ شکلینه سالماق و گله جک نسلی بو افتخارلی مبارزه تاریخیندن خیردار ائتمک تقریباً امکان داخیلینده دیر" [1].

ایللر، یوز ایللر ملی- آزادلیق و دموکراتیک حرکات دؤوروندن کئچسه ده، اوگونلری، او بیر ایل آزادلیق دؤورونی اولدوغی کیمی اوزونده عکس انتدیرن سنلر داخیلینده بیرینجی دؤوری هله مشروطه حرکاتیندا ایشیق اوزی گؤرموش " آذربایجان" روزنامه سینی گؤستریمک اولار.

1940- جی ایلدن باشلایان آزادلیق حرکاتی نین یئنی دن جو جر مه یه باشلایان مرحله سینده " آذربایجان جمعیتی"- نین اورقانی کیمی نشر اولموش " آذربایجان" روزنامه سی، 1945- جی ایله داها جدی اولاراق آذربایجان دموکرات فرقه سی نین اورقانی کیمی حیاتا قدم قویموشدور.

آذربایجان دیموکرات فرقه سی نین یارانماسیندان ایکی گون سونرا نشره باشلایان" آذربایجان" روزنامه سی بو مبارزه نین آلویلی جارچیسی کیمی چیخیش ائتمیشدیر. " آذربایجان" روزنامه سی آیدین بیر دبلده ملی- آزاد لبق حرکتی نین قارشیسیندا دوران اساس مسئله لری اوخوجولارین مذاکره سینه چیخارا بیلیمیشدی.

21 آزدن باشلایان حرکتین گنڈیشینی و ملی مجلسین چیخاردیغی قرار و قانونلاری درحال چاپ ائدن" آذربایجان" روزنامه سی یازیردی: ملی حکومت، ملی مدنیتیمیزین هر طرفلی انکشافینی نظره آلاراق آنا دلبینده مطبوعات و نشریاتین یارادیلیب گنڈیش لندبریلمه سینه بؤیوک دقت یئتیرمیشدی. اگر 21 آذر عرقه سیندن بیر آز قاباق نشر اولونان" آذربایجان" روزنامه سی و " ضد فاشیست" ورقه لر نظره آلینمازسا آنا دلبینده هنج بیر روزنامه و یا مجله چیخمیردی. لاکین، 21 آذرین غلبه سیندن سونرا 50- دن چوخ مجله و روزنامه نین نشرینه باشلاندی. همین مطبوعات ایسه اوز نؤویه سینده، اوز دؤورونون حادثه لرینی، خالقین انقلابی مبارزه سینی و جوشقون حیاتیینی عکس ائتدیرمکده ، فرقه و حکومتین گوردویی ایشلری کوتله لر ایچه ریسینده یایماقدا بؤیوک رول اوینامیشدی}{2}.

" ملی حکومت قورولوقدان سونرا آذربایجان روزنامه سی نین فعالیت دایره سی داها دا گنڈیشلندی. همین دؤورده روزنامه گنڈیش خالق کوتله لرینی دینج قوروجولوق ایشلرینده سفربرلی یه آلیب ملی حکومتین اقتصادی و مدنی اصلاحاتیینی اوز صحیفه لرینده ایشیقلانیرماقلا برابر داخلی و خارجی دوشمنلره قارشی آمانسیز مبارزه آپارماغا باشلادی" {3}.

ملی مجلسین کاتبی، میررحیم ولایی یازیرکی، فرقه نین تشکیلاتچی سی پیشه وری، منی اوز یانینا چاغیراراق " آذربایجان " آدی آلتیندا نشر اولوناجاق روزنامه نین تحریریه هیئتینه عضو اولماق و روزنامه نین مسؤلیتینی اوزه ریمه گؤتورمه بی تکلیف ائندی.

من بو ایشه هوس و افتخار لا گیریشدیم. پیشه وری نین بلاواسطه اشتراکی ایله " آذربایجان " روزنامه سی نین بیرینجی نمره سی 1324- جی ایلین شهربور آبی نین 14- ده نشر اولوندی. بیرینجی نمره ده درج اولونموش مقاله لرین اکثریتینی پیشه وری اؤزی یازمیشدی {4}. " آذربایجان " روزنامه سیندن علاوه ، ملتیمیزین یاراتدیغی ملی مجلسین اورقانی " آزاد ملت " روزنامه سی ایسه 1324- جی ایلین اسفند آییندان گون آشیری اولاراق نشره باشلامیشدیر. روزنامه اوز فعالیتینده بو مدت عرضینده 123 نمره بوراخمیشدیر. ملی مجلسین ملت وکیلی حقوئشناس عالم اسماعیل شمس "آزاد ملت " روزنامه سینین مسئول مدیری تعیین اولموشدور.

مطبوعات اورقانلاریمیزدان اولان " اورمییه " اورمییه شهرینده ، " آذر " ایسه زنگان شهرینده نشره باشلامیشدیر. شبهه سیزکی، ملی حکومت دؤورونده 50- یه یاخین مطبوعات اورقانلاریمیزین ان قاباقجیلی " آذربایجان " روزنامه سی اولموشدور.

فتحی خشکنابی یازیرکی، بیز عمل ده ثبوت ائتدیک کی، آذربایجان خالق نین اؤزونه مخصوص دیلی، مدنیتی و تاریخی واردیر. اونی باشقا بیر ملته قاتماق و قاتیشدیرماق اولماز.

فرقه نین صدری آقای پیشه وری، تبریزده " آذربایجان " روزنامه سی نین بیر ایلی بی مناسیتی ایله تشکیل اولموش بیغینجاقدا قید ائتدیلر:- من فقط آذربایجان روزنامه سینده یازدیغیم مقاله لره گؤره دنیه بیله ره م کی، من ده سیاسی روزنامه یازانلارین جرگه

سینه داخیل اولموشام.اگر مندن سوروشسالارکی، ملی نهضتیمیزین باشچیلیغی مقامیندا گوردویون ایشلرین هانسی ایله داها آرتیق افتخار اندیرسن؟ - دئییه ره م: " آذربایجان" روزنامه سینده یازدیغیم مقاله لرله .

خشکتابی " آذربایجان" روزنامه سی حاقیندا یازیرکی، اوندا بیزیم انکشاف مرحله لریمیز تمامی ایله عکس انئتوریلیمیشدیر.تیریزده بیرینجی نمره دن سونونجی نمره په قدر، یعنی317- جی نمره په قدر اونون، هر بیر نمره سی بیرگونون مبارزه تاریخی دیر {5} .

بو مبارزه نین آذربایجاندا کنجیمیش تاریخینه استناد انده رک قید ائتمک اولار کی، " مشروطه حرکتی نین باشلانماسی ایله ایرانین مترقی مطبوعات تاریخی نین ده بیئی مرحله سی، دموکراتیک و انقلابی دموکراتیک استقامتلی لقال مطبوعاتین یارانماسی و گننیش نشری دؤوری باشلانیر. 1907-1911- جی ایللر مشروطه حرکتی دؤورونده ایران مطبوعاتی نین انقلابی دموکراتیزم جریانینا منسوب اولان، تیریزده نشر اندیلن: "مجاهد"، "انجمن"، " آذربایجان" ، " صحبت"، " عدالت"، " حشرات الارض"، " ناله ملت"، " تهراندا چاپ اولونان: " صوراسرافیل"، " ایران نو"، " مساوات"، " الجمال" ، " حقوق"، " نوبهار"؛ خراساندا چیخان: " خاورستان"، " خراسان" ؛ رشت و اورمیه ده نشر اندیلن: " نسیم شمال" و " فریاد" روزنامه لری نین گؤرکملی و تأثیرلی رولی خصوصی ایله دفته لایقیدیر.

بومطبوعاتین مندرجه سی نین آنا خطینی 19- جی عصرین سونلاریندان داها دا قوتلنمه په باشلایان امپریالیزم نفوذونون و فئودال مطلقیت قورولوشونون لغوی اوغروندا مبارزه، اولکه نین ملی استقلالی نین تأمین اندیلیمه سی، خالقین دموکراتیک حقوق و آزاد لیقلاری نین برقرار اندیلیمه سی، مشروطه نین امپریالیزم و

دربار قصد لرینه قارشی مدافعه سی و گنیشلندیریلیمه سی اولکه نین اجتماعی - اقتصادی و مدنی ترقیسی اوچون دئموکراتیک اصلاحاتین کچیریلیمه سی کیمی ضروری مسئله لر تشکیل اندیردی. انقلابی دئموکراتیک استقامتلی روزنامه لرین صحیفه لرینده شدتلی فئودال و کاپیتالیزم استثماری نین افشاسی ، زحمتکنش کندیلرین و کارگرلرین وضعیتینی نین یونگولشدیریلیمه سی طلبی، ملی آزادلیق و دئموکراتیک قانون اساسی اوغروندا مبارزه ده کوتله لرین قطعیتلی و قاباقجیل رولونون گؤسته ریلیمه سی ، اولارین داها فعال مبارزه په جلب اندیلیمه سی مسئله لری ، ارتجاعی ایدنیالارا، جهل و خرافات قارشی دئموکراتیک و آزادلیق ایدنیالاری نین پایلماسی، معارفچیلیک مسئله لری ده گنیش بئر توتوردی" {6}.

بو ایدنیالارا خدمت اندن مطبوعات آیدندیرکی، ارتجاع طرفیندن سیخیشدیریلیر؛ قایغیسیزلیق نتیجه سینده افلاسا اوغرایردی. آذربایجان ملی حکومتی یارانیدقدان سونرا، بئتی باشلایان دؤورده بیر چوخ ایشلرده گنیش فعالیت اوچون دولت یاردیمی اولمادان، او ایشلرده لازیمی سه و بییه ده ایره لی له مه ممکن دنییلدی ؛ بو پروبلملرین حلی ، خصوصاً آذربایجانین باش ناظیری ، دولت خادیمی سید جعفر پیشه وری نین دقتیندن یاینمأمیشدی.

آذربایجانین خالق شاعیری بالاش آذراوغلی بو مسئله په توخوناراق یازیرکی، 1324- جی ایلین قییشی ایدی. آذربایجان ملی مجلسی نین بیرینجی جلسه سی ایدی. من ده مجلسین نماینده سی کیمی اورادا اشتراک اندیردیم. فاصله ده سید جعفر پیشه وری منی گؤروب تاپیشیردی کی، اونی گورمه میش تبریزدن گنتمه بیم.

مجلسین جلسه لری قورتارانندان سونرا باش وزیرلی به، پیشه وری نین قبولونا گنتدیم. او، مقدمه سیز، فلانسیز اساس مطلبه کنجدی: -اردییل ده " آذربایجان" روزنامه سی نین اوخوجولاری چوخدور؟ - دئییه، سوروشدی.

- بلی، آقای پیشه وری ، چوخ - چوخدور. انله بیل بوتون شهر ساوادلی اولوب، هامی نین گۆزی و دلی آچیلیب.

- آنا دیلینی باشا دوشمه بن آدام اولماز، ساوادسیزلاردا ساوادلی لارین یانیندا اوتوروب قولاق آسما مطلبی باشا دوشر. آنجاق آنا دیلینده یاخشی ساوادلی اولان کادرلاریمیز دنمک اولار کی، یوخدور؛ اودورکی، قرارا گلمیشیک آنا دیلینده یاخشی یازا بیلن یولداشلاریمیزی رنداکیسایا توپلایاق. اگر بنله اولماسا بیز روزنامه نی ایسته دی بیمیز سه و بیه ده چیخارا بیلمه به چه بیک. بو هنج کسه گیزی دنیلدیرکی، قارشیمیزدا چوخ حیله گر بیر دوشمن دوروب. بیز اونون بهتان و افترا لارینا منطقی و معنالی جاوابلار ونر مه لی بیک. اوزوده دوغما آذربایجان دیلینده. سن بیلیر سنمی روزنامه لرین ایندی به قدر باش مقاله لری نین اکثریتینی یا اوزوم یازمیشام ، یادا باشقا یولداشلار یازانلاری رنداکنه انتمه لی اولموشام؟ من بونا طبیعی حال کیمی باخیرام، چونکی حاضرکی شرایطیمیز بونی طلب اندیر. ایندی ایشیم بیر قدرده آغیرلاشدی. داها روزنامه ایله اول کی کیمی مشغول اولماغا واخت اولمایاجاق. اونا گۆره ده قلم صاحبلریمیز قوللارینی چیرمالامالیدیرلار. آخی " آذربایجان" روزنامه سی نین بیر خدمتی ده، من دئییردیم، ان اساس خدمتی، ریشه سی آنالاریمیزین سینه سیندن قوت آلان دوغما ، گۆزه ل دیلیمیزی رسمی دولت دلی، علمی و ادبی دیل سه و بیه سینه قالدیرماقدیر. ملی حکومت گونی صاباحدان اوز قرارلارینی،

مراجعت و تایپشیریقارینی محض بو دیلده صادر انده جکدیر. بیز بو دیلده درسلیکلر چاپ انده جه بیک. اوشاقلاریمیز آنا دیلینده تحصیل آلاجاقلار. اونا گۆره ده روزنامه نین اوزه رینه بو ساحه ده هم چتین، هم ده شرفلی بیر وظیفه دوشور.

او، باشینی آشاعی سالیب میزین اوستونده کی کاغیذلاری اوخویوب امضالایا- امضالایا دانیشیردی. بیردن باشینی قالدیریب اوزومه باخدی و منیم لال-دینمز اوتوروب بیر آزدا تعجبله قولاغ آسدیغیمی گۆرنده گولومسه دی و: - یقین اوره بینده دننیرسن کی، انله پیشه وری بو سۆزلری دنمک اوچونمی منی یانینا چاغیرمیشدی؟- انله دی، محض بو سۆزلری دنمک اوچون چاغیرمیشام. چونکی سن تبریزده قالیب " آذربایجان" روزنامه سی نین انداکسیاسیندا ایشله مه لی سن. اونا گۆره ده بو دندیکلریم حاقیندا چوخ- چوخ دریندن دوشونمک لازیم دیر.

بالاش آنراوغلی یازیرکی،هنج گۆزله مه دی بیم، بیردن ونرلمیش بو تکلیفه نه جاواب ونره جه بیمی بیلمه دی بیم اوچون دینمه دیم. او، گۆزونی کاغیذلاردان آیرمادان- فرقه ایشینده سنی عوض انتمک اوچون اردبیلده آدام تاپارلار؛ اگر یولداشلار گنتمه بیبلرسه منیم دیلیمدن دنن کی، بورادا قالیرسی نیز. قوی یزرنیزه آدام تعیین ائتسیلر.

- آقای پیشه وری، من فرقه ایشینده یوخ، ولایتی کمیته طرفیندن " جودت" روزنامه سینده رنداکتور تعیین اولونموشام- دندیم.

پیشه وری قلمی میزین اوستونه قویدی، عینکینی چیخاردی، دقتله اوزومه باخدی:- بو منیم اوچون تزه خبر اولدی...

بیر قدر فیکره گنندن سونرا علاوه ائتدی :- چوخ یاخشی، اوندا هله لیک اوز ایشینده قال، اردبیلده ساوادلی یولداشلاردان رنداکیاسیا

جلب انله، اوز يئرینه ده آدام حاضرلا، بلکه سونرا سنی چاغیرمالی اولدوق.

او، ینتی دن قلمینی گؤتوردی، قاباغیندا کی، آغ بیر ورقه یه تئز-تئز نه ایسه یازیب منه اوزاتدی:- آل، بیز ولایتلرده نشر اولونان روزنامه لره دولت یاردیمی وئرمه لی بیک، قوی اولینی "جودت" - دن باشلا یاق!- دندی {7}.

کاوه غفار ، ملی- دئموکراتیک حرکات دؤورونه خاص اولان " آذربایجان" روزنامه سی حاقیندا یازیردی: 1945- جی ایل شهریور آبی نین اورتالاری ایدی . اولکه میزین برکنلی موغان ماحالی نین باباش کندینه ده " آذربایجان" روزنامه سی نین بیرینجی نمره سی گلیب چیخدی. هله او واختا قدر آنا دیلیمیزده روزنامه گورمه میشدیم. باش مقاله نی هیجانلا اوخویوردوم کی ، چینیمه بیرالین توخوندوغونی حس انتدیم .آنجاک گوزومی روزنامه نین سطرلریندن چکه بیلمه دیم.

- اوغول، بیر دنه گوروم، نه اوخویورسان؟- دئییه، ال صاحبی منه مراجعت انتدی.من چنورلیپ باخدیقا بهرام کیشینی گوروب دندیم:

- بو دوغما دیلیمیزده چیخان " آذربایجان" روزنامه سی دیر.

- بئله شنئی اولماز اوغول ، بو یاشا چاتمیشام ، آذربایجان دیلینده روزنامه گورمه میشم- دئییه بهرام کیشی تعجب انتدی و دندی:

- سونرا اونی منه وئرسن.

من روزنامه نی بهرام کیشییه وئردیم. آنجاک قلیبمدن بئله بیر فیکیر گلیب کئچدی کی، گوره سن بو روزنامه یه من ده کندیمیزین وضعیتیندن یازا بیلریمی {8}؟

ی . قاسمی ایسه او گونلری بئله خاطر لاییر: آذربایجان دئموکرات فرقه سینین تشکیلی خبری تهرانین یاخینلیغیندا اولان کرج شهرینه

ده چاتدی. بیر نیکه چوره ک تاپماقدان اوتری وطنلریندن دیدرگین
دوشموش آذربایجان فعله لری بوشاد خبری ائشیدن کیمی وطنلرینه
قاییتماق و دوغما پارتیالارینا داخیل اولماق آرزوسوندا اییدیلر.

کرج ده اولان آذربایجان فعله لری آذربایجان نئموکرات فرقه سی
نین اورقانی اولان " آذربایجان" روزنامه سینی اله کنچیرمک و
اونون واسطه سی ایله وطنلریندن و دوغما پارتیالاریندان خیر
توماغا چالیشریدیلا.

" آذربایجان" روزنامه سینی اله کنچیرمک اوچون آذربایجان فعله
لری بیر واسطه آختاریردیلار.

بو واسطه نی شوفرلرین ماشینلارینی یوکلہ مکده تاپدیلا. بنله
کی، هر شوفر آذربایجانا یوک گه نیرنده قاییدان باش" آذربایجان"
روزنامه سینی گه تیرسه ایدی اونون ماشینی تیز یوکلہ بیردیلا.
بنله اولدوقدا شوفرلر نه بین باها سینا اولورسا-اولسون" آذربایجان"
روزنامه سینی تاپیب بیزلر اوچون گه تیریردیلا. بنله لیکله ده
ایلیک دفعه بیز " آذربایجان" روزنامه سینی گوردوک {9}.

مطبوعات اورقانتاری نین حیاتا قدم قویدوغی یئر مطبعه مسئله
سینه گلدیکده، اردبیلدن اولان یارادیجی صنعتکار شاعیر علی توده
نین بیر خاطره یازیسی مارق دوغورور. او، بو حاقدا یازیرکی،
هیجانی، قایغیلی، انتظارلی گونلریمین بیرینده منی اردبیلدن تبریزه
چاغیردیلا. من تبریزه ایکینجی دفعه ایدی کی گئدیردیم. سحر ملی
مجلسه گئتدیم. منی معارف وزیرلی یی نین سرانجامینا گوندردیلا.
من وزیرلیکده تدریس شعبه سینه مدیر تعیین اولوندوم. ایش یئریم
تبریزین یاراشیقلی خیابانلاریندان بیرینده بؤیوک ، قاینار ، گشاد بیر
مطبعه ده یئرله شیردی . بومطبعه ده بالئیز آذربایجان دیلینده
درسلر چاپ اولونوردی. بیرینجی کلاسدان اونونجی کلاس قدر

پروگرام اوزره ترتیب اندلمیش کتابلارین صحیفه لرینی هم کلاسیک هم ده معاصر سۆز استادلاری نین اثرلری بزه بیردی. مطبعه نین گوندوزلی- گنجه لی ایشله یین چرخلری سانکی مبارز لشمیشدی. مردلیک، بختیارلیق، خیرخواهلیق نغمه لری اوخویوردی. من، اطراف کندلرن، قصبه لرن، شهرلرن درسلیکلر آلماقدان اوتیری گلن نماینده لری قبول انیددیم. اوزلری یورغون- لاکین، اوره کلری شن اولان آدمالار کتابلاری گوتوروب سئوینجله اوز دوغما بنرلرینه قاییدیردیلار. ماشینین آغزندان چیخان رنگی عملی- باشلی قورومایان، قاتلاری تامام آچیلمايان آنا دیللی کتابلار ایستی تندیردن قویاریلان ساری بوغدا چۆره ک قدر شیرین، عزیز، مقدس ایدی {10}!

بوشیرین، عزیز و مقدس ساییلان کتابلارین اوجاغی اولان، مطبعه نین آذربایجاندا یارانماسی بیر آزدا اوزاقلارا گندير.

"هله 17- جی عصردن باشلایاراق عمومیتله ایرانا چاپ ماشینی گه تیر یلمه سی اوچون چوخلی سعیلر گۆسته ریلسه ده ، بیر سیرا مانعه لر اوزوندن بو خیرلی تشبثی حیاتا کنچیرمک ممکن اولما میشدی. بو حاقدا فرانسه سیاحی شاردن یازیر کی، مطبعه نین فیداسینی بیلن ایرانیلار اونون ایرانا گه تیریلمه سینین طرفدار ایدیله ر. لاکین، اولارین بونا امکانلاری یوخ ایدی.

شاردن سۆزونه داوام انده رک یازیر کی، من 1087- جی هجری قمری ایلینده ایراندا اولارکن شاهین یاخین آدمالاری، مندن خواهش انتدیله رکی، فرانسه دن ایرانا مطبعه ایشینی بیلن کارگرلر گه تیریلمه سینه و بو صنعتین ایرانیلارا اؤیره دیلمه سینه کؤمک اندیم. بومسنله حاقیندا شاهلا مصلحت اندیب اجازه الدیلار. آنجاق انله کی، پول صحبتي میدانا گلدی، بوتون ایشلر آلت- اوست اولدی.

چاپ ماشینی نین اختراع اندیلمه سیندن سونرا، 19- جی عصرین بیرینجی ربعینده آذربایجانا گه تیریلیمیشدی.

ایلک مطبعه نین آذربایجانا گه تیریلمه سی حاقیندا اوروپا سیاح لاریندان هوتم شندلر " کاوه" روزنامه سینه یازدیگی مکتوبدا همین مطبعه نین تاریخی و نوعینی معینلشدیرمیشدیر.

تاریخ فرهنگ آذربایجان هوتم شندلرین همین مکتوبونا استناد انده رک بازیرکی، 1233- جی هجری قمری (1818- 1819 میلادی) ایلینده آقازین العابدین تبریزی ادلی بیرشخص تبریزه باسماخانا کیچیک بیر مطبعه گه تیریدی.

بیرمدت سونرا " فتح نامه" ادلی کتاب بو مطبعه ده چاپ اولوندی. 19- جی عصرده وطنیمیزده اجتماعی فیکرین انکشافی مدنی - معارف ساحه سینده کی ، مهم ده پیشیکلیکلر مطبعه یه اولان احتیاجی گوندن - گونه آرتیردی . بو احتیاجی اؤده مک اوچون 1246 - 1238- جی ایللر آراسیندا آذربایجانا بیر نچه دستگاه مطبعه گه تیریلمه لی اولدی.

1902- جی میلادی ایلینده پاریس ده چاپ اولونان **اوروپادان خارجه اولان مطبعه لر** ادلی کتابین مؤلفی هندوستاندا یاشایان انگلیسلی دکتر کوتونون وئردی بی معلوماتا اساسلاناراق یازیردی: تبریزده بیرینجی قورقوشون مطبعه نی 1822 میلاد ایلینده میرزا جعفر ادلی بیر جاوان گه تیریمیشدی.

تبریزده اوزون مدت مطبعه چیلیکده شهرت قازانمیش مشهد اسد بسماچینین روایتی و محمدعلی تربیتین وئردی بی معلومات تبریز ده قورقوشون حرفلی مطبعه نین آنجاق 1238- جی ایله میرزا جعفر واسطه سی ایله گه تیریلدی بی حاقیندا دکتر کوتونون وئر دی بی معلوماتین سهو اولدوغونی ثبوت اندیر.

محمدعلی تربیت یازمیشدی: میرزا جعفر تخمیناً 1240- جی هیجری ایلرده مسکو و ایبا گنډیر. اورادا داش باسامی ایشینی اؤیرنډیکدن سونرا تبریزه قایلیدیر.

او، اؤزی ایله بیر دستگاه داش باساماخاناسی گه تیریر و بو باساماخانا تبریزه گه تیریلان ایکنجی مطبعه ایدی. همین مطبعه 5 ایلدن سونرا هیجری 1245- جی ایلهده تهرانا آپاریلدی" {11}.

"ایلك چاپ متخصصی و نشریاتچیسی اولماق اعتباری ایله آقازین العابدین تبریزینین صنعتکارلیغی بوتون اولکده ده یوکسک قیمت لندیریلیر و اونون چاپ ایشینین انکشافی ساحه سینده کی خدمتلی تعریفله نیردی. آقازین العابدین تبریزینین مهارتی و نفیس صنعتکار لیغی حتی مرکزده حکومت دایره لرینین نظرینی جلب انتمیشدیر. او، 1824- جی ایلهده تهرانا دعوت اولونموش و اورادا بیر سیرا اثرلری نشره حاضر لاییب چاپ انتمیشدی.

آذربایجانلی مطبعه چی ضیالیلار ایرانین دیگر شهرلرینده ده مطبعه آجیب چاپ صنعتی نین انکشافینا کؤمک اندیر و پولیستیکا ایله مشغول اولوردیلار.

معاصر علملره و خارجی دیلله یاخشی بلد اولان خویلی میرزه جبار تذکره چی (ناظم المهام) تهراندا مطبعه آچمیش، میرزه تقی خان امیر کبیرین تشویقی ایله مطبوعات چاپ انتمیش، تهران روزنامه لری اوچون اوروپا علم، مدنیت و صنایع نین ینتیلیک لرینه عانید منتلر ترجمه انتمیشدیر. او، بوتون ایراندا ایلك مشهور پولیسیست و نشریاتچیلاردان بیری اولموشدور.

آذربایجان مطبعه لرینده بیر چوخ دقته لایق، ده برلی علمی- ادبی کتابلار، هابئله تاریخ، نجوم، جغرافیا، طبیعیات، طبابت و ریاضیاتا عاید اثرلر چاپ اولونور. 1825- جی ایلهده " مائر سلطانی" کتابی

چاپ اولونور(قاجارسلاله سینه حصر اولونان بو اثرده قاجار تورک طایفالاری نین منشاء ، تاریخ و انتنوگرافیا سینادا عانید قیمتی ماتریالار واردير). دؤورون ان استعدادلی و مشهور متفکر حکیمی اولان میرزه عبدالصبور تبریزی نین 1829- جی ایله تبریزده چاپدان چیخان **چیچک دویمه اصولی** ادلی کتابچاسی معاصر طبه عانید ایلك چاپ اثری اولماقلا بوتون ایراندا گننیش استفاده اولونوردی.

1850-1852- جی ایللرده تبریز مطبعه لرینده داهی شاعیر فضولی نین کلیات و نیباتی نین دیوانی چاپدان چیخیر.
19- جی عصرین اورتالاریندا طبه مطبوعاتین مضمونلی شاهکار نمونه لری ده تبریزده بارانیر" {12}.

شبهه سیز کی، الهه زنگین و مرکب یارادیجیلیق بولی کنچن خالقیمیزین صنعتکارلاری ملی حکومت دؤورونده آزادلیقدان فایدالاناراق دهاا گوجلی انکشاف یولونا قدم قویموشدی.

اوز مقدراتینا حاکم ملتیمیزین یاراتدیغی ملی حکومت معاصر تکنیکا ایله تجهیز اولونموش و دولت وسایطی حسابینا تأمین اولونان" معارف" و " آذربایجان" ادلی مطبعه لرین حسابینا حکومت سنذرلی نین، درسلیکلرین، بدیعی- سیاسی ادبیاتین و چوخ سالی مطبوعات اورقانلاری نین نشرینه باشلامیشدی.

" آز بیر زماندا تبریز و آذربایجانین ولایت مرکز لرینده آنا دیلینده یئنی قزئت و مجموعه لر نشر اولونماغا باشلادی. تبریز شهرینده آذربایجان ملی مجلسینین اورقانی " آزاد ملت"، آذربایجان همکار لار اتفالی نین اورقانی " غلبه " ، آذربایجان دنموکرات جوانلار تشکیلاتی نین اورقانی " جوانلار"، " یئنی شرق"، " فریاد"، اردبیل شهر ینده "جودت"، اورمیه شهر ینده " اورمیه"، زنگان شهرینده

" آذر " قزنتلری، تبریزده " شفق " ، " ندموکرات " ، آذربایجان شاعیرلر جمعیتی نین اورقانی " گونش " ، " آذربایجان " ، " مدنیت " ، میانادا - " وطن " و سایر مجموعه لری گؤستریمک اولار. بو دؤورده دوغما آنا دیلینده نشر اندیلیمیش مطبوعاتیمیز " آذربایجان " قزنتی استقامت وئریر و اونلارین مبارزه یوللارینی ایشیقلا ندیریر دی . بو حاقدا بازیردیلا رکی ، " آذربایجان " قزنتی آرتیق اؤز مقدراتینا بیه لیمیش قهرمان بیر خالقین مبارز اورقانی اولموشدور. بورادا اشتراک اندن استعدادلی محرریرلر مرتجعلرین هر نوع فتنه کارلیقلارینی واختی - واختیندا افشاء اندیرلر . قزنت ایران آذربایجانیندا هرگون بویوک اجتماعی تدبیرلر گؤرن ملی حکومتین هر آدیمینی خالقا ایضاح اندیر ، خالقین جوشه گلیمیش کین و غضبینی داها دا آلو لاندیریر، اونون ملی شعور و اراده سینی دوغری بیر استقامته یؤنده رک هر آن سر وخت و آییق اولماغا چاغیریر.

ملی حکومتین پروقرامیندا گؤسته ریلن ماده لر ایستر ملی حکومت طرفیندن و ایستر سه ده آذربایجان ملی مجلسی طرفیندن قانون وئریدیلک یولی ایله حیاتا کئچیریلدی کجه ، بوتون ندموکراتیک رنفورمالار اؤز عکسینی آذربایجاندا نشر اندیلن ندموکراتیک مطبوعاتین صحیفه لرینده تاپیر و خالقا آیدین صورتده ایضاح اولونوردی.

ایرانین مختلف شهرلرینده یاشایان آذربایجان زحمتکشلری " آذربایجان " قزنتی رندا کسپاسینا یازدیقلاری مکتوبلاردان بیرینده اؤز سئوینجلرینی بنله ایفاده اندیردیلر: بیز تهراندا یاشایان آذربایجانلیلار ، " آذربایجان " قزنتینی اوخودو غوموز زامان بیزلرده یئنی روح یوکسکلی بی و بویوک شادلیق عمله گلیر.

تزه ملی حکومتین آز مدت عرضینده بویوک قدم لر آتماسی بیزی حدیندن آرتیق سئویندیریر . اولکه میز و آنا یوردوموز اولان آذربایجانین هر جهندن ترقی ائتمه سی، معارف، مدنیتین اوزر آنا دیلمیزده اولماسی، کند تصرفاتی نین انکشافی اوچون لازیمی تدبیرلرین گؤرولمه سی ، تبریزده یئنی توخوجولوق و باشقا کارخانالارین تنز بیر زماندا ایشه سالینماسی، دیلنچیلرین بیغیلیب ایشه جلب اندیلمه سی و باشقا یئنیلیکلری " آذربایجان " قزنتینده اوخوبارکن قلمیمیز فرحله دولور؛ بوتون بونلار بیزه جان وئریر . ملتیمیزین ملی- دئمؤکراتیک دوشونجه سی نین گوزگوسی اولان " آذربایجان " روزنامه سی ، آزادلیغین جارچیسی کیمی چیخیش اندیردی.سیاسی ،اقتصادی، اجتماعی ایشلرده مدنیتیمیزین انکشافی یولوندا بویوک قدملر گؤتورموش و کوتلهلرله سیخ علاقه یاراداراق، اونلارا یول گؤسته ریردی.

" آذربایجان " روزنامه سی اوزنون سیاسی، ادبی مقاله لری و شعرلری ایله خالقیمیزین ایچه ریسینده اوزونه مخصوص یئرآچمیش، اطرافیندا ایسه استعدادلی یازیچی و شاعیر توپلایا بیلیمشده " {13} .

ملی اؤندر سید جعفر پییشه وری " آذربایجان " روزنامه سی حاقیندا دنمیشدی:

" آذربایجان " روزنامه سی نین مقصد و آمالی ملتیمیزین آزادلیغی، وطنیمیزین استقلالی اوغروندا آپاردیغی مبارزاولموشدور {14} .

ملی- آزادلیق حرکتی نین غلبه چالما سیندا، خالق کوتله لرینی آیاغا قالدیرماقدا، ملی-آزادلیق حرکتی نین قالب گلمه سینده " آذربایجان " روزنامه سی نین رولی بویوک اولموشدور.

آذربایجان ملی حکومتی یارانیدقدان سونرا خالقیمیزین سیاسی ،
اقتصادی و مدنی انکشافیندا " آذربایجان " روزنامه سی آز رول
اوینامامیشدی. اونون رولی آنا دیلیمیزین انکشافیندا دنمک اولار
کی، اونودولمازدیر.

سید جعفر پیشه وری بو حاقدا یازیرکی ، بیزیم نهضتیمیزین ملی
خاصیتیندن بیررسی دیل مسئله سی دیر. بیز ایندی هرچور گذشت
انتسکده دیل مسئله سینده گذشته کئچمه ریک. سیاسی مبارزه ده
دالی- قاباق گنتمک اولار؛ لاکین، اساس سنگر الدن ونریلسه مغلوب
اولماق اولار. بیزیم ده دیل مسئله میز اساس بیر مسئله دیر {15} .
" دیلی یاد تاثیرلردن قورویوب انکشاف انتدیرمک اوغروندا
" آذربایجان " روزنامه سی اولدوقجا بویوک و شرفلی ایش
گؤرموشدور. " آذربایجان " روزنامه سی آذربایجان دیلی نین اجنبی
هیجوملارین دان قورونماسی و انکشاف انتدیریلمه سی اوغروندا
آپاردیغی مبارزه نین اهمیت و ماهیتینی شرح انده رک یازیردی
کی، روزنامه آرتیق آذربایجان دیلینه اهمیت ونره چکدیر. دیلیمیز
دوشمنلرین بوش ادعالارینا باخمایاراق چوخ گنیش و غنی بیر
دیلدیر. اونون ریشه سی خالقیمیزین قانیندا و اوره بینده دیر. بیز
اونی آنا سودی ایله امیب، وطنیمیزین روح نواز هاواسی ایله تنفس
انتمشیک. اونا توهین اندلر و اونی معصوم گؤستریمک ایسته ینلر ،
بیزیم حقیقی دوشمنلریمیزدیر.

روزنامه بویوک جسارته اوز صحیفه لرینده آذربایجان دیلی نین
صرف و نحو قاعده لریندن، بو دیلین گؤزه ل خصوصیتلریندن،
چوخ قدیم تاریخه مالک اولدوغوندان بحث اندیب، دیلیمیزین
اجنبی، خصوصاً غلیظ عرب و فارس کلمه لریندن تمیزلنمه سینی
لاپ ایلک گونلردن مهم بیر وظیفه کیمی ایره لی سوره رک

یازیدی کی، آذربایجان دیلی او قدر قوتلی ، اونون صرف و نحو قاعده لری او قدر محکم و طبیعی دیرکی، حتی اونون ایچینه وارد اندلمیش فارس و عرب کلمه لری اخراج اندیلرسه بنله، اونونلا بویوک فیکرلری، عالی مقصد لری شرح ائتمک اولار. دنیا دا انله بیردیل تاپیلمازکی، او تمامی ایله مستقل اولسون و قونشی دیلترین تأثیرینه دوشمه سین . بیزیم آذربایجان دیلی ده آذربایجانین تاریخی و جغرافی موقعلرینه گوره ، اجنبی تأثیریندن کناردا قالمامیشدیر. آذربایجان دیلی تاریخ بوی خالقیمیزین باد انلی اشغالچیلارا قارشو آپاردیغی مبارزه ده انکشاف اندیب زنگینشمکله اوز حیاتیلیک و ثابتلی بینی ثبوت ائتمیشدیر. آذربایجان خالقو نین ان گورکملی یازیچی،شاعیر و ادیبلری اوز گوزه ل اثرلرینی محض بو دیلده یازیب- یاراتمیشلار.

دنیا نین بیر سیرا کلاسیک یازیچیلاری نین اثرلری نین آذربایجان دیلینده ترجمه اولونماسی بو دیلین لغت ترکیبی فوندونون نه قدر زنگین و گنئیش اولدوغونی ثبوت ائتمیشدیر.

" آذربایجان" روزنامه سی آذربایجان خالقو نین ملی استقلالیت و آزادلیغی اوغروندا آرادیجیل مبارزه آپارماقلا یاناشی، آذربایجان دیلی نین قورونوب ساخلانماسیندا ، اونو دوشمنلرین بهتان و افترا لاریندان مدافعه ائتمکده چوخ بویوک خدمت گوسترمیشدیر. روزنامه آذربایجان دیلینه بهتان آتیب بو دیلین مغوللار طرفیندن یارادیلدیغینی ادعا ائدن شوونیستلره دیش سیندیرجی جاواب وئره رک یازیدی کی، آذربایجانلییا مغوللارین گوجلره اوز دیلرینی تحمیل ائتمیکلرینی ادعا ائندلر چوخ نادان آدمالاردیر.

مغوللار یوز ایلدن آرتیق آذربایجاندا حکومت انده بیلمه دیکلری حالدا اوز دیلرینی بیزه تحمیل ائتمیشسه ، عجا آلتی یوز ایلدن

زیاده حکومت اندن فارسلاز بو دیلی ده بیشدیرمه یه موفق اولما میشلار. بو اثبات اندیرکی ، دیلی زورلا و یا ابری واسطه لرله ده بیشدیرمک اولماز. دیلیمیزین مخالفلی فقط بو پوچ ادعالاری ایله آذربایجانین فرهنگینی بوغماق و بو واسطه ایله خالقیمیزی جهالتده ساخلاماغا جان آتیرلار. روزنامه هر بیر ملتین انکشافیندا آنا دیلی نین بویوک رول اوینادیغینی گؤسته ره رک اوز مقاله لری نین بیرینده بو حاقدا بئله یازیردی: دنیادا هر شئی دن شیرین، سنویملی، جاذبه دار آنادیلی دیر. هر هانسی ملتین آزاد آنا دیلی اولمازسا ، او ملت محو و نابود اولار؛ چونکی آنا دیلی اولمایان ملتین معارفی و ادیباتی اولا بیلمز؛ معارفی اولمایان بیر ملته یابانچی انلر قیوم و یاخود آقا اولوب اونی قول حالیندا ساخلایار. " آذربایجان" روزنامه سی مستملکه و آسیلی اولکه خالقلاری نین همین دؤورده ملی آزادلیق و قورتولوش اوغروندا آپاردیقلاری مبارزه لرینی اوز صحیفه لرینده عکس انتدیرمکله خالقیمیزی اوز ملی وارلیغینی، دیلینی و مدنیتینی قوروماق و اوز آزادلیغینی اله آلماق اوغروندا مبارزه یه چاغیریردی . روزنامه ایران ارتجاع سیننی و بین الخالق امپریالیزمین، خالقیمیزین تعیین مقدارت حقوقی و ملی دنموکراتیک طلبلری علیهنه چنوریلن بوتون فتنه کار عملرینی منتظم صورتده کسگین بیر منطفله افشاء اندیردی. روزنامه ، آذربایجان دنموکرات فرقه سی نین مراننامه سینده ملی مسئله حاقیندا ایره لی سورولن مدعالاری شرح انده رک آذربایجان خالقینا مراجعتله یازیردی : ای دنیانین رشادتلی اولادلاریندان حساب اولونان آذربایجانلیلار! بو گون دنیانین اسیر ملتلی اوز حاقلارینی غصبکارلاردان آماغا اجماع اندیرلر و حاقلارینی آماقدا دیرلار. بس نه اولوب بیزه دالا قالاتق!

دنیا ملتري جرگه سینه داخيل اولوب، اوز قانونی حقیمیزی ایسته مه لی بیگ و بوتون دنیا دا اولان آزادیخواه خالقلا را ثبوت انتمه لی بیگ کی، بیزیم اوز آنا دیلیمیز و ادبیاتیمیز واردیر. بیزده غیر خالقلا کیمی آزاد یاشامالی بیق و آزاد، مستقل معارفیمیز اولمالی دیر.

کرمانشاه دا چیخان " بیستون " روزنامه سی " آذربایجان " روزنامه سینین دیلیمیزین مدافعه سی اوغروندا آپاردیغی مبارزه دن طرفدار لبق انده رک آذربایجان دیلینه قارشی حاکم فارس شووینستلرینین ایره لی سوردوکلری ساختا مدعالاری رد اندیردی. همین روزنامه نین یازیلاری نین آشاغیدا کی حصه سینی " آذربایجان " روزنامه سی درج انتمشیدی :

اگر کیمسه ادعا انتمه کی، من اوز دیلیمده صحبت انتمک ایسته بیره م، مکتوب یازیرام، کتاب چاپ اندیره م، نطق سؤیله بیره م و درس اوخویورام مگر او خائن دیر؟ اونون تجزیه طلبلیک خیالی واردیر؟ بیس اوندا سارایلاری نین رسمی دیلی اصلا آذربایجان دیلی اولان صفویه شاهلاری حاقیندا نه دنیه بیلرسی نیز؟ شاه اسماعیل اوزی آذربایجان دیلینده شعر سؤیله میشدیر. بو آقالار ی هر شئی دن ارتیق حدتلدنیرن آذربایجان خالق نین اوز حاقینی طلب انتمه سی مسئله سی دیر {16}.

راديو شرکتی نین یارادیلماسی 1946- جی ایل ،
آپرئیلین 7- ده بازار
گونگی اساسی قویولموش تبریز رادیوسی گون اورتدان سونرا
ساعات 4- دن اورتا دالغا 310 مترده ایلک دفعه ونرلیشه
باشلامیشدیر. تبریز رادیوسونون آچیلش گونگی تشکیل اندیلمیش

تویلاتنی دا سید جعفر پیشه وری درین مضمونلی نطق سویله میش و رادیو ایشچیلرینی تبریك ائتمیش، سونرا رادیو گونی مناسبتی ایله ضیافت وئرلمیشدیر.

" او واخت اهالی نین اکثریتی نین انوینده نادر حال دا رادیو تاپیلیردی. اونا گوره ده تبریز رادیو دالغالاریندان اهالی نین گننیش استفاده ائتمه سی اوچون شهرین مختلف یئرلرینده سس اوجالدان آپاراتلار قوبولموشدی. تبریز رادیو وئرلیشلری باشلانان کیمی اهالی دسته-دسته همین سس اوجالدیجیلارین قارشیسینا توپلاشاراق تبریز رادیوسی وئرلیشلرینی دینله بیردیلر.

1946- جی ایلین آپرئل آییندا تبریز ایرانین ایکینجی شهری ایدی کی، تهراندان سونرا اوتوروجی رادیو ایله تجهیز اندیلمیشدیر. دیگر طرفدن تهران رادیوسی 16، تبریز رادیوسی ایسه 100 آت قوه تینه مالک ایدی. RSA مارکالی تبریز رادیوسی دستگاهی آمریکانین مهم زاودلاریندان بیرینده استهسال اولونموش، آمریکالی و روس متخصصلری طرفیندن قوراشدیر یلمیشدیر.

1325- جی ایل مرداد آیی نین 4- ده ابوالحسن عمیدی نوری، سید جعفر پیشه وری ایله بیرگه رادیو استانیاسی نین تاماشاسینا گننیر. ابوالحسن عمیدی نوری یازیر: من پیشه وری ایله آخشام چاغی تبریز رادیو استانیاسینا تاماشا ائتمه په گننرکن، یولدا پیشه وری منه دندی:

- ائشیمتهشم آذربایجان خالقی نین دوشمنلری، اونلارکی، بیزیم هر شنیمیزه خارجی رنگ و بویا وورماق ایسته بیرلر، بیزیم علیهمیزه احساساتی تحریک اندیب دنمیشلرکی، تیریزده رادیو استانیاسی یوخدور؛ همین باکی رادیوسودورکی، تیریزده مفتیلی آتیب، آدینی قویوبلار تبریز رایوسی.

ابوالحسن عمیدی نوری یازیرکی ، پیشه وری نین بو سۆزلرینه گولمه بییمیز توتدی. دننیم:

- مگر رادیونون اوزه رینه مفتیل آتماقلا ده بیشدیرمک اولار؟

گۆردوم پیشه وری گولوب دنن:

- تهراندا سرتیپ زاده دن سوروشون کی، بنله سۆزلری اؤزوندن چیخارمیشدی.

ابوالحسن عمیدی نوری یازیرکی، تبریز رادیوسی مستقیل رادیو دورکی ، اونون بناسینا پاخینلاشیریق . گۆرورسونوزکی ، نچه ایرانلی جاوان اونلی اداره اندیر.

عمیدی نوری پیشه وری دن کوردستان رادیو استانیاسی باره ده سوروشوب و دننیرکی ، 3- 2 گوندورکی ، تهراندا نشر اولونان " ایران ما" قزنتی کوردستاندا رادیو تأسیس اندیلمه سی باره ده معلومات ونرمیشدیر.

پیشه وری قزنتین خبرینی تکذیب اندیب دنمیشدیرکی ، ماها باد دا سس اوجالدان قویولوبدور. بلکه خیر قزنتلرده باشقا جور اؤز عکسینی تاپمیشدیر.

کوردلر تبریز رادیوسوندان استفاده اندیرلر. یعنی تبریز رادیوسی معین ساعتلاری کورد دیلینده ونرلیشلر یاییر. اولار ماهاباد دا قویولموش سس اوجالیدیجی آپاراتلار واسطه سی ایله تبریز رادیوسونون کورد دیلینده ونرلیشلریندن استفاده اندیرلر" {1}.

کوردستان مسئله سی نین مذاکره یه چیخاریلماسی دیگر بیر اولایی دا بوراداجا قید انتمه یی خاطر لاییر .

تبریز رادیوسونون ایلك یارانما گونلرینی خاطر لایان بو سنلی یازیدا اوخویوروق:هله خراسان افسرلرینین قیامی باشلانامیشدی کی، تهراندا بیر سیرا مترقی افسرلر جسه آلیندی.

گنجه یاریسی ایدی. حکومت نظامی نین قورخوسوندان بیر نفرده اولسون گؤرونموردی. بیزی ماشینا میندیریب تهراندان جنوبا دوغری آپاردیلار. ماشینلار بیزی اول شیرازا، سونرا ایسه کرمان حبسخاناسینا چاتدییدی. بیز بورادا بننی افسر بولداشلارلا دا تانیش اولدوق.

بیر گون بولداشلارین کومه بی ایله گیزلی صورتده رادیو جهازی اله کنچیریب دنیا خبرلرینی و داخلی جریانی دقتله ایزله بیردیک. بیز دوغما خالقیمیزین گله جک مبارزه بوللارینی ایشیقاندیران آذربایجان دنموکرات فرقه سی نین پارناماسینی و اونون مراننامه سینا انشیتیمشدیک. رادیو الکتریک جریاتینا وصل اولارکن بی سیم دالعالاری چوخدان بری بولونا گوز نیکدی بیمیز آنا یوردوموز دان اوره ک سوزلرینی زندان ایچه ریسینه پایدی؛ رادیو سسلندی:

دقت! دقت! دانیشیرتیریز!

ج. رونین یازیرکی، همن گنجه خالقیمیزین آزادلیغی بولوندا شهید اولموش یولدا شلاریمیزدان جعفر سلطانی، جودت، دبیرنیا و باشقالاری ایله بیرلیکده بو عزیز بایرامی بویوک شادلیقلا قید انتتیک {2}.

خالق شاعیری بالاش آذراوغلی ایسه سید جعفر پیشه وری نین اونی تبریزه دعوت انتمه سینا بنله قید اندیر: 1946- جی ایلین آپرئل آییندا تبریزه گلدیم. اردبیلده رادیو قبول اندیجیم اولمادیغیندان، تبریزده ایلیک سئوینجیم بو اولدی کی، دوستوم محمد کاری منه دندی کی، نچه گوندورکی، تبریزده رادیو ونرلیشلری یاییلماغا باشلابیب؛ اردبیلده اولدوغون اوچون یقین خبرین یوخدور. سونرا ساعتینا باخیب: ونرلیشه یاریم ساعت قالیر؛ دوزساعات 5- ده

باشلاياچاق؛- دندی و سئوینجله بونی دا علاوه ائتدی کی، من ده رادیو کمیته سینده ایشله بیره م.

او منی اینانديرماق اوچون یاخینداکی، چایخانایا آپاردی.- گنده ک ، اوز قولاقلارینلا انشیدرسن.

بالاش آذر اوغلی یازیرکی، بیز چایخانادا وئرلیشه قولاق آسدیقجا قلبیم فرح حسّی ایله دولدی. اوز- اوزومه دئییردیم: بوندان سونرا بیزیم ده سسیمیز دنیايا یاییلاچاق. خالقیمیز، ملی دولتیمیز هر یاندا تانیناچاق.

صاباحی گون آقای پیشه وری نین قبولونا گئتدیم. بیلیردیم کی، او منی تبریزده ایشله مک اوچون چاغيرمیشدی. بنله ده اولدی. او مقدمه سیز دندی:

- سن آذربایجان دیلینی یاخشی بیلدی بین اوچون مصلحتدیر معارف وزیرلی بیئده آقای بی ریائین معاونی ایشله یه سن. بو ایل درسلا بوتون مکتبلرده آذربایجان دیلینده کنچیريله جک. چوخ کومه بین ده یر؛ چونکی معلملریمیزین چوخی آنا دیلینی یاخشی بیلمیر.

من بو وظیفه نین اغيرلیغینی حس اندیب راضی اولمایاندا، آقای پیشه وری تبریز رادیوسونی تکلیف ائتدی:

- رادیودا دا آذربایجان دیلینی یاخشی بیلن کادرا احتیاج وار؛ - دندی و منیم راضیلغیمی آلاندا سونرا رادیو کمیته سی نین صدری چشم آذره تاپیشیریق وئردی.

آذراوغلی قید اندیرکی، هرگون وئرلیشلریمیزین تمیز آذربایجان دیلینده گنتمه سینی من اولجه یوخلامالی ایدیم. وئرلیشلر ممکن قدر عرب و فارس ایفاده لریندن آزاد، آنا دیلینده اولمالی ایدی {3}.

" آذربایجان" روزنامه سی یازیردی کی، اوزونون قیسا مدت فعالیتی دؤورونده تبریز رادیوسی ، گنیش تبلیغات ایشی آپاردی. هر شئیدن اول خالقیمیزین تاریخی، اقتصادیات، مدنیتی ایله دنیا خالقارینی تانیس اندیردی.

رادیوموز ملی حکومت سایه سینده وطنیمیزده کندلیرین تورپاق صاحبی اولمالارینی، فعله و زحمتکشلرین یاشایشینی ، گوندن-گونه یاخشیدا شماسینی، صنایع و فلاحتین ترقی انتدیریلمه سینی ، شهر و کندلریمیزده یئنی خسته خانا، مکتبلرین تیکلمه سینی خیر وئریردی. ملی مجلسین قانونلاری و ملی حکومتیمیزین گؤردوی ایشلر دائیما تبریز رادیوسی واسطه سی ایله منتشر اولوردی.

خالقیمیزین دانیشان دلی اولان تبریز رادیوسی واسطه سی ایله، خالقیمیزین اوره ک سوزلری، شاعرلریمیزین فوشوقلاری آزادلیق نغمه لری ، خالق ماهنیلاری هر طرفه یاییلیدی.

اردبیل، زنگان، اورمیه و باشقا شهرلریمیزده ملی حکومتیمیز طرفیندن دوزه لدیلمیش یاییجی مرکز لر تبریز رادیوسونون سسینی بوئون خالقیمیزین قولاغینا چاتدیریردی {4}.

تبریز رادیوسونون سسینی ائشیدن و آذربایجاندا ملی حکومتین تشکیل اولدوغوندان خبر توتان فرانسه کارگرلری ،ایتالیا آزادیخواه لاری، اطریش جوانلاری و بیر چوخ باشقا خارجی اولکه زحمتکشلری، رادیوموزا گؤندریکلری نامه لرده آزادلیغیمیزی تبریک اندیر و اوز شادلیقلارینی بیلدیریدیلر.

" 1325- جی ایلهه فرانسه نین ان شمال نقطه لریندن آرتو آدا پرونه قصبه سینده یاشایان فرنانانو موره آدلی فرانسه لی بیر فعله آذربایجان رادیوسی اداره سینه مکتوب گؤندریب آذربایجان رادیو سونون فرانسه دیلینده وئریشلرینه 1325- جی ایلین دی آییندان

مرتباً قولاق آسديغيني قيد اندير و آذربايجان خالقينا اوز اوره ك
سوزلريني چاتديريردى. فئرانانو موره نين چوخ بويوك اولمايان،
آنچاق چوخ قيمتلى آرزولارى و بويوك حسرله يازديغي مكتوب
آشاغيدا كى كيمي نيريز راديو شركتينه گونده ريلميشدى:

**تيريز راديوسونون حورمتلى
مديرى!**

آرتيق درجه ده خوشبختليك
وسئوينچ ايله سوزه اطلاع
ونريره م كى، من نچه مدتدير
آذربايجان راديوسونون
ونريليشيني 49 متر 10 سانتيمتر
ده ائشيديره م . ديكتورلارينيز
هر ايكسى ده فرانسه ديلينده
اولدوقجا ياخشى دانيشيرلار. علاوه
ائتمك ايسته ييره م كى، سيزين
ونريليشلرينيزين داها ياخشى
قبول اولونماسينا مانع اولان بى
. بى. سى ستاسيونى مؤوجوددور.
بو وسيله ايله سوزه يئتيرمك
ايسته ييره م كى ، ايندى
آذربايجاندا حاكميت ائدن يئنى
سياست باره سينده دوشوندوكلريم

منى نھايت درجه ده شاد ائدير و
من اۇزومى چوخ خوشبخت حس
ائديره م ، آخى بير اۆلكه اۇز
اراده سى ايله اسارت زنجيرىنى
قىرمىش و ايندى آزاد ياشاير.
من گۇروره م ماهر و ياخشى
اقداملار ايله خالقين خوشبختلى
يىنه چالیشان بير حكومته مالک
اولان آذربايجان خالقى ترقى
يولوندا سرعتله قباغا
گئدير. من سيزين حكومتينيزه
نقشه لرینی حياتا كئچيرمكده
موفقيتلر آرزو ائديپ و قيد
ائديره م كى ، حقيقى
جمهوريخواهلار و عموميتله بوتون
آزادلىق سئونلر ايستر بيزيم
اۆلكه ميزده ، ايسترسه ده
خارجده سيزين حكومتينيزه بو
شرفلى وظيفه نين انجاميندا
كۆمكديرلر.

حۆرمتلى مدير! من چوخ شاد
اولارديم كى، وئريليش باره

سینده منیم بو مکتوبومون
جاوابینی گونده ره سینیز.
اضافه ائدییره م کی، من باشقا
وئرلیشری نیزی کونترول ائتمک
اوچون آرتیق درجه ده علاقه و
ماراقلا
سیزین
اختیارینیزدایام .
صمیمی
سئوالاریمی قبول ائتمه ینیزی
رجا ائدییره م .

یاشاسین آزاد آذربایجان" {5}

" تبریز رادیوسونون گونده لیک پروگرامینا آذربایجان ملی مجلسی
نین و ملی حکومتی نین قرارلاری ، سید جعفرپیشه وری نین
کنجیردی بی رسمی و غیر رسمی گوروشلری ، ملی حکومتین
دیلمیز ، مدنیتیمیز ، سیاست و اقتصادیات ساحه سینده حیاتی کنجیرندی
بی اصلاحاتلارین ایشیقلا ندیریلماسی، آپاریجی قزنتلرین خلاصه
سی و سایر داخل ایدی" {6} .

ایره لی سوردولن مدعالارین هنج اولماسا بیرینه فاکت اولاراق
توخونماق یئزینه دوشر. ملی حکومتله مرکزی حکومت آراسیندا
باغلانان قرارداد حاقیندا ملی اؤندر سیدجعفر پیشه وری نین تبریز
رادیوسونان یاییلان بیانات بنله وئر یلمیشدیر:

محترم هم وطن لر!

"بیرای داوام ائدن دانشیقارلاردان سونرا، خالقیمیزین و عموم ایرانلی
لارین صبرسیزلیک ایله گوزله دیکلری سازش عملی اولوب، آقای
قوام السلطنه نین سیاسی معاونی آقای مظفر فیروزون تحت

ریاستننده شهریمیزه گلن هیئت ایله آرامیزدا تاریخی بیر قرارداد امضاء اندیلدی. قراردادین مضمونی بیر نئچه نقیقه دن سونرا عمومی اعلان اندیله جکدیر. بو قرار جناب آقای قوام السلطنه کابینه سی و آذربایجان مجلسی ملیسی طرفیندن تصدیق اندیلدیکن سونرا موقع اجرایه قویولاجقدیر.

بیز دانیشقلارین گنڈیشی و امضاء اندیلن قراردادین معنی و اهمیتی باره سینده چوخ تنز بیر زاماندا فرقه و خالقیمیزا گنڈیش بیر صورتده معلومات وئرّه جه بیک...

بو قراردادین تک آذربایجان دنئیل، بوتون ایران خالقی اوچون بؤیوک اهمیتی واردیر. بو واسطه ایله یاریم قرن ایران آزادخواه و وطنپرورلری نین آرزو انندی بی تورپاق مسئله سی حاقیندا بؤیوک و اساسلی بیر قدم گؤتورولموش اولدی.

بوتون ایراندا دنموکراسی اصولونون اجراسی و آزادلیغین تأمینتی اوچون یئنی انتخابات قانونونون یارادیلماسینی دولت تعهد انندی. تمام حقوق اجتماعی دن محروم اندیلیمیش آنا و باجیلاریمیزین انتخاب اولوب- انتخاب انتمک حاقینا اعتراف انله دی و بوتون عملی اولماسی اوچون دولت طرفیندن صریح تعهد امضالانندی.

آذربایجان خالقی نین عملی انندی بی دلیل رسمیتله قبول اندیلیمه سینتی مخصوصاً قید انتمک لازیمدیر. بوندان سونرا آذربایجان اوز دیلینده تعلیم و تربیت آلا بیلدی بی کیمی اوز اداره لرینی ده اوزونون انتخاب انندی بی آذربایجانلیلار واسطه سی ایله اوز دیلینده اداره انده جکدیر. بو قرارداد ایله خالقیمیزین مبارزه تاریخینده یئنی بیر دؤر باشلانیر. اولاً بیلسین کی، بو مبارزه داها چتین و داها آغیر شرایط آلتیندا ادامه تاپسین. لاکین، آزادلیق یولوندا هر بیر فداکارلیغا آماده و حاضر اولان بیر خالق هئج بیر

واخت مشگلات و چتینلیکن قورخماز . خالقیمیزین اینام و اعتمادینی جلب ائدن فرقه میز اونی ، دوزگون بول تاپیب ، ساغلام رهبرلیک ائتمک سایه سینده تعقیب ائندی بییمیز مقدس هدفه یئتیره چکدیر.

ایندی فرقه و خالقیمیزدان داها آرتیق بیرلیک ، داها آرتیق اعتماد، داها آرتیق قهرمانلیق گؤزله نیلیر. یوکوموز آغیرلاشمیش، وظیفه میز بویوموشدور. ایندی بیز بوتون ایراندا دئموکراسی اصولونون برپاسی یولوندا مبارزه اندیریک. بو مبارزه ده بوتون ایران جامعاتی نین ساغلام و میهن پرست افرادی بیزیم ایله همراه اولدوغی اوچون موفقیت ده بیزیم ایله اولاجاقدیر.

یاشاسین خالقیمیزین سارسیلماز اراده سی!

یاشاسین باشلادیغی مبارزه نی قهرمانلیقا آخیرا یئتیرن فرقه میز!
یاشاسین بوتون ایراندا آزادلیق و دئموکراسی بایراغین اوجالدان فدانی دسته لریمیز!

یاشاسین ایران استقلالی نین و ایران آزادلیغی نین مشعلداری اولان قهرمان آذربایجان!{7}!...

حاکمه هیئتلی نین اوزون ایلر بویونجا

تورتدیکلری مانعه لره باخماپاراق آذربایجان

ملی اینجه صنعتلری گئری ده قالمیش

وضعیتده اولسادا اوز وارلیغینی قورویا بیلمه

سی محض ستارخان، خیابانی و او جمله دن

21 آذرحرکاتی نین غلبه سی سایه سینده ممکن اولموشدور. 21

آذر نهضتی نین بو ساحه ده کی رولی خصوصی ایله دفته

لاقدیر. نهضتین غلبه سی سایه سینده سیاسی حاکمیت خالق

فیلامونیا

تیاتر

موسیقی

منافعینی اساس توتاراق صنایع ، فلاحت، تجارت و اقتصادیات،
عمومیتله آزاد انکشاف یولونا چیخار یلمیش، خصوصی ایله معنوی
حیاتا گوجلای حرکت وئرمیشدیر.

" آذربایجان دیلی نین قدغن اندیلیمه سی ملی تیاتر صنعتیمیزه چوخ
تهلوکه لی ضربه اولموشدور. آذربایجان تیاتری نین لازیمی سه
وییه ده انکشاف انده بیلیمه مه سی نین سببلی آراشدیریلارکن
تاریخ فرهنگ آذربایجان کتابیندا گؤسته ریلیر: بو دؤورده نمایشلر
عمومیتله مجبوری اولاراق فارس دیلینده وئریلمه لی ایدی . و بو
ایش فارس دیلینی یاخشی بیلیمه ین آکتیورلار اوچون چتینلیکلر
توره دیردی .اونلار یاخشی دانیشا بیلیمردیلر و موفقیت الده انده
بیلیمردیلر. شانلی 21 آذر نهضتی نین غلیه سی ایله نه تک بو
مانعه آذربایجان تیاتری نین یولی اوزه ریندن گؤتورولدی، حتی
اونون ایره لیله مه سی اوچون، بوتون ملی صنعتلرین ترقیسی
اوچون چوخ یاخشی و لونریشلی شرایط یارادیلدی.

ایران آذربایجانی اراضیسینده آپاریلان آرخلولوزی قازینتیلار
زامانی تاپیلیمیش میدیا عابده لری نین ترکیبینه نمایش میدانچالاری
نین اولماسی دقتی جلب اندیر. تاریخی سندلره گؤره دکور صنعتی
میدیا لیلارا معلوم ایمیش . اثرامیزین اوللرینده زردشت معبدلری
نین نزدیکده اولان نغمه کار جاوانلار آغ و قیرمیزی گنینه رک
بایرام گونلری نمایش گؤستر میشلر.

دکتر ابوالقاسم جنتی عطائی یازیرکی، بوتون تاریخچیلرین تصدیقینه
گؤره میدیا لیلار داش اوزه رینده اویمالار دوزه لتمک و نمایشلر
گؤستریمک ایشینده خصوصی ذوقه مالک اولموشلار.

9- جی عصرده صنعتکارلار عیانی تصویره احتیاجی اولان بعضی دینی نمایشلرده ، شیبه دوزلتمه ایشلرینده اوز فعالیتلری اوچون یئرده تاپا بیلیمیشلر.

آردیجلیقلا انکشاف یولی کئچن تیاتریمیز حاقیندا 19- جی عصرده تبریزده اولموش بیر اوروپالی یازیرکی، شهرین میدانلاریندان بیرینده الی چوماقلی ، اوزون ساققال و خصوصی گئییملی بیر قوجایا راست گلدیم. او، اطرافینا توپلاشانلارا نه ایسه هیجانلا دانیشیر و اونلاردا انموسیونال تاثیر اویاتماغا چالیشیردی. چوخدان آرزوسونی چکدی بیم و لاکین گۆره بیلمه دی بیم خالق تیاترینا راست گلیمشیدیم.

تیاترین یارانیب انکشاف انتمه سی ملی آزادلیق حرکاتی ایله سیخی صورتده باغلی اولموشدور. ایلك تیاتر، 1911- 1905- جی ایلر حرکاتی دؤورونده" ایران اجتماعيون- عاميون فرقه سی" - تبریز تشکیلاتی نین مؤسسورلریندن اولان علی مسیو و مهدیخان شفیع زاده نین تشبثی ایله یارانمیشدیر.

تبریز ایالتی انجمنی و سنارخان تیاترین تشکیلی ، وسایطله تأمین اندیلمه سی حاقیندا خصوصی گۆسته ریش ونرمیشدیر. سنارخانین دعوتی ایله گۆرکملی صنعت خادمی ابوالحسن خان اقبال آثر تهراندان تبریزه فایتمش و تیاتر- تروپیلاری نین تشکیلینده چالیشمیشدیر. 1920- جی ایله شفیع زاده ، وکیلی ، عظیم زاده ، مؤید زاده و باشقالاری نین کۆمه یی ایله " خیرییه تیاتری" اوز ایشینی جانلاندیرمیشدیر. ملی حرکاتا باشچیلیق اندن گۆرکملی اجتماعی خادیم و متفکر شیخ محمد خیابانی تیاترین ایدیی استقامتی ایله ماراقلانمیش، باخین سیلاحداشلاریندان محمد تقی رفعتی اورایا تحکیم اتمشیدیر. بو زمان گۆرکملی دراماتورق م.ج. محمد قلی

زاده نین ، اونون قارداشی علی اکبر محمد قلی اوغونون (1921) تیریزده اولمالاری، مشهور صحنه خادیمی بویوک خان نخجوانی نین قافقازدان گلنه سی " خیریه تیاتری"- نین ایشینه هر جهندن یاردیم اتمیشدیر.

1928-جی ایله قدر ایران آذربایجانیندا معمارلیق جهندن خصوصی لایحه اساسیندا تیکلمیش تیاتر بناسی اولمامیشدیر.

1928- جی ایله دک صحنه دیلی اساساً آنا دیلی اولموش، آنجاق بیر سیرا پیئسلر فارس دیلینده یازلمیش و پاخود بو دیله ترجمه اندیلیب اوینامیشدیر.

دولتین تضییقی بیر طرفدن دوغما آنا دیلی نین قدغن اولماسی و دیگر طرفدن 1934- جی ایلدن اعتباراً سینما لارین سایبی نین آرتماسی، تیاترین اختصاصلی کادر حاضرلیغی و دولت وسایطی ایله تأمین اولماسی، بیرسیرا باشقا سببلر اوزوندن ایران آذربایجانی تیاتری جدی بحرانا دوشموشدور.

1941- جی ایله ملی- آزادلیق حرکاتی نین یوکسلمه سی ، ضد فاشیزم احوال- روحیه نین گوجلنمه سی ایله تیاتر صنعتینه ده یئنی جان گلیمیش، اونون انکشافی اوچون رئال امکاتلار یارانمیشدیر. اثرلرین آذربایجان دیلینده یازلماسی و اویناماسی ملی استعداد لارین چیچکلنمه سینه ، تیاترین کوتله وی لی بینه و اونون تأثیر- دایره سی نین گئنیشلی بینه سبب اولموشدور.

1945- جی ایله ملی - آزادلیق حرکاتی نین غلبه سی ایله ایلیک دفعه اولاراق تیاتر دولت اهمیتلی ایشلر سه و بییه سینه قالدیرلمیش ، اونون انکشافی و تکمیلشمه سی اوچون خصوصی وسایط آیرلمیش ، اونا مترقی استقامت وئرلمیشدیر.

1946- جی ایله ایلك دفعه اولاراق آذربایجان دولت تیاتری یارادیلیمیش ، " شیر و خورشید" تیاتر بناسی نین اساسلی تعمیری ، صحنه نین ، فویه لرین ، تاماشا سالونونون یاخشیشدیریلیماسی اوچون ملی حکومت طرفیندن 500 مین بودجه آیریلیمیش ، یارادجی هیئت و بوتون ایشچیلار ملی حکومتین قایغیسی ایله احاطه اولونموش، اونلارا ایدیبا استقامتی وئرلیمیشدیر {1} .

" مارتین 28- ده تبریزین مدنی حیاتیندا بؤیوک تاریخی بیر حادثه باش وئردی. آذربایجان دولت تیاتری طنطنه لی صورتده آچیلدی . تاماشا باشلانمیشدان چوخ اول گلمیش قوناقلار تیاترین یئنیجه تعمیر اولونموش بناسینی گوزدن کنجیریرلر. بنا اولکینه قطعاً بنزه میر. اولکی خرابه تیاترین یئرینده ایندی گئنیش، بزه کلی کورینورلاری، پالتار سویونان یئرلری، بوفتی اولان، سالونوندان بؤیوک چیلچیراقلار آسلیمیش تمامی ایله یئنی بیر تیاتر بناسی واردیر. بو بنا ملی حکومتین آذربایجان خالقینا وئردی بی بؤیوک مدنی تحفه لردن بیردی. ساعات 6- یا یاخین خالق چالغی آلتلری اورکستری صحنه قارشیسیندا چالغیچیلارا مخصوص یئر ده داخل اولور. بورادا تبریز تیاتری تاریخینده ایلك دفعه گورونن یئنی شئی ، بیر پیانو واردیر. بودا ملی حکومتین تیاترین آچیلیشی مناسیتی ایله گوندردی بی هدیه دیر.

ملی حکومتین باش وزیرى آقای پیشه وری، ملی مجلسین صدرى آقای شبستری ، معارف وزیرى آقای بی ریا ، مدنی رابطه جمعیتی نین هیئت اداره عضولری آقای صفوت ، آقای الهامی ، آقای صدقیانی ، آقای حریری ، آقای عطانی ، سوونت مدنیت لئوی نین مدیری بولداش باغیرزاده ، آقای فریور و باشقالاری پرده نین قاباغیندا گورونورلر. مخمر پرده نین اوزه رینده قیرمیزی لئننت

چکلمیشدیر. تاماشاچیلارین گورولتولی آلفیشلاری آلتیندا آقای پیشه وری قیچی ایله لنتی که سیر، پرده آچیلیر.

تیاترین بوتون آرتیستلری صحنه ده دوزولموش حالدا گورونورلر. آقای پیشه وری قیسا نطق ایله آذربایجان دولت تیاترینی رسماً آچیلیمیش اعلان انده رک ایراندا بیرینجی دولت تیاتری نین آذربایجاندا آچیلدیغینی فخرله قید اندیر. اورکستر جاهانگیروون رهبرلی بی آلتیندا ملی سرود ایفا اندیر. معارف وزیرى آقای بی ریا آرتیستلری و تاماشاچیلاری بو خوشبخت گون مناسبتی ایله تبریک اندیر. تبریزده کی، سوونت مدنیت انوی مدیری باغیرزاده یولداش دولت تیاتری نین آچیلیشی مناسبتی ایله ملی حکومتی و آرتیستلری تبریک انده رک آرتیستلر و تیاتراوچون یئنی موفقیتلر آرزو اندیر و تبریزده کی سوونت مدنیت انوی آندیدان آرتیستلره بیر دسته گول و نریر. آرتیستلر طرفیندن آقای صمد صباحی دانیشراق اونلارا بسله نن اعتمادی دوغرولداجاقلارینا سوز و نریر. رسمی حصه دن سونرا جلیل محمد قلی زاده نین " آتامین کتابی " اثری نین تاماشاسینی گؤسته ریرلر. تاماشانین مکمل حاضرلانماسی تاماشاچیلاری واله اندیر {2}.

شاعر علی توده یازیرکی، ایالت انجمنی تبریزین باش کوچه سی ستارخان خیابانیندا فردوسی مکتبته مخصوص اولان صحنه و تاماشا سالونونی فیلامونینان اختیارینا و نریشدیر. فیلامونیا اوز اطرافینا داها یئنی یارادیجی قوه لری توپلایراق بیر نئچه ای حاضرلیقدان سونرا رسماً ایشه باشلامیشدیر.

فیلامونینان ان بؤیوک دسته سی سوز یوخ کی، خالق چالغی آلتلری دسته سیدیر. بو دسته تبریزده اولان قیرخ نفره قدر ماهر چالغیچینی بیر یئره توپلامیشدیر. اورکسترین هیئت ایچه ریسینده

غلامحسین خان بیجه خانی، محمودآقا، اسماعیل تیغ، رضا رضازاده ، یعقوب نوایرست ، صفریان، اسماعیل محمد علی زاده، آرا کزل، بهلول ذوقی و باشقا بویوک شهرت صاحبی اولان صنعتکارلار واردیر. فیلامونیا دا بویوک موفقیت قازانان دسته لردن بیرری خالق عاشیقلاری دسته سی دیر. خالق آرتیستی عاشیق حسینین (جاوان) رهبرلی بی ایله تشکیل اندیمیش بو دسته یه عاشیق علمسگر، عاشیق قلی کیمی صنعتکار عاشیقلار داخیلیدیر. اونلار بیر نچه گوزه ل عاشیق هاواسینی صدفلی سازلارینی چالا- چالا خورلا اوخویورلار و اونلارین هر بیر چیخیشی تماشاچیلارین بویوک سئوینجینه سبب اولور. تبریز فیلامونیا سی نین بویوک خدمتیرندن بیرری قیزلارین صحنه یه جلب اندیمه سی دیر...

لیلا خانم محسن پور، سارا خانم چیدان ، عالییه جعفردانی، فاطمه زرگری ، عالییه راوند، قمر خانم نیکپور، بویوک خانم، صفوره خانم سانبرانی و باشقالاری ایلك دفعه صحنه یه قدم قویموشدیلار. قیزلاردان عین زاماندا رقص دسته سی ده یارانیمشدیر. بو دسته لره یئنی جلب اولونموش قیزلاردان پوران خانم، رفیقه خانم پرنو، نینا(نانه) خانم، حبیبیه خانم، حکیمه خانم، مریم خانم و باشقالاری آز زاماندا بویوک حرمت قازانیشلار.

یئنی یارادیمیش رقص دسته سینده یاللیز قیزلار دناییل ، اوغلانلار دا اشتراک اندیرلر. بهمن حیدرزاده نین رهبرلی بی ایله بیر یئرده و یا آیری- آیری چیخیش اندن اوغلانلارین و قیزلارین رقص دسته سی قازاغی، مولیلی ، جیران بالا، قایتاغی، لزگی رقصی ، دستمالی و بیرچوخ باشقا رقصلری چوخ گوزه ل ایفا اندیرلر. تبریز فیلامونیا سی یاللیز تبریزده دناییل ، حتی اوزاق شهرلرده اولان ملاحظلی سسه مالک سولیسئلری اوز اطرافینا یغمیشدیر.

تاماشاچیلار ایچه ریسینده بؤیوک شهرتی اولان سولیسئردن علی اصغر رضوان ، صمد دباغ زاده، صاحب روحی، سعید زمان، هدایت محمدزاده ، یدالله ، فاطمه خانم زرگری، پوران خانم و باشقالارینی گؤستریمک اولار. بونلار آذربایجان مقاماتینی، ائل هاوالارینی، آذربایجان کومپوزیتورلاری نین اثرلرینی بؤیوک موفقیتله اوخوبورلار. تبریز فیلارمونیا سی نین تشکیل و یارا دیلماسیندا فیلارمونیا نین بدیعی رهبری حسن عذاری نین بؤیوک زحمت چکدی بی، عین زماندا تبریزده کی سوونت مدنیت انوی نین ایشچیلری کومپوزیتور حاجی خان محمد اوون و موسیقیشناس عسگر پریموفون بو ایشه باخیندان یاردیم انتدیکلری ده قید اولونمالیدیر {3}.

" ملی حکومت زامانی تبریزده آیری- آیری موسیقی آلتری اوزره گؤزه ل متخصصلر وارایدی. اونلارین پروفئسیونال حاضرلیغی، همچنین فلارمونیا نین بدیعی رهبری حاجی خان محمد اوون گونده لیک طلبکارلیغی و یوکسک پئشه کارلیغی سایه سینده بنله گؤزه ل نتیجه لر الده ائتمک اولاردی.

ماراقلیسی و تعجب اندیله سی اودورکی ، شاه استبدادی آلتیندا اوزون ایللر یاشایان جنوبی فارداشلاریمیز موسیقی تحصیلی گؤرمه سه لرده ، اورکسترلرده ایفاچیلیق تجربه لری اولماسادا ، خصوصاً ده ، گنج فیزلاردان عبارت سازچیلار دسته سی نین، بهمن حیدرزاده نین رهبرلی بی ایله یارادیلیمیش کیشی رقص فورولاری نین آز زمان داخیلینده یوکسک پئشه کار حاضرلیغینا نائیل اولونماسینا هنج بیراؤلکه نین تجربه سینده راست گه لینمه میشدیر" {4}.

شاعیر علی توده یازیرکی، تبریز فیلامونئسی آذربایجان معارف وزیرلی بی نین نزدیکه یارادیلدی. منی ایسه بو یئنی موسیقی مؤسسسه سینه مدیر قویدیلار. وزیرلی بین رهبرلری دانیشتیقار زامانی منه دئییردی لرکی، فیلامونی نین بودجه سی نین لایحه سی حاضر دیر. عمومی مبلغ ده معین اندیلمیشدیر. لاکین، بودجه هله ملی مجلس طرفیندن تصدیق اولونمامیشدیر. بونا باخماپاراق بودجه نین تصدیقینه قدر فیلامونی نین خرجلری اوچون وزیرین امضاسی ایله دولت بانگیندان پول آماق اولار.

بنانین عملی- باشلی تعمیره احتیاجی واردی. اوستالاری تاپماق، قیمتلری دانیشماق، تیکینتی ماتریاللارینی آماق منیم بوینوما دوشوردی. من عین زاماندا بنادا تعمیر ایشلری گنده- گنده گلّه جک فیلامونی نین بدیعی ایشلری ایله ده مشغول اولمالی ایدیم . تبریزده تانینان- تانینمایان اوخویانلارین، چالانلارین، اوینایانلارین سوراغینا دوشوب استعدادی اولانلارینی بوسنعت اوچاغینا دعوت ائتمه لی ایدیم.

شاعیر علی توده یازیرکی، تبریز دولت فیلامونئسی قدیم شهرین دوغما سینه سینده تزه - تر روبابلار چلنگینه اوخشاییردی. بو الوان چلنگه کی روبابلارین هامیسیندان وطن تورپاغی نین اوز رایحه سی گلیردی. شاخه له نین روبابلاردا یئنی- یئنی نوتلار چاغلابیردی. مغنی لریمیز باشا دوشوردیلرکی، مغنی اولان گره ک زمزمه ایله دوداغی آلتیندا تکجه اوزی اوچون اوخوماسین!
بو تون دینله بیجیلر اوچون اوخوسون! نه اوخودوغونی ، هارادا اوخودوغونی، کیملره اوخودوغونی بیلسین!
اوزوده بوغازدان یوخاری دئییل ، اورکدن اوخوسون! محبتله ، حرارتله ، لیقنله اوخوسون.

فیلامونینین ایشگذار کوللنکتیوی تکجه منسوب اولدوغی صنعت اوجاغینین بناسیندا دنیل، رادیو وئرلیشلرینده ، نیاتر تاماشالاریندا، بایرام شنلیکلرینده ، یوییلنی طنطنه لرینده ، فعله مؤسسه لرینده ، کندلرده، عسگر دوشرگه لرینده، بیر سؤزله بوتون اجتماعی- سیاسی تدبیرلرده فعال اشتراک اندیردی {5}.

" آذربایجان" قزنتی نین امکداشی رضا آذری یازیردی: ملی اورکسترین بیرینجی و ایکینجی پرده لری نین کنسرت ، رقص ، آواز و سولو حصه لری چوخ رنگیندیر. بو حصه لری ایفا ائدن آکتریسا، چالغیچی و سایر یوز نفردن آرتیق دیر. او نمایشلری و روللاری ایفا ائدتلری بیر- بیر یازیب شرح وئرمک اوچون بیر کتابچا لازیمدیر. فقط نمونه دن اوئری بیر نچه سینی ذکر ائتمک کفایت ائدر.

بیرینجی پرده ده " قهرمان"- موسیقیسی، حاجی خان ممیدین دیر. بو-موسیقی تقریباً قیرخ نفر ماهر چالغیچیلاریمز ایفا ائدیر. چالغی آلتلری نین نوع لری تار، کامانچا ، ویالون، قارا نی، سنتور، فلینته ، قوال و سایرین عبارتدیر.

کنسرتین باشلیجا نوع لری بونلاردیر: جنگی موسیقی، بسته کاری اوزنیرحاجی بی اوودور. قازاغی رقص: ایفا ائدیر- آقای بهمن حیدرزاده نین رهبرلی یی ایله ، قاراباغ شکسته سی- خالق موسیقیسی ارکسترین مشایعتی ایله ایفا ائدیلیر. سولیسترلی: صمد آقا دباغ، آقای هدایت محمد زاده. بایات تورک: آقای بویوک عبادی سنتور ایله بدیعی بیر صورتده ایفا ائدیر. سولوو قوال : آذربایجانین قوجامان قوال چالانی آقای محمود فرنام پالنیزلیقلا دفی بویوک بیر مهارتله چالیر.

" گنت آی باتاندان سونرا گل، آی اوغلان"- بو حصه ده مشهور تار زن آقای یعقوب نوپرستین تار چالما سیندان تاماشاچیلار چوخ ممنون اولماقدا ایذیلر مولیلی- رقص. موسیقیسی کومپوزیتور حاجی خان محمدین، سوزلری شاعیرعلی توده نین دیر. سونرا خالق آرتیستی عاشیق حسین جاوانین رهبرلی بی ایله ائل عاشیقلاری دسته سی نین اوخودوقلاری آذربایجان ائل ماهنیلاری. تبریز قیزی- موسیقیسی حاجی خان محمدین، سوزلری آقای میرمهدی اعتمادین دیر. " سنوگیلیم"، " آلا گوز"، " قارا گیله"، " گولگز" خالق ماهنیلاری و رقصلر ایفا اندیلیر- سازچالان قیزلار دسته سی وسایر آکتیورلار طرفیندن. اونلارین باشلیجا سولیتلری فاطمه خانیم زرگری، حکیمه خانم دماوندی، پوران خانیم، اون ایکی یاشیندا کی عیسی علیزاده، نایده خانیم و شیخ شامیلی مهارتله اوینایان یونس، نیسان و سایرہ دن عبارتدیر.

شاعیرعلی توده بازیرکی: او زمان منیم جمعی 22 یاشیم وارایدی. فیلارمونیده چالیشتارلرین دا اکثریتی گنجلر ایدی. آنجاق بو صنعت اوچاغی نین از مدت ایچه ریسینده نه لره قادر اولدوغونی خالقیمیز اوز ایتی گوزلری ایله گوردی قدیم صنعت قدرتینه بیرداها ایناندی. تبریز فیلارمونییسی آذربایجان ملی حکومتی نین خالقین ازرولاری ایله یاراتدیغی نئچه- نئچه تزه موسسه لردن یالنیز بیر ایدی.

اوبرازلی افاده ایله دنسک او، ملی حکومتین گنجیش فعالیت ساحه سینده بیر صنعت میدانینا بنزه بیردی. گوندوزده، گنجه ده قاینایان همین میدان خالق حاکمیتی نین مبارز، خیرخواه، دقته شایان عملرینی اوز شفاف ایناسیندا عکس انتدیریردی. میلیونلارلا انسانلارین اورکلرینه یاتان نجیب، پارلاق، گوزه ل عمللرایسه یئنی ربابلاردا سسله نیر، نغمه لرده دیبله نیر، آلیشلاردا پرواز لانیردی.

شاعیر علی توده علاوه اندیرکی، بیز تبریز دولت فیلامونیسینی یاراداندا ده میر انتظاملی بیر اینجه صنعت اوردوسویدوق. بو اوردودا سرکرده نین ده ، افسرین ده ، عسگرین ده اوز گونده لیک وظیفه سی واردی .

بو تون وظیفه لر بیر مقصده دوغری بوندیلیمیشدی: انسانلارا جانلا - باشلا مدنی خدمت ائتمک. خالقین فیکرلرینی تزه له مک ، دوغولارینی زنگینلشدیرمک ، آرزولارینی قانادلاندرماق .

اگر فیلامونی محکم بیر صنعت سارایی ایدیه، بیز او سارایین تیکینتسینده فداکارلیقلا چالیشان اوستا، شاگرد ، فعله ، دولگر، سوواچی ، رنگساز ایدیک. بیری او سارایین بینوره سینده داش قویاندا، بیری ده پالچیق گه تیریردی. بیری دیوارینا سوواق چکنده بیری ده رنگ ووروردی. بیری پنجره آچاندا بیری ده شیشه سالیردی. نهایت، سارای حاضر اولدی سنوینچله ، غورولا، عظمتله اوجالیدی. اوز قاپیلارینی قه دیر بیلن انسانلارین اوزونه تایی باتایی آچدی.

آزاد خالق بو سارایین اولدوزلارلا دولی گننیش صحنه سینده اوزونون یاراتمیش اولدوغی قدیم، الوان، زنگین مدنیت چلنگلرینه دونه- دونه باخدی . اوزی اوز هنرینه ، استعدادینا ، ذوقونه حیران قالدی. لاکین ، آرخاسینی آمریکا تانکلارینا سویکه ین شاه سرباز لاری قانلی سرنیزه لرله بو سارایی اوچوروب داغیداراق داشینی داش اوسته قویمادیلار. او سارایی اوجالانلارین بعضیلری زندانلارا سالیندیلا، بعضیلری سورگونه گونده ریلدیلا، بعضیلری وطندن دیدرگین دوشدیلا {6}.

" چوخ آز زامان داخیلینده ، یعنی فاکتیککی اولاراق بیر نجه آیین عرضینده فلارمونیا تین تشکیلی سایه سینده بیر سیرا موسیقی

کوللنکتیولری نین یارادیلما سینا نائیل اولونماسی چوخ بؤیوک حادثه ایدی . ملی حکومتین یاراتدیغی شرایط ده الهاما گلیمیش موسیقیچیلر باهار نرگیزلری کیمی چیچکلنمه یه باشلاماغا امکان ناپامیش، ملی حکومتین دوشمن تضییقینه تاب گه تیره بیلمه مه سی نتیجه سینده سقوطی مینلرله اوره کده اولان آرزولاری بوشا چیخارتدی.

ملی حکومتین موسیقی صنعتی نین انکشافیندا کی خدمتترینه قیسا شکیلده ونریلن بو خلاصه اونى گؤسته ریرکی، خالقین انکشافینی، مدنی دیرچه لیشینى تأمین ائتمک اوچون حکماً اونون ملی حکومتی، دولتی اولمالی دیر. ملی حکومتی اولمایان خالق آناسیز- آتاسیز بؤیوین بئتم اوشاغا بنزه بیر. آله هیئج بیر خالقى، خصوصاً ده، سایی 30 میلیونی کنچمیش جنوبی آذربایجان خالقینی آناسیز- آتاسیز قویماسین" {7}!

صحیه تدبیرلری

ملی حکومتین اساسلی اصلاحات تدبیرلریندن بیرى صحیه ساحه سینده گؤرون ایشلر اولموشدی. ملی حکومت دؤورینده حیاتاً کنچیریلن بو اصلاحاتین سه وییه سینی گؤستریمک اوچون قید ائتمک یئرینه دوشرکی ، تهران حکومتی مغلوبیتدن نچه ایللر سونرا دا نه اینکی آذربایجاندا، هنج تهراندا دا او سه وییه ده بیر ایش گوره بیلمه میشدی. بو جهتن دیرکی، صحیه حاقیندا گؤسته ریجی فاکتلارا اساسلانان علمی- نظری یازیلارا استناد ائتمک اونم داشییر.

" مرتجع ایران حاکملری نین اوزون ایللر بویى آذربایجان خالقینا توتدوغی دیوان تکجه اونون ملی ثروتینی غارت ائتمک و خالقى

یوخسولوق منگنه سینده سیخماقلا محدودلاشمیر. اونلار، خالقیمیزین معنویاتینی- ملی دیلینی، ملی تاریخ و ملی مدنیتینی وحشیجه سینه تاپدالاماقلا برابر اونی هر جور طبیی وسایطدن ده محروم اتمیشلر. ان آغیر امک شرایطینده ایشله مک و ان چنین مادی وضعیتده حیات سورمکله برابر صحیه وسایطی نین اولماماسی اوزوندن آذربایجانین شهر و کند اهالیسی ایچه ریسینده مختلف تهلوکه لی خسته لیکلر ایپیدنمی شکل آلمیش و بو خسته لیکلردن هر ایل مینلر و اون مینلرله آدام تلف اولموشدی.

رسمی معلوماتا گوره ایراندا بیر چارپایایا 3400 نفر خسته دوشدی بی حالدا جنوبی آذربایجاندا 40- جی ایلهده هر بیر تختخوابا 70000 نفر خسته دوشور . 6 میلیون اهالیسی اولان جنوبی آذربایجاندا جمعیهسی 218 حکیم واردیر. بونا گوره ده هر 25000 نفره بیرجه حکیم دوشور.

218 حکیم دن آنجاق 49 نفری دولتی وظیفه لرده ایشله بیر. اهالی نین اکثری پوللا معالجه اندن حکیمه مراجعت انده بیلمه دیکلری اوچون تورکه چاره درمانلارا ال آتیرلار و آرالیق " حکیم لردن" یاردیم دیله بیرلر.

جنوبی آذربایجاندا چیچکله خسته له نلرین 50- 20 % حکیم و درمانسیرلیقدان اولور.

تراخوم ایله خسته له نلرین سایبی اورتا حسابلا شهرلرده و کند لرده از قالا 100% چاتیر. 1932- جی ایلهده جنوبی آذربایجاندا 412500 نفر تراخوم ایله خسته لنمیش و بونلاردان 1237 نفری کور اولموشدور. 1944- جی ایلهده تبریز ایزالیا تورلاریندا 113 نفر جذام ایله خسته له نن اولموشدور.

ملی حکومت دۇورونده اولكه ميزين سياسي، اجتماعى و مدنى حياتيندا بير سيرا اهميتلى و اساسلى ده بيشيكلير ياراندى. مىللى صحىه نين ياخشىلا شديريلماسى و طبى كادرلار نين تربيه سى مىللى حكومت نين ايش پروقراميندا خصوصى يئر توتوردى.

1946- جى ايلده مىللى حكومت صحىه تشكىلاتى اوچون 50300 مىليارد ريال بودجه آيىردى. 1946- جى ايلده تبريزده آچيلان مىللى اونيورسته نين نيزدينده طب فاكولته سى ده تشكىل انديلىدى. طب فاكولته سينه همين ايل 60 نفر طلبه گوتورولدى. بئنه ده 1946- جى ايلده تبريزده تشكىل انديلميش 3 ايللىك فلدشرلىك مكنيتيه 70 طلبه و تبريز دوغوم انوى نين نيزدينده تشكىل تاپميش مامالىق مكنيتيه 30 نفر قىبول اولموشدى. تبريزده " شىروخورشيد" خسته خاتاسينين نيزدينده تعجىلى يارديم شعبه سى اهالىيه خدمت انديردى. صحىه وزارتى طرفيندن اطرافا طبى يارديم اوچون 9 برىقادا گونده ريلميش ، دولتى داواخانا شبكه سى گنئيشله نه رك 54 داواخانا دولت نظارتى آلتينا كنجميشدى.

تبريزده انفكسيون خسته ليكلرله مبارزه اوچون 30 چارپايالى خسته خانا اچيلميشدى . قارين ياتالاعى عليهنه شدتلى مبارزه آپاريليردى. 1946- جى ايلده 280 مين نفره قارين ياتالاعى عليهنه واكسينا وورولموشدى. بوتون شهر پولى كلينيكالاريندا گوز شعبه لرى وارايدى. همين پولى كلينيكالار مكنتب شاگردلرينى نظردن كنجيره رك 1946- جى ايلده 5328 تراخومالى طلبه نى معالجه انتميشدير. اورمى ، ميانا، اردبيل و شبسترده تراخوم ستانسىلارى قورولموشدى.

مالاريا عليهنه مبارزه اوچون باتاقليلار قورودولماغا باشلانميش و 18 مالاريا ستانسىسى ايشه ساليئميشدى.

دری و زهروی خسته لیکلر اوچون تبریزده 100 تختخوابلی خسته خانایا ايجاد انديلميش ، اردبیل ، اورمی خسته خانالاری نین نزدینده ایسه دری- زهروی شعبه لری تشکیل انديلمیشیدی. چیچک علییهنه مبارزه مقصدی ایله گننیش واکسینا وورما آپاریلیدی. بنله کی ، 1946- جی ایلین بیرینجی آلتی آییندا 350.000 واکسینا وورولموشدی" {1}.

" ملی حکومت یارانانا دک آذربایجاندا جمعی 70 خسته خانایا تختخوابی ، 27 داواخانایا ، دولتی اداره لرده چالیشان جمعی 40 نفر حکیم وار ایدی.

معلوم اولدوغی کیمی 1945- 1944- جی ایللرده ایراندا صحیه ایشلرینه آیریلان 2 میلیون تومن حجمینده وسایطدن آذربایجانین پایینا جمعی 32 مین تومن دوشوردوسه ، ملی حکومت 1946- جی ایله آذربایجاندا صحیه ایشلرینه صرف اولونماق اوچون 5 میلیون ریالداق چوخ وسایط آپیردی. قیسا مدنده 35 خسته خانایا، پولیکلینک و آمبولاتوری تیکیلدی. کندلرده 38 فلدشر منطقه سی یارادیلدی. خسته خانایا تختخوابلاری نین سای 8 یوزه ، حکیم لرین سای 2 یوزه چاتدیریلدی.

عصب خسته لیکلری، دری- زهروی خسته لیکلر و باشقا خسته لیکلری معالجه اندن خسته خانالار یارادیلدی. تبریزین 8 منطقه سی نین هامیسیندا پولی کلینکلر ، ایلك اوشاق انولری یارادیلدی. انسان صحتینه اولدوقجا پیس تأثیر اندن تریاکین و سایره نارکوتیک ماده لرین چکیلیمه سی و عمومیتله اولکه به گه تیریلیمه سی قطعی قدغن اندیلدی.

ملی کادرلارا اولان احتیاجی اؤده مک مقصدی ایله تبریزده اورتا اختصاصلی طب ایشچیلری حاضرلایان 4-6 آیلیق کورسلار آچیلدی . همین کورسلاری آرتیق 120 نفر قورتارمیشدی " {2} .

" او گونه قدر حتی پول ایله ده حکیم و داوایا الی چاتمایان کندیلرین خیلی حصه سی حکیم و داوا ایله تأمین اولوندیلار .

او گونه قدر مجانی طبیب گۆرمه بین تبریز اهالیسی اوچون تبریزین مختلف بنرلرینده پولیکلینکلر آچیلدی و اهالی په مجانی داوا ونریلدی. بابا باغیندا آج و سوسوز یاشایان جذام خسته لی بینه توتولموش آداملارا معین بودجه آیریلدی و خصوصی حکیم لر گۆنده ریلدی. زهروی خسته لیکلرین بودجه سی تصویب اندیلیب و خسته خاناسی نین بئری ده تعیین اولموشدی" {3} .

"1943- جی ایله مجلس بودجه کومسیونون مکتوبونا آرخالانان تهران دارالفنون طلبه لر تشکیلاتی نین نامه سینده دنیلیردی: ایران دولت بودجه سی نین 40% - دان چوخ حصه سی حربی خرجله و فقط 3/5% - ی صحیه ایشلرینه صرف اولونوردی. داها دقیق دنسک قوشون آتلاری نین بئلمنه سینه صرف اولونان خرجین 1/6 حصه سی آنجاق مریضخانالارا و فلدشرلیک مکتبلرینه خرجله نیلیردی.

46-1945- جی ایللرده تمام اولمایان معلوماتا گوره، 40545 کند و قصبه بوتون اولکه ده قیده الیمیشدیر. بونلاردان 344 کنده ابتدائی فورمادا آمبولانس و یا خود فلدشرلیک منطقه سی فعالیت اندیردی.

تهران شهرینی چیخماق شرطی ایله ، اورتا حسابلا او واختلار فارس نشین یئرلرده هر 23 مین نفره بیر خسته خانایا چارپایی

دوشدویي حالدا، آنجاق آذربایجاندا هر 70 مین نفره بیر چارپایی دوشوردی.

او زامان ینگانه نجات یئری اولان " شیرخورشید" مریضخاناسی نین نزدینده فقط و فقط 12 چارپاییلیق بیر اوطاق وارایدی. ملی حکومت دؤورونده صحیه ناظیرلی بی اساساً 9 شعبه دن عبارت تشکیل تاپدی:

- 1- ناظیرلی بین صحیه مصلحتی،
- 2- معالجه پروفلاکتیکا باش اداره سی (بورایا- مریضخانا و پولیکلینکا، دوغوم و اوشاغا کؤمک، ده ری- زهروی خسته لیکلری شعبه لری عاید ایدی)،
- 3- مالاریا و باشقا بولخوجی خسته لیکلره قارشلی،
- 4- کادر و طبی تحصیل،
- 5- باش آپتکلر،
- 6- دولت بهداشتی نظارتی،
- 7- آمار شعبه سی،
- 8- مالییه،
- 9- تیکینتی شعبه لر.

برباد وضعیتده اولان صحیه نین یئنی دن قورولماسی، کادرلارین چاتیشمازلیغی، دولت بودجه سی نین آزیلیغی ایلك گونلرده یئنی قورولموش ملی حکومت اوچون طبیعی اولاراق چتینلیک توره دیردی. بوتون بونلارا خارجی و داخلی عامللرین تورتندی بی انگلره باخمایاراق ملی حکومت صحیه ایشلری نین یئنی دن قورولماسی اوچون واحد و توخونولماز بودجه آبیرمیشدی. ملی حکومتین طبی کادرلارا خصوصی قایغیسی سایه سینده واختی ایله آذربایجاندا گنتمیش حکمیلرین چوخی قاییدیب ایشلمه

یه باشلادی. بیر چوخ خصوصی ایشله بین حکیملر دولتی ایشه داخیل اولدیلار. بونا گۆره ده 1945- جی ایله دولت صحیه سیستمینده بوتون آذربایجاندا 49 نفر حکیم چالیشیردیسما، آذربایجان دئموکرات فرقه سی نین بیرینجی ایل دؤنومونه کیمی بو رقم 196 نفره چاتدی.

کئچمیشدن میراث قالمیش یولوخوجی خسته لیکلره قارشی مبارزه اوچون 30، دری- زهروی خسته لر اوچون 100، روحی- نروولوژی خسته لر اوچون 30 چاریاییلیق بنرلر تشکیل اندیلدی. تبریزده 25، خوی دا 20، اورمییه ده 10 و اردبیل مریض- خانالاریندا 10 چاریاییلیق جراحییه شعبه لری فعالیتیه باشلادی. تبریزده کی قایاق کی قوشون انوی اوشاق انوییه چنوریلدی. گله جکده آچیلماق میکروبیولوژی اینستیتوتون اساسینی قویماق مقصدی ایله تبریز شهرینده میکروبیولوژی لاباراتوری آچیلدی. بورا دا پیوند مقصدی ایله زرداب و واکسینلر حاضرلاماق اوچون لازیمی آوادانلیق گه تیریلدی" {4}.

بنله لیکله ایللر بویی صحیه و معارفدن محروم اندیمیش اهالی بو جهنتن ده تأمین اولونماغا باشلادی .

" کارخانا و مؤسسه لرده تکنیکی تهلوکه سیزلیک وسایطی یارادیلماسی ، کارخانالاردا فعله لرین ساغلاملیغینی قوروماق اوچون صحیه منطقه لری یارادیلماسی و لازیمی آوادانلیقلا تجهیز اولونماسی و سایره بو کیمی تدبیرلر حیاتنا کئچیریلدی" {5}.

م. فخرزاده ملی حکومت دؤوروندن سونرا کی ایللری بنله قلمه آلیر: معلوم اولدوغی کیمی ، آذربایجانین بیر چوخ قصبه و کندلرینده معارف و صحیه دن هنج بیر اثر یوخدور. مثلاً ، ایران مطبوعاتی نین وئردی بی خبرلره گوره، آذربایجانین ابهر و لایقینده

ماما اولمادیغی اوچون دوغولان اوشاقلارین اکثریتی تلف اولور. شبنستر ماحالی نین 50 مین اهالیسی نین صحیه ایشلری بیر نفر فلدشیره تاپشیریلمیشدیر. ساراب شهری نین حکیمی خسته له نن زامان اونا معالجه انتمک اوچون اورادا ایکنجی بیر حکیم تاپیلمامیشدیر.

آذربایجاندا صحیه وضعیتینی بنله اولدوغی حالدا ایران حکومتی تبریز اونیورسپته سی نین طب و سایر مهم فاکولته لرینی باغلاپا راق ، بونون عوضینده فارس دیلی و ادیباتی فاکولته سینی گنیشلندیریر {6} .

جاوانلار

21 آذر حرکتینین نتیجه سی، آذربایجان ملی

حکومتی جاوانلارین انقلابی ایشه جلب

اولونماسی نقطه- نظردن آذربایجان تاریخینده چوخ مهم بیر مسئله نی اورتایا قویدی. جاوانلار هم حرکتین حاضر لانماسیندا، هم اونون یارانماسیندا، هم ده اصلاحات تدبیرلری نین حیاتا کچیریلمه سینده فعال صورتده اشتراک ائتدیلر.

اونلار فدائی لر جرگه سینده ، ملی قوشوندا ، مدنیت ، معارف و اینجه صنعت ساحه لرینده چوخ مهم رول اوینادیلار. ملی حکومتین دولت قورولوشوندا، ملی مجلس ده، انجمنلرده، دولت اداره لرینده، روزنامه لرده، صحیه ده، آبادلیق ایشلرینده، فیزیلباش خالق قوشونلاریندا، محکمه لرده و سایر یئرلرده بوتون طبقه و زمره لر اشتراک ائتدی بی کیمی ، گنجلرده بو اورقانلاردا فعال اشتراک ائتدیلر.

سیدجعفر پیشه وری یازیردی: وطنیمیزین گۆزی جاوانلاریمیزدیر. آذربایجاندا یاشامیش و دوغولموش، اونون دوز- چۆره بینی ینمیش

و آنالاریمیزین حلال سودونی اممیش جاوانلاریمیز اوز ملی وظیفه لرینه انجام وئریب، ارتجاع عنصرلری ایله مبارزه ده خالقیمیز ایله شریک و هم فیکیر اولاجاقلار {1}.

اونا گوره دیرکی، "12 شهر یور تاریخلی مراجعتنامه سیندن سونرا کارخانا و اعمالتخانالاردا ایشله بین جاوانلار، محصلر، مختلف پئشه صاحبلری اولان اوغلان و قیزلار فرقه نین بابراغی آلتینا گلدیلر. فرقه سیرالاریندا بیرلشن و خالقین آزادلیغی اوغروندا هر جور فداکارلیغا حاضر اولدوقلارینی اعلان اولدی مبارزلر ایچه ریسینده جاوانلاردا گورکملی بئر توتوردیلار. بو بئر حقیقتدیر کی، نهضتین حاضرلانماسی و کنچیریلمه سینده جاوانلار اوز اوزه رلرینه دوشن وظیفه لری شرفه بئرینه بئتیردیلر. اونلار سنگرلرده دوشمنله اوز- اوزه ووروشور، فرقه نین هر جور تاپیشیریقلارینی حیاتا کنچیریر و اونون آزادلیق ایدیبالارینی خالق کوتله لری آراسیندا یایماق اوچون آپاریلان تبلیغات و تشویقات ایشلرینده یاخیندان فعالیت گؤستریردیلر. تکجه بو جهتی گؤستریمک کفایتدیرکی، ملی حکومت طرفیندن تاسیس اندیمیش 21 آذر مدالی ایله تلتیف اندیلنلر ایچه ریسینده چوخلی جاوان دا وار ایدی.

اوزون ایللردن بری آزادلیق و اضطرابسیز حیات عشقی ایله یاشایان جاوانلار فرقه نین و خالقین اعتمادینا لایق اولدوقلارینی عملده ثبوت ائتدیلر.

جاوانلار استحصالاتدا، یوکسک امک نمونه لری گؤسته ریر، ملی حکومتین مادی قدرتیینی آرتیرماقدا، ملی صنایع و فلاحتی انکشاف ائتدیرمکده چالیشیر، مدرسه و عالی مکتبلرده یوکسک شعورلوق نمونه لری گؤسته ریردیلر. بوتون بونلارلا یاناشی جاوانلار خالقی متشکلشدیریمک، اونلاردا انقلابی ایشه صداقتی قولندیریمک

و خالقین مختلف طبقه لرینی بننی حیاتیین طلبلری سه و بیه سینه یوکسئتمک اوچون مدنی تدبیرلرین حیاتا کنچیریلمه سینده ده فعال اشتراک اندیردیلر. ملی حکومت دؤورونده آچلمیش افسرلیک مکتبیینی وطنه و خالقا خدمت انتمک اوچون جاوانلار تشکیل اندیردیلر" {2}.

"آذربایجان" روزنامه سی الهه اندیلن نائیلتری قوروماق اوچون بوتون آذربایجان جاوانلاری نین بیرلشمه سی ضرورتینی ایره لی سوروردی. روزنامه یازیردی کی، بیزه حیات لازیمدیر. بیزده گره ک حقوق اجتماعی دن بهره مند اولاق . بیزده گره ک اوز دردلریمیزه چاره انده ک . بیزده گره ک اوز آتالاریمیز کیمی اوز حاقیمیزی آلمقدان اوتری آباغا قالدق، قورخماق، اتحاد انده ک ، مبارزه یه باشلاق . بیزه آذربایجان بالاسی و ستارخان اتولادی دنییرلر. بیزده گره ک بیرله شک، اتحاد انده ک، محکم، قیریلماز بیر زنجیر کیمی ظالمترین ، مستبدلرین قاباغیندا بیخیلماز بیر سد اولوب جاوانلار تشکیلاتی نین بایراغی آلتیندا مبارزه یه باشلا یاق{3}. بو دؤورده جاوانلار آراسیندا استعدادلی شاعرلر، گؤزه ل صنعتکارلار میدانا گلیردی. بونولا یاناشی دنیادا ان مهم خبرلردن سایلان 1945- جی ایل نوپابرین 10- دا عموم دنیا گنج لر فئدراسیاسی یارادیلدی. او واخت دنیانین 63 اولکه سیندن 437 جاوان لندنه توپلاشاراق مختلف دیلرده دانیشان ، مختلف عقیده لره مالک اولان جاوان اوغلان و قیزلارین مجلسینی کنچیردیلر. عموم دنیا جاوانلار فئدراسیونو یاراتماغین اساسی دا همین توپلانتی دا قرارا آلیندی. "عموم دنیا گنجلر فئدراسیاسی یاراناندا سونرا بو فئدراسیایا داخیل اولان گنجلرین تشکیلاتلاری بیر چوخ اولکه لرده آغیر مبارزه شراپتینده انکشاف انتمشیدیر.

مستملکه و آسیلی اولکه لرده ملی آزادلیق حرکاتی نین یوکسلمه سی دئموکرات گنجلر تشکیلاتلاری نین فعالیتینه و گنجلرین داها دا گنئیش مقیاسدا مبارزه آپارمالارینا تکان وئردی. بو اولکه لرین دئموکرات گنجلری اوز آزادلیغی اوغروندا، حقوقونون تاپدالانماسی علییهه جدی صورتده مبارزه به قالدیلار.

بعضی ارتجاعی حکومتلرین عموم دنیا گنجلر فندراسیاسی علییهه یوروتدوی هر جور فتنه کارلیقلارا باخما یارق مختلف اولکه لرده گنجلر تشکیلاتی بویوک موفقیتلر الده انتمیشدیر" {4}.

جاوانلاری اولکه ده ساوادا، علمه، بیلی یه و ینتی یارانمیش ملی دولتی قوروماغا، اولکه نی داغینیق وضعیتدن چیخارماغا، مترقی بشریتین الده ائندی بی بویوک علمی نائلیلره بییه لئمه بی مقصد گؤتورن" آذربایجان" روزنامه سی جاوانلارا آشاغیداکی شه کیل ده مراجعت اندیردی:

سیز مگر فیکیر انتمیرسیزکی، گله جک آذربایجان اوز آزادلیق و استقلالیتینی سیزدن گوزله بیر {5}؟

" 21 آذر نهضتی نین حاضرلانماسی و کنچیر یلمه سینده، حکومتی اله الماقدا و سایره ده انله حادثه یه تصادف انتمک اولماز کی ، اورادا جاوانلار اتا- آنالاریمیز لا بیرگه مبارزه ده اشتراک انتمه میش اولسونلار.

ملی حکومت دؤورونده تشکیل اولونان شاعرلر جمعیتی، اینجه صنعت مکتبی، دولت تیاتری نین آرتیستلری سیراسیندا جاوانلار مثلی گؤرونمه میش فعالیت اندیردیلر.

فیزیلش و فدائی دسته لری نین سیرالاریندا و آرخا جبهه ده اولان اون مینلره جاوانلارین فداکارلیقلاری خالقیمیزین افتخاری دیر.

فرقه نین مرکزی کمیته سی نین صدري بادگان میانا محلی کمیته سینه یولادیغی تنلگرافدا بنله یازیر: میانا دنموکرات جاوانلار تشکیلاتی نین جبهه ده اولان فدائی لری ایله اونلارین عائیله لری آراسیندا یاراتدیقلاری ارتباط دسته لری سیزین تشکیلاتین ان بؤیوک فعالیتی بیری دیر" {6}.

بو ارتباط دسته لری حاقیندا حرکتین اشتراکچیلاری طرفیندن خاطره لر شکلینده چوخلی معلوماتلار وئرلمیشدی. او جمله دن بیرینده اوخوبوروق: " او زامان خالقین منافع کئشپینده دوران هر اوچ فدائی دن ایکسی جاوان ایدی. مبارزه نین گئنیشلمه سی و شدتلمه سی جاوانلار قارشیسیندا بئنلی وظیفه لر قویوردی. بو جهندن انقلاب عرفه سی دؤورونده میانا جاوانلاری نین گؤستردی بی تشبث اولدوقجا ماراقلی دیر. او دؤورده جبهه لرده نوشمنله ووروشان فدائی لرین اوز اتولری و عائیله لری ایله پاخین علاقه لرینین اولماسی سوزسوز کی ، اونلارین دؤیوش قابیلترینی آرتیرماقدا آز اهمیت کسب ائتمیردی. میانا جاوانلاری گؤزه ل بیر تشبث میدانا اتاراق فدائی لرله اونلارین عائیله لری آراسیندا علاقه یاراتماق ایشینی اوز اوزرلرینه گؤتوردیلر. سونرادان بو تشبث دها گئنیش شه کیل الدی.

آذربایجان جاوانلاری نین ملی قوشوندا کی اشتراکلاری دا تاریخی اهمیت مالک اولان بیرایش ایدی. چونکی حاکمیت اله الیتدیقدان سونرا اونلی قورویوب ساخلاماغین نه قدرده چتین اولدوغونی اونلار چوخ گؤزه ل باشا دوشدیلر" {7}.

باشقا بؤندن بو حادثه یه دیگر حرکات اشتراکچیلاریندان بیری بنله تۆخونولموشدی: " خمسسه ایالتینده ذوالفقاری نین قولور دسته لری و شاهین گؤندردی بی قوشون حصه لری علییهه میانا و ساراب

فدائی لری ده ووروشوردیلار. بو ووروشومالار بیر نئجه آی داوام انتندی بی اوچون فدائی لر ائولریندن خبرسبز ایدیلر. بئله بیر زاماندا میانا کمیته سی نین تشبئی ایله جاوانلار تشکیلاتی نین بریقادالاری فدائی لرین یاشادیقلاری کنلره گنده رک اونلارین عائیله لرینه لازیم اولان ایشلرده کمک اندیر، حتی فدائی لرین تورپاقلارینی شوملاییر و اکیردیلر. سونراچتینلیکلردن قورخمایا راق فدائی عائیله لری نین مکتوبلارینی خمسسه نین اوزاق کنلرینده اولان فدائی لره یئتیریدیلر. گنج لرین موزیکال و آکتورول دسته سی، شاعرلر و دیکلاماتورلاری جبهه به گنده رک فدائی لری تشویق اندیردیلر" {8}. "1325- جی ایل تیر آبی نین 13- ده کونقره ده اشتراک انتمک اوچون بوتون نماینده لر اطرافدان تبریزه گلیمش و کونقره کمیسیون طرفیندن اوز اعتبارنامه لرینی آلمیش دیلار. جاوانلار تشکیلاتی نین مبارزه دوستلاری اولان کورد دنموکرات جاوانلار تشکیلاتی طرفیندن 3 نفر قوناق عنوانی ایله نماینده اشتراک انتمیشدیر...

نهایت ، تیر آبی نین 15- ده سحر ساعات 9- دا آذربایجان دنموکرات جاوانلار تشکیلاتی نین بیرینجی کونقره سی تبریزده فردوسی مکتبی سالونوندا تشکیل تاپدی.

ملی حکومتین باشچیبسی آقای پیشه وری کونقره به گؤندردی بی پیامدا یازمیشدی: اوز صمیمی تبریکاتیمی کونقره به گؤندرمکله اونون موفقیتینه اوره کدن علاقه مند اولدوغومی بیلدیرمک ایسته بیره م. دنموکرات جاوانلارین قارشیبسیندا دوران وظیفه اولدوقجا آغیر، اولدوقجا جدی دیر. فرقه میز 10 آیلیق شدید مبارزه نتیجه سینده بؤیوک موفقیتلره نائل اولوب. خالقیمیزی تشکیل انتمیش و دنموکراتیک نهضتین بوتون ایرانا یایلماسینا یول آچمیشدیر.

دئموکرات جاوانلار تشکیلاتی سیاسی بیلک ایله برابر عموم تعلیم و تربیه ایشینه آرتیق درجه ده دقت و اعتنا و نرمله لی دیر. معارف و معلوماتسیز بیر ملت بو گونکی دنیادا سعادتمند اولا بیلمز. جاوانلار کونقره سی فرقه میزین رهبرلی بی آلتیندا آشاغیدا کی گونده لیکله ایشه باشلادی:

- 1- فرقه میزین عمومی سیاستی باره سینده دان- فریدون ابراهیمی.
- 2- عمومی گزارش.
- 3- مرکزی تشکیلات کمسیونی نین گزارش.
- 4- مرکزی تبلیغات کمسیونی نین گزارش.
- 5- مرکزی تقنیش کمسیونی نین گزارش.
- 6- مرکزی مالی کمسیونی نین گزارش.
- 7- مرانامه و نظامنامه نین تصویبی.
- 8- مرکزی کمیته سنچگیسی.
- 9- مرکزی تقنیش کمسیونی نین سنچگیسی.
- 10- مختلف مسئله لر.
- 11- قرار.
- 12- دنیا دئموکرات جاوانلارینا تبریک.
- 13- نمایش.

آذربایجان دئموکرات جاوانلار تشکیلاتینین بیرنجی کونقره سینی آذربایجان جاوانلاری و خالق بویوک روح یوکسکی بی ایله قارشیلامیش و اوز ایشینی 3 گون داوام انتدییره ن کونقره یه هر طرفدن تبریک تنلگرافلاری گونده ره رک اونا موفقیتلر آرزو اندیردیلر.

کونقره اساس اعتباری ایله آشاغیدا قید اولونان قرارلاری آلمیشدیر:

1- مرکزی تشکیلات کمیونی نین گزارشیندن سونرا نظره آیینمیشدیرکی آذربایجان جاوانلار تشکیلاتی ، محصللر آراسیندا نفوذی داها دا فوتلندیرمک اوچون ضیالی معلملرله سیخی رابطه ده اولوب طلبه لری جاوانلار تشکیلاتینا داها آرتیق جلب انتمه یی اونوتمامالیدیر. اوشاقلا را ایندی دن ساغلام تربیه ونرمک اوچون آذربایجان دنموکرات جاوانلار تشکیلاتی نین رهبری آلتیندا اوشاقلار تشکیلاتی نین پارناماسی دا جاوان نسل اوچون آرتیق درجه ده اهمیتی مسئله لردن بیری ایدی.

2- مرکزی تبلیغات کمیسیونینی دینله یه رک کونقره، آذربایجانین بوتون یئرلرینده جاوانلار تشکیلاتی اوچون مناسب کلوب دوزه لنتمک، جاوانلارین سیاسی و اجتماعی معلوماتلارینی بوکسنتمک اوچون سیاسی کورسلار تشکیل انتمک، ساوادیسیلیغی لغو انتمک اوچون کندلرده مکتب و گنج کورسلاری آچماق ، جاوانلارین ساغلام تربیه اندیلمه سی اوچون ورزش درنکلرینی داها آرتیق ایشه سالماق کیمی بیرچوخ باشقا مسئله لرده حل انتمیشدیر.

3- کونقره ده مرکزی مالی کمیونی نین گزارشی اساسیندا و فرقه میز طرفیندن جاوانلارا کمک عنوانی ایله ونرلین بودجه نین ، عضولیک حاقیندان اله اندیلن پوللاری آذربایجان دنموکرات جاوانلار تشکیلاتی نین واسطه سی ایله تصویب اولونموش بودجه لر اوزره خرچلنمه سی ، مالی قسمتی تقویت انتمک اوچون جاوانلارین بوتون یئرلرده کنسرت و تیاترلار ونرلیمه سی و سایر بو کیمی مسئله لرده ایره لی سورولموشدی.

4- مرکزی تفتیش کمیسیونینی نین گزارشی ایله علاقه دار اولاراق تفتیش کمیسیونینی نین نظامنامه سی تصویب اولموش و بیرسیرا باشقا موافق مسئله لرده حل اندیلیمیشدی" {9}.

" آذربایجان " روزنامه سی آذربایجان دموکرات جوانانلارین بیرینجی کونفره سینه حرکاتین رهبری سید جعفر پیشه وری نین اؤنجه قید اولونان پیامینی چاپ ائتمیشدیر. پیام دا قید اولونوردی کی، جوانلار بیزیم گله جه بیمیزدیر. اونلارا بیز همیشه امید گؤزی ایله باخیریق. اگر اونلارین تربیه سی دوزگون بول ایله گندرسه بیز هامیمیز خوشبخت اولاریق . اگر خدانکرده اونلار یانلیش بولا دوشسه لر اوندا بوتون خالقین زحمتلری هدر گنده جکدیر. من جوانلاریمیزین آز بیر زاماندا بویوک موفقیتلره ، خصوصاً بیرینجی کونفره نین تشکیل ائدیلمه سینه موفق اولما لارینی فال نیک توتوب امیدوارم اونلار هوا و هوسی کناره قویوب دوزگون بول ایله خالقیمیزا رهبرلیک ائده جکلر و بو یولدا داها بویوک موفقیتلر قازاناجاقلار {10}.

"آذربایجان دموکرات جوانلار تشکیلاتی آز بیر مدتده وطنیمیزین گوندن-گونه چیچکلنمه سینده سرعتی آددیملارلا ایره لیه دوغری گنتمه په باشلادیلار. دموکرات جوانلار بیر ایل ملی حکومت دؤورونده اؤز مرکزی اورقانی اولان " جوانلار " روزنامه سینی ده منتشر ائتمه په موفق اولدیلار.

جوانلار تشکیلاتی نین اورقانی " جوانلار " روزنامه سی گنجلری وطن مدافعه سی و اصلاحات تدبیرلری نین حیاتنا کنچیریلمه سینده، اونلارین سفربرلی بینده اونودولماز رول اوینامیشدی" {11}.

"21 آذر نهضتی جوانلارین استعداد و قابلیتلرینی ، اونلارین یارادیجیلیق قوه لرینی ایشه سالماق دا گنتیش امکاملار یاراتدی. جوانلار ایسه اؤز استعداد و یارادیجیلیق فعالیتلرینی نهضتین گنتیشه نیب محکملنمه سی ایشینه حصر ائتدیلار. اونلار فدائی و خالق قوشونلاری حصه لرینده کنسرتلر، آزپرده لی نمایشلر و

آکروبات تاماشلار تشکیل اندیردیلر. جاوانلارین الفبا سوادسیز لیغینی لغو ائتمک ایشینه خدمتاری خصوصی ایله قید اندیلمه لی دیر. جاوانلار شهرلرده خالق معارفی شبکه لری نین گنئیشلنمه سی اوچون وسایط توپلانیماسی ایشینده وار قوه ایله چالیشمیشلار. تبریزین بیرینجی ناحیه سینده 3، 4، 6- جی و باشقا ناحیه لرینده، اورمی، ماراغا و اردبیلده ملی حکومت زامانی تیکیلن بیر چوخ مکتبلر او زامان فرقه تشکیلاتلاری نین تشبثی و جاوانلارین بو یولدا انتدیکلری فعالیتین یادگاری دیر. تیکینتی ایشلرینده ، تازا کارخانالارین،خصوصی ایله ظفر کارخاناسی نین تیکیلمه سینده ، سایر مؤسسسه لرین بریا اندیلمه سینده ، مکتبلرین قورولوشوندا، مدنی اوچقلارین یارادیلیماسیندا آذربایجان ملی حکومتی نین پایتختی اولان قوجامان تبریز شهری نین آبادلاشیب گوزه لشمه سینده ده جاوانلار مهم رول اوینادیلار" {12}.

ملی حکومتین چوخ ساییلی تدبیرلریندن اولان اوشاقلارا قایغی، حیاتا کنچیریلن اصلاحاتین ان ده یرلی ساحه لریندن ایدی .

" یتیم و صاحبسبز اوشاقلارین تربیه سی حاقیندا کی قرار، کوچه لرده سرگردان قالمادان اوشاقلارا نجات وئردی. بو قرار اوزه ره ایکی تربیه انوی تیکلیدی و اوشاقلارین تربیه آلینماسینا امکان یارادیلدی. بو تربیه انولرینده اوشاقلارین ساغلاملیغینا و اونلارین انکشاف ائتمه لرینه بؤیوک فیکیر وئرلیردی. اوشاقلارین دوزگون و بو گونکی اصول ایله تربیت اولونمالاری اوچون تدبیرلر گؤرونوردی. بنله لیکله ایلر بوی دیوارلار دیبینده یاتان اوشاقلار همین باغچالاردا و تربیه انولرینده آزاد و شن حیاتا چیخدیلار. ائله بونون اوچون ایدی کی ، ملی حکومت دؤورونده کوچه ده یاتان اوشاقلارا راست گلمک ممکن دئییل ایدی. همین اوشاقلارین

متشکلشدیریلیمه سی جاوانلار تشکیلاتینا تاپشیریلدی . جاوانلار تشکیلاتی اوشاقلاری مجانی اولاراق یالنیز بیر دفعه 3220 دست اوغلان و قیز اوینفورم پالتاری ایله ، 577 جفت باشماق ایله تأمین انتدی.

گنت- گنده بو تشکیلات کندلرده و قصبه لرده یارانماغا باشلادی. ملی حکومتین قراری اوزره حریمی مکتبده بیرینجی نؤوبه ده یوخسول کندلی بالالاری قبول اولونوردی . بنله لیکله 1000- نفره یاخین اوشاق بورادا تربیه آلیردیلار. ملی حکومتین بو قایغیسی نتیجه سینده نه اینکی تبریز ، اورمییه ، زنگان کیمی شهرلرده حتی ان کیچیک قصبه لر و کندلرده ده بنله اوشاقلاردا قهرمانلیق ارثی تظاهر اندیب و آزادلیق حسی اویاتمیشدی" {13} .

قادینلار اوزون ایلردن بری اولکه نین آزادلیغی و استقلایتی اوغروندا کیشی لرله چی بین- چی بینه مبارزه آپاران قادینلارین مبارزه سی ایکینجی دنیا محاربه سی دؤورونده و اوندان سونراکی ایلرده داها دا شدتلنمیشدیر.

20- جی عصرین اوللریندن ایران قادینلاری ان ابتدائی حقوق لاردان بنله محروم ایدی. قیزلارا چون یازیب- اوخوماق بؤیوک بیر گوناھ حساب اولونوردی. کنچمیشده قادینلارین ساوادلانماسی بیرونوع عائیله پوز غولوغی کیمی قلمه وئرلیردی. قادینلارین حقوقونی مدافعه اندن هنج بیر قانون یوخ ایدی. 1905-1911- جی ایللرین مشروطه حرکتی دؤورونده قادین لارین دا بو انقلابدا اشتراک ائتمه سینه باخمایاراق اونلارا بینه ده حقوق وئرلمه دی. لاکین ، آذربایجاندا گندن ملی- دموکراتیک حرکتیمیزدا قادینلاردا بویوک رول اوینادیلار. ایستر 21 آنر

حرکاتی نین حاضر لناماسیندا، ایسترسه ده اونون موفقیتلری نین فورونماسیندا، اصلاحاتلاری نین حیاتا کئچیرمه سینده قادینلاردا کیشی لرله چی بین- چی بینه ووروشموش، مبارزه آپارمیش و حتی اؤز جانلارینی دا بو بولدا قوربان وئرمیشلر.

"خالقین دوشمنلرینه قارشى همیشه باریشماز انقلابی مؤوقعه دوران، اچیق فیکیرلی و نئموکراتیک احوال- روحیه لی مینلرله مبارزلرین بئتیشمه سینه و یوکسک معنوی صنعت لره مالک اولماسیندا آنالارین تربیه سی نین بؤیوک رولی واردير. لاکین، آذربایجان قادینلاری نین خالق سعادت یولوندا کی خدمتی بونونلا بیتمیر. اونلار آزادلیق حرکاتیندا اؤز ارلری و قارداشلاری ایله بیر سیرادا بلاواسطه اشتراک انتمیشلر.

آذربایجان قادینلاری خصوصی ایله 1911- 1905- جی ایللرده خارجی امپریالیستلره و فنودال اصول- اداره سینه قارشى ملی استقلالیت و دئموکراتیک فورولوش اوغروندا کی انقلابی حرکاتدا دقته شایان رول اوینامیشلار.

قادینلاریمیز مشروطه انقلابی نین بوتون مرحله لرینده و بوتون مبارزه فورمالاریندا ایستر سیلاحلی ووروشمالاردا ، ایسترسه ده میتینگلرده ، نمایشلرده و باشقا انقلابی چیخیشلاردا فعال اشتراک انتمیشلر. اعتبارلی منبعلره اساسلانان" ایرانیین استقلالیت مبارزه سی اوغروندا " ادلی اثرین مولفی یازیرکی، تبریز ووروشمالارینا حصر اولونان فوتو شه کیلترین بیرینده اوزو روبندلی ، الی تفنگلی 60 قادین شکلی چه کیلمیشدیر . بو قادینلار تبریز سنگر لریندن بیرینی ساخلاییردیلار...

" حبل المتین" قزنتی نین یازدیغینا گؤره ، انقلابچی ستارخان عسگرلری ایله شاه اوردوسی آراسینداکی ووروشمالاردا بیرینده

اؤلن انقلابچیلارین منبتلری آراسیندا کیشی پالتاری گنیمیش 20 قادینین منبتی تاپیلیمیشدیر" {1}.

" 20-1918- جی ایلرده، 45 - 1941- جی ایلرده و خصوصی ایله 21 آذر نهضتینده موجود قورولوشون ده بیشدیریلمه سینده، شاهلیق اصول اداره سینه قارشى آذربایجانین کندلرینده قهرمانلیق لار گۆسته رن، سیلاحا ساریلان، اوز قارداشلاری ایله بیرلیکده چی بین- چی بینه ووروشان فدائی قادینلاریمیز یوزلرله دیر.

1945- جی ایل آذربایجانین بیر چوخ ماحلاریندا ، او جمله دن هشتروود ماحالی نین عجمی کندینده ، کاغذکنان ماحالیندا ، قوشا بولاق و یانبولاق کندینده ، سارابین شره بیان کندینده ، تیکمه داش دا، گول تپه کندینده، قاراداغین آزقان و اوتی کندلرینده قهرمانلیقلار گۆسته رن آذربایجان قادینلاری هئج واخت یاددان چیخماپاجاقدیر. سلطان آباد کندینده ژاندارملار کیشیلرین اوستونه هیجوم چکدیکده قادینلار ژاندارملارین قارشیسیندا سد اولوب" اول بیزی اولدورون سونرا ارلریمیزی دؤیون"- دنیه بؤیوک بیر هیجان قوپارمیشلار.

1946- جی ایلده خاننجه سینه وطنیمیزه سوخولان ایران طولمکار لارینا قارشى ووروشاراق 5 گون تامام محاصره ده قالیب تک باشینا مقاومت گۆسته رن شاهنسون قیزی سریه نی کیم یاددان چیخارا بیلر" {2}؟

" 21 آذر نهضتی قادینلارین دا حیاتینا جدی تأثیر گۆستریمیش و ایراندا بیرینجی دفعه اولاراق قادینلاری اجتماعی حیاتا جلب انتمیش و اونلارین آزدلیغی اوغروندا مهم تدبیرلر حیاتا کنچیر میشدیر.

آذربایجان قادینلاری سنچگیلرده فعال اشتراک انتمیش و بنله لیکله سیاسی حاکمیتین الده اندیلمه سینده بؤیوک رول اونامیشلار" {3}.

" وطن یولوندا " فرنتی یازیر کی، بو یاخینلاردا تهران فرنتلری مدیرلریندن بیر نئچه سی : "فرمان" فرنته سی مدیری- شاهنده، "ایران ما" فرنتی مدیری- تفضلی، " رهبر " فرنته سی یازچی لاریندان- بزرگ علوی ایله مهاباد دا کورد خالقی نین رهبری جناب محمد قاضی آراسیندا مصاحبه اولموشدور. " فرمان " فرنته سینده چاپ اولونموش همان مصاحبه نی اختصارلا درج اندیریک یازان - " وطن یولوندا " قادینلار حاقیندا بیر سئوال- جاوابی بنله یازیر:

س : آذربایجان دنموکرات فرقه سی " متفق ملت لر منشوری"- نین اجازه وئردی بی کیمی بیرینجی دفعه اولاراق سنچگی لرده اشتراک انتمک حقوقینی قادینلارا دا وئر میشدی . سیزده بنله حرکت انده جکمی سببیز؟

ج : آذربایجان دنموکرات فرقه سی نین بو ایشینی چوخ دوزگون و یئرلی بیلدی بیم حالدا دنمه لی یم کی، بیز بو اشته بنله موفقیت قازانا بیلمه میشیک {4}.

ایران تاریخینده بیرینجی کره آذربایجان قادینلاری ملی مجلس سنچگیلرینده اشتراک انتمیش، کیشی لرله برابر بو یولدا بؤیوک فعاللیق گؤستر میشلر.

قید انتمک یئرینه دوشرکی ، ملی حکومت زامانی آذربایجاندا " آذربایجان قادینلار تشکیلاتی 1945- جی ایل، دنسامبرین 26- دا تشکیل اندیلدی. 1946- جی ایل ژوئیه نین 4-ده قادینلار تشکیلاتی نین 600 نفر عضوی نین اشتراکی ایله گئنیش اجلاس چاغیریلدی. تشکیلاتین هیئتینه موقتی اولاراق 5 نفر قادین سنچیلدی. آذربایجاندا قادینلار تشکیلاتی نین یارانماسی مناسبی ایله ایرانین بیر چوخ

شهرلریندن، او جمله دن تهراندان، رشتدن و چالوسدان آذربایجان قادینلارینی تبریک انتمک اوچون نماینده هیئت لری گلدی.

1946- جی ایلین مارس آبی نین 5- ده تبریزده آذربایجان دئموکرات فرقه سی نین رهبرلی بی ایله قادینلار تشکیلاتی نین کونفرانسی کنچیریلدی. کونفرانس دا 250 - نفر دن آرتیق قادین نماینده سی اشتراک انتمیشدی. کونفرانسی آذربایجان دئموکرات فرقه سی نین مرکزی کمیته سی نین صدری سید جعفر پیشه وری تبریک نطقی ایله آچدی.

آذربایجان دئموکرات فرقه سی نین رهبرلی بی ایله اردبیل، زنگان ، ماراغا، خوی، آستارا، میانا، خالخال، اورمیه، ساراب، مشگین و باشقا شهرلرده قادینلار تشکیلاتلاری یارانیر و فعالیتیه باشلایردی. بنله کی، 1946- جی ایل ژانویه نین 17- ده مرندده قادینلار تشکیلاتی نین ایکینجی نؤوبتی اجلاسی کنچیریلدی" {5}.

" آذربایجان قادینلاری نین کونله وی صورتده ساوادلانماسی اوچون لازیمی تدبیرلر گؤرولدی. قادینلار اوچون هر ناحیه ده بیر مکتب آچیلدی. عین زماندا تبریزده کی کارخانالاردا زحمتکش ایشچیلرین ساوادلانماسی اوچون کورسلار تشکیل اندیلدی.

کبریت، گون، ایلیک کارخانالاریندا سوادسیزلیغی لغو انتمک اوچون اچیلیمیش کورسلاردا 1000 نفر دن آرتیق قادین تحصیل آلیردی. اوچ یوز نفر دن آرتیق قادین آدینی ملی قوشون سیرالارینا یازدیرمیشدی. ایران قادینلاری نین حقوقونی مدافعه ائدن جمعیت، تهراندان ملی حکومتین باشچیسی سید جعفر پیشه وری نین آدینا گؤندردیکلری تنلگرافدا ایران قادینلاری نین سئوینجینی بیلدیره رک یازیردی: قادینلارین حقوقونی مدافعه ائدن جمعیت سیزه و دئموکرات فرقه سی نین باشقا رهبرلرینه اؤز صمیمی تشکرلرینی

بیلدیریر. چونکی، سیزین سعیلرینیز و فداکارلیغینیز نتیجه سینده ایران خالق نین آزادلیغی اوغروندا مبارزه ده بؤیوک موفقیتلر الده اندیلمیشدیر. خصوصی ایله دئموکرات فرقه سی نین باشچیلیق انتدی بی عظمتلی نهضت قادینلارین عصرلر بوی دوجار اولدوق لاری محرومیت زنجیرلریندن آزاد اولمالارینا، اولنلارین سئجگی لرده اشتراکینا و باشقا اجتماعی حقوقلار الده ائتمه لرینه شرایط یاراتدی" {6}.

21 آذر حرکتی نین اشتراکچیسى م. طاهر، " آذربایجان" روزنامه سینده یازیردی: بوتون اجتماعی حقوقلاردان محروم اولان آنا و باجیلاریمیز، هر بیر زحمته قاتلاشا- قاتلاشا، قوینوندا گنجه- گوندوز بیزلری بسله بیب بؤیودن آنالاریمیز بیزیم کیشی لریمیزدن داها آرتیق درجه ده علمدن، معارفدن محروم اولموشلار. ارتجاع بیزیم غیرتلی، ناموسلی آنا و باجیلاریمیزین اوزونه علم، مدنیت قاپیلارینی باغلامیش، اولنلاری بوتون بشری حقوقلاردان محروم اندیب زواللی، بیچاره حالینا سالمیشلار.

آرودالارین کیشی لرله برابر حقوقا مالک اولماسی و انتخاباتدا اشتراکی تزه بیر مسئله دئییلدیر. بلکه بوتون دنیا دئموکراسی مملکتلرینده خانملار اوز حقلرینه مالک اولموشلار. یعنی دولتی ایشلرده دخالتلری وار. لاکین، بیزیم مملکتده قادینلاریمیزی بیچاره و بدبخت ائتمیشلر. بو گون آذربایجان قادینلاری بوتون ایران قادینلاری اوچون سعادت قاپیلارین آچماق دا آذربایجانین مرد، قهرمان آزادیخواهلاری کیمی بو یولدا اولینجی قملرینی گؤتوردیلر. بلی، ممکن دور بعضی ارتجاعی قیسا فیکیرلی آداملارا قادینلاریمیزین رأی ونرمه سی تعجب گلسین؛ لاکین، هنج تعجب

اندیله سی شئی بوخدور. قادینلارین دنیا آزادلیغیندا بؤیوک اهمیتی و شرکتی اولموشدور.

یوناندا قادینلار ارتجاعی قوه لرايله ووروشموش، داش ایله، اسلحه ایله دوشمنی ازمیشدیر. قادینلار جامعه نین اوزونی ایشیقلاندیریر. بوگون آذربایجان خلقی اوز تاریخینه بیر شئی علاوه ائتدی. اودا آنا- باجیلاریمیزین ملی مجلس وکیللرینه رأی وئرمه لریدیر. قوی دنیا ملتلی انشیتسین و گؤرسون کی، آذربایجانین قادینلاری اوره کلری شاد و سئوینج ایله دسته- دسته اوز رای لرینی مجلس وکیللرینه وئردیلر.

آنا- باجیلاریمیز بونونلا کیفایتلنمه یه جکلر اونلارحتی مجلسه بنله گلگه جکده اوزلریندن وکیللر انتخاب انده جکلر. قوی آنالاریمیزین طالعی گولسون. بو بوتون ایران خانیملارینا بیر مژده دیر. بونونلادا آنا و باجیلاریمیز تاریخین صحیفه لرینه قیزیل خط ایله اوز دوغری و حقیقی حقوقلاریندان دفاع ائتمک اوچون آدلارینی ثبت ائتدیلر. تاریخ همیشه آذربایجانین قادینلاری نین قهرمانلیغینی و آزادبخواهلقلارینی قید ائدیپ، گلگه جک نیسللریمیز اونلارین بو ایشلرینی یاد انده جکلر {7}.

1324- جی ایل آذر آیی نین 10- دا 40 اولکده قادینلاری نین 850 نفر نماینده سینین اشتراکی ایله پاریس شهرینده چاغریلان بیرینجی کونقره ده بین الملل قادینلار فندراسیونی تشکیل ائدیلمیش، فاشیزمه قارشلی مبارزه ده قادینلارین بؤیوک رولونی بوکسک قیمتندیره رک، کونقره محاربه دن سونرا کی دؤورده قارشیدا دوران وظیفه لرین حل ائدیلمه سینده فعال اشتراک ائتمک اوچون قادینلاری بوتون اولکده لرده واحد دنموکراتیک تشکیلاتلار اطرافیندا سیخ بیرلشدیرمک ضرورتینی قید ائتدی. بیرینجی کونقره قادینلارین

اقتصادی، سیاسی و اجتماعی حقوقلارینین مدافعه سی، اوشاقلارین حیاتی نین فورونماسی و خوشبخت گله جه بین تأمین اندیلمه سی، بوتون یئر اوزونده حقیقی دئموکراسی و محکم صلح یارادیلماسی اوغروندا داها فعال مبارزه آپارماغی بین الملل قادینلار تشکیلاتی نین اساس و تاخیره سالینماز وظیفه لری کیمی معین ائتدی.

انقلابی مبارزه عنعنه سینه مالک اولان آذربایجان قادینلاری نین مبارزه سی ده اوزون تاریخه مالکدیر. بو قدیم تاریخه مالک مبارزه لرین گؤسته ریجیسی اولان یازیلی ادبیاتیمیزدا بدیعی یارادیجیلیق نمونه لری بیر یانا، خالق ادبیاتیندا، خصوصاً داستانلاریمیزدا بو اولایلار اوزونی گؤسترمدکده دیر. نمونه اولاراق کوراوغلی و نیگار، نئی و هجر، اصلی و کرم و سایر داستانلاریمیزدا قادینلارین کیشی لرله برابر مبارزه میدانینا آتیلماقلاری بو مدعانی تصدیق اندیر.

" 1325- جی ایل خرداد آبی نین 2- ده تبریز شهرینده آذربایجان قادینلاری نین 4- جی کونفرانسی تشکیل اولموشدور. کونفرانسی آذربایجان خالق نین جسور اوغلی سئار خانین قیزی معصومه خانیم آچیق اعلان اتمیشدی. .

ملی حکومتین یئریندی بی دوزگون سیاست نتیجه سینده، آذربایجان قادینلاری وطنیمیزده باشلانان جوشغون حیاتیین فعال و مبارز فوروجولاری اولموشلار. آذربایجان ملی حکومتی قادینلاریمیزین انکشاف و ترقی سینه بویوک قایغی گؤسته ره رک ، اولکه نین اقتصادی ، سیاسی و مدنی حیاتیندا اونلارین کیشی لرله برابر اشتراک ائتمه لری اوچون گئنیش امکان و تأمینات یاراتمیشدیر. اولکه میزین داخلی حیاتی نین بوتون ساحه لرینده : کارخانا، مکتب ، مؤسسه، اداره، خالق قوشونی سیرالاریندان توتموش عالی

حاکمیت اورقانی اولان آذربایجان ملی مجلسینه قدر هر یئرده قادینلاریمیزین کیشی لرله چیین- چینه جوشغون فعالیتینه راست گلمک اولوردی. آزاد محیط ده اوز حکومتی نین رهبرلی بی آلتیندا آذربایجان قادینلاری نین یوکسک سیاسی فعالیتی بیرداها گؤستردی کی، قادینلارین انکشاف و ترقیسینه قایغی گؤسته ریلدیکه ، اونون استعداد و قابیلیتی بوخولایان جهالت زنجیرینی قیردیقا، او، بویوک خارقه لر بارادا بیلریمیش. بونی ملی حکومت دؤورونده اولکه میزین حیاتیندا آذربایجان قادینلاری نین فعال اشتراک انتمه سینده بیر داها آیدین گؤرمک اولدی" {8}.

ایران تاریخینده ثبت اولوب قالاجاق چوخ اونملی بیر فاکتی بوراداجا قید انتمک یئرینه دوشر. تکجه ایراندا دنیل، " یاخین و اورتا شرق خالقلاری تاریخینده بیرینجی دفعه اولراق قادینلارین ملی مجلسه نماینده سنجمکه اشتراک انتمه لری اولموشدور.

ملی حکومتین عالی محکمه سینین صدی - ز. قیامی نین شخصی آرشیونده قورونوب ساخلانان سندلره اساسا تبریز شهری نین بیرینجی دؤور مجلس سنجگیلرینده مرکزی صاندیغا 500 قادین، چرنداب و لیل آباد سنجگی صاندیغینا 459 قادین، قره ملک و شام قازاندا 14 قادین ، ده وه چی و سورخابدا 506 قادین ، امیرخیز و دوزدوزاندا 156 قادین ، خیابان و مارالان محله لرینده 754 قادین، باغ منشه و بیلان کودا 262 قادین ، حؤکمه وار دا ایسه 521 قادین گیزلی سس وئرمه یولی ایله مجلس نماینده لری نین سنجیلمه سینه رای وئریشلر.

خالقلار دوستلۇغى

ملى اسارت و قابا استبداد اصولونون
مزه سىنى آنلادىغىمىزا گۆره اسىر
مىلتلره اوره يىمىز بانىب اولنلار
اسارت و استعمار بويوندوروغى
آلتىندان خلاص اولماقلار
صميم قىلدىن
آرزو اتدى يىمىز حالدا زلف ياره
توخونماق قوروخسوندان اولنلار
آزدلىق حرىكى حاقىندا نهايت درجه
احتياط ايله دانىشماغا عادت اىتمىشيك.
سید جعفر پيشه وى

" مدیا دۇرۇندىن باشلامىش بۇ گۇنە قىر شىرق عالمى نىن سىياسى،
اقتىسادى، اجتماعى و مدنى حادثە لرىنە آذربايجان ملتى نىن بۇيۇك
اولى اولمۇشدۇر. زردشت واختى ايله مترقى بىر اصول اوزره
خالقى مدنيتە ، ترقى يە دوغرى سوق اىتمىشدىر. او گۇنكى
مدىياليلار محىطى نىن ظهورة گە تىردى بى زردشتىن " ياخشى
دوشونمىك ، ياخشى دانىشماق ، ياخشى چالشماق " شعارلارى
مدىياليلار بىن شىرق مدنيتىنە انتدىكلرى بۇيۇك خدمتلىرىن نمونه سى
دىر. زردشتىن اودى مادى حياتا تطبيق اىتمە سى ، فلاحت ساحە
سىندە بازىغى قانۇنلار شىرق مدنيتىندە آز اول اوينامامىشدىر شىرقى
بىتپىرستلىك و برىرلىككن نجات وئرن زردشتىن قاباچىل فلسفه سى
اولمۇشدۇر. يونان تارىخچىسى هردوت بايزىر: چوخ مىللىر آشورى
لرىن تسلطى آلتىندا قالمىشلار. لاكىن، بىرىنجى دفعە مدىياليلار آشور
عليهنة مبارزه باشلاپارق دىگر شىرق خالقلارنا دا مبارزه يولونى
گۇسترمىشلر.

5- جى عصرده "مزدك"- ىن بۇيۇك معنالى عصيانى، ملتىمىزىن
سىياسى دوشونجه سىنى نه تك شىرق، بلكە بوتون دنيايا ئوت
اىتمىشدىر. مزدكىن شعارى "محصولون بوتون اهالى آراسىندا برابر

بۆلۈمە سى" - ایدی. مزدکین تعلیماتی واختی ایله ان مترقی بیر تعلیمات حساب اندیلیردی. بیز بو تعلیماتین ایزلرینه سونرالار شرق عالمینده باش وئرن باشقا عصیانلاردا دا تصادف اندیریک.

9- جی عصرین اوللرینده پولاد اراده لی عصیان باشچیمیز بابکین اندیردی بی ضربه لر عرب استیلاچیلاری نین بنؤوره سینی لاخلا داراق شرق ده یاشایان دیگر ملتله ده اوز استقلالی اوغروندا مبارزه ائتمه په زمین یارتمیشدیر.

12- جی عصرده آذربایجانین مدنیت و ادبیات عالمیندن نظامی گنجه وی کیمی جاهاتشمول شاعرین پارلاق گونش تک ظهوره چیخماسی و اونون انسان پرورلیک فلسفه سی، شرق مدنیت و ادبیاتینا بؤیوک تأثیر بوراخمیشدیر.

" سیواس" شهرینده اولان " یاشیل مسجد" - ین کتیبه سینده بنله یازیلیمیشدیر: " تبریز استادلاری نین ایشی ". چونکی بو مسجد، بیزیم جاهانشاه زامانیندا تبریزده دوزه لمیش " گۆی مسجد" - ین نقشه سی اوزره و تبریز معمارلاری نین یارادیجی اللری ایله یارادیلیمیشدیر.

حال حاضرده هلندده، بلژیک ده ، لندنین ، برلینین ، لنینگرادین موزه لرینده آذربایجانین ان قدیم اییک فرشلری، زری توخوجولوق محصولاتینی گورمک چوخ آساندیر.

بیز بؤیوک یازچیلاریمیزین ، شاعیرلریمیزین ، ادبی تأثیرلرینی ایزله په ره ک بغداددان، اکبرشاه زامانیندا هندوستاندان سوراغینی آلیب و هند ادبیاتیندا بوراخیقلاری تأثیرله راست گلیریک.

14- جی عصرده فضولی نین عرب دیلینده یازدیغی شعرلر عرب ادبیاتینا بؤیوک خدمتله ائتمیشدیر. 16- جی عصرده شاه اسماعیل صفوی کیمی بؤیوک دولت باشچیمیز نه تک شرق، بلکه بشریت

عالمی نین اجتماعی، سیاسی انکشافینا اونودولماز، خدمتلاز اتمیشدر. اونون قیز یلیاش حرکتی آذربایجان چرچیوه سیندن تجاوز انده رک یاخین شرفده، ایراندا، عراقدا، کیچیک آسیادا بنله مینلرجه طرفدار قازانمیشدیر.

16- جی عصرده باشایان نابغه رسامیمیز بهزاد بوتون یاخین شرق رساملیغیندا بؤیوک اثرلر یاراتمیشدیر. همین عصرده باشایان برهان الدین ابراهیم شیبستری نین عرب دیلینده یازدیغی کتابلاری پاریس ملی کتابخاناسیندا و استامبولون حمیدیه کتابخاناسیندا گؤرمک اولار. شرق ایله غرب آراسیندا تجارت واسطه سی اولان آذربایجان، تجارت و اقتصاد ساحه سینده ده بؤیوک اهمیته مالکدیر. 20- جی عصرین اوللرینده باش وئرهن مشروطه انقلابیمیز شرق عالمینه سرمشق اولراق ایرانی استبداد اسارتیندن نجات وئردی" {1}.

بنله اولان حالدا بو قدیم تاریخه مالک ملتله دیگر خالقار دوستلوق علاقه لری یاراتماقدا قیمتی ناملیلر اله اتمیشلر.

" تاریخی سنلره گوره تنباکی عصیانیندا، مشروطه انقلابیندا، 1300- جی ایللرده باش وئرهن ملی آزادلیق نهضتلرینده، 1320- جی ایلدن سوئرا کی مبارزه حرکتیندا، 21 آذر نهضتینده مختلف ملتلره منسوب خالقار بیرگه حرکت اتمیش، مادی و معنوی جهتنن بیر- بیرلرینه کمک گؤستمیش، موفقیتلی نتیجه لره چاتمیشلار. ستارخان حرکتیندا تکجه اولکه داخیلینده اولان خالقار و اولارین نماینده لری دنیل، روسیه ده مهاجرتده اولان ایرانلیلار، حتی زاقافاز خالقارلاری نین بیر چوخ نماینده لری ده کمک گؤستمیشلر. مشروطیت انقلابی باده ده گننیش تدقیقات ایشی آپارمیش سیداحمد کسروی تبریزی یازیچی، قافقازین مسلمان،

روس، گورجی، ارمنی و باشقا انقلابچیلاری هله مشروطه انقلاببندان اول تیریز مبارزلی ايله رابطه ساخالیردیلا و اونلارین وضعیتیندن باخرایدیلر" {2}.

" فارس شوونیستلری اوز آقالقارینی باشقا خالقلار اوزه رینه تأمین اتمک اوچون ایراندا یاشایان مختلف خالقلارین بیر- بیر ايله بیرلشمه سیندن قورخاراق ایراندا مختلف خالقلارین یاشادیغینی دانیر. ایراندا یاشایان مختلف خالقلاری واحد ایران ملتی آدلاندیریر لار. منفور سلطنت دستگاهی ایسه بو منطقی اساسی اولمایان بوش سوزلری تبلیغ اتمه یه چالیشیردی" {3}.

" دیکتاتور رضا خانین قاچما سیندان سونرا ایراندا اجتماعی و سیاسی وضعیت معین دره جه یه قدر ده پشیلدی. اوزونی خالقین غضب و هیجانی قارشیسیندا گورن رضاخانین استبداد دستگاهی قورخویا دوشه رک بیرینجی نوبه ده خالقین تضییقی نتیجه سینده بیر پارا گنشلره گنتمه یه و بیر سیرا آلدادیجی تظاهرلره ال آتماغا مجبور اولدی.

ماهیت اعتباری ايله اصلا ده بیشمه بن دولت دستگاهی آزادلیق قوه لرینه هیجوم اتمک اوچون امریکا- انگلیس اشغال قوه لرینده اوزی اوچون استناد گاه تاپدی. بو هیجوم چوخلی واسطه لر و مختلف جبهه لردن باشلاندى. علی دشتی و جمال امامی نین الی ايله "عدالت" حزبی نین تشکیلی، سید ضیائی گه تیرمک و اونون اطرافیندا اولونان گننیش تبلیغات، "وطن حزبی" و سونرا " اراده ملی" حزبی نین دوزه لمه سی ايله بیرلیکده بو حزبلرین باشچی لاری نین الی ايله ارتجاعی قوه لری تقویت اتمک اوچون چوخلی پوللار صرف اولونوردی.

21 آذر نهضتی نین بیرینجی مثبت تأثیری بو ایدی کی، ایران استبدادینی بیر داهای لرزه یه گه تیردی. قیسا مدت ایچه ریسینده دولتی قوه لرین خلغ سیلاح اندیلیمه سی ایران قوشونی و دولتی نین قوندارما اولدوغونی بیر داهای آشکارا چیخارتدی. آزادلیق حرکاتینی بوغماق اوچون هر طرفدن هیجوما کنچن ایران حکومتی اوز تضییقینی موقتی صورتده اسکیلتمه یه مجبور اولدی. کنچمیش حکومتلرین خطالارینی جبران ائتمک و مسالمت آمیز بول تاپماق اوچون ایش باشینا گلن و آزادخیواهارین طلبلرینی بئرینه بئتییرمک فیکرینده اولدوغونی ادعا ائدن قوام حکومتی موقتی اولسا دا بیرینجی نوبه ده کنچمیش حکومتلرین آزادخیواه حزبلر علییهینه عمله گه تیردیکلری محدودبئتری آرادان آپارماغا مجبور ایدی...

21 آذر نهضتیندن بیر آز سونرا آذربایجان ملی حکومتی نین تورپاق اصلاحاتی خبری ایرانین بوتون بئرلرینه چاتدی. انله بیر بئر بوخ ایدی کی، اورادا کنذلی حرکاتی باشلانمیش اولسون" {4}.

" سیاسی حاکمیتی باشقالارینا تحمل ائتمک ایشینده حاکم طبقه بوتون خالقلارا، ملی اقلیتلره، ملی قورویلا علییهینه یکسان تضییق گؤستردی بی حالدا بونلاردان بعضیلرینه فارشی علاوه تضییقلره، محرومیتلره و ملی تحقیره سبب اولان خصوصی آیری- سنجگی لیک سیاستی ده تطبیق ائدیردی. ملی اقلیتلره منسوب اولانلارا اوز آنا دیلارینده مطبوعت یارتماق، کتاب نشر ائتمک، درس اوخوماق، تیاتر و فیلامونی آچماق، ملی اورکستر دوزه لئتمک بنله قدغن اندیلیمشدی. حاکم طبقه نین بو ظالمانه سیاستی تکجه آزاد انکشافا مانع اولماقلا دنیل، عین زاماندا اولارین ملی حسلری نین تحقیر اندیلیمه سی ایله ده نتیجه له نیردی.

آذربایجان خالقى بو جهندن اولدوقجا بؤيوک مادی و معنوی ضررلره دوچار اندیلمیشدی. آذربایجان دیلینه قارشى قدغن تدبیری گؤرمک معارفین انکشافینا مانع اولماقدان علاوه خالقى اوز مدنیتیندن، علمی، تاریخی و بدیعی ارثیندن محروم ائتمیشدی.

یئرلی فؤداللارین و بورژوازی نین رحمسیز استثمارى نتیجه سینده زحمتکشلره تمیل اندیلمیش آغیر طبقاتى تضییقلره علاوه اولان یوخاریدا قید ائندی بییمیز ملی محرومیتلر بوتون اقلیتلری مؤوجود قورولوشا قارشى ناراضى سالمیش و درین نفرته سبب اولموشدی. ایران خالقلاری نین تاریخی عنعنه وی دوستلوی دا محض بو مبارزه لر جریانیندا برکی بیب محکملمیشدی" {5}.

شانلی 21 آذر نهضتی بو جهندن تاریخی اهمیته مالک حقیقتلره زنگین دیر. اوجمله دن " آذربایجان " روزنامه سی آذربایجان ارمنیلری نین آذربایجان دنموکرات فرقه سینه مکتوبی چاپ ائتمیشدیر. مکتوب دا فرقه نین بیانیه سی حاقیندا وئرلمیشدی:

آذربایجان دئموکرات فرقه سی نین نشر اولونموش بیانیه سی نین اصل مقصود و شعارلارینی مطالعه دن سونرا آذربایجان ارمنیلری آدیندان آذربایجانین داخیلی مدنی، اقتصادی و آبادلیق مسئله لری نین بو جور صحیح بیر یول ایله چوخ مناسب بیر طرز ایله حل ائتمه یی حسون استقبال ائدیر.

بو مفکوره ایله باشلانان مکتوبی آوانس بوداغان ، صمصام سعید خانیان، سیمون مقررر چیان، مقررر دیچ زرگریان، گورگین بدعلی یان، واهان عوقاتیان ، مراد خانیان، استیانیان، بابگین قوروقچیان، آدوم صانونیان، پاریس گراگوسیان، آرا کل آراکلیان، گورگین

سارکیسان ، آشورت حسرتیان، هابن آوانسیان، داوید گورگیان و میکانیل ساهاکیان امضاء انتمیشلر {6}.

" آذربایجان ملی حکومتی نین ملی مسئله نی دوزگون حل انتمه سی فارس شوونیستلری و مرتجعلر طرفیندن یارادیلان ملی نفاقی آرادان آپارماقدا، خالقار آراسیندا دوستلوق یارتماقدا بؤیوک رول اوینادی. آذربایجان خالق نی بوتون موفقیتلری کیمی ملی مسئله نین حلینده اله انندی بی موفقیتلرین ده بوتون ایران خالقاری اوچون بؤیوک اهمیتی وار ایدی. آذربایجان خالق کیمی ایراندا ملی ظولم آلتیندا یاشایان بلوچلار، لورلار، عرب لر، ترکمن لر و باشقا خالقار اوچون آذربایجاندا ملی مسئله نین حل اندیلمه سی بیر سرمشق، روح پوکسکلی بی و الهام منبعی اولدی.

مستملکه و یاریم مستملکه اولان یاخین و اورتا شرق اولکه لرینده بیرینجی دفعه اولراق آذربایجاندا 21 آذر نهضتی نتیجه سینده ملی مسئله دوغری و دوزگون حل اولدی. بونا گوره ده بیزیم ملی قورولوشوموز بوتون خالقارین درین محبتینی قازاندی" {7}.

ملی اوندیر سید جعفر پیشه وری یازیردی: بیز آذربایجانلیلار اول اوزونی بو خطرناک گیردا بدان خلاص اندیب و بوتون ایرانا نجات ونرن بابالاریمیزین یوللاری ایله گنڈیریک {8}.

" ملی حکومت ملی اسارته یول ونر مه دی بی کیمی، آذربایجان خالق نی آزدلیغی اوغروندا سیلاحلی عصیان انندی بی کیمی، دیگر ملتلرین ده آزاد لیغینا امکان ونریر و بو آزدلیغین اله اندیلمه سینده اولارا مادی و معنوی یاریدیم گؤستر مه یه حاضر اولدوغونی بیلدیرمیشدیر.

چوخ ملتلی مملکتیمیزین بیر چوخ خالقاری نین ان مبارز و ان قهرمان اوغوللاری 21 آذر نهضتینده صمیمیتله اشتراک انتمیش،

آذربایجانلی قارداشلاری ایله بیرلیکده ووروشاراق بیر سنگرده شهید اولموشلار" {9}.

دیگر خالقارین آذربایجان حرکاتینا مناسبتینی گوسته رن فاکت لاردان بیرینه استناد اتمک بئرینه دوشر:

مرکزی حکومتله دانیشیق آپارماق اوچون " آذربایجان ملی حکومتی نین نماینده هیئتینی تهرانا آپاران طیاره آرتیق منزل باشینا چاتماق اوزه ایدی. آذربایجاندا گلیمیش نماینده لری قارشیلماق اوچون گلن آداملار طیاره نی اوزوک قاشی کیمی آریا آلمیشدیلا. حتی سرنشینلرین بئرله اتمه سی اوچون پیلله کانی قویماق بنله چوخ چتینلیکله ممکن اولدی. طیاره دن بیرینجی اولاراق ملی حکومتین بانسیسی مرحوم سیدجعفر پیشه وری پیاده اولدی. اونون طیاره دن چیخماسی ایله ال اوستونه آلینماسی بیر اولدی.

پیشه وری دن سونرا نؤوبه ایله طیاره دن چیخان دیگر نماینده لرده بورایا توپلاشانلارین اللری اوستونده آپاریلدی. پیشوازا گلن آداملارین شادلیق و سنوینج ندالاری و اوررا سسلری اطرافی بوروموشدی" {10}.

" رهبر " روزنامه سی یازمیشدی:

حاضرده تهران دا اولان آذربایجان نماینده هیئت او ایالتین بوتون خالق کوتله سی نین نماینده سیدیر. بیز حاضرکی ایران حکومتیندن طلب اندیریک کی ، آذربایجانلیلارین تقاضالارینی قبول ائتسین لر {11}. " آزاد ملت" روزنامه سی ایسه یازیردی: آذربایجان ملتی نین آزادلیغی و اوز حاکمیتینی حفظ اتمه سی بو گون یالنیز آذربایجان خالق نین دنیل، بوتون ایران خالقاری نین مقدراتی ایله علاقه داردیر {12}.

بو دوشونجه به فاکت اولسون دئییه ایران داخیلینده بوتون حقوقلاریندان محروم اولموش ایکی خالقین علاقه لرینه اشاره ائتمک مقصده او یغون اولار دئیردیم.

" 1325- جی ایل اردیبهشت آبی نین 3- ده آذربایجان و کوردستان ملی حکومتلری آراسیندا ایکی خالقین تاریخینده اولدوقجا بؤیوک اهمیته مالک اولان بیر قرارداد باغلاندى.

کورد خالقى نین قهرمان اوغلى قاضى محمد آذربایجان و کورد خالقى آراسیندا یارادیلیمیش بو وحدتن دانیشاراق گؤستر میشدیرکی، بو گون آذربایجان خالقى، کورد خالقى ایله بیر لیکده سارسیلماز بیر وحدت یارتمیشلار. بو وحدت اولارا اجازه ونئیرکی، بیر-بیرلری نین حقوقوندا لایقینجه مدافعه ائتسیلر.

7 ماده دن عبارت اولان بو قرارداد دا گونون بوتون مهم مسئله لری نظرده توتولموش، تام دنموکراتیک پرنسیپلر اوزه رینده ایستر کوردستاندا، ایسترسه ده آذربایجاندا کورد و آذربایجانلیلارا اوز مقدراتلارینی ایسته دیکلری کیمی حل ائتمه یه امکان ونریمک اوچون دولتی اداره ایشلرینده اشتراک ائتمک حقوقی ونریمیشدیر. بو مقوله حیاتی ضرورتدن دوغموشدور. تاریخ بویى قات- قات طولمه معروض قالان بو ایکی قونشی خالق، ایران ارتجاع سینا قارشى همیشه بیرگه مبارزه آپارمیشدیر.

ایستر مشورطه انقلابی زامانی، ایستر شیخ محمد خیابانی قیامیندا و ایسترسه ده 1320- جی ایلین شهریور حادثه سیندن سونرا کی ایللرده بو ایکی قارداش خالقین مشترک دشمن علییهنه واحد جبهه ده ووروشماسی بو مدعائین شاهدی دیر" {13}.

"هئج ده تصادفی دئییل کی، آذربایجاندا و یا خود کوردستاندا آزادلیق اوغروندا حرکات باشلانیدقا باشیندا دوران مترقی و

قباچیل عضولر آذربایجان و کورد خالقاری نین بیرلی بینی یاراتماغا و واحد جبهه ده مبارزه آپارماغا سعی ائتمشله .

1945- جی ایل آقوست آبی نین 16- دا کوردستان دئموکرات فرقه سی نین تشکیل اولماسی مناسبتی ایله نشر اولونان مراجعتنامه ده کوردستان دئموکرات فرقه سی نین قارشیسیندا کورد و آذربایجان خالقاری نین دوستلوغونی محکمندیمرک و اونلارین واحد مبارزه جبهه سینی یاراتماق ایشی مهم بیر وظیفه کیمی قید اندیلمیشدیر. کوردستان دئموکرات فرقه سی نین بیرینجی قورولتاییندا قبول ائدیلهن مرانامه ده ده ایکی قارداش خالقین بیرلیک و دوستلوغونی محکمندیمرک مسئله سینه خصوصی بیر ماده حصر اندیلمیشدیر.

آذربایجان و کوردستان ملی حکومتلی دؤورونده ، یعنی ارتجاع حکمرانلیغی دنوریلن زامان ایکی قارداش خالقین بیرلیک و سارسیلماز دوستلوغی عملده داها قیاباریق شه کبلده اؤزونی بروزا وئردی. بو بیرلیک و قارداشلیق 1946- جی ایله ، آپرنلین 23- ده آذربایجان، کوردستان ملی حکومتلی آراسیندا تیریزده امضالانان مقوله په اساساً همیشه لیک اولاراق محکمندیریلدی.

بو مقوله نین امضالانماسی ایله علاقه دار اولاراق قاهره رادیو سی اؤز وئرلیشلی نین بیرینده دنمیشدیر: آذربایجان دولتی ایله کوردستان دولتی آراسیندا بیرلیک مقوله سی دنیا سیاستینده اهمیتلی بیرحادثه اولوب ملتئر آراسیندا اولان مناسباتا بؤیوک تاثیر اولموشدور. هرچند کی ، بو بیرلیک یالنیز آذربایجان و کوردستانا عایدیدیر. لاکین، اونون نتیجه سی نین چوخ بؤیوک تاثیر اولاجاقیدیر.

تهران حکومتی کوردلری آذربایجانلیلاردان آبیرواق اوچون همدان و خمه منطقه سینده یاشایان آذربایجانلی کندیلردن اجباری قوشون تشکیل انده رک کوردلرین اوزه رینه هجوما کئچمه یه مجبور انتدی. سردشت جبهه سینده کوردستان خالق قوشونلارینا باسقین انتمک اوچون ایران دولتی طرفیندن گوندربلمیش حصه نین اکثری همین آذربایجانلیلاردان عبارت ایدی. لاکین، بنله بیر موقعده کورد پیشمرگه لری اؤز سیاسی سایبلیقلاری سایه سینده دوشمنین حبله گر نقشه سینی پوزماغا موفق اولدیلار. سردشت جبهه سینده اولان ووروشمالارین بیرینده کورد پیشمرگه لری همین اجباری عسگرلردن 50 نفر اسیر آلدیلار. کوردلر اونلارین هامیسی نین آذربایجانلی اولدوغونی بیلدیکده اونلاری حورمته آذربایجان ملی حکومتی نماینده لرینه تحویل وئریرلر. همین عسگرلر تیریزده روزنامه مخبری ایله انتدیکلری مصاحبه ده دنمیشلر: بیزی اسیر اندنلرین پالتارلاریندان و سسلریندن کورد اولدوقلارینی بیلدیکده قوروخویا دوشدوک. لاکین، قوروخوموز تنزلیکه رفع اولدی. چونکی، کورد عسگرلری بیزیم آذربایجانلی اولدوغوموزی بیلدیکده گؤزله مه دی بییمیز حالدا بیزه محبت اندیب و حورمته ملی حکومته تحویل وئریدیلر. اونلار دنییردیلرکی، بیز آذربایجانلیلارلا دوستلوق و قارداشلیق حاقیندا مقاله باغلامیشیق و همیشه بونا صادق قالاجاییق...

ایرانین او واختکی باش وزیر، فتنه کار قوام السلطنه کوردلرله آذربایجانلیلار آراسیندا نفاق سالماق مقصدی ایله کورد خالقی نین رهبری، قاضی محمد گبزیلی صورته خوش ظاهر بیر تنلگراف گوندربمش و آذربایجان خالقی نین ملی آزادلیق حرکتینا قارشی کوردلرین ایران حکومتینه کمک انتمه سینی تکلیف انتمیشدیر.

کوردستان دموکرات فرقه سی نین رهبری قاضی محمد ایران ارتجاعچیلاری نین بو چیرکین نیتلرینی فاش ائتمیش و قوما کسگین جاواب وئرمیشدیر. بو مناسبتله " آذربایجان " روزنامه سی یازمیشدیر: کورد خالقی نین محبوب پیشواسی جناب آقای قاضی محمد نخست وزیر آقای قومین فتنه انگیز و آزادلیق ضدینه اولان خوش ظاهر تنلگرافینا دیش سیندیرجی جاواب وئرمیشدیر. و اثبات ائتمیشدیرکی، کورد خالقی داها ظولم آلتیندا پاشماق ایسته میر و آذربایجان ، کورد خالقلاری آراسیندا کی دوستلوقی بو حیلله لرله بوغماق اولماز" {14} ...

آذربایجان و کورد خالقی نین مبارزه سینیی و اولنارین آراسیندا دوستلوقون محکملمه سینیی گورن ارتجاع مختلف حیلله لرله بو دوستلوقی هر آن بنله آرادان آپارماغا چالیشیردی.

بیرگه آپاریلان بو مبارزه نین شدتلمه سینیی گورن ایران حاکمه طبقه سی مختلف بهانه لرله بو بیرلی یی پوزماغا، بو ایکی قونشی ملتی بیر- بیرینه دوست یوخ ، دشمن ائتمه په استقامت گؤتورموشدی . نمونه اوچون بو اولایلاردان بیرنی نین اوستوندن پرده گؤتورن بیر سندلی یازیا اشاره ائتمک اولار.

غلام یحیی دانشیان یازیرکی،منیم تعجیلی تیریزه چاغریلماغیمین سببیینی پیشه وری قیساجا شرح ائتمه سیندن معلوم اولدی کی، دشمن بو دفعه آذربایجانلی- کورد قیرقینی سالماغا حاضرلاشیر. پیشه وری نین گؤسته ریشینه اساساً اورمییه په حرکت ائتمه لی اولدوم . پیشه وری ایشین نه قدر تهلوکه لی اولماسی حاقدا اطرافلی دانشماسادا هر حالدا معین اشتریخلرله منی آگاه ائتمک ایسته بیردی کی، حادثه چوخ مهم و بلکه ملی حکومتین مقدراتی نین بیر حصّه سی نین حل ائندیلمه سی مسئله سی قارشیدا دورور. هر

حالدا من مسئله نین نه قدر جدی و خطرناک اولماسینی حس ائتمم ده سونرادان یئرلرده اولارکن ایشین نه قدر ملی حکومتین وارلیغی اوچون زیانیی دهاا دریندن حس ائتدیم.

من، پیشه وری ایله گوروشوب صاباحی نئزدن یولا دوشدوم . مرنندن بیر دسته فدائی نین خوبا گونده ریلمه سی باره ده سرانجام وئردیم و اوزومه تعجیلی خوبا حرکت ائتدیم. خویدا غیر- عادی و اهالی نین واهیمه سینه سبب اولان بیرحادثه نین اوزوم شخصاً شاهی اولدوم. بیر ایپده کوردلر اوز سیلاحلاری ایله خوی دا کوچه لرده گه زیردیلر. اولارین خوبا نه اوچون گلمه لری و کوچه لرده نه اوچون گزمه لری حاقدا اهالی نین هنج نه دن خیری اولمادیغینا گوره ، اهالی ایچه ریسینده بیوک واهیمه یه سبب اولموشدور. بو وضعیندن استفاده اندن دوشمن حکماً توقوشما تورتک و یارانمیش واهیمه نی ده شدتلندیرمه یه چالیشیردی. شهرده انله خوشا گلمز شرایط یارانمیشدی کی، هامی نه ایسه مهم خوشا گلمز ناگوار بیر حادثه نین باش ونزه جه بنی قورخی ایچه ریسینده گوزله بیردیلر. من کورد باشچیلارینی فرماندارلیغا دعوت ائتدیم. اولارلا عمومی وضعیت حاقیندا قیسا صحبت اندندن سونرا اولارلا بیلدیردیم کی، سیزین ائتیلارین کوچه ده ، دکان- بازاردا سیلاحلی گزمه لری اهالی نین ناراحت اولماسینا سبب اولور. اونا گوره ده شهرده سیلاحلی گزمه یی قدغن اندیریک و بیزیم بو تدبیرین حیاتا کچیریلمه سینده بیزه کمک ائتمه یی سیزدن خواهش اندیریک. عینی زماندا صحبت آراسی خاطرلادیم کی، بیز بو تدبیری باشقا واسطه لرله ده حیاتا کچیره بیله ریک .

غلام یحیی دانشیان خوی شهرینده اولان حادثه لرین شرحینی وئردیکن سونرا، بازیرکی، خویدان سلماسا گئتدیم. اورادا دا عینی

خویدا حیاتا کنجپردی بییمیز تدبیرلری تکرار انتدیک و کوردلر شهردن چیخیب اوز ینرلرینه گنتدیلر. خوی و سلماسدان سونرا اساس مأموریت ینریمیز اولان اورمیه په گنتدیم.

اورمیه ده وضعیت خوی- سلماسدا کی کیمی دنئیلدی . بوردا وضعیت آغیر ایدی .اورمیه په ینتئیشن کیمی سرهنگ آذری و فرماندار رفعی نین یارانمیش موجود وضعیت باره ده معلومات لارینی دینله دیم.

اونلارین معلوماتیندان آشکار اولدی کی، کوردلر سرباز خانانی اوچ طرفدن محاصره اندیلر. بو وضعیت اهالی نین بویوک تشویشینه سبب اولموشدور. بو وضعیتدن دوشمن استفاده انتمه په چالیشیردی. خصوصی ایله مرکزی دولتین سازمان- امنیت تشکیلاتی آرنی قیزیشدیریب ، قارداش قیرغینی نۆرتمه په جان آتیردی. خیلی گرگین وضعیت یارانمیشدی. آزاجیق یوبانماق و کیچیک احتیاط سیزلیق بویوک فلاکته سبب اولاییلردی.

من ایلك نۆویه ده سرهنگ آذری نی خاطر جمع انتدیم کی، نه لازیم دیرسه انده جه بیک . او، آنجاق آرخابین اولسون و هنج بیر پرووکاسیایا بول و نر مه سین. اونا تاپشیردیم کی ، بیر قدر سویوق قانلی اولماقلا یاناشی عینی زاماندا بیر قدرده جندی اولسون . فرماندار رفعی دن خواهش انتدیم کی، کورد طایفا باشچیلارین فرماندارلیغا دعوت انتسین .

دانشیان یازیرکی، اونلارین نه ایسته مه سینی من آچیق دئسک- بیلیمیردیم. هر حالدا معین خوشا گلمز تدبیرلره ال آتماق ایسته دیکلرینه آرتیق ذره بنله شیهه یوخ ایدی. فرماندارین واسطه سی ایله توپلاشان کورد طایفا باشچیلاری ایله صحبتته باشلاندی. یارانمیش وضعیت و قارشیدا دوران وظیفه لر حاقیندا دانشیدقدان

سونرا آذربایجان- کورد خالفلاری نین تاریخی دوستلوغوندان، هر ایکسی نین عینی دشمن طرفیندن محکم تضييقه معروض قالماسیندان، هر ایکسی نین ده ملی ظولمه معروض قالماسینا عائد مثاللر گه تیردیک . بیر قدر صحبتندن سونرا هر ایک قارداش ملتین قارشیسیندا دورموش عینی دشمنین حبله سیندن ده مثاللر سؤیله مکله، واحد دشمنه قارشی هر ایک قارداش خالقین واحد وظیفه لریندن دانیشدیم. بوتون بونلاردان سونرا اساس مطلبه کنجیب بنله سئوال وئردیم: ایندی سیزدن سوروشورام سیلاحلی دسته لرینیزی گه تیریپ، سربازخانانین یانیندا ساخلاماقدان مقصد یینیز نه دیر؟ بیز قارداشیق، اونا گوره ده نه قدر آجیق دانیشساق بیز او قدر باخشلی اولار. بو عمللرینیزله نه ائتمک ایسته بیرسیر؟ بلکه بیز قدرده آجیق دانیشاق. اگر اورمیه نی توتماق ایسته بیرسینیزسه اوندا اوزونوزده بیلیرسینیزیکی باجارماسیز. گوجونوز چاتماز. گلین لاپ آجیق دانیشاق و دشمنین قنلینه اویمایاق. گلین دشمنین ایسته دی یینی یوخ، اوز خیریمیزی نظردن کنجیریب اونا عمل ائده ک. دشمنین توروئا دوشمکنسه ، گلین دوستلوغوموزی بیر قدرده محکمکندیره ک ؛ قارداشلیغیمیز داهادا محکم اولسون.

دانشیان علاوه اندیرکی، صحبتیمیزین سونوندا کورد طایفا باشچی لاریندان نوری بی ادلی بیریمی دندی کی، سیز همیشه کورد و آذربایجانلیلارین قارداش اولماسیندان دانیشیرسیر، اما داغی بیزه وئریپ ، شهرلری اوزونوز گوتورورسوز. اوندا بس بو نتیجه قارداشلیقدیر؟ اودورکی، اورمیه نی ده بیزه وئرین! اونون سنوالی بیر قدر ظارافاتیانا و کنچمیش ائل مثالینا اساسلانیب دنیلیمه سینه باخمایاراق، بعضیلری نین حقیقتاً مقصدلری ، بعضی شهرلری اشغال ائتمک ایدی.

من بو حاقدا گننیش مباحته و ایضاحین یئرسیز اولماسینی حس
اندیب دندیم کی، هله لیک گلین حکومتمیزی محکمه دک، واحد
قوه ایله دوشمنین قارشیسینا چیخب، بو یئرلرین حقیقی صاحبی
اولاق ، اوندان سونرا بیرلیکده اوتوروب ، ایکی قارداش اوز
آرزولاریمیزی حل انده ریک. بو گون ایشیمیز دوشمن نیتینی پوچ
اتتمکن، عمومی ایشیمیزین خبرینه اولان تدبیرلری حیاتا
کنچیرمکده دیر. او تدبیرلردن بیری ده سیزین حربی حصه لری
نیزین اوز یئرلرینه قایتاریلما سیدیر. شهرده سیلاحلی آدمالارین
گزمه سی اهالی نین ناراحتلیغینا سبب اولورکی، بودا باخشنی ایش
دنیلدیر. سوزوموزی یئکونلاشدیریب، اولارا دندیم کی، گندیب
سحر ساعات اونا قدر فیکیرلشسینلر و ساعات 10- دا گوروشک.
فدائی لرین و قیزلباش ملی اوردوموزون حاضر باش اولمالاری
حاقدا گوسته ریش وئردیم.

صاباحیسی گون راضیلاشدیغیمیز واخت ینتی دن توپلاشیب
صحبت اتندیک ، - یازان غلام یحیی دانشیان کوردلرین سیلاحلی
دسته لری نین شهرلردن چیخب گندیکلرینی قید اندیر و علاوه
اندیرکی، کورد لر شهردن چیخب گندندن سونرا یئنه ده طایفا
باشچیلاری ایله صحبتیمیزی داوام اتندیک . عمومی وضعیتله
یاناشی ، من اولارا دندیم کی ، ملی حکومت سرحدلریمیزی
فوروماق مقصدی ایله، بورادا 300 نفرلیک بیر نگهبانلیق یاراتماق
قرارینا گلیمشیدیر. من عینی زماندا بیلدیردیم کی ، اولارین
خرجینی ، انله جه ده سیلاحلاندیریلما سی ایشینی ملی حکومت
اوز عهده سینه گوتورمکله ، بو تدبیرین عملی ایشینی کورد
قارداشلاریمیزا تاپشیرماق قرارینا گلیمشیدیر.

ملی حکومتین بو تدبیری اورکنن به بندیکلرینی بیلدیرمکله ، بو ایشین محض کوردلره تاپشیریلماسیندان دا چوخ راضی قالدیقارلرینی دئییه ره ک بئله اعتمادا قارشى اوز تشکرلرینی بیلدیردیلر. بو تدبیر حقیقاً آذربایجانلیلارین و کوردلرین دوستلوق و قارداشلیغی نین محکم اولماسیندان و اونون داها دا محکمه نه جه بیندن خبر وئریردی. من طایفا باشچیلارینا مراجعت انده رک دندیم کی، گندین اوز آرانیزدا راضیلاشین هر طایفانین نه قدر آدام وئره جه بیئی معین اندین . اونلار منیم یانیمدان چوخ راضی حالدا چیخیب گئتدیلر.

صحبتمیزدن اوچ گون کئچه نه قدر اورادا ایدیم؛ هله ده کورد طایفا باشچیلاریندان خبر بوخ ایدی. من اونلاری بیرده فرماندارلیغا دعوت انتدیم. اونلاردان مسئله نین نه پئرده اولدوغونی سوروشدوم . نئجه بولدوکلی نین سابلارینی ایسته دیم. آپدین اولدوکی، نگهبانلیقدا خدمت انده جک 300 نفردن هر طایفا نه قدر وئرمه سینده راضیلیغا گله بیلمه میشلر.

من اونلاردان سوروشدوم کی، نییه اوز آرانیزدا راضیلیغا گله بیلمیرسیز؟ - اونلاردان بیری دندی کی، بیز نئجه بؤلوروکسه بیر طایفا یا 10 نفر آدام از دوشور. من سوروشدوم کی، بیز 10 نفر آرتیرساق ایشینیز دوزه لر؟ هامیسی بیر آغیزدان دندی لرکی، اوندا دوزه لر. من دندیم کی، من اوز مسئولیتیمله 10 نفر آرتیریرام . اوندان هامیسی سئویندیلر. بئله لیکله مسئله دوستجاسینا حل اندیلدی. اونلارلا گؤروشوب دوستجاسینا ایریلدیق. بونونلا دا شهرده سیلاحلی گه زینتی نین قدغن اندیلمه سی تدبیری اجراء اندیلمه یه باشلاندى.

دانش‌آزمایان یازیرکی، بیز اوردا اؤیرندیک کی، بنله بیر خوشا گلمز حالین میدانا گلمه سینده ینرلی ملکه دارلارین و سازمان امنیّت جاسوسلاری نین بویوک تأثیری اولموشدور. بیز اونلاردان 9 نفرینی حبس اندیب تبریزه گؤندر دیک . بنله لیکله اورمیه ده ایشلر اؤز قایداسینا دوشدی و هرکس اؤز عادی ایشی ایله مشغول اولماغا باشلادی {15}.

" کیهان" روزنامه سی، کورد خالقی نین آزادلیق حرکاتی حاقیندا بحث اندرکن یازیرکی، کورد، ایرانلی و ایرانلی دا کورد دیر. کورد خالقی استقلال ایسته میر.

ملی حکومتین باش ناظیری سید جعفر پیشه وری یازیرکی، بیز هندوستانی، عرب دنیا سینی ، مصری ، بالاخره اؤز وطنیمیزین اساسی ثروتی تشکیل اندن جنوب نفت معدنلرینی آزاد انتمک شعاری ایله ایشه باشلامیشیق. استعمارچی و خالقلارین قانلارینی سوران محافظه کار دولتترین داخلی و خصوصی ایشلری ایله ده ایشیمیز یوخدور. ساده بیر صورتده اؤز انویمیزی ایسته دی بیمیز کیمی اداره انتمک ایسته بیریک {16}.

بنله بیر دوشونجه ایله حرکتنه باشلایان آذربایجان ملی حکومتی نین ایراندا تأثیری اؤزونی بیر چوخ ساحه ده گؤستردی. او جمله دن: "او واختا قدر تهراندان باشقا ایرانین هنج بیر یئرینده علمی موسسه و عالی مکتب یاراتماق ایسته مه ین تهران حکومتی آذربایجاندا اونورسیتیه یارادیلماسی نین تأثیری آلتیندا و خالق کوتله لردی نین تضییقی نتیجه سینده مشهد، شیراز و اصفهاندا طب فاکولته لری اچماغا مجبور اولدی" {17}.

" تهران حکومتی نین آذربایجانا قوشون یئریتمک اوچون کوردستان اراضیسیندن کنجک حاقیندا کورد خالقی نین رهبری

قاضی محمد گونده ردی بی تلگرامین جاوا بیندا قاضی محمد بیلدیرمیشدی کی، تهران قوشونلاری آنجاق بیزیم نعشیمیزین اوزریندن آذربایجانا هیجوم ائده بیلر بو جاوابلا قاضی محمد ایکی قارداش خالقین آراسیندا دوستلوغون نه قدر صمیمی اولدوغونی و بو بیرلی بین سارسیلمازلیغینی بیر داها نشان وئردی" {18}.

21 آذر حرکتی دؤورونده مبارزه میدانینا آتیلان کورنلر اورمیه ده، میانداپ دا و باشقا پئرلرده آذربایجانلی فدائی لرله خوشبخت حیات اوغروندا بیرگه ووروشموشلار. آذربایجان ملتی ایسه تاریخ بویی گئدن مبارزه لرده کورد خالقینا هر جور کمک ائتمکدن مضایقه ائتمه میشلر.

آ. زادگیان ، 21 آذر حرکتی دؤورونی خاطره یازیسیندا بنله قلمه آلیر: 1946- جی ایلین او کتیاپر آبی نین آخیرلاریندا پیشه وری نین باشچیلیغی ایله خوجه میر کندینده حربی مشاوره کنچیریلدی. قاضی محمد، محمد حسین سیف قاضی و انله جه ده ملامصطفی ، کبیری، عظیمی ، قلی صبحی و باشقا بیر سیرا گؤرکملی فدائی باشچیلاری اشتراک اندیردیلر.

ایران قوشونلاری آذربایجانا خانتجه سینه باسقین ائتدی بی زامان عظیمی و ژنرال ملا مصطفی ساقیز ، کوردستان خطی نین مدافعه سینه تعیین اولوندیلار. ژنرال کبیری ماراغا، چارویماق، قارا آغاچ ، تیکان تپه خطینه، قلی صبحی ایسه میانداپ قند کارخاناسینا و باشقا یولداشلار آیری-آیری منطقه لرین مدافعه سینه تعیین اولدیلار. مبارزه میزین ایلیک گونلریندن سنگر یولداشی اولدوغوم شهید یولداشلارین بیر چوخ قهرمانلیقلاری و فداکار لیکلاری منیم اوچون اونودولماز دیر. اونلارین فدائی لرله ، قوشون حصه لری ایله، عمومیتله خالقا مهربان مناسبت لری نین، وطنه سونسوز محبتلری

نین، محکم اراده لری نین و باشقا ملتترین حقوقلارینا حؤرمت بسلمه لری نین عملده شاهده اولموشام {19}. ایشخان زادگیان هله اونجه بو علاقه لره اشاره انده رک یازمیشدی: ژنرال عظیمی و مایور رامتینین باشچیلیغی ایله 2500 نفرین آرتیق آذربایجان فدائی و عسگرلری کورد خالقینا کمک ائتمک مقصدی ایله ماراغا و میانادان بوکان منطقه سینه دوغری حرکت ائتدیلر. کومه به گلن بو قوشونلار کوردستان کندلیلری طرفیندن آچیق اوره ک و دوز- چوره کله قارشیلانیردیلار. کورد قیزلاری اللرینده حالوا و یاغلی چوره کله دولی اولان سینیلر توتاراق بول اوستونه چیخیب " به خیر هاتون!" (خوش گلیمیشی نیز!) دئییردیلر. آذربایجان و کورد سیلاحلی قوه لری بوکانا داخل اولارکن اهالی انل عادتی اوزره اونلارین آباغی آلتیندا قوربان کسدیلر، زورنا- بالاباتلا اونلارین قارشیسیندا باللی گئتدیلر. پنتیجه پایلمیش دوستلوق ماهنیسی بوکانیلارین دلیتینن که سیلمیردی. ماهنی بو سوزلرله باشلانیردی: "پیشه وری، قاضی محمد هه ردوک برای معنوین ..."

پیشه وری و قاضی معنوی قارداشلار دیرلار.

آذربایجان و کوردستان ملی قوشون حصه لری بوکاندان سقر جبهه سینه دوغری حرکت انده رک سقر شهری نین 12 کیلومترلی بینده یئرلشن سرا کندینده شدتلی ووروشمالاردان سونرا دوشمن قوشون لارینی دارما- داغین اندیب سرا کندینی و بیر چوخ باشقا کندلری اله کچیردیلر.

مبارزه بونونلا بیتمه دی. تهران حکومتی سقزدا اولان قوشونلارینی گنتدیکجه قوتلندییردی. آذربایجان و کوردستان قوشونلاری ایسه تام شجاعته ووروشوردیلار. بو مبارزه لرده کوردستانین احمد فاروقی کیمی بیر چوخ ایگید اوغوللاری شهید اولدوغی کیمی

آذربایجانین دا یوزلرله فدائی سی ایکی قارداش خالقین آزادلیغی یولوندا اوز جانلارینی فدا ائتدیلر. سفز جبهه سینده کورد و آذربایجان خالقلاری نین ملی آزادلیق و استقلالیتی یولوندا ووروشموش اولان ژنرال عظیمی، مایور رامتین ، سلطانی آزاد، ناصری، خاکزاد، جودت، قاسمی و بیر چوخ باشقا ایگید اوغوللار تهران قوشونلاری باسقین ائدن زامان شاه جلالداری طرفیندن توتولوب اعلام اولدیلار {20}.

" کیهان " روزنامه سی بازیرکی ، شهبه بوخدورکی، ایرانین شمالیندا دنموکراتلارین حرکاتی ایرانین ان اهمیتی تاریخی حادثه لریندیر. بو حرکات ایرانین بوتون شهرلرینه کنجرسه، نتیجه ده شرق تاریخینده یئنی فه صیل باشلاناجاقدیر {21} .

"21" آنر نهضتینده آذربایجان فدائی لری نین تفنگلریندن آتیلان ایلک گول له سسلری ایرانین سیاسی محیطینی ده بییشیب، ارتجاع قوه لرینی گئری اوتورماغا مجبور ائتدی. کورد خالق نین ملی آزادلیق مبارزه سی نین غلبه سی ایراندا یاشایان باشقا خالقلارین اوز مبارزه لرینه اینامینی داهادا آرتیردی. ارتجاع دسته لری نین الی ایله باغلانمیش کلوبلارین قاپیسی آچیلدی، آزادخواه مطبوعات یئنی دن نشره باشلادی.

خسرو روزبه اوزونون حربی محکمه ده کی دفاعیه سینده ایران آزادخواهلاری نین 21 آنر نهضتینه مناسبتی، اونا بسله دی بی دوستلوق علاقه لرینی افاده انده رک دنبیردی: 25- 1324- جی ایلرده باش وئریش آذربایجان و کوردستان حرکاتی بیزیم استقلالیمیزین ساخلانیلماسینا، قورونماسینا و محکمنه سینه سبب اولموشدور. آذربایجان حرکاتی آذربایجانی و ایرانی آزاد ائتمک اوچون ضروری ایدی" {22}.

حرکتین رهبری، سید جعفر پیشه وری ایسه یازیردی: آذربایجان نهضتی خالق نهضتی دیر. او اوز گوجونی و قدرتی خالقان آلمیشدیر. آذربایجان نهضتی نین ریشه سی چوخ درین و چوخ قوی دیر. اونی بوتون ایران خالقاری نین اوره بینده و مظلوملارین روحونون عمقینده آراماق لازیم دیر {23}.

سید جعفر پیشه وری ملنلره مناسبنده ایسه یازیردی کی، ملی اسارت و قبا استبداد اصولونون مزه سینی آنلادیغیمیزا گوره اسیر ملنلره اوره بیمیز یانیب اونلارین اسارت و استعمار بویوندوروغی آلتیندان خلاص اولماقلارین صمیم قلبدن آرزو ائتدی بیمیز حالدا زلف یاره توخونماق قوروخوسوندان اونلارین آزادلیق حرکتی حاقیندا نهایت درجه احتیاط ایله دانیشماغا عادت ائتمیشیک {24}.

بو سببندیر کی، ملی حکومتین حیاتا کنچیردی بی مترقی تدبیرلر، خالقا و نردی بی حقوقلار ایراندا یاشایان مختلف خالقارین آرا سیندا سون درجه جدی اهمیته مالک اولان مناسبترلر دوغوردی.

ملی حکومتین خالقا و نردی بی مطبوعات، عقیده و سوز آزاد لیغی ایران خالقارینی بو حقوقلاری مدافعه ائتمک اوچون سفربر ائتدی. بو اولایلارین عظمت و قدرتیندن بوتون ایران خالقاری یئنی قوه آلیر، حرکتی وار قوه ایله مدافعه ائتمه یه سووق اندیردی.

" ایران ارتجاع سی نین خاننانه هیجوموندان سونرا یوزلرله آذربایجانلی عائیله سی ایرائین جنوب منطقه لرینه سورگون اندیلدی. بوتون سورگون بویی اونلارا مادی و سائط، حکیم و درمان یاردیمی ایرانداکی باشقا خالقارین اوز آذربایجانلی قارداشلارینا، 21 آذر نهضتینه اولان صمیمی مناسبترلرینی ثبوت ائتدی" {25}.

مغلوبیتین سببلیرى

21 آذر نهفتی دنیادا دیپلوماسی کئشمه کئشیرین شدید کورا نینا تصادف ائتدی. بیزیم فعالیتیمیز آرتدیقجا گوندن-گونه شدتلنمکده اولان کوران بیزی چه کیب بیرینجی سیرایا کنجیرتدی. نهایت، آذربایجان مسئله سی بین الخالق دیپلوماسی و سیاسی مبارزه لر مرکزینی تشکیل ائتدی. مستملکه و مستعمر صاحبلى بیر طرفدن فیکیر اندیردیلرکی، محاربه دن سونرا مستملکه خالقлары اؤز آزادلیق و استقلایتلری نین الده اولونماسی اوجون آياغا قالخالار اولارین قاباغینی آلا بیلسینلر. اونا گوره ده آذربایجان نهفتیندن واهمه یه دوشوب اونا آیری بیرآد قویماق ایسته دیلر. سید جعفر بیشه وری

تاریخی حادثه لر و خصوصی ایله انقلابلار نه واخت، کیمین واسطه سی ایله باش ونرمیش اولورسا - اولسون، قیمتلندیریله رک نتیجه لری اجتماعیتین مذاکره سینه ونریلمه لی دیر. بوفیکیر، 1941- جی ایلده یارانمیش "آذربایجان جمعیتی" - نین یارادیجی عضوی وهمین جمعیتین اورقانی " آذربایجان" روزنامه سی نین باش یازاری ، انله چه ده ملی حکومت دؤورونده ملی مجلسین ملت وکیلی وهمین اورقانی نئری اولان " آزاد ملت"

روزنامه سی نین یارادیجی رنداکتوری، حقوقشناس عالم اسماعیل شمس طرفیندن ایره لی سورولموشدی.

اسماعیل شمس بو سوزون داوامیندا یازیر: تاریخی حادثه لر ثبوت اتمیشدیرکی، انقلابی حرکاتا باشچیلیق ائدن شخصلر ایشلرینده موفق اولماق اوچون ایکی اساس مسئله نی نظرده توتمالی دیرلار: بیرینجیسی - اولومدن قورخماماق ؛ ایکنجیسی - رهبرلیک ائتدیکلری جمعیتله آچیق اولماق و اونلاردان هنج بیر شئی گیزلنمه مک ...

شبهه سیز بو فیکرلری یازماغا حقوقشناس عالم اسماعیل شمسی هانسیسا سببلر سووق اتمیشدیر.

بو حاقدا باشدا اونون اوز یازدیقلارینا استناد ائتمک پئیرینه دوشر. او، همین مقاله سینده یازیردی: ملی حکومتین سون گونلرینده سید جعفرپیشه وری و اوندان باشقا دیگر اوج نفر فرقه رهبرلری نین باکی یا گنتمه لی اولدوقلاری حاقدا سیدجعفرپیشه وری مرکزی کمپته ده اجلاس کنچیره رک دنمیشدیر: بیزی گنتمه په مجبور اندیرلر؛ بیزدن سونرا سیز پارتیزان مبارزه سی آپارین.

هله بوندان اول استالینین اونا یازدیگی مکتوبدا خبر ونرلمیشدیر کی، سوونت اتقافی سیزه یاردم ائتمه په جکدیر؛ قواما تابع اولمالی سینیز.

بنله لیکله، سیدجعفرپیشه وری یاخشی بیلیردی کی، قوام فوشونلاری آذربایجاندا نه لر توره ده جکلر. و باشسیز قالمیش خالق نین باشینا نه لر گه تیره جکلر.

بنله بیر اهمیتلی مسئله تأسف کی، خالقان گیزله دیلدی و بیلدیرلمه دی. بو آنجاق: "بیزی گنتمه په مجبور اندیرلر؛ بیزدن

سونرا سیز پارتیزان مبارزه سی آپارین " . - سۆزی ایله ایضاح اولوندی.

نتیجه ده 18 میندن آرتیق آذربایجان کادری، گنجر قتلہ پنتیریلدی. ستارخان خیابانی نین ایکی طرفینده کی آرخلاردان سو عوضینه قان آخدی...

اسماعیل شمس یازیرکی، تاریخی حادثه لری نجه کی وار، انله، دوزگون محاکمه اتمک لازیمدیر. و علاوه اندیرکی، من بورادا سیدجعفر پیشه وری نین مقامینی آشاغی سالماق، یاخود کیمی ایسه تعریفله مک فیکرینده دنیلیم. او، میرجعفر باقراوفا روسلار حاقیندا دندی بی سۆزون قوربانی اولدی. او، باکی یا گنتمک ایسته میردی؛ اونی زورلا آپاردیلار. منجه، مقاومت گۆسته ریپ گنتمه بیب قالا بیلسه ایدی، دندی بی پارتیزان محاربه سینه رهبرلیک انتسه ایدی، بلکه ده، بو قدر قیرغین اولمازدی {1}.

ایره لی سورولن سورغولارین نه دن لرینی سونرایا ساخلاساقدا، اونجه یارادیلان قیرغین حاقیندا یازیلان فاکتلارا اساسلانماق و اونلاردان نمونه لر گۆستر مک پیرینه دوشر.

بو اولایلاری گۆستر دن فاکتلاردان بیر سیاسی تحلیل دنیل، وضعیتین تصویرینی بنله گۆسته ریر: " هیجوم باشلانان تاریخدن آذربایجان طوفانلی بیر صحنه یه تبدیل اولدی. بو میدانین بیرطرفینده جلالیق، آچاقلیق، معنوی دوشگونلوک و ساتقینلیق، دیگر طرفینده ایسه ایگیدیلیک، شهامت، اوجا طبیعیک و آزادلیق اوز- اوزه دوردیلار.

هله " سنچگی آزادلیغی اوچون گۆنده ریلن قوه " - نین پیش- قراوللاری زنگانا داخل اولارکن همین شهر قاتا بوپاندی. و هامی خمسه نین قان ایچن فئودالی نین زنگانا گه تیردی بی آزاد لیغین

مفهومونی باشا دوشدی. دولت قوّه لری زنگانا داخیل اولان کیمی، آچیق فیکیرلی روحانی شیخ خوئی اوز محضرینده اولدورولوب جنازه سی دامدان یئره آتیلدی. 2. آذر گونشی بو فاجعه نین شاهی اولدی.

آذربایجانین آزادلیق اوچاغی اولان ساراب باشدان- باشا اودا توتولدی. محلی تشکیلاتین تفتیش کمیسیونونون عضوی، مبارز کارگر محبوب، عموم خالقین گوزونون قارشیسیندا داشلا تیکه- تیکه اولوب، جنازه سینی هلله ایله نمایشه قویدیلار. کندلر غارت اولدی. فدائی لر اورتا عصرلرین اسپرلری کیمی آرابایا باغلاندیلار. کندلیلر تیکه - تیکه دوغراندیلار. انسانلیق شرفیندن ایراق، قادیلارین ناموسونا تجاوز ائتدیلر.

26 آذر گونی اردبیل اوچون ان آجیناقلی خاطره دیر. شهید اولانلار او قدر چوخ اییدلرکی، گل- گنت یولی باغلانمیشدی. ساری اسماعیل، دیبائیان و باشقا شهیدلرین جنازه لرینی شهرین هر طرفینده دولاندیریردیلار. خلیل دایی نی "آذربادگانی" اوچ دفعه دارا چکدیلر. هر دفعه اونی یاریم جان هوشا گه تیریب یئنی دن آسدیلار. ارببیلین فرمانداری آذربادگان، دار آعاجی نین دیبینده اوچا سسله دندی: من حاق یولوندا اولدورولوره م، سون غلبه حاق و آزادلیقلادیر.

آزادلیق دوشمنلری کیچیک اوشاقلاری دا دارا چکدیلر. شجاعتی شاهسون قیزی "سریه" نی 5 گون تک جانینا محاصره ده مقاومت ائتدیکدن سونرا وعده و عهد و پیمانلا سنگردن چیخاریب نامردجه سینه قتلگاها گوندردیلر. او گول له له نرکن دنمیشدی: بو سیزین اوچون فتح دنیل. تاریخ عهد و پیمان سیندیرانلارین آدینی

نفرته چه که جکدیر. آدام اولدورن جانیلر بو معامله دن خیر آپارا بیلمه یه جکلر. آذربایجان اوغوللاری منیم انتقامیمی آلاقلار. علی قهرمانی نین کسبک باشینی باسمنج دا نیزه یه تاخاراق قدیم عصرلرین وحشیلری کیمی نیزه نین اطرافیندا چرخ ووروب اوینادیلار. جنایت دالغاسی اوجالاراق قدیم تاریخلی تبریز شهرینی بورودی. اوغری ژاندارملار، تریاکی آژانلار، سلطاعتلی شقاقی، باغمئشه لی سیف الله، میرشریف و حاجی علی اکبر بقال کیمی آچاقلارین باشچیلیغی ایله " میهن پرستان" آدی ایله بیر بنره توپلانیب هیجوما باشلادیلار.

آذربایجانین قهرمان اوغوللاری نین جنازه لرینی کوچه لرین داشلاری و خیابانین آسفالتی اوزه رینده سورویوردیلر.

غارتگرلر ذره جه اوتامادان هنری و فیکری اثرلره ده هیجوم انتدیلر. ایالتی انجمنین کتابخاناسی، ملی اورکستر و دولتی تیاتر غارت اولدی. سردار ملی و سالار ملی نین مجسمه لری سیندیریلیب یئرینده رضا خانین عکسی قویولدی. تبریزین یوز ایللرله تاریخه مالک اولان گۆی مسجدی نین باریم خرابه بناسی قارا فاجعه لره شاهد اولدی. اوباشلار گۆی مسجدین یاخینلیغیندا تبریزین شرفلی و فداکار اوغلی دکتور باقری نین انوینه هیجوم اندیردیلر. مسلسل آتشی نتیجه وئرمه دی. انوی فتح ائتمک اوچون تانک ایشه سالدیلار. نهایت، دکتور باقرینی اوز اوشاقلاری نین گۆزی قارشیسیندا سورویه ره ک بدنیینی گول له ایله ده لیک - ده لیک انتدیلر. اونلار حتی دکتورین جانسیز جنازه سیندن ده ال گۆتورمه دیلر. اونا نشانه انده رک اوز "جنگاورلیکلرینی" امتحان اندیردیلر.

اۆلوم آياغينا آپاريلان جاوان نظميه افسرى سعدينى كوچه ده گول له له ييب، اوغونون آرخاسينجا آغلاييب هاراي چه كه ره ك گندن آناسى نين قوجاغينا آتديلار. ده وه چي ناحيه رئيسى، مبارزه كارگر الله وئردىنى دارا چكديلر و او محله نين 5 مين نفر اهاليسى نين الله وئردىنى اعدام انديلمه مه سى حاقيندا كى، طلبينه بوجور جاواب وئرديلر.

آذربايجان سرودونون گورولتولى سسى ستارخان خيابانيني تېتره ده رك بير مدت بوتون گورولتولى هاى- كويلرى، قان توكمه و آتشلرى اوز تاثيرى آلتينا آدى:

آنا يوردمسان اي شاتلى وطن!

هميشه ليك پاشا آذربايجان! - اوخويان 27 نفر شجاعلى و شرفلى افسرلر اۆلوم آياغينا گنديريلر.

آذربايجانين شجاعلى اوغلى ژنرال عظيمى گول له لندى بي موقع ده دندى: خاطر جمع اولون هر بير ناراضى فرد صاباح بير ژنرال عظيمى اولاجاقدير. مى انتقامين منتظرى اولون!
سرهنك مرتضوى، قاضى، جودت، دبيرانيا، ظهيري، آگهي، غفاري، احساني، شىخي، عمرانى و بوتون ايگيد افسرلر هاميسى آذربايجانين هر يئرهنده اوز عقیده لریندن دؤنمه دن، منحرف اولمادان شرف و باش اوچاليقلا اۆلومى قارشيلاديلار.

يئنى مفكوره لى ايگيد و ناموسلى آزاد انسان اوغلانور وارليغيني اۆز مرد قيافه سينده عكس انتدبيرن سرهنك جاودان ميرغضبلرين قارشيسيندا بنله دندى: سيز بو گون منيم سسي مى بوغازيما بوغورسوز! لاکين، مظلوم خالقلارى اۆز حاقلارينى آماغا چاغيران بشريتтин آزادليق سسى دنياين هر يئرهنده يوكسلمكه

دیر. سیزایسه بو ایلدیریم کیمی گورولدایان سسی بوغماقدان
عاجزسیز!

قاسمی تیریز حبسخاناسیندان قوجا و شرفلی آتاسینا یازیردی:
عزیز آتام! بیز گوناھسیز وطنپرست افسرلر دولتین اعلامیه سی
موجبینجه تسلیم اولدوق. لاکین، افسوس کی، اوز سوزلرینه وفا
انتمه بیب بیزی اعدام محکوم ائتدیلر. صباح محکم و محبتله دولی
اوره کله ، متین آددیملارلا اولومه گنده جه بیک. منیم سون
عکسیمی یادگار اوچون روزنامه مخبری آقاعلی خادم دن آلینیز.
منیم مصیبتیمده صیبرلی اولون و باغیشلانماغیمی الله دان ایسته
بین. بو سون نفس ده دنپیره م: غلبه بیزیمله دیر!

آزادلیغین آدلی - سانلی سربازی داداش تقی زاده وصینتنامه سینده
یازیردی: من آذربایجانین لیاقتلی اوغلویم. بودور، آذربایجان خالق
نین آزادلیغی اوغروندا باشی اوجا جان ونزیره م. گومان انتمه بین
من و منیم بولدا شلاریمین اولومی ایله آزادلیق بوغولاجقدیر. شهبه
سیزدیرکی، بیزی محاکمه یه چکیب دار آغاجینا دوغری آیران
جنایتکارلار ملت محکمه سینده جاواب ونرمله لی اولاجاقلار!

میدانداپ کارخاناسی نین کارگری، آذربایجان خالق قوشونلاریندا
سرهنگیلیک درجه سی المیش قلی صبحی، قهرمانجاسینا اولومله
اوز- اوزه دوردی. او، دار آیاغیندا قید ائتدی کی، بو تیتره ک بنا
چوخ دا یاشامایاجقدیر. بو قارا نظام داها داوام انتمه یه قادر دنیل!
دارین چوروموش ایپی قیریلدی. یتره دوشموش صبحی همین حالدا
غضبيله قیشقیردی:

- اوباشلار! منیم دننیکلریمه ایناندیز؟!

- سیزین حتی داری نیزین ایپی ده چوروموش و داوامسیزدیر!

ژنرال كيبىرى، رامتىن و باشقا ماراغا شهيدلىرى اۆزلىرى نىن اوجا طبلعرينه لايىق اولان بىر شهامتله اولومون اوزونه گولومسه يه رك جلادلارين قارشىسىندا دىز چۆكمه دىلر.

آذربايجان دئموكرات فرقه سى نىن اورميه تشكىلاتى نىن صدرى آزاد وطن، نورالله بىنكاتى، معارف رئيسى شكىبىا، جاونانلار تشكىلاتى نىن كاتىبى حيدرى و يوزلرله آذربايجان جاونانلارى، ارمنى، كورد، آسورى اورميه شهرينده بىنكىدلىلكه آزادلىق اوغروندا مبارزه انديب و بىر- بىرى نىن قوينوندا ابدى بوخويا گىنتدىلر.

خوى تشكىلاتى نىن صدرى عبدالحسين احمدى، حسين نورى و او شهرين باشقا شهيدلىرى اوز يولداشلاريندان گىزى قالمادىلار. اونلار باشى اوجا و افتخارلا دار آباغينا گىنتدىلر.

آذربايجانين متفكر اوغلى فريدون ابراهيمى پارلاق اولدوز كيمي باشقا شهيدلرين ايچه ريسينده پارىلدابيردى. او، آلتى آى اشكنجه چكىدىكن سونرا دا شجاع، مغرور و تسليم انديلمز قالدى. اشكنجه اونون قارشىسىندا دىز چۆكىدى. ميرغضبىلر اونى دارا چىمكله اوز ضعيقلرگىنه اعتراف انديلر.

او، زندان عذابلاريني افتخارلا تحمل انتدى. او، توهين اندنلرين قارشىسىندا مقاومتلى، عنادلى ايدى. حتى اوز اربابلارى نىن دستورى ايله آذربايجان نهضىتینه توهين انتمك اوچون زنداندا اونون يانينا گلميش آمريكا مخابرى، اونون يانيندان باشى اشاغا و خوار قايتدى" {2}.

" انسان جلدينه گيرميش وحشيلر انا يوردوموزون داخلىينه ايره- ليله دىكجه اۆزلىرى ايله برابر اولوم، ترور، دار آغاجى، كوتله وى حبس، آجلىق و فلاكت گه تيردىلر. وجدان و ناموس سۆزلىرينه

بیگانه اولان جنایتکارلار، ملی حکومت دؤورونده آز یاشلی اوشاقلار تشکیلاتینا یازلمیش ایکی اوشاغی پیش آهنگ پالتارینا گئیندیره رک ، زنگانین قولدور دسته لری نین باشیندا دوران ذوالفقاری نین آیاغی آلتیندا " قوربان" کسدیلر. ایران اوردوسی هر کند، هر قصبه و شهرده بوزلرله آذربایجانلی نین قاتینی تۆکدی و هله چوخدان بری خالقارین قانی ایله بویانمیش سونگوسونی بیر داها قاتلا بویادی و آذربایجانین هر طرفینده بیر قاعده اولاراق آلمان فاشیست اشغالچیلاری نین جنایتلرینی تکرار ائتدی.

1325- جی ایل هله آذرین 26- سیدیر. شاختا که سیر، تبریزین هر طرفینده اولوم، وحشت و ترور حکم سورمکده دیر. ارک قالاسی قاتلی فاجعه لره شاهد اولور. ایران افسرلری اوزلرینی بویوک بیرمحاربه دن " غالب " چیخمیش آدمالار کیمی آپاریرلار. قودوز جاناورلار کیمی یان - بؤوره لرینی قاپیر، داما، دیوارا، انسانا آتش آچیرلار. لاکین، هله ارکین باشیندا ارتباطی که سیلمه میش 8 فدائی مقاومت اندیر. بو قهرمان فدائی لرین فشنکلری قورتاردیقدا سونزا دوشمن الینه دوشمه مک اوچون اوزلرینی دامدان اتیب هلاک ائتمه لری، شهیدلر تاریخینده متلی گؤرونمز ایگیدلیک کیمی قید ائدیله جکدیر.

قان ایچمکنن دویماق بیلمه ین تهران جلدلاری آذربایجانین ان وفالی و ده برلی اوغوللارینی دسته - دسته حبسه آلیر، مسلسل قاباغینا قویورلار. تبریزین قلعه بنگی حبسخاناسیندا تک - تک کامئرالاردان زمزومه قوزانیر. سس گنت - گنده اوجالیر و بوتون حبسخانانی احاطه اندیر. مسئول فرقه ایشچیلری، فدائی باشچیلاری و خالق قوشونلاری افسرلری سس- سسه وئریرلر:

یوردوموزی یاشاداجاق آدمیزلا، سانیمیز!

تاریخترین زینتی دیر شهرتیمیز- سانیمیز!...

تهران جلاقلاری نین هده لری هنج کسی قورخودا بیلیمیر. زندانین
حه یطینده و دامیندا اولان آغیر مسلسلردن ایکیسینی کورینورا
گه تیریرلر. ایران اوردوسی اوز حربی " لیقتینی " ایشه سالیر و
بؤیوک " شجاعت " نشان وئرہ رک قاپیسی قیفیلی کامنرالارین
ایچه ریسینده اولان اللری قانداللی دوستقلارا آتش آچیر.

دوستقلار حربی محکمه به گه تیریلنده بیر چوخلاری نین
قیچلاری نین یاراسیندان هله ده قان آخیردی. یونا باخماپاراق هنج
کس محکمه قارشیسیندا اه بیلمه دی.

غلامرضا جاویدانین منطق لی سوزلرینین قارشیسیندا محکمه
عضولری سرهنگ نصرت الله بایوندور، سرهنگ جلال الدین
طباطباتی و باشقالاری بیر آزدا اولسا قیزاریب باشلارینی آشاغی
سالماغا مجبور اولدیلار.

جاویدان آجیقلی اصلان کیمی یارماغینی حربی مدعی العمومون و
محکمه رئیسینی نین گوزونه سیلکه ره ک بنله دنمیشدی:

- سیز نامردسیر!

- سیز هانسی وئردی یی نیز و عدلره عمل اندیسی نیز؟

- مگر سیز انزبایجان ملی حکومتی ایله 14 ماده دن عبارت مقوله
باغلامامیشدینیز؟ ایندی کیمی آلداتماق ایسته بیرسی نیز؟

شهر اهالیسی نین هیجانینی گورن تهران قولدورلاری، گنجہ یاریسی
بیر عده ساراب فدائی لرینی ماشینا دولدوروب قتلگاها آپارماق
ایسته بیرلر. سیلاحسیز فدائی لرین مقاومتینی گورن سر قورد
کوششی انسانلیق شرفیندن اوزاق، ان الجاق و رذیل بیر حیله یه ال
آتاراق گنجہ ساعات 3- ده فدائی لری سارابا گوندرمک بهانه سی

ایله ماشینا میندیریر و آپاریب گول له له بیر. شهر کناریندا گول له له نن شهیدلرین جنازه سی اوزون مدت یزده قالیر . کیمسه یه جنازه لره یاخینلاشماغا اجازه وئرمیرلر" {3}.

فاجعه نین بؤیوکلوبی، طولمون، اشکنجه نین وسعتی او قدر اولموشدورکی، 30 ایل سونرا غربی برلین ده چاپ اولان " وارهایت " روزنامه سی" دنموکراتیک ایران اوغدوندا آپاریلان اونودولماز مبارزه " آدلی گننیش مقاله چاپ ائتمیشدیر. مقاله ده او آغیر گونلره مناسبتده یازیردی: ایران ارتجاع حکومتی آذربایجاندا و کردستاندا یارادیلیمیش دنموکراتیک حاکمیتده دیوان توتموشدی. قیسا بیر مدت عرضینده 25 میندن آرتیق آدام اولدورولموش، مینلره آدام اوز ائو- ائشیننی ترک ائتمیش و یا خود مملکتدن تبعید ائدیلیمیشدیر.

" وارهایت " روزنامه سی علاوه اندیرکی، تقصیری فقط آزاد یاشاماق و آزاد دوشونمک ایسته مکدن عبارت اولان آذربایجان خالق و حشبیجه سینه دوزولمز طولمه معروض قالدی. تسلیم اولمایان فدائی لرین باشلاری که سیلمیش و کوچه چراقلاری دیره کلریندن اسیلیمیشدیر. قولدورلار، قان ایچنلر و استئمارچیلار اوچون تزه دن گننیش میدان آچیلدی. آزاد کندلیلر طرفیندن قوولموش مالکلر، خالقین غضیبیندن قورخان کارفرمالار یئنه ده قاییتدیلار. ژاندارملارین سرنیزه لری یئنه ده کندلیلرین باشی اوستونده دایاندی. یئنی جه ایش و یاشاماق حقوقی قازانمیش کارگرلر تزه دن اسارت آلتینا دوشدیلر. **مترقی آذربایجان مدنیتی مرتجع مدنیتله عوض اولوندی** {4}.

" ایستر تهران حکومتی نین، ایستر آذربایجان ملتی نین، ایستر ایران ملتی نین و ایسترسه آذربایجانا گلن قوشون حصه لری نین

اۆز لرینه آیدیندیرکی، بیر اوووج تریاکی، قورخاق و تولکی صفت اوغری افسرلر و اونلارین اولومجول سربازلاری یا شوارتسکوفون قولدور ژاندارم دسته لری آذربایجان فدائی لرینی دیز چؤکوروب قهرمانلار وطنی اولان آذربایجان اشغال انده بیلمزدیلر. آمریکا نماینده سی آل لئه تهران حکومتینه دئییردی: آذربایجان مسئله سی حل اولونمازسا من ایراندان بایراغیمی آچاچام" {5} .

" تاریخین بو قانلی صحیفه لرینی وراقلا دیقجا بیر طرفدن آتا و قارداشلاریمیزین قهرمانلیغی طبیعی اولراق غرور حسینی گوجلندیریر، دیگر طرفدن ایسه ارتجاع و امپریالیزمه قارشى نفرت و غضبی آرتیریر.

1325- جی ایله قیرقیندان اونجه گئندن اولایلارا گلدیکه قید انتمک بئرینه دوشرکی ، قوام السطنه دولتی بیر طرفدن شاهین امری ایله آذربایجان نماینده لری ایله دائیشیق آپاریر، دیگر طرفدن ایسه شاهین گؤسته ریشی ایله آذربایجانا قارشى سیلاحلی باسقین حاضر لاییردی. شاه همین گونلرده آذربایجانا قارشى حاضر لانساقدا اولان توطنه لره بلاواسطه باشچیلیق اندیردی. او، گنجه- گوندوز آمریکا و انگلیس سفیرلیکلری ایله، آمریکا مشاورلری ایله علاقه ساخلاییر، آذربایجان نماینده لری ایله آپاریلان دائیشیقلاری دفعه لرله پوزماغا چالیشیردی. بوتون بو فتنه کارلیقلارا باخمایراق آذربایجان نماینده لری ایله 1325- جی ایل 23 خرداد موافقتنامه سینى باغلایر" {6}.

" 1946- جی ایل آوریل آبی نین 22- ده حکومتین نشر اتندی بی قطعنامه ده ایران آذربایجانیندا باش وئرن اساس یئنی دن قورما ایشلرینین دولت طرفیندن رسمی صورتده تائیدیهی اعلان

اولونور. ایران قانون اساسیسی چرچیوه سینده آذربایجانین اوزونی اداره ائتمک ساحه سینده بیر سیرا اصلاحاتلار حیاتا کئچیرتمک حقوقی گئنیشلندیرمک، ایران مجلسینده آذربایجاندا اولان نماینده لرین سایینی آرتیرماق و سایر وعد ائدیلیردی. بو قطعنامه اساسیندا و قوامین اوزونون تشبثی ابله باشدا سید جعفر پیشه وری اولماقلا آذربایجان نماینده هیئتتی دانشیقلا آهارماق اوچون 1946- جی ایل آوریل آبی نین 23- ده تهرانا گئدیر. البته دانشیقلا رین باشلانغیچیندا هنج بیر راضیلیق الده ائدیلمه دی. چونکی معلوم اولدی کی، ایران دولتی ایالتی انجمن و مختار دولتین والیسینی و ایران آذربایجان قوشون و ژاندارمی نین رئیسینی تعیین ائتمک، هابئله دولت تورپاقلارینی ایالتی انجمنین قانونلاری اساسیندا کندلیلر آراسیندا بولمک حقوقی تانیماق ایسته میر.

مه آبی نین 15- ده سید جعفر پیشه وری تیریزه قاییندی. لاکین، سونرا 1946- جی ایلین ژونن آبی نین 13- ده باش وزیرین معاونی مظفر فیروزون باشچیلیغی آلتیندا آذربایجانا گلن ایران حکومت نماینده لی بی ایران آذربایجانینا یئرلی مختاریت ونرمک حاقیندا سازش امضالادی" {7}.

سیدجعفرپیشه وری حاقلی اولاراق مبارزه نین سیسئملی گئدیشی حاقیندا دئییردی:بیز بیلیردیک کی، الیمیزده دولت تشکیلاتی، سیاسی قدرت و اختیار اولمازسا فارس متعصبلری بیزه مدنی مختاریت ونرمه یه جکلر.

مدنی مختاریت عباره سی محدود اولدوغی اوچون داخلی آزادلیق و اوز مقدارینی اوزی تعیین ائتسین سوزی ابله مختاریت سوزونی عوض ائدیک {8}.

شاه، بو موافقتنامه یه راضیلیق وئرپ قیول انتسه ده اوزونون امپریالیست اربابلاری نین گؤسته ریشی ایله حرکت انده رک آمریکادان یئنی تانک و طیاره لر الیر. نهایت- او، بو مقوله نی پوزاراق 1325-جی ایلین آذر آییندا آذربایجانا قارشى هیجوم امری وئریر. او، آذربایجانا قارشى دوشمنلی بیینی همین قوشون حصّه لری قارشیسیندا انتدی بی قیسا نطقینده بروزا وئرّه رک دئییر: گنډین آذربایجانی و کوردستانی آتسه توتون. اونی بئر ایله پنکسان اندین. گول له یه اه سیرگه مه بیین.

شاهین تکجه بو امری اون مینلرله آذربایجانلی نین، وطنیمیزین ان یاخشى اوغوللاری نین اولومی ایله ساییز- حسابسیز عانیله لرین عؤمورلوک کدری و فاجعه سی ایله نتیجه لندی. بو زامان بئر سیرا دنیا مطبوعاتیندا منعکس اولان دهشتلی خبرلر، مترقی بشریتی حنډلندیردی.

"هومانیته" روزنامه سی آذربایجاندا 25000 آدامین اولدورولمه سینى "محمدرضا پهلوی نین دهشتلی جنایتلری" باشلیغی آلتیندا چاپ انتدی.

آذربایجاندا انله بئر شهر، انله بئر کند قالمامیشدی کی، اورادا شاه جلدلاری نین الی خالقین قانینا به لشمه میش اولسون .

" مرکزی حکومت وئردی بی و عدلره، امضالادیغی مقوله نامه لره اعتنا انتمه بیب اوزوده آمریکا وانگلیس کؤمه بی ایله حربی حاضرچیلق گؤرندن سونرا، 50 میندن آرتیق سیلاحلی قوشون، 3 مینه یاخین آغیرمسلسل، 150 طیاره، 55 تانک، 174 توپ و باشقا مدرن سیلاحلارلا آذربایجانا هیجوم انتدیلر. بو باسقین نتیجه سینده، آذربایجاندا قانلی قیرغینلار یاراندى و 25 مین نفردن چوخ فرقه عضولری، فدائی و مترقی آداملار، آذربایجاندا یاشایان فارس،

کورد، ارمنی، یهودی، آسوری و باشقا خالقارلا منسوب اولان وطنپرست، انقلابچی و مترقی آدمالار اولدورولدی.

شاهین سیلاحلی قوه لری نین آذربایجانا داخیل اولماسینی، آمریکا یازچیسی ویلیام دوکلاس بنله بیان اندیر: ایران قوشونلاری نین آذربایجان و کوردستانا خلاص اندیجی کیمی گونده ریلمه سینی دنمک دوزگون دئییلدیر. اصلینده اونلار بیر اشغالچی کیمی حرکت اندیر، اولری غارت اندیب یاندیریر، قیزلارین ناموسونا ال آتیر، کیچیک و بویویه باخمادان خالق آمانسیزجاسینا اولدوروب، املاکلارینی تالان اندیرلر.

مرکزی دولته آذربایجان حکومتی آراسیندا باغلانان مقاله نامه نین لغوی، آذربایجانین اشغالیندان سونرا، مرکزی دولت قوشونلاری نین باش فرماندهی حسینخان هاشمی طرفیندن رسماً اعلان اولدی" {9} .

" آذربایجان خالق مرکزی حکومتین 15- جی دور مجلس سنچگیلرینه نظارت گؤستریمک اوچون آذربایجانا گؤندردی بی سیلاحلی قوه لر قارشیسیندا مقاومت گؤسترمه دی .

رسمی موافقتنامه اساسیندا مرکزی حکومت ده قبول ائتدی بی تعهدلری او جمله دن آذربایجانین گلیری نین 75% - نی آذربایجانا وئرمه لی، آذربایجان دیلی نین آذربایجاندا فارس دیلی ایله یاناشی رسمی دیل تائینماسینی حیاتا کنچیرمه لی، آذربایجان دنموکرات فرقه سی نین آچیق فعالیتینی تأمین ائتمه لی، آذربایجاندا حیاتا کنچیریلیمیش دنموکراتیک اصلاحاتی ایرانا یایمالی و موافقتنامه نین دیگر ماده لرینی ده بئرینه یئتیرمه لی ایدی. لاکین، مرکزی حکومت آذربایجان خالق و اونون ملی حکومتی ایله باغلادیغی رسمی موافقتنامه نی خائنجه سینه پوزدی.

آذربایجان نماینده لری ایله احمد قوام حکومتی آراسیندا باغلانمیش 1325- جی ایل، 23 خرداد تاریخی موافقتنامه په گۆره 1325- جی ایل آذر آیی نین اوللرینده ملی حکومتین امرینه اساساً فدائی لر زنگان شهرینی بوشالیدیپ ایران نماینده لرینه تحویل وئردیلر. رسمی دولت مقاملاری، رسمی مطبوعات و تبلیغات دستگاهلاری افکار عامه په بنله چاتدیرماق ایسته بیردیلرکی، گویا بو بالنیز قایدا- قانونی قوروماق اوچون لازیمدیر. لاکین، شاهنشاه اوردوسونون ایلك دسته لری زنگانا چاتان کیمی بیر ایله یاخین بورادا برقرار اندیلمیش امنیت، آسایش، قایدا- قانون پوزولدی.

ذوالفقاری نین قولدور دسته لری دولتین سیلاحلی قوه لری نین حمایه سی آلتیندا عقله سغماز چنایتلره ال آتدیلار. اونلار نه گوردیلر سیندیردیلار نه تاپدیلار غارت آنتدیلر. هر کس دن شبهه لندی لر اولدوردیلر.

جلادلار قادینا، قوجایا، صنعتکارا، صنعت عابده سیننه، روحانیه، عالمه تفاوت قویمادیلار. اونلار زنگان مدعی العمومونون انوینی غارت اندرکن اونون په لکده اولان اوشاغینی قویویا تولدیلار" {10}.

" 50 مین نفر دن آرتیق شاه قوشونلاری و 10 مین نفر دن آرتیق دیگر مرتجع خانلارین سیلاحلی دسته لری آذربایجانا هیجوم آنتدیلر... میلرله انقلابچی نین اتولری غارت اولونموش، بیر ایل عرضینده یارانمیش مدنیت اوجاقلاری، نشر اندیلمیش کتابلار یاندیریلیمیشدیر {11}. " حکومت قوشونلاری و ژاندارم 40 تانک و 150 طیاره نین، او جمله دن آمریکادان گؤندریلمیش آغیر بومباردومانچی طیاره لرین مشایعتی ایله ایران آذربایجانی و

کوردستان اوزه رینه حرکتکه باشلادیلار و ملی دنموکراتیک حرکتی قان دریا سیندا بوغدیلاز" {12}.

"پیشه وری فرقه رهبرلی بیئی م. بی ریایا وئردیکن سونرا اونی تبریژه کی سوونت کونسولونون نماینده سی، KQB پالکونویکی قلی یئو کونسوللوغا چاغیردی. بورادا اولان صحبتنده پیشه وری جوخ حیرسلی وضعیته سوزلرینی سوونت نماینده سینه دندی. قلی یئو، پیشه وری نین گوروش اوچون تعجیلی جلفایا دعوت اولوندوغونی بیلدیردی. آخشام ساعات 8- ده (20 آذر) گوزه ل اوف شهرین کناریندا، تبریز- جلفا یولی اوزه رینده پیشه ورینی گوزله به جه بیئی اونا بیلدیردی. پیشه وری اول جلفا یا، سونرا ایسه ناخچوانا آباریلدی" {13}.

"تبریزین ایشیقلازی دا سنوینجلی ایله برابر بیر گنجه نین ایچینده سوئموشدی. گنجه قارائلیق اولسادا مسئله آپدین ایدی.

آذر آبی نین 21- جی آخشامی بایرام آخشامی اولاجقدی. بو آخشام آزادلیقدا بیر یاشا دولاجقدی. بو آزادلیغین شیرین بهره لرینی دادان انسانلار بو آخشام اوز اتولرینده آچاقلاری وطن نعمتلی ایله دولی حلال سفره باشیندا کوزره ک قدملی سعادت بایرامی نین بیر یاشینی مندارلیقلا، طنطنه ایله، لیاقتله قید انده جکدیلاز. لاکین، جوخ تأسف کی، سعادت حسرتلیسی انسانلارین دوشونجه لری ده، تدبیرلری ده، آرزولاری دا، املاکلاری دا تالان اولموشدی.

بیر ایله قدر سسلی، صدالی و نغمه لرله دولی آنلار کنچیرن گونلرین آرخاسینجا بو کوچه لر ایلیک دفعه اولاراق سکوتا دامیشدی. هر گون بو کوچه لرده کی شاقراق انسان آخینی غملی- غملی آخان عظمتلی چاپلار کیمی ماتم میتینگ کی کنچیرن انسان

دنیزینی آندیریردی. ثانیه لر، دقیقه لر، ساعاتلار اؤتوکجه هامی اوز وئرن حادثه نین آغیرلیغینی داها دریندن حس اندیردی. ساعات قاباغی، حکومت بناسی، ملی مجلسین هرگون قاینار کچن سنوینجلی آنلاری، دولت فیلامونیاسی نین موسیقی صدالاریندا قرق اولان گؤنلر سانکی ماتم بوخوسونا دالمیشدی. شهرده گؤرونن انسانلار همیشه کی کیمی اوجا سسله دانیشمیر، سنوینجین دوغان قهقهه هه سسلری انشیدیلیمیر، شن موسیقیلر چالیمیر، اوره ک اوخشیایان ماهنیلار اوخونموردی. بو گونه قدر هرگون سسله نن" دقت! دقت! دانیشیر تبریز!" بیرینجی کره ایدی کی، بوگون سسلنمیردی. انله بیل شهر بوشالمیشدی {14}.

بو وضعیت ایسه تکجه تبریزه خاص دنیلدی. "ایران اوردوسی آذربایجانا خاننجه سینه هیجوم اندرکن اساس استقامتلردن بیری هولاسو- ماراغا- تبریز استقامتی اولموشدی. اونا گۆره ده هله تنجه آی هیجوما قالمیش ایران اوردوسی فرمانده لری بو منطقه نین استراتژی تاکتیکی موقعلرینی، سورات و بیان داغلارینی، منشه باغ موضعلرینی اله کئچیرمک اوچون دفعه لرله آذربایجان سیلاحلی قوه لرینه قارشلی بیر سیرا ووروشمالارا ال اتمیش و هر دفعه ده تلفات وئریب گئری چه کیلمه یه مجبور اولموشلار. نه تک هولاسودا، قهرمان فدائی لرین، عسکرلرین ووروشدوقلاری بوتون جبهه لرده بو جهت اوزونی ایدین صورتده گؤستریمیشدی. هولاسودا ووروشان 7 عسکرین گؤستردی بی قهرمانلیق بونون اوچون بیرنمونه دیر. بو 7 نفر، آذرای نین 13- دن، 21- نه قدر داوام اندن ووروشمالاردا هولاسو جبهه سی نین باشقا حصه لرله تلفن علاقه سینن ساخلاماق اوچون اورایا گونده ریلیمشیلر.

آذر آبی نین 21- ده دوشمن قوه لری نین هاریکن طیاره لری
حذیندن آرتیق آشاغی اننه رک علاقه پستلارینی بومیاردومان
اندیر؛ سونرادا تلفنچیلارا مسلسل آتشی آچیرلار. تلفنچیلاردان
بیری نین اولمه سینه، ایکسی نین یارانماسینا باخمایاراق،
اونلار یئنه ده تلفن مرکز لریندن اوزاقلاشمیر و علاقه نی یئنی دن
برقرار انتمه یه چالیشیرلار.

بو زامان مشهور مرتجع حاجی قهرمان خانین، یمین لشگرین
قولدور دسته لری، ایران اوردوسونون سوار حصه لری ایله
بیرلیکده هولاسویا سوخولاراق دیری قالمیش تلفنچیلاری توتوب
اشکنجه وئرمه یه باشلابیر و اونلاری اولومله هده له بیرلر. لاکین،
قهرمان تلفنچیلار نه تک جبهه نین سیرینی ، حتی تلفن
دستگاهلارینی دا اونلارا وئرمه یه راضی اولمورلار. اونلار
تلفنلاری ال بومبالاری ایله پارتلاندیقلاری اوچون هیچوم اننلره
مقاومت گؤسته ریپ تلفات وارد انتدیکلرینه گؤره دوشمن طرفیندن
وحشیجه سینه اولدورولورلر. نهایت، اونلارین باشلاری که سیلیب
قصبه نین اورتاسیندا آغاجدان آسلیلر" {15}. یارانمیش ساییز
فاجعه دن فلکت اولاراق گؤسته ریلن حادثه شبهه سیزکی، ملی
اؤندر سیدجعفر بییشه وری نین 21 آنرحرکاتینی کاراکتریزه اندن
فیکرینی خاطیرلاییر. او ملیتمیزین کوتله وی اولاراق بو حرکاتا
قوشولماقلاری حاقیندا دئییردی:

نهضتیمیزده خالقیمیزین بؤیوک قسمتی فرقه عضوی اولمایا-
اولمایا آزاد لیغیمیزین اله الینماسی اوچون بؤیوک فداکارلیقلار
انتمیشلر. بو فداکارلیقلار حتی او بیئره گلیب چاتمیشدیرکی،
حرکاتی مدافعه اوچون چوخ ساییلی وطنداشلاریمیز دنیانین ان
دادلی نعمتلریندن اوستون اولان جانلارینی بئل ه اسیرگه مه

میشلر {16}.

" ملتیمیزین آزادلیق مبارزه سینی دیگر بیر حکومتین اوستونه بیخماق جهلدی ایته باش توتمایاجاقدیر. ایران مرتجعلری آذربایجان کندلیلرینی تورپاقدان محروم ائتمک، کارگرلر اتحادیه سینی محو ائتمک، خارجی نفت شرکتلری نین منافعیی محافظه ائتمک ایسته بیرلر.

بو حقیقتی آمریکادا رئیس جمهور نامزدی اوئه لئس ده تصدیق ائتمیشدیر. او، اؤز نطقینده گؤسته ریرکی، ایراندا گندن ضد دئموکراسی سیاستین باشیندا آمریکا مستشارلاری دورورلار. مخالف فرقه لرین غیر قانونی اعلان اندیلمه سی، کارگر اتحادیه لری نین رهبرلرینی حبس ائتمک، آذربایجانلیلاری اعدام و تبعید ائتمک، ایرانین جنوبوندا تبعیدگاه لار تشکیل ائتمک قبیلندن اولان اقدامات هامیسی آمریکا مستشارلاری نین ایشیدیر" {17} .

" آهنگ زندگی" روزنامه سی محمدرضا شاه قوشونلاری نین آذربایجاندا کی جنایتلرینه و آذربایجان خالقو نین قهرمانلیغینا اشاره اندیب یازیر: آذربایجانین هر یئرینده دار آعاجلاری قورولدی. داردان آسیلان و گول له له نلرین سون سوزلری خالقا و آزادلیغا اولان عشق و پارلاق گلّه جه یه اولان امیبله دولی ایدی {18} .

" بسوی آینده" روزنامه سی ایسه یازیردی: آذربایجان دئموکراتیک نهضتینی رسمیتله تانیمیش او واختین باش وزیر ی خائن قوام ، مقاوله نی پوزاراق دولت قوشونلارینی آذربایجانا گؤندردی. دولت قوه لری آمریکا مستشارلاری نین مستقیم فرمانده لی یی آلتیندا ایرانین آزادلیق قلعه سی اولان آذربایجانا سوخولماغا باشلادیلار. اونلار بو یوروشده ایران تاریخینده مثلی گؤرونمه میس و سابقه سی اولمایان جنایتلره و خیانتلره مرکتب اولدیلار.

" بسوی آینده" روزنامه سی تهران حکومتی باشچیلارینا ختاباً
دئییردی: سیز آذربایجان و کوردستاندا اورتا عصرلرین فاتح
دولتلی نین مغلوب خالقارلا انتمه دیکلری عملره مرتکب
اولوبسونوز. سیزین آذربایجان و کوردستان خالقارینا گه تیردی
بی نیز تحفه ظولم، اشکنجه، عذاب، قان و گوز یاشلاریندان باشقا
بیر شئی دئییلدیر {19}.

" اشقالچیلار قتل - غارت انتمه یه ، علم و مدنیت اوجاقلارینی
داغتیماغا باشلادیلار. ادبیات و اینجه صنعت خادیملرینه دیوان
توتدیلار. علی فطرت ، نیکام ، کاشف ، قهرمانزاده ، یوزبندی
کیمی شاعیر و یازیچیلاریمیز کوچه لرده و حیسخانالاردا
اولدورولدیلر" {20}.

" شاه قوشونلاری نین خانتجه سینه آذربایجانا سوخولماسی و
اورادا باش وئرن قانلی حادثه لر محمدرضا شاهین سلطنت
تاریخینده اونا گوره ان مردار صحیفه لردن بیریدیرکی، او ملی
حکومت طرفیندن یاردیلمیش و یوزلرله صنعتکاری اوز اطرافیندا
توپلایان فیلامونی، تیتر، اینجه صنعت موزه سی ، بنتیم خانا و
اوشاق انولرینی داغیتماقلا یاناشی گنیش خالق کوتله سی نین
استفاده انتدی بی ان ابتدائی حقوقلاری دا آرادان آپاردی" {21}.

" خسته خانالاری، آمبولاتوریلاری، دولتی داواخانالاری و پولی
کلینیکالاری باغلا دیلار؛ بیر سوزله ایرانین مرتجع حاکملری
آذربایجانا باسقین انتدیکدن سونرا ملی حکومت دؤورونده
خالقیمیزین قازاندیغی بوتون ناتلیتلی ايله برابر صحیه ساحه
سینده اله اندیلن موفقیتلرینده ایزلرینی ایتیرمه یه باشلادی
لار" {22}.

" مصلحت" روزنامه سی فاکت اولاراق یازیردی: تبریز شهری بیر سرپازخانا کیمی تفنگ، سونگی و ال مسلسلاری ایله دولودور. هر قدمدن بیر سیلاحلی عسگر و پولیسر بارماقلارینی تفنگلری نین چاخماقلارینا قویاراق دورموشلار. اورمی، خوی، اردبیل و تبریز زندانلاری فعله و کندلیله دولودور {23}.

" آخرین نبرد" روزنامه سی یازیرکی، ایندی آذربایجانین بنش میلیون مبارز خالقی دکتر سجادی، سرتیب مقبلی، بشیر فرمند، سرتیب جاهانشاه قاجار و بیر اووج باشقا دولت مأمورلاری نین قانلی پنجه سی آلتیندا ازبیلرلر. اولارا بالنیز آزادلیق طرفداری اولدوقلاری اوچون اورتا عصره مخصوص بیر طرزده عذاب و اشکنجه وئریرلر.

شاهین خصوصی فرماتی ایله آذربایجانا گونده ریلن اوردی حصه لری نین ایزی خرابکارلیق، کوتله وی قیرغین و قان لکه لریندن عبارت اولموشدور {24}.

آذربایجانا سوخولموش جلادلارین آیاغی هر یزده ده یمیش اورادا آلداتما، حیله و تزوی، سابسیز - حسابسیز جنایتلر، کوتله وی قان تۆکمه لر اوزونی گؤستر میشدی.

مرکزی حکومتله آذربایجان ملی حکومتی آراسیندا باغلانان قرار دادا ملی حکومتین مناسبتینی ملی حکومتین داخلی ایشلر ناظیری سلام الله جاوید بنله وئریر: طرفلرده مناسب یومشاقلیق یاراتماق مقصدی ایله نهضت زمانی حبسه آلتیمیشلارین بیر قسمی تهراندا حبس ده ساخلانیلان فرقه چیلر و فدائی لره مبادله اندیلدی. سردشت و بانه ده اسیر گؤتورولموش 40 نفر مرکزی دولتین افسری، آقای قاضی محمد اولان خواهشیمیز اساسیندا بیزه تحویل وئریدلی. من همین 40 نفرین تهرانا یولا سالینماسینی فدائی باشچیسی محمدی

ونده تاپشیردیم. بوتون بو اقداملاری مناسبترده یاخشی اساس یاراتماق اوچون اندیردیک . لاکین ، قارشی طرف باغلادیغی قراردادین بوتون بندلرینی پوزماقلا خبث عملرینی هم آچیق و هم ده گیزلین داوام انتدیرمکده ایدی.

مقوله لرین باغلانماسیندان سونرا، نوبتی گؤروشله اشاره ائده ن سلام الله جاوید یازیردی: تهراندان خبرگلدی کی، نماینده لیک دئییلن واخت گلسین.

آقای پیشه وری ایله گؤرشدوم ، مصلحتلشدیک ، گؤتور- قوی انتدیک . وضعیتین آغیرلاشدیغی گنتدیگجه بیزه یاخشی معلوم اولوردی. فقط چیخیش بولونی تاپماقدا چوخ واخت فیکرلر اوست- اوسته دوشموردی. قوشونون ساکت گلّه جه بیینه و انتخاباتین عدالتله کنجه جه بیینه، آزادبخواهلارا جزا وئرلمه یه جه بیینه گومان بوخ درجه سینده ایدی. اوز گوجوموزله سون قطره قانیمیز قالانا قدر ووروشماغا ایسه نه " دوست"، نه ده دشمن بول وئریردی. بیر سؤزله، بیز تهرانا دوشرکن آذربایجانین طالعی بلاتکلیف ایدی.

آذربایجان آزادبخواهلاری میداندا تکلمیش و هر طرفدن هجوم و فشارا معروض قالمیشدی. بنله بیر واختدا منیم باشچیلیق ائتدی بیم نماینده هیئتیی تهرانا یوللاندی. بیز 19 مرداد دا (اوقوست) تهرانا گلدیک...

دولت مقاملاری ایله گؤروشله ده و مذاکره لرده بیز ایسته دی بیمیزه نائیل اولای بیلیمیردیک. هرشنی سونرایا ساخلانیر و یا یاریمچیق حل اولونوردی. حس اندیردیک کی، قارشی طرف بیزیم تکلیفریمیزه و حلی نظرده توتولان مسئله لره بئتیشمکن داها چوخ مختلف بهانه لرله وختی اوزاتماغا چالیشیر.

سلام الله جاوید یازیرکی، من تبریزه قاییدارکن آقای پیشه وری
ایشه چیخمامیشدی. مریض ایدی. من اونا باش چکمک و تهران
سفری حاقدا معلوماتی چاتدیرماق اوچون ائوینه گئتدیم. او،
یونگولواری خسته ایدی. لاکین ، چوخ کنفسیز و عصبی
گۆرونوردی. منه ندی کی، اوزونی مدافعه مقصدی ایله جزئی
مقداردا سیلاح وئرمک تقاضامیزی بئله " دوستلار " رد ائتدیلر.
او، وضعیتین آغیر اولدوغونی ، میداندا کؤمکسبز، کیمسه سبز
قالدیغیزی و اوسته لیک اللرده اولان سیلاحلارین بیغیشدیریلماسی
حاقدا بویروقلارین دا وئریلدی یینی ندی و قه هرلندی {25}.

شاعیرعلی توده یازیرکی، من هر سحر فیلامونی نین قاپیسی
آغزیندا دایانیب باکی رادیوسی ایله وئرلن سون خیرلره دقتله
قولاق آسیردیم. بیر سحر ده باکی رادیوسونون دیکتوری اوزونی
دنیا دا ینگانه " دنموکرات " ادلاندیران آمریکا دولتی نین آذربایجان
دنموکراتلاری نین بلالار چکمیش مغرور باشینا گؤیدن آغیر
بمبالار یاغدیرماق اوچون ایران حکومتینه 40 عدد معاصر تیپلی
قیریحی طیاره لر گؤندردی یینی تأسف دولی سسله خیر وئردی...

دوغروسی بو خبردن یامان سارسیلدیم. ایش اوتاغیما قاییتدیم.
باشیمی اللریمین ایچینه آلیب فیکیرلشدیم. تزه جه دیرچه لن وطن،
سنوینن خالق، گوزه ل له شن حیات حاقیندا فیکیرلشدیم.

شاعیرعلی توده خاطره سی نین دیگر حصه سینده شاهی
اولدوغی وضعیتین گنتدیجه داهادا آغیرلاشدیغینی قلمه آلیب
یازیر: محرملیک اولدوغونا گۆره فیلامونیده موقتی تعطیل ایدی.
کنسرتلر دایاندیرلمیشدی. لاکین، یئنی، بؤیوک، الوان پروقراملا
قارشیداکی طنطنه لی آچیلشیا حاضرلیق گۆرولوردی. خدمتچی نین
گلیشی فیکریمی داغیتدی. منی تلفونا چاغیریردیلار. ایش اوتاغیما

گلیب دسته یی گۆتوردوم. دانشیان سیدجعفرپیشه وری ایدی. اونون همیشه تمکینلی، ایناملی، قطعیتلی سسینده ایندی هیجان قاریشیق کدر دویولوردی؛ حزین بیر کدر. او، منی یانینا چاغیریردی. من گئینیب انتظار ایچینده مرکزی کمپته یه بوللاندیم. او، ایچه ریده وار- گل اندیردی. من ناراحات طبیعتلی سیدجعفرپیشه وری نین وار-گل انتمه سینی چوخ گۆرموشدوم. او، بورولاندا، عصبی لشنده، هیجانلاناندا بنله اندردی. من ایچه ری گیرنده اوزی پنجره یه طرف آددیملا بیردی. پنجره ایسه خیابانا آچیلیردی. او، آددیملا ییب پنجره دن خیابانا باخدی. سونرا دؤنوب منه ساری گلدی. اوز- اوزه دایاندیق. منیم اوزومه خیلی باخدی. من ایسه باخیشلاریمی فرقه رهبری نین تائیش، حساس، مدریک گۆزلرینه دیکمیشدیم. بوگۆزلردن بورغونلوق یاغیردی. سیدجعفرپیشه وری سون واختلار چوخ دوشونوردی، یازیردی، چالیشیردی. او، گنجه لر یاتمادیغینا گۆره معین ساحه لری گه زرکن یولدا ماشینین دال اوتوراجاغیندا مورگوله بیردی.

او، هاندان- هانا منه دندی: سنی زنگانا گۆندرمک ایسته بیره م. زنگان سۆزونی انشیتجک مسئله نین نه یزده اولدوغونی در حال باشا دوشدوم. من جبهه یه گنتمه لی ایدیم. بو شهر ایندی هم سرحد، هم ده جبهه ایدی. آنجاق من سیدجعفرپیشه وری یه بیلدیردیم کی، بیز بو گونلرده فیلامونیده یئنی مؤسم اوچون جدی حاضرلیق ایشلری گۆروروک.

او، منه دندی کی، نئینک؛ بو ایشلره باشچیلیق انتمه یی باشقا بیر آداما تاپشیراریق. سن ایسه گنت حاضر لاش. ایکی ساعتدان سونرا بوردا اول. من اولجه فیلامونیه گلدیم. ایشچیلری اوز اوتاغیما توپلا ییب احوالاتی دانیشدیم. ایشچیلره معین تاپشیر یقلار وئریب

انوه یوللاندیم. گلستان باغی نین قاباغیندان کنچرکن دایاندیم. باغین اورتاسیندا بیر یاز گونونده طنطنه ایله اوجالتدیغیمیز ستارخانین بوستونه باخدیم. سانکی او، مهربان باخیشلاری ایله منه دؤیوش یوللاریندا خیر- دعا ونریردی. حه یه طه داخل اولوب داش پپله لرله اوتاغیما قالخدیم. خالامی چاغیردیم. زنگانا گنده جه یمی اونا دندیم. ایستی پاپاغیمی، یون کؤینه یمی، الجکلریمی، سیلاحیمی، ال کیفیمی گؤتوردوم. خالاملا گؤروشدم، اوپوشدوم، آیریلدیم. من واختیندا سیدجعفر بییشه وری نین یانینا قاییتدیم. او، پنه ده اوتاقدا وار- گل اندیردی. بو ناراحات انسانین آدیملاری زامان آدلی ساعتین حرکتده اولان ایری عقربه لری ایدی. آذربایجانین گلجه چک طالعی بو عقربه لرین نجه ایشله مه سیندن ده آسلی ایدی. او، منی یازی ماساسی نین اونونده قارشیلادی. پنه ده اوز- اوزه دایاندیق. بیر مدت باخیشدیق. او، ساخ الینی منیم سول چینیمه قویوب دندی: هله لیک سنین گنتمه بینی مصلحت گورمه دیک. باشقا بیر آدام تاپیب گؤندر دیک. سن گنت اوز ایشلرینله مشغول اول؛ گوره ک نه اولار؟ اونسوزدا اگر لازیم گلسه سن ده، من ده، هامیمیز جبهه یه گنتمه لی اولاجاییق {26}.

مذاکره یه بوراخیلان بو اولاین تصویرینی ملی حکومتین داخلی ایشلر ناظیری سلام الله جاوید بنله قلمه آلیر: ابا ن آبی نین سونی، آذر آبی نین اوللرینده وضعیت چوخ مرکبشدی. آذربایجان ایکی یول آیریجیندا قالمیشدی: یا سون داملا قانیمیز قالانا، سون آذربایجانلی اوله نه قدر ووروشماق و قوشونی بیزیم جنازه لرین اوستوندن کچمکله آذربایجانا بوراخماق، یادا دولتی باغلانمیش قرارداد دا کی شرط لره رعایت اندیب، انتخاباتی آرام بیر شرایط ده کنچیرمک.

آزادلیغین دادینی دادمیش ملت ووروشا، اولمه یه، اولدورمه یه حاضرایدی. کونوللی اولومه حاضر اولان دسته یه یازیلانلارین سایه دورمادان آرتیردی. بنله بیر وضعیتده آقای پیشه وری نین تبریزدن آپاریلماسی و بوندان اول اونون فرقه نین صدرلیک وظیفه سینی موقتی اولاراق محمد بی ریایا تاپشیرماسی تکجه وظیفه و رتبه صاحبیری، فرقه فعاللاری آراسیندا بوخ، هم ده خالقین ایچه ریسینده تشویشی گوجلندیردی؛ چاشقینلیغی، باشی پوزوقلوغی آرتیرمیش اولدی {27}.

" تهران حکومتی، آمریکا سفیری جورج آل لئه نین گؤسته ریشی ایله خانتجه سینه اولکه میزه باسقین ائتدی. خالقیمیزین باریشماز دوشمنی اولان ایران قولدورلاری، انسان جلدینه گیرمیش وحشیلر کیمی علم واینجه صنعت اوجاقلاریمیزی غارت اندیب کتابلاریمیزا اود ووردیلار.

علم و مدنیت اوجاقلاریمیزین یئرینده زندانلار دوزه لندیلر " {28}.
"نیویورکدا رئیس جمهور وظیفه سینه نامزد اوئه لئس ایراندا کی کنچمیش آمریکان سفیری، حاضریدا دولت کاتبی نین کؤمکچیبسی و " آمریکانین سسی"رادبو ونرلیشلری نین رهبری اولان آل لئه نین فعالیتینی کسگین صورتده پیسله میشدیر.

اوئه لئس دنمیشدیرکی، من بونی دنمه یه اوتاتیرام کی، ایران پولیس قوه لری ایران خالقی علییهنه عملیات کنچیررکن آمریکانین بریگاد ژنرالی شووارتسکوفین کمانداسی آلتیندا ایدی. بو ایکی آمریکانلی نین رهبرلی یی آلتیندا ایراندا اساس مخالفت فرقه سی قانوندان کنار اعلان اندلمیش، همکارلار اتفاقلاری نین رهبرلری حبسخانالارا سالینمیش، کوتله وی اعداملار کنچیریلیمیش، مینارله عاتپله زورلا اسیر دوشرگه لرینه گؤنده ریلیمشدیر.

1326- جی ایل مهر تاریخی ایران وزیر جنگی ایلہ آل لئہ نین سازش امضالامیش اولدوغی آمریکان خالقینا معلوم دئییلدیر. بو سازش بیر چوخ مقاولہ دن خیلی گئنیشدیر. بو سازش ایراندا کی آمریکان حربی ہیئتینہ عائددیر. او، کونقرہ نین تصدیقینہ وئریمہ میس و مضمونی آمریکان روزنامہ لریندہ درج اندیلیمہ میشدیر. حربی ہیئتین وظیفہ سینہ باش قرارگاهین نقشہ لرینی حاضرلاماق، اوردونی تشکیل ائتمک و حربی تعلیم کنچیرمک مسئلہ لری داخلیدیر. بو سازشہ موافق اولاراق ایران افسرلری آمریکان افسرلرینہ تابع اولورلار و آمریکان ہیئتلی ایرانین بوتون حصہ لرینہ تمامی ایلہ سر بست صورتدہ گندیب - گلکمک حقوقونا مالکدیر؛ بو ہیئتین سایب ایسہ معین اندیلیمہ میشدیر" {29}.

آذربایجان علیہینہ حاضر لائن بو باسقینین نہ دن لرینہ توخوناراق "حسین کوہی کرمانی 1325- جی ایلدہ یازمیشدیر: آذربایجان مختاریتی ایلہ امپریالستلرین مخالفتی بیر او قدردہ آذربایجانین اوزونہ گۆرہ اولمامیشدیر. آذربایجانین کۆمہ بی ایلہ ایراندا بیر زحمتکنشدر حکومتی ایش باشینا گلہ جہ بی، بو حکومتین سایب سیندہ کوردستان و ایرانین سایر یئرلری نین ایباغا قالداجاغی، بونلاردان علاوه یاخین شرقین یوخودان اویاناجاغی ممکن اولاییلہ جہ بی فیکری انگلیس امپریالیزمین و حشتمہ گہ تیرمیشدی. ایراندا حکومت رژیمین دہ ہر جور دہ بیشیکلیک یاخین شرق دہ بؤیوک تحول یاراداردی.

محمدرضا شاه، 1325- جی ایلین آذر آییندا شاهنشاه قوشونلاری نین آذربایجان اوزہ رینہ ہیجوموندان بحث اندیب یازمیشدیر: او واخت موفقیت امید ی او قدر چوخ دئییلدی. ایشین آخیری نین ہارایا چہ کہ جہ بیینی بیلیمردیم. بو دفعہ دہ بؤیوک اللہ منیم

آلاچاغی تقدیرده آمریکا دولتی ایران حکومتینه کؤمک اندير و بورج وئرير" {34}.

" آذربایجان اوزه رینه سیلاحلی هیجوم عرفه سینده ایران حکومتی نین آمریکا دولتیندن آلدیغی 20 میلیون دلار بورج حسابینا ایرانا چوخلی مقداردا سیلاح، مهمات و دیگر حربی وسائل گه تیریلدی" {35}.

تهراندا چیخان " شجاعت" روزنامه سی شاه قوشونلاری نین محمدرضا شاهین فرمانی ایله مرتکب اولدوغی جنایتلر باره ده بنله یازمیشدی: 1325- جی ایلین آذربیندن سونرا آمریکا- انگلیس امپریالیستلری نین گؤسته ریشی دربارین، رزم آرانین و قوامین الی ایله آذربایجانین 20.000 قوجا و جاوانی، آرواد و کیشیسی اوز حاق طلب انتدیکلرینه گوره قوشونون قاتلی قیلینجیندان کنچیریلدی. دودمانلار یاندیریلدی، عانبله لر سرگردان اندیلدی. مشروطه انقلابی نین غیرتلی و جانندان کنچن مجاهدلری نین نسلی دسته- دسته دارا چه کیلدی و دسته- دسته بدرآباد و دیگر حبس اوردوگاهلارینا سورگون اولدیلا {36}.

سادالانان اولایلار مغلوبیتین اوست قاتینی گؤسته رن حادثه لر ایدیسه، شبهه سیزکی، آت قاتی داها درین، داها مدحش، داها آجیناجاقلی جریان اتمیشدی. بو اولایلار تاریخین یادداشینا یازیلان بیر چوخ سندلرله، مقاله نامه لرله، راضیلاشمالارلا اورتایا چیخمیشدی. او سندلر، راضیلاشمالار و مقاله نامه لر کوتله وی اوخوجی آیدیتوریا سیندان کناردا ساخلانیدیغیندان مغلوبیتین سببلی ده تام اولدوغی کیمی اورتا چیخمامیشدی.

مغلوبیتین اوست قاتی دهشت ، فاجعه ، سورگون ، اولوم ، قان ،
قیرغین اییسه ، اونون آت قاتی بو دورومی گونده مه گه تیرن،
اونا شرایط یارادان عامل ایدی .

ملی اؤندر سید جعفر پیشه وری نین بو خصوص دا سؤیله دی یی
فیکرینی بوراداجا اؤنه چکمک ، اونی اساس گؤتورمک پئرنه
دوشر. او بو حاقدا اوز دوشونجه سینی بنله آچیقلاپیر: 21 آذر
نهضتی دنیا دا دیپلوماسی کنشمه کنشترین شدید کورانینا تصادف
انتدی. بیزیم فعالیتیمیز آرتدیقا گوندن - گونه شدتلمکده اولان
کوران بیزی چه کیب بیرینجی سیرایا کئچیردی. نهایت، آذربایجان
مسئله سی بین الخالق دیپلوماسی و سیاسی مبارزه لر مرکزینی
تشکیل انتدی. مستملکه و مستعمره صاحبلری بیرطرفدن فیکیر
اندیردیلرکی، محاربه دن سونرا مستملکه خالقاری اوز آزادلیق و
استقلالیتلری نین الده اولونماسی اوچون آیاغا قالدسالار اونلارین
قاباغینی آلا بیلسینلر. اونا گوره ده آذربایجان نهضتیندن واهمه یه
دوشوب اونا آیری بیرآد قویماق ایسته دیلر {37}...

سلام الله جاوید سائکی ملی اؤندر پیشه وری نین دندیکلرینی بیر
نؤوع تصدیق انتمه یه و اونو ان دوزگون رای کیمی قبول انتمه یه
و انتدیرمه یه دوغری استقامت گؤتورموشدی.

او، یازیردی: بعضیلری بنله دوشونوردی کی، بیز قوشونا یول
ونرمکله نهضتی سقوط اوغراتدیق. حتی بنله فیکیرلرده سسله
نیردی کی، گویا من و شبستری ایران دولتیندن بویوک مقداردا پول
آلیب قوشونی آذربایجانا بوراخمیشیق. بوجور دوشونلرین چوخی
شخصی- غرضلییه قاپاتان و یا بورنونون اوچوندان اوزاغی
گؤرمه پنلر ایدی. حادثه لره یاخشی بلد اولانلار و اونون گندیشینی
ایزله پنلر یاخشی باشا دوشورلرکی، نهضتین سقوطی نه مندن، نه

شبستری دن، نه ده نهضتین دیگر رهبرلریندن آسیلی ایدی. او زامان کی بین الخالق وضعیت بیزی بوجاغا سیخدی؛ الیمیز هر یئردن اوزولدی. میدان دا الی بوش، تک قالدیق. دولت ده بو وضعیتدن استفاده اندیپ نهضتی سقوطا اوغراتدی {38}.

اوزون ایللردن بری داوام ائندن و اوزونون ان اوجا ذیروه سینه یوکسه لن حرکات یئنه قان دریا سیندا بوغولدی. ستارخان خیابانینین ایکی طرفینده کی آرخلاردان سو عوضینه قان آخدی...

بونونلا دا ملی حکومتین باش ناظیری سید جعفر پیشه وری نین اوتایا چیخاردیغی: آذربایجان نهضتیندن واهمه یه دوشوب اونا آیری بیر آد قویماق ایسته دیلر- سویله دیی فیکیر تکمیلله شه ره ک یئکونلاشدی. یعنی آذربایجان نهضتینه آیری آدا قویولدی.

بو اولایلارین نه دن لرینی اورتایا چیخارماق اوچون ملی حکومته ایکی مناسبتی آراشدیرماغی طلب ائدیر. بیری ملتیمیزین اوزملی دولتینه مناسبتی؛ دیگر ایسه خارجی اولکه لرین رولی.

شبهه سیزکی، ملی حکومتین ساییز - حسابسیز اصلاحاتیندا عموم آذربایجان خالقو نین اشتراکی ومغلوبیت زامانی 30 مین دن چوخ انسانیمیزین شهید اولماسی، 12 مین نفرین قیرغیندان جانینی قورتاریب بلکی یا کنچمه سی، قیزیلباش خالقو قوشونلاریندان 800 نفرین تورکیه یه و 600 نفرین عراقا کنچمه لری، 300 مین نفرین ایرانین باشقا ایالتلرینه سورگون ائدیلمه سی ملتیمیزین اوز ملی دولتینه مناسبتی نین گؤسته ریجیسی دیر. خارجی اولکه لرین مناسبتینه گلدیکنده، نئمک اولارکی، اونلارین کؤکلی بیر آز اوزاقلارا گئدیر. او مناسبتلرین گؤسته ریجیلرینی آردیجیلایقلا مذاکره یه جلب ائتمک مغلوبیتیمیزین سبیلرینی داها آیدینلیقلا آچیقلا یاجاقدیر؛ - نئسک پانیمامیشیق.

خارجی اۆلكە لەرلە علاقە دار اولاراق باغلانان ماقولە نامە لرین، قراردادلارین ، آنلاشمالارین هانسی یوللارلا دوزنلنمە سینە گلدیكده ، قید انتمک ینرینه دوشرکی، ایرانا گە تیریلن خارجی مستشارلار تاریخینە دقت انتمک بو پروسئسین باشیندا دورور. بو اولایی ایسە معاصر مبارزە تاریخیمیزین باشلانیشی مشروطە حرکاتیندان ایزلە مک شېهە سیز کی، بیر چوخ مارق دوغوران مسئله لر مذاکرە یە جلب انده چکدیر.

" مشروطیتین ایلك دؤورلرینده آمریکالی دکتر میلیسپوف مالی مستشار کیمی ایرانا گە تیریلدی. میلیسپوف ایرانین بوتون مالیه ایشلرینی اؤز الینه آلیب عملده مالیه وزیر ی وظیفه سین ی ایفا اندیردی. او، 1291- جی ایلدن 1296- جی ایله قدر بو وظیفه ده قالدی.

1299- جی ایلدە م انگلیس جاسوسی سید ضیالدینین کودتاسیندان سونرا، ایران حاکم دایره لر ی انگلیس دولتیندن داها چوخ مستشار گە تیرمه یە میل گؤسته ریردیلر. بو دؤورده مستر وید آدلی بیر انگلیس سیدضیالدینین گؤسته ریشی ایله مالیه وزیر لی بینده رسمی صورتده استخدام اندیلدی. بو شخص اوللر انگلیسلرین ایراندا جاسوسلوق یووالاریندان بیر ی اولان بانگ شاهنشاهی نین مسئول ایشچیس ی ایدی. سونرالار او، آخوند لباسی گنیبب مشهده عبدالرضا آدی ایله جاسوسلوق اندیردی .

رضاخان افکار عمومی نین تضییقی نتیجه سینده سونرالار اون ی حبس اندیب اۆلكە دن چیخارماق مجبور تیتینده قالدی.

رضا خانین دیکتاتورلوق ی ایللرینده آلمان فاشیستلری ایرانا بول آچیرلار. اۆلكە ده آلمان فاشیستلری مختلف فیرمالار تشکیل اندیب، همین فیرمالار دا اؤز جاسوسلارینی " متخصص " - آدی ایله

يئرلشدیریدیلر. بو " متخصص" - لر سونرالار اولکه نین بوتون مهم صنایع ساحه لرینه سوخولورلار.

آلمان فاشیستلری مملکتین حربی قوه لرینی اوز اللرینه کئچیرمه یه داها چوخ جهد اندیردیلر. اونلار قوشون داخیلینده اوز حربی مستشارلارینی و جاسوسلارینی یئرلشدیریپ سرباز و افسرلر ایچه ریسینده فاشیست تبلیغاتی آپاریدیلار. بو دؤورده هیترلین مملکتیمیزه " متخصص" ، " مستشار" ، " تعلیماتچی" آدی ایله گؤندرییی آشکار و گیزلی جاسوسلارین سای بییر نچه مینه چاتیردی. بونلارین چوخی اولکه نین شمال ناحیه لرینده سوونت سرحد منطقه لرینده یئرله شیردی. بنله لیکله ایکینجی دنیا محاربه سی عرفه سینده آلمان فاشیستلری بو یول ایله اولکه ده اوزلری نین 5- جی ستونونی یاراتمیشدیلار.

ایکینجی دنیا محاربه سی دؤورونده ایرانا خارج دن مستشار گه تیرمک داها گنیش مقیاس کسب انتدی. محاربه نین گنیشینده آلمان فاشیستلری مغلوبیته اوغرادیقجا ایران حاکم دایره لر ی اللرینی اقیانوسون او تایننا اوزادارق بو دفعه آمریکا امپریالیستلری نین اته ییندن یاپیشماغی اوز منافعلرینه اویغون حساب انتدیلر.

بییر گون فرانسه شوالیه لرینه، باشقا گون انگلیس جنتلمنلرینه و سونرا آلمان گشتاپوچیلارینا آرخالانان حاکم طبقه بو دفعه ده آمریکالی مسترلردن تبعیت ائتمه یه، مملکتین بوتون ایشلرینی، حتی اوز داخیلی حیاتلارینی بنله آمریکا سیستمینده قورماغا باشلادیلار. بو سیاستین اجرایی اوچون اونلار قوام السلطنه نی ایش باشینا گه تیردیلر.

قوام ایش باشینا کچن کیمی میلیسپونون مستشار هیئتینی ایکینجی دفعه اولاراق ایرانا دعوت انتدی.

1322- جی ایلین آذر آییندا (1942- جی ایل دشسامیر) قوام حکومتی نین گه تیردی بی لایحه اساسیندا مجلس میلپسوفی ایران مالیه ایشلری نین باش اداره چپسی تعیین ائتدی. او، بونونلا برابر اولکه نین بودجه سینی ترتیب ائتمک، اونی یوخلاماق و دولت قوللوقچولاری نین معاشینی آرتیریب - اسکیلتمک کیمی گننیش حقوقا دا مالک اولدی. قوام السلطنه حکومتی میلپسופا، حتی بوتون گیزلی دولت سندلرینی یوخلاماق اجازه سی ده وئردی.

او، بونونلادا کفایتلمه بیب ایران سیلاحلی قوه لرینی آمریکا انحصارچیلاری نین اختیارینا وئرمک اوچون 1323- جی ایله قوشونا آمریکا مستشارلاری نین گه تیرلمه سی باره ده آمریکا حربی وزیرلی بی ایله مقوله امضاء ائتدی. بو قرارداد نتیجه سینده ژنرال ریڈلی بیر دسته آمریکا افسری ایله ایرانا گلدی.

1324- جی ایله قوام دولتی آمریکانین نیوجرسی ایالتی نین پولیس رئیسینی ژنرال شوارتیسکوفی ایرانا دعوت ائتدی.

شوارتیسکوف او زامان دولتین راضیلیگی ایله بوتون ایران ژندارمری قوه لری نین فرمانده لی بیینی اوز الینه کئچیردی.

شوارتیسکوف حتی، ایران ژاندارملاریسی نین ملی فورمالارینی ده بییشیب اونلارا آمریکا فورمالی پالتار کئیدیردی.

بیرطرفن آمریکادان گلن مستشار و "مصلحتچیلرین" خرجلری نین گنندیکجه آرتماسی، دیگر طرفدن همین مستشارلار واسطه سی ایله حربی خرج لرین چوخالماسی نتیجه سینده دولت کسگین اقتصادی بحرانلا اوزلشدی. نتیجه ده 1324- جی ایله میلپسوف بیرمالی مستشار کیمی 40 میلیون دولار آمریکا دان بورج آلمای "مصلحت" گوردی. او، بو ایشه موفق اولدی.

1324- جي ايلده جورج آل لئه ن بو حقيقي آچيڄاسينا اعتراف
انده رڪ يازيردي:

ايراندا آمريڪائين مختلف مستشار و مسيونيئرلي آمريڪا سياستي
نين همين اولڪه ده اجرا انديلمه سي اوچون ان مهم واسطه لردن
بيري دي" {39}.

"ايڪينجي دنيا محاربه سي باشلانديغي زامان آمريڪاليلار ايرانداڪي
تأثيرلريني محڪمتمه يه چاليشيرديلار. بونا گوره ده اونلار ايرانا
بير نچه نظامي و اقتصادي هيئت و مشاور گوندرميشديلر. گونده
ريلنلرين هامي سي 1942- جي ايلين اوت آبي نين 9 - دان 1943-
جي ايلين فوريه آبي نين 13- نه دڪ اولان مدت ايجه ريسينده قوام
السلطنه حڪومتي طرفيندن امضالانميش كانتر اڪت ايله گلميشديلر.
آمريڪالي تيم مئرم ان ايران پوليس اداره سينه، آمريڪالي اونيزور
سووارما ايشلري مشاوري، آمريڪا اوربوسي سرهنكي نيودورس
ايران صحيه وزارتي مشاوري و شريدان ايسه خواربار وزارتي
مشاوري آدي ايله ايرانا گلميشديلر. بونلارلا برابر ميليسپوقدا
ايڪينجي دفعه ايرانا گلدي.

قوام السلطنه نين تڪليفي ايله ايران مجلسي 1942- جي ايل
نوامبرين 12- ده ميليسپوفون ايران ماليه ايشلري نين باش رئيسي
صفتي ايله ايرانا دعوت انديلمه سي اوچون مجلس قانون قبول
انندي. بنله ليڪله ايرائين ماليه و اقتصادياتي ميليسپوفون اختيارينا
ونرلدي. اونون يائينجا گلميش هيئت ايراندا آمريڪا تأثيري نين
محڪمتمه سينده گوجلي بير آلت اولدي.

آمريڪا خارجي ايشلر وزارتي قاباقجادان خبردارليق انتميشدي كي،
ميليسپوفون بو دفعه كي، هيئتينه كنچن سفرڪيندن داها آرتيق اهميت
ونريله جڪدير...

میلیسپوف 1943- جی ایل ژانویه نین 29- دا ایرانا گلدی. او، هرشنی دن قاباق اوز اختیاراتی نین گنیشلندیریلمه سینی طلب ائتدی. ایران مجلسی 1943- جی ایل، مه آیی نین 4- ده میلیسپوفا فوق العاده اختیارات و نر مک حاقیندا قانون قبول ائتدی. بو اختیارات محاربه قورتارانان آلتی آی کئچنه قدر قوه ده قالمالی ایدی. همین قانون، ارزاقدان باشقا دیگر بوتون خام و حاضر ماللارین حاضر لائماسی، ادخالی، اخراجی، نقلی، سلخلائماسی و تقسیم ائدیلمه سی کترولونی شخصاً میلیسپوفا تاپیشیریدی.

1943- جی ایله اوج بؤیوک دولتین تهران کنفرانسی زامانی میلیسپوفون روزولت و هوپکینس ایله ائتدی بی مصاحبه و همچین 1944- جی ایل اوت آیی نین 25- ده آمریکانین ایران سفیری مورریسه یازدیگی مکتوبدا میلیسپوف تأکید ایله طلب ائدیردی کی، اختیاراتی آرتیریلسین و ایراندا اولماق منتهی آزی 20 ایله قدر اوزادیلسین.

میلیسپوف ایراندا اولدوغی زامان دولت بودجه سی بیردفعه ده اولسون مجلسده مذاکره و تصدیق ائدیلمه میشدی. میلیسپوف اوز کتاییندا اعتراف ائدیردی، 1945- جی ایل قوریه آیی نین 28- ده یعنی، ایران بودجه ایلی نین قورتارماسینا 3 هفته قالارکن او ایراندان گنتمیش و مجلس هله کئچمیش ایلین بودجه سینی تصدیق ائده بیلمه میشدی.

1942- جی ایلین نوامبریندا میلیسپوفون ایرانا گلکم عرفه سینده ایراندا تناول ده اولان کاغیذ پولین مقداری 3 میلیارد یاریم ریال اولدوغی حالدا، 1945- جی ایل ژانویه نین 5- ده 7 میلیارد 680 میلیون ریالا چاتمیشدی.

ماللارین قیمتی فوق العاده درجه ده قالخمیشدی. بیر چوخ ایران روزنامه لری و دولت خادیملری قید اندیردیلرکی، میلیسپوف ایرانی آمریکا امپریالیستلری نین اسارتی آلتینا سالماق مقصدی ایله قصداً اولکه نین اقتصادیاتینی پوزدی...

میلیسپوف، عین زاماندا ایراندا نفت چیخاریلماسینی آمریکا شرکنلرینه وئرکم مسئله سینی ده حل ائتمه یه چالیشیردی...

میلیسپوفون اقتصادی و سیاسی پوزغونلوق حرکتی او درجه یه چاتدی کی، نه فقط مترقی و دئموکراسی، حتی بعضی ساغ روزنامه لر بنله اونون استعفا یا چیخماسینی طلب ائتدیلر. مختلف اجتماعی و سیاسی دایره لرین اعتراضی او درجه ده آرتدی کی، مجلس 1945- جی ایل ژانویه نین 8- ده قرار قبول اندیب، اونی فوق العاده اقتصادی اختیاراتدان محروم ائندی" {40}.

مسئله میلیسپوفون مسنولیتی نین آزالماسی ایله بیتمه دی. " آمریکا بیرلشمیش ایالتلری نین حاکم دایره لری اوز نظامی و اقتصادی نقشه لرینده نفت ایله زنگین اولان ایرانا بویوک اهمیت وئریدیلر. اونلارین بو مملکته اولان ماراغی بیرده اونونلا ایضاح اندیلرکی، همین اولکه سوونت اتفاقی ایله 2500 کیلومتر اوزونلوقوندا سرحده مالکندیر. ایرانی گزمیش اولان آمریکا پریزدنتتی نین شخصی نماینده سی هاریمان(1961- جی ایل)تهراندکی مطبوعات کنفرانسیندا خصوصی اولاراق قید ائتمیشدیرکی، بومملکتین " آزاد دنیا" اوچون" مهم استراتژی اهمیتی" واردیر" {41}.

آمریکا پریزدنتتی نین شخصی نماینده سی هاریمانین " آزاد دنیا" اوچون ایرانین" مهم استراتژی اهمیتی"- نی نه ایله ایضاح ائتمک اولار؟ شیهه سیزکی، هاریمان بو مسئله ده سوونت اتقاقینی نفت مسئله سی ایله یاناشی نظرده توتوردی. اونا گوره ده بو اولایی- دا

آرا شديروماغا اساس يارانير بيرده كي، سوونت- ايران علاقه لري
آمريكانلاردان اول كي دؤورلره تصادف اندير. سوونت اتفافي ايله
ايران علاقه لريني، مقالوه نامه لري، آنلاشمالاري آرديجيليقلا
ايزله مك، اونلاري مغلوبيتيميزين سببيري سيرا سينا موضوع يا
جلب انتمك بير چوخ آنلاشيلماز قالان اوللايلارا بير آزدا آيدينليق
گه تيره جكنير.

"1907- جي ايلده چار روسيه سي ايله انگلتره آراسينا باغلانميش
قراردادا گوره، ايران بو ايكي دولت آراسينا نفوذ دايره سينه
بولونموشدي. هر ايكي دولت سيستماتيک اولراق ايرانا اسارنلي
مقالوه لر تحميل انتمکله ايران اقتصادياتي نين بير چوخ ساحه
لرينده اوز نظارتلريني قويا بيلميشديلر.

1918- جي ايل يانوارين 16- دا سوونت حكومتي پطروقرا اداكي،
ايران سفيري واسطه سي ايله، 1907- جي ايل انگليس - روس
مقالوه سي نين لغو اولونماسيني رسمي صورتده بيلديردي.

1918- جي ايلين ژانويه آيندا تهرانا گلمايش ايلک سوونت نماينده
سي ن. ز. براوين سوونت حكومتي آيدندان رسمي صورتده قيد
انتميشدي كي، سوونت حكومتي ايران حكومتي ايله تام برابر
حقوق اساسينا دوستلوق مقالوه سي باغلاماغا حاضردير.

لاکين، دانيشيقلارين باشلانماسينا باخمايaraq نهايت ، ايران
حكومتي 1921- جي ايل فوریه آبي نين 26- داهمين مقالوه ني
امضالاميشدي" {42}.

" بو مقالوه يه گوره سوونت اتفافي کونوللي وعوضسيز اولراق
روسيه يه مخصوص اولان ايراندا كي چوخلي مؤسسه لري ايرانا
وئردی. همچنين مختلف معدن، نفت، يول و ديگر امتياز لاردان
امتناع ائتدی. يعني- روسيه طرفيندن چه کيلن پهلو- تهران و

قزوین- همدان شوسه بوللاری، جلفا- تبریز ده میر یولی، صوفیان ستانسیاسیدان اورمیه گولونه قدر گندن یول ایله بیرلیکده بوتون تیکینتیلری لوقوموتیف و واگونلاری و دیگر آوادانلیغی ایله، اورمیه گولونده کی اسکله لر، پاراخودلار، گه میلر، اونلارا عئید بوتون آوادانلیقلاری ایله، پهلوی لیمانی مال آمبارلاری، ایلکتریک ستانسیاسی و دیگر تیکینتیلری ایله، مشهد-سیستان تللگراف خطی، گرگان ایالتی نین تللگراف خط لری و همچنین روسیه طرفیندن انشاء اندیلمیش بوتون تللگراف و تلفن خط لری هر بیر املاکی، بنالاری، آوادانلیغی ایله برابر ایرانا وئریلدی. سوونت اتفاهی 64 میلیون قیزیل مانات قیمتینده اولان حساب- بورج بانگینی، اونون بوتون منقول و غیر منقول املاکی ایله برابر ایرانا وئردی.

واختی ایله تزار حکومتی طرفیندن ایرانا وئرلین و عمومی مبلغی 70 میلیون قیزیل مانات اولان بورجلاری آلماقدان امتناع ائتدی" {43}. "1921- جی ایل، 26 فنورال تاریخلی مقاله یه گوره، سوونت اتفاهی اوزونون ایراندکی معدن، نفت، یول و دیگر امتیاز حقوقلاریندان امتناع ائتدی کی، همین حقوقلار کنجیمیشده روسیه یه وئرلمیشدی. بو امتناع چوخ اهمیتلی بیر شرط له اندیلمیشدی. بو شرطه گوره ایران حکومتی بو امتیازلاری " هنج بیر اوچونجی دولتین ویاخود اونون وطنداشلاری نین اختیارینا، سرانجامینا و یا خود استفاده سینه" وئرمه مه بی اوز عهده سینه گؤتورموشدی" {44}. بنله بیر شرط سوونت اتفاهی نین اوزونی مدافعه منافی اوچون ایره لی سورولموشدی. بونولا دا سوونتترین ده عوضسیز اولان هدیه لرینین نه دن لرینی بیلیمک چوخدا مرکب بیر مسئله دئییلدی.

" تزه جه باغلانان سوونت- ایران مقاله سینین متینده کی مرکب هله قورومامیش ایران حکومتی همین 1921- جی ایلین نویابر آییندا مشهور آمریکان شرکتی " ستاندارت اوپل"- لا نفت امتیازی وئرمرک حاقیندا مجلسه قانون لایحه سی وئردی. امتیاز 50 ایل مدتینه وئرله ره ک ایرانین شمال ایالتلری اراضیسینی- خراسانی، گرگانی، مازندرانی، گیلانی و آذربایجانی، یعنی سوونت اتفاقی نین بوتون جنوب سرحدلری بویی یئرلشمیش ایالتلری احاطه اندیردی" {45} بو سببن منطقه ده دوروم گرگین له شه رک سوونتلرله غرب منافعنی نین توقوشدوغی منطقه به چنوریلیری.

آزاجیق کئچمیشه قایتساق " 1924- جی ایله ایران مجلسی (آمریکا مالیه مشاوری میلیسیوفون بلاواسطه تأثیری ایله) سوونت- ایران تجارت مقاله سی نین تصدیقینی رد اندیر. قومین باشچیلیق انتدی بی حکومت 1927- جی ایله یینه ده 1921- جی ایل معاهده سی نین طلباتینا ضد اولراق آمریکانین " ایران یین اوپل کمپانی" ادلی نفت شرکتی ایله سازش باغلاپاراق ایرانین شمال شرق ولایتلرینده - خراسان و آستراباد دا نفت چیخارتما امتیازینی همین شرکنه وئریر. لاکین، همین سازشده سوونت حکومتی نین قطعی اعتراضی نتیجه سینده اجرا اندیلیر.

1921- جی ایله باغلانان مقاله نتیجه سینده ایکی اولکه آراسیندا اقتصادی امکداشلیق علاقه لری ده یارانیشدی. سوونت- ایران اقتصادی و تخنیککی علاقه لرین ایلک مرحله سی کند تصرفاتی ایله باشلامیشدی. 1938- جی ایله دک داوام ائدن امکداشلیق نتیجه سینده ایراندا ایلک صابون کارخاناسی، پامبیق تمیزله یین، توخوجولوق، دویو تمیزله یین، قند کارخانالاری و تاخیل انبارلاری سوونت اتفاقی طرفیندن تیکلمیشدی. ایراندا ایلک سیلاح تاسیساتلاری نین،

حربی طیاره تعمیرى و مونتاژ موسسه لری نین ، ایلك رادیو استاسیونونون جهازلارلا تآمین اندیلمه سی سوونتر طرفیندن یارادیلیمیشدی.

خارجی تجارت ساحه سینده بو دؤورده سوونت - ایران علاقه لری خپلی گئنیشلنمیشدی. بنله کی، ایرانین خارجی تجارتینده سوونت اتقافی نین پایى 20- جى ایللرین اولینده 5 % - دان، 30- جى ایللرین اوللرینده 40 % - زا قدر آرتمیشدی. فاشیست آلمانا قارشى محاربه ایله علاقه دار اولاراق سوونت اتقافی و دیگر متفق قوشونلارین ایرانا گلمه سی ایله سوونت- ایران علاقه لرینده و خصوصى ایله اقتصادى و تخنیکى علاقه لرده چوخ مرکب بیر مرحله باشلامیشدیر. بو دؤورده ایرانین خارجی تجارتینده سوونت اتقافی نین توتدوغى یئر 1941- 1940- جى ایلهه کی 0/5% - دان 1946- 1945- جى ایلهه 22/4 % - زا قدر یوکسلمیش، سونرا 1949- 1948- جى ایلهه 8 % - زا انتمیشدیر" {46}.

بو گؤسته رجى رقلر شیهه سیزکی، چوخ شنین اوسوندن پرده گؤتورمه ده و آذربایجان دا ملی حرکاتین ذیروه سی ملی حکومته مناسبتى ده اچیق شه کیل ده گؤسترمکده دیر. چوخ اونملی اولان بو موضوع یا کنچمزدن اونجه اونا اساس یارادان سوونت- ایران اقتصادى علاقه لری حاقیندا فاکتورلار توخونماق دا ماراقلیدیر.

"1924- جى ایل ژوئیه آبی نین 3- ده تهراندا امضالانمیش سوونت- ایران تجارت مقاوله سی دنمک اولارکی، ایکی قونشی اولکه آراسیندا اقتصادى علاقه لرین انکشافی یولوندا آتیلان مهم آددیملاردان بیری ایدی.

1925- جى ایلهه عنعنه وی اولاراق روسیه ده تشکیل تاپمیش یارمارکالاردا اشتراک ائدن اولکه لر ایچه ریسینده سوونت اتقافی

طرفیندن ایرانا ونریلن گۆمرۆك گنشتلری بیرینجی یئری توتوردی. بو دۆورده نیژقورود یارمارکاسیندا ایران تجارت اورقانلاری نین مال دۆوریه سی باشقا اولکه لردن آرتیق ایدی. مثلاً ، یارمارکادا اشتراک اندن 287 تاجرین 236- سی ایران تاجری ایدی کی، بودا ایرانلا سوونت اتقاقی آراسیندا مال دۆوریه سی نین آرتماسینا امکان ونیریدی.

26- 1925- جی ایللرده سوونت - ایران آراسیندا تجارت علاقه لرینده مال دۆوریه سی 1921- 1920- جی ایله نسبتاً 8/28 میلیون قیراندان 9/492 میلیون قیرانا چاتدیریلیمیشدی. عین زاماندا سوونت اتقاقی نین ایراندان آلدیغی کند تصرفات محصوللاری و یونگول صنایع معمولاتی ده یه ری نین 6/8 میلیون قیراندان 281 میلیون قیرانا چاتدیریلماسی اولکه نین خارجی تجارت بالانسیندا یارانمیش کسیرین آرادان قالدیریلماسینا سبب اولموشدی. دیگر طرفدن اگر 21- 1920- جی ایلده سوونت روسیه سی نین ایران صادراتیندا توتوغی بئر (نفث سیز) 2/6 % ایدیسه بو رقم 1926- 1925- جی ایلده 54 % اولموشدی.

26- 1925- جی ایللرده مختلف شرق اولکه لریندن سوونت اتقاقینا صادر اولان 109 میلیون مانات ده یه رینده ماللارین 49 میلیون ماناتلیغی ویخود 45 % - زی ایرائین پایینا دوشموشدی. اونجه آدی چه کیلن نیژقورود یارمارکاسیندا 1925- جی ایلده بو 24 میلیون ماناتا چاتدیریلیمیشدیر (یارمارکادا باشقا اولکه لرده داخیل اولماقلا مال دۆوریه سی 33 میلیون مانات ایدی). بوندان علاوه نیژقورود یارمارکاسیندا اشتراک انتمیش 410 فیرمادان 275 فیرما ایرانا مخصوص ایدی.

1926- جي ايلين اوت آييندا مسكودا سوونت اتفاقي خارجي ايشلر
كميساري چيچرين و ايرانين دربار وزيرى تيمور تاشين سوونت
اتفاقي ايله ايران آراسيندا يئنى مقاوله حاقيندا مذاكره لرى داوام
انتديريلىدى. همين ايلين اوكتوبر آبي نين اوللرينده بو ايكي قونشى
آراسيندا بيطرفليك و ديگر مسئله لر باره ده سازش لر لايحه سي
حاقيندا تام راضيليق الده انديلىدى. بو راضيليق دا يئنه مقاوله نين
باغلانماسى ايله نتيجه لنمه دى.

بير سيرا مانعه لردن سونرا، 1927- جي ايلين مارس- سپتامير
ايلاريندا ايران نماينده سي عليقى خان انصاري نين اشتراكى ايله
دوستلوق، بيطرفليك و اقتصادى علاقه لر مقاوله سي باغلاماق
ساحه سينده مذاكره لر يئنى دن باشلاندى. 1927- جي ايل اوكتوبر
آبي نين بيرينده مقاوله امضالاندى. مقاوله نين اساس ماده لرى
دنمك اولاركي، 1925- جي ايله سوونت- توركيه آراسيندا
باغلانميش بيطرفليك و اقتصادى سازشه اويغون ايدي.

40- 1939- جي ايللرده ايرانين غربين كاپيتاليسم اولكه لرى ايله
اقتصادى و سياسى علاقه لرى گننيشلنمكده ايدي. بورادا فاشيسم
آلمانى بيرينجى يئرى توتوردى. ايراندا فعاليت ائدن فاشيسم
كشفيات قوروپلارى نين سايى اوج مين نفره چاتيردى كي،
بونلاردان 700 نفرى اولكه نين مختلف اداره و مؤسسسه لرينده
"متخصص" آدى ايله ايشله بيرديلر.

سوونت اتفاقي آلمان فاشيزمى نين ايراندا كي تهلوكه لى فعاليتيني
نظره آلاق 1941- جي ايل 26 ژوئن، 19 ژوئيه و 16 اوت
تاريخلرده ايران حكومتينه گوندردى يى يادداشلاريندا آلمان
فاشيسم تخريبياچيلارى نين سوونت سرحدلرى ياخينلايغيندا كي
فعاليتلرينه سون قويولماسيني طلب ائديرى. ايران حكومتى

اۋزۈنۈن مسكوداكي سفيري محمد ساعد واسطه سى ايله سوونت
اتفاقينا تقديم اتندی بی جاواب يادداشیندا گۈسته ریردی کی، ایران
سوونت اتقایی ايله فاشیست آلمانی آراسیندا گئدن محاربه ده تام
بی طرف موقع توتاجاقدیر" {47}.

سوونت دولتی 1921- جی ایل 26 فوریه ده امضالانمیش سوونت-
ایران مقوله سى نین 6- جی ماده سینه اویغون اولاراق آلمان
فاشیست تخریباتچیلاری نین سوونت سرحدلری بویونجا یئرلشن
ولایتلرده کی پوزوچولوق نقشه لرینی پوچ اتمک مقصدی ايله
1941- جی ایل 25 اوت تاریخده اۋز قوشون حصه لری نین
ایرانین شمال ولایتلرینه داخل اولمالارینا امر وئردیلر. سوونت
ایران تورپقلارینا داخل اولماقلارینین سببینی آلماتلارین تدبیرلری
نین قارشیسینی آماغی ایره لی سوروردیلر.

" بو دۋورده سوونت حکومتی نین ایرانا وئردی بی یادداشتین دا
گۈسته ریلیردی کی، سوونت اتقایی ایرانین اراضی بوتۈلولیونه و
دولت مستقلی بینه ذرّه قدر ضرر وورماق فیکرینده دنییلدیر.
حیاتا کنچیریلن تدبیرلر آنجاق فاشیست آلمانی نین ایراندا یاراتدیغی
تهلوکه نین قارشیسینی آلمادیلر. بو تهلوکه ارادان قالدیریلدیقدان
سونرا سوونت حکومتی اۋز قوشونلارینی ایراندا چىخاراجاقدیر.
1942- جی ایل ژانویه آبی نین 29- دا سوونت اتقایی، بریتانیا و
ایران آراسیندا اوچ طرفلی مقوله امضالاندى. ایران طرفی بو
مقوله ده عهده دار اولدوغی کیمی فاشیزمه قارشى محاربه ده
سوونت اتفاقینا حربی لوازماتلارین گۈنده ریلمه سى اوچون اۋز
ده میر یولی و شوسه یوللارینی متفقلرین سرانجامینا وئردی {48}.
"سوونت اتقایی اوزه رینه سیلاحلی هیجوم نقشه لری حاضرلا
یارق، آلمان فاشیستلری ایراندا سوونت اتقایی نین اساس نفت

دایره سی اولان باکویا ضربه انندیرمک اوچون الونریشلی بیرهیجوم میدانی کیمی استفاده ائتمه بی نظرده توتوموشدیلار. بو جهندن آلمان- ایران تجارتی نین جوشقون صورتده آرتماسی علامتداردیر. اگر 34- 1933- جی ایللره قدر آلمانیا ایرانین خارجی تجارتنده بالئیز 6- جی بئری توتوردوسا، سونرا کی ایللرده ایسه اونون پایی سرعتله آرتیر. 37- 1936- جی ایللرده سوونت- ایران تجارت مقاله سی اوز قوه سینی ایتیردیکده ایسه بیرینجی بئری توتوموشدی {49}.

بونان سونراکی دورلره گلدیکده بیر فاکتی قید ائتمک بئرینه دوشر. " 1942- جی ایله مسکودا خارجی مخبرلرین مطبوعات کنفرانسیندا مخبرلردن بیری سوونت- ایران مناسبلری حاقیندا او واخت یاخین شرق ایشلری ایله مشغول اولان لوزووسکی یه مراجعت ائتمیش و او،جاواب ونرمیشدیرکی، ایران دولتی ایله باغلا دیغیمیز اتفاق مقاولهسی اوزونی دوغولدر" {50}.

سوونت- ایران علاقه لری نین بورایا گلیب چاتماسی ایله یاناشی بومقوله لردن اونجه باشلانان مناسبلره آیدینلیق گه تیرمک اوچون انگلتره ایله اولان علاقه لره ده توخونماق گرکدیر.

" 20- جی عصرین اوللرینده، بیرینجی دنیا محاربه سینه حاضرلیقله علاقه دار اولاراق اوز حربی دنیز قوه لری اوچون کلی مقداردا یاناجاق احتیاطی بیغمالی اولان انگلیس امپریالیستلری هر یول ایله اولور- اولسون ایران نفت منبعلرینی اله کنچیرمه یه باشلادیلار. بنله لیکله 1901- جی ایله استرالیا میلیونری و انگلیس مالیه کاپیتالی نین آگنتتی اولان دارسی بوتون ایرانین بنشده دؤرت حصه سینی تشکیل ائدن بیر ساحه ده نفت، یاتاقلاری تاپماق و نفت

چیخارماق اوچون مظفرالدین شاه دان امتیازالدى. خوزستان دا بو امتیازدا گؤسته ریلن اراضییه داخل ایدی.

خوزستانین مسجد سلیمان ناحیه سینده تاپیلان نفت معدن لرینده 1908- جی ایله نفت فانتان ووردی...

ایرانین جنوب نفتینی منیم سه مک اوچون 1915- جی ایله (انگلیس پرس نفت شرکتی) دوزه لدی. انگلیسلر ایرانی تمامی ایله اوز مستملکه لرینه چنورمک مقصدی ایله بنام (19- جی ایل وئوق الدوله) قراردادی ایران خالقارینا تحمیل اتمک ایسته دیلر. ایران خالقاری نین مبارزه سی نتیجه سینده بو قرارداد باش تومادی. 1933- جی ایله انگلیسلر ایراندا نفت امتیازی نین مدتی آرتیرماغا جان آتدیلار. بریتانیا حکومتی ایران دولت دستگاهیندا اولان تقی زاده، ساعد، منصور، سروری و سایر عامللری نین واسطه سی ایله گنتیش بیرعوامفریلیک پرده سی آلتیندا جنوب نفتیندن استفاده اتمک مدتی اوزاتماغا ناتیل اولدی.

انگلیس امپریالیستلری ایرانین حاکمیت حقوقی ایله حسابلاشمادان اولکه نی آچیق- آچیغینا غارت اندیردیلر. جنوب نفت شرکتی ایرانا، اولکه نین اقتصادیاتینا جدی زیان ووران کلی مقداردا قاچاق مال گه تیریردی. حساب اندیلمیشدی کی، اگر انگلیسلرین گمرک حاقی وئرمه دن ایرانا گه تیرمیش اولدوقلاری ماللاردان ایران حکومتی گمرک آلمیش اولسایدی بو، ایرانا امتیاز حاقی بابتیندن وئرلمیش پولدان دفعه لرله آرتیق بیر مبلغ اولاردی.

بیرینجی دنیا محاربه سی باشلانديغی زمان ایران اوزونی بیطرف اعلان ائتدی. لاکین ، محاربه اندن دولتر بو بیطرفلیک ایله حسابلاشمادیلار. (بیطرف) ایران حکومتی نین سیاست آداملاری گاه انگلیسلرین قوجاغینا آتیلیر، گاه آلمانلارلا گیزلی علاقه به

گیرشیر، گاه تورک لر ایله سیاسی صحبتلره باشلابیردیلار. بونون نتیجه سینده ایران تورپاقلاری بوتون محاربه دؤورونده، محاربه ائدن طرفلرین بیرى نین الیندن چیخیب او بیرىسى نین الینه کئچیردی. نهایت، دنیا محاربه سی قورتاردی.

بیرینجی دنیا محاربه سی ایران اقتصادیاتینی خیلی ضعيفلتمیشدی. محاربه دن سونرا انگلتره امپریالیستلری و ایرانین مرتجع دایره لری ایراندان سوونت دولتی علیهینه حربی پایگاه کیمی استفاده ائده رک ایرانلا روسیه آراسیندا کی عنعنه وی اقتصادی علاقه نی کسمیشدیلر. نتیجه ده ایرانین کند تصرفاتی محصوللاری الوئرشلی ساتیش بازاری اولان روسیه بازارلاریندان محروم اولموش، ایرانین ان مهم ساتیلاسی کند تصرفاتی محصوللاری اولان پامبیق، دویو، یون، ایپک، خشکبار، اتلیک حیوان، تیکیرگه استحصالی و صادراتی خیلی آزالمیشدی. مثلاً، روسیه یه پامبیق صادراتی 1913 و 1920- جی ایللر آراسیندا 94 میلیون ریالدان 16 میلیون ریالا؛ دویو 42 میلیون ریالدان 12 میلیون ریالا؛ باراما 13/5 میلیون ریالدان 7/5 میلیون ریالا؛ یون 15 میلیون ریالدان 4/5 میلیون ریالا، اتلیک حیوان 10/5 میلیون ریالدان 0/5 میلیون ریالا، قوری میوه 70 میلیون ریالدان 33 میلیون ریالا قدر آزالمیشدی" {51}.

" 1937- جی ایله انگلیس کمپانیلری اورتا شرق نفت استحصالی نین 76% -نا کونتوروللوق اندیردیلر. آمریکالیلارین کونتوروللوق ائتدی یی ساحه ایسه 17% - دان تجاوز ائتمیردی. انگلتره نین نفت آقالیغی نین اساسینی ایران نفتی نین استثمار اولونماسی تشکیل اندیردی. 1938- جی ایله ایران نفتی اورتا شرق نفت استحصالی نین 75% - نی وئریردی. ایکنجی دنیا محاربه سی زامانی و مخصوصاً محاربه دن سونرا، آمریکا انحصارچیلاری نفت

او غرودا کی جہد لرینی شدتندیر دیلر و اوز رقیب لری اولان انگلیس کمپانی لری نین موقعیتی ضعیف لمتک اوچون هنج بیر خر جدن مضایقه ائتمه دیلر. آمریکا نفت صنایعی صاحب لری نین طلبینه گؤره آمریکا قوشون فرمانده لیبی محاربه دن سونرا عربستانین آلتی اولکه سی نین اختیارینا 40 میلیون دولاریق سیلاح وئرمیشدی.

انگلیس- ایران نفت کمپانیسی نین ایران دان قوولماسی نتیجه سینده اورتا شرقده انگلیسلرین نفت موقعیتی خیلی ضعیفه دی. منطقه یه یئنی مستعمره چی اولکه کیمی داخل اولان آمریکا بیرلشمیش شتاتلاری نین گلیشی ایله وضعیت داها دا مرکب لشدی" {52}.

" ایکنجی دنیا محاربه سی دؤورونده ایرانین حاکم طبقه سی آمریکا ایله هنج بیر مقاوله سی اولمادان آمریکا قوشونلاری نین ایرانا سوخولماسینا راضیلیق و نردی. بونولادا ایران حکومتی آمریکالی لئنسووسکی نین اعتراف ائتدی بی کیمی 1941- جی ایله آلمانلارین ایران دان چیخاریلماسیندا عمله گلیمش بوشلوقی آمریکالی " مدافعه چیلر " ایله دولدورماغا باشلامیشدیر" {53}.

شبهه سیز کی، بنله بیر وضعیتی مشاهده ائدن ایران دولتی، عمله گلیمش بوشلوقی آمریکالی مدافعه چی لر له دولدورماغا استقامت گؤتوره جکدی.

" آمریکا مجلسی نین خارجی ایشلر کمسیونونون مأمورلاری (بولتون) و (نورگوو) بنله بیرسوز دانشمیشلار: شرقده آمریکا سیاستینی محکم لمتک اوچون ایران و ترکیه ده گوجلی سیلاحلی قوه یار اتماق لازیمدیر {54}. بو اظهاراتین تعقیبینده، ایرانا مستشار تحمیل ائتمک، بوج و نریب سیلاح آدیبرماق مسئله سی ده داها جدی شه کیل آلمیشدی.

ژنرال گراو و ژنرال شوراتسكوفين ايرانين باش قرارگاهينا و حربى ايشلر وزارتخانا سينا فشار گه تيريب يئنى بير نئچه دؤوره نظام وظيفه احضار انتمه يه مجبور انتمه سى ده ايران دا آمريكا سياستينى تكميلشدديريردى.

" 1322- جى ايل مهرباينى نين 29- دا (21 اكتوبر 1943- جى ايل) باش وزير اولان محمد ساعد ايله آمريكا نماينده سى دريفوس آراسيندا موافقتنامه امضالانميشدى. همين موافقتنامه يه گؤره ايران ژاندارميريسى آمريكا افسرلرى نين اختيارينا وئريلميشدير" {55} . بوراداجا مىلى حرڪات ايللريندن سونراكى دؤورلرده كاتكرنت اولارق بير فاكتنى گؤسترمك مارق دوغورور .

" 1958- جى ايلده آمريكا نظامى مستشارلارى نين ساينى 1943- جى ايل قانونوندا نظرده توتولان 30 نفر عوضينه 4600 نفره چاتديريلميشدير" {56} .

ايكىنجى دنيا محاربه سيندن باشلانان دؤور نه تك آنربايجاندا ياخود ايراندا، منطقه ده اولدوغى كيمي دنياين هر يئرينده مركب و گرگين آنلار كئچيريردى.

بنله بير دوروم ايسه ملتارين حقوقلاريندان مدافعه حرڪاتينى داها دا مركبشديرميشدى.

" بو مبارزه نين بيرينجى حصه سى ، يعنى 1320- جى ايل شهريوردين باشلاياراق 1324- جى ايل شهريوره قدر ، مبارزه نين ان مركب دؤورى اولوب و آيدينلاشماغا ان چوخ احتياج اولماسينا باخماياراق الهه انله ده كامل اطلاعات يوخدور. مبارزه دؤورونون بو حصه سى اونا گؤره مركب و آيدينلاشماغا داها چوخ احتياجى وارديركى، بو دؤور محاربه ايللىرى ايدى. ايراندا سوونت قوشون

لاریندان باشقا انگلیس- آمریکا امپریالیستلری نین قوشونلاری دا وارایدی" {57}.

یئنی دؤورون تصویرینی، تاریخ شناس عالم، پروفوسور جمیل حسنلی دوغری اولاراق سویوق محاربه نین باشلانغیجی یئری، گوئی آذربایجان آدلاندیریر.

بو گرگین وضعیتی آرادان قالدیرماق اوچون 1323- جی ایلهدہ چوخ اونملی و ماراقلی بیر آددیم دا آتیلماغا باشلابیر.

" بوگونلرده سوونت اتفاقی، آمریکا بیرلشمیش شتاتلاری و بیرلشمیش کیراللیق نماینده لری نین واشینگتوندا بین الخالق امنیت تشکیلاتی نین یارادیلماسی مسئله لری اوزره اولان ایلیک دانیشیقلاری حاقیندا مطبوعاتدا معلومات درج اندیلیمیشدی. بو دانیشیقلار 21 آوقوستلا 29 سنتیابر آراسیندا جریان اتمیشدیر.

شبهه سیز بو آز منته اولان مذاکره لرده یارادیلان سند محاربه دن سوئرا کی بوتون مسئله لری تام گئنیشلی بی ایله احاطه انده بیلمز. اونا گؤره درج اندیلن سنده نماینده لر آراسینداکی دانیشیقلاردا راضیلاشدیریلیمیش اساس تکلیفلر نظرده توتولموشدور.

تهران کنفرانسی بیاننامه سینده دنییلن " بیز امنیت کی آرامیزدا مؤوجود اولان راضییلیق محکم صلحی تأمین انده جکدیر. - فیکری بو سندی اساسینی تشکل اتمیشدیر.

سندہ گؤسته ریلیرکی،" بوتون صلح سنون دولتر بو تشکیلاتین عضوی اولابیلر". اولنلر اوز آرالاریندان بیر باش هیئت سنچیرلر کی، بو هیئت بین الخالق صلحی و امنیتی قوروماق مقصدی ایله عمومی پرنسیپلر قبول اندیر. صلح پرور بؤیوک و کیچیک دولترلرین تهلوکه سیزلی بیینی مدافعه ائتمک امنیت شوراسی نین اوزه رینه دوشور.

امنیت شوراسی نین 11 نفر دن عبارت اولماسی نظرده توتولور. بو شورا بین الخالق امنیت تشکیلاتینا داخل اولان بوتون عضولرین آدیندان ایش گؤرور. درج اندیلن سندده قید اندیلیرکی، سوونت اتفافی، انگلتره، آمریکا بیرلشمیش شتاتلاری و چین، ها بنله گله جکده فرانسه ده داخل اولماقلا، بو دولتر امنیت شوراسیندا دائمی بنزه مالک اولمالیدیر لار.

باش ونزه جک تجاوزی ارادان قالدیرماق ایشینده اساس وظیفه نی بو دولتر گورمه لیدیرلر. دیگر دولتر امنیت شوراسیندا دائمی بنزه مالک اولما یا جاقلا. اولار هر ایکی ایله بیر دفعه شورایا اوز نماینده لرینی سئجه چکلر. شیهه سیز امنیت دایر مسئله لر دائمی عضولرین راضیلیقی ایله حل اندیله چکدیر {58}. بونولا باتاشی جریان اندن اولایلار داها دا آیدینلاشماغا باشلامیشدی. او جمله دن " 1945- جی ایل نوامبر آیی نین 24- ده آمریکانین مسکودا اولان سفیری سوونت حکومتینه نوتا تقدیم اتمیشدی. نوتادا متفق قوشونلاری نین ایراندان چیخاریلما لاری واختینی 1946- جی ایل مارس آیی نین 2- دن ژانویه آیی نین بیرینه کنچیرمک تکلیف اولونوردی. سوونت حکومتی 29 نوامبر تاریخی جاواب یادداشیندا اعلان اندیردی کی، او، سوونت اتفافی، بویوک بریتانیا و ایران آراسیندا اتفاق باره ده امضالانمیش 29 ژانویه 1942- جی ایل تاریخی مقوله نامه ایله متفق قوشونلاری نین ایراندان چیخاریلماسی باره ده معینلشدیریلیمیش واختین ده بیشدیریلیمه سینه هنج بیر اساس تاپمیر.

خارجی ایشلر وزیرلری نین مسکو مشاوره سینده (26-14 دئسامبر 1945- جی ایل) اشتراک اندن آمریکا و انگلیس نماینده هیئتیی ایرانین داخلی ایشلرینه قاریشماغا بهانه آختاراراق انگلستان،

آمریکا و سوونت اتفاقی نین نماینده هیئت‌لریندن عبارت گنیش صلاحیت‌ه مالک ایران ایشلری اوزره اوچلی بیر کمسیون یاراتماغی تکلیف انتدیلر" {59}.

بو موضوع نون آردینجا نۆوبتی جریانلارا اساس وئرن باشقا بیر مسئله نی ده بوراداجا قید ائتمک یئرینه دوشر.

آلمان فاشیزمی نین تسلیم اولماسیندان سوئرا " 1945- جی ایلین ژوئیه آبی نین 5- ده 4 دولت، یعنی سوونتئر اتفاقی، انگلیس، آمریکا و فرانسه آراسیندا باغلانان قرارداد اساسیندا آلمان تورپاغی 4 اشغالی منطقه یه بؤلونموشدی. بوندان علاوه سوونت قوشونلاری طرفیندن فتح اولونان آلمانین پایتختی بئرلین شهرینه سوئرادان انگلیس، فرانسه و آمریکا قوشون حصّه لری ده گه تیریلیمیش و بورا 4 ناحیه یه بؤلونموش و دؤرد دولتین آلمان اوزره نظارت شوراسی یئرلشمیشدی.

سوونت منطقه سی نین ساحه سی 122600 کیلومتر مربع و اهالیسی 17/3 میلیون نفر دیر. سایر دولتلرین اشغالی منطقه لرینه گلدیکده انگلیس منطقه سی نین ساحه سی 97246 کیلومتر مربع و 22/7 میلیون اهالی، آمریکا منطقه سی نین 116670 کیلومتر مربع و 16/7 میلیون نفر و فرانسه منطقه سی نین ساحه سی 58995 و اهالیسی ایسه 5/9 میلیون نفر دن عبارت دیر. تمامی ایله سوونت منطقه سینده واقع اولان بئرلینین اوزه ریبنده ایسه 3/2 میلیون اهالی واردیرکی، بوندان 800 مین نفری بئرلینین سوونت منطقه سینده، قالان 2/5 میلیون نفری فرانسه انگلیس و آمریکا منطقه لرینده یئرله شیب و شهرین ساحه سی 900 کیلومتر مربع دیر" {60}.

" همین محاربه به عموماً بیر میلیارڊ 700 میلیون اهالینی اوزونده بیرلشدیرن 61 دولت جلب اندیلمیشدیر. ایکینجی دنیا محاربه سی زامانی بومیاردومان، دؤیوش و ووروشلار زامانی 50 میلیون آدام تلف اولموشدور. محاربه ده 20 میلیون نفر سوونت وطنداشی جانینی قوربان وئرمیشدیر. متفقار دن آمریکا بوتون محاربه ایلارینده جمعی 405 مین و انگلستان 375 مین نفر آدام ایئتیرمشیدی" {61}.

مذاکره په چیخاریلان بو فاکتارلا اساساً دنمک اولار کی، بولوشدورمه مفکوره سی دؤورون گونده لی بینده دوروردی.

" 1945- جی ایلین دنسامبرین 16- دا، آذربایجان ملی حکومتی نین تشکیل اندیلمه سیندن 4 گون سونرا مسکودا ایکینجی دنیا محاربه سیندن ایره لی گلن مسئله لری حل ائتمکدن اوتری اتحاد شوروی، آمریکا و انگلستان خارجی ایشلر وزیرلری نین کنفرانسی تشکیل اولدی. بو کنفرانس دا آمریکا خارجی ایشلر وزیر ی پرنسین موافقتی ایله انگلستان خارجی ایشلر وزیر ی بوین طرفیندن پیشنهاده اندیلدی کی، ایران مسئله لرینی حل ائتمکدن اوتری اوچ طرفلی قیلموق کمسیونی تشکیل اولونسون" {62}.

بنله اولان حالدا ملی حکومتین یارانماسی ایله علاقه دار، اولکه ده وضعیت داهادا مرکبشدی. دنمک اولار کی، " گونئی آذربایجان کنچن یوز ایلی بین 40- جی ایلارینده دنیا حادثه لری نین دویون نقطه سی ایدی. تیریزده و اونون چؤوره سینده گندن سیاسی پروسئسلر غرب- شرق قارشی دورماسی نین او واخت کی سویوق محاربه نین ایلك حادثه لری ایدی" {63}.

" اوچ دولتین دنکابر آییندا مسکووادا تشکیل اولموش کنفرانسیندا بیوین (انگلیس)، برنس (آمریکا) و مولوتوف (شوروی) اشتراک اندیردیلر.

بو کنفرانسدا انگلیسین ایراندا کی سفیری سررید ریولارد و آمریکا نین ایراندا کی سفارتی نین 2-جی کاتی جان د جرنگان دا اشتراک اندیردی. بونلار ایران و آذربایجان مسئله سی نین مذاکره سی ایله علاقه دار کنفرانسا دعوت اولونموشدیلار. بئوین ایران مسئله سی نین حلی اوچون تکلیف انتدی کی، آمریکا، سوئت و انگلیس نماینده لریندن عبارت 3 نفرلیک کمیته یارادیلین. تهرانا گونده ریلین. ایران و آذربایجان مسئله سینی بوخلاسین.

بئوین ایران دا بئرلی خود مختار حکومتلرین یارادیلماسینا اشاره انتدی (لوموند- 2 یانوار- 1946). سونرالار بئوین بو باره ده دئمیشدی: بو قانونا گوره ایرانین هر بیر ایالتی نین ایثی او ایالتین اهالیسینه تاپشیریلمالی، سونرا بوتون بو ایالتلر مرکزہ تابع اولمالی و بونولادا ایران متفق دولت شکی آلمالی دیر. اونا گوره تکلیف انتدیم کی، ایندی کی- اوچ دولت طرفیندن کمیون یارادیلین ، بو ایسه بنتیشمک و اونون حلی اوچون یول تاپماقدان اوتری ایرانا گونده ریلین .

بئوین قید اندیرکی، من کمیونون برنامہ سینی تنظیم انتدیم و ایسته دیم کی، بو تکلیف به یه نیلسین .لاکین، ایران دولتی بو تکلیفی رد انتدی (" ایران ما". 5- اسفند. 1324). سوئت دولتی اول همین تکلیفه راضی اولدی. لاکین، سونرا اونی رد انتدی {"64}.

آمریکا ژورنالیستلری- خرنست ، سمیت و کونینف سوئت اتفاقی مارشالی گ.ک. ژوکوفلا ملی- دموکراتیک حرکات دؤوروندن سونرا، 1955- جی ایل فنورالین 7- ده مصاحبه انتمیشلر. بو گننیش مصاحبه ده ژوکوف بیلدیرمیشدیرکی، 1945- جی ایله ژنرال آیزن هاور آلمانیادان آمریکا بیرلشمیش شتاتلارینا گنرکن، من اونونلا اوزون- اوزادی صحبت انتدیم. آیزن هاور منه دندی

كى، آمريكا سوونتلر بيرلى بينه هنج زامان هيجوم انتمز. من ده اونا جاواب وئرديم كى، سوونتلر بيرلى بى ده هنج زامان آمريكا بيرلشميش شتاتلارينا ال قالديرماز؛ امينم كى، من بونى دئيركن سهو انتمه ميشم . اميدوارم كى ، ژنرال آيزنن هاورده اوز سوژلرينى تصديق انتمك اوچون اوزوندن آسيلي اولان هر شئىي انده جكدير.

ژوكوف باشقا بير سنوالين قارشى سيندا- او زامان آتوم بوميالارى استحصالى نين ايلك دؤورى ايدى. و بيز بونون نه قدر مركب بير ايش اولدوغونى اوز تجربه ميزدن بيليريك - دئيه مصاحبه نين سونوندا بيلديريكى، خواهش انديره م ، پريزدنتت آيزنن هاوره ان ياخشى آرزولاريمى چاتديراسينيز. بنرلينده نظارت شوراسيندا بيرگه ايشله دى بيميز واختلارى من نئز- نئز خاطرلابيرام. او زامان بيز چوخ فايدهالى ايشلر گوردوك. بيزيم ياخشى مناسبتلريميز ايسه اولكه لر يميز آراسيندا ياخشى قارشيليقلى آلاشمايا كؤمك انتدى {65}. شبيهه سيزكى، بو اولايلاردان كنچن سياسى دوروم ، ايراندا كى وضعيته اوز تاثيرينى گؤسترمه يه بيلمزدى. آذربايجانا گلديكده ايسه، او دؤورده گونده مده اولان مسئله-هله كى سوونتلرين ايراندان نفت پايى ايسته مه سى ايله دويونلنميشدى.

سلام الله جاويد يازيركى، سوونتلرين ايراندان نفت پايى ايسته مه سى صحبتيني 3- 2- ايل ايدى كى، انشيميشديم . شاهين قواما قدر ايش باشينا گه تيردى بى باش وزيرلرين هاميسى و مجلس بو ايشه "يوخ" دئدى.

1324- جى ايلين بهمن (1945- جى ايل- فنورال) آييندا احمد قوام السلطنه نين باش وزيرلى يه كلمه سى ايله سوونتلره ايرانين نفت سؤوده لشمه سى قيزيشدى. قوام مسكوايا دعوت اولدى. سوونت

رهبرلری ایله گۆرۆشدوکدن سونرا مسکوکوا رادیوسوندان من بئله بیر خبر ائشیتدیم کی ، قوامین مسکوکوا سفربندن سونرا ایرانین سوئترله دوستلوغوندا یئنی مرحله آچیلیر. من بو خبری ملی حکومت رهبرلی بیله و آقای پیشه وری یه چاتدیردقد، او، "دئییه سن، بو شیطان قوام ، مسکوکوانین ساققیزینی اوغورلایا بیلیب".- دئدی.

1325- جی ایلین ایلک گونلرینده (1946- جی ایل مارت)- سوئترین بیزیم حرکاتا قارشی مناسبتلرینده سوپولوق حس اولونماغا باشلادی. گونلرین بیر گونی (فروردینین 20- 15- سی اولاردی) تیریزده کی سوئت کونسوللوغی ایله آذربایجان ملی حکومت رهبرلی بی نین (پیشه وری، شیستری، جاوید، پادگان و جاهانشاهلو) گۆروشی اولدی. سوئت نماینده لیبی بیزه تهرانا گذشته گنتمه بی ، شاه دولتی تابع لی بیله کنچمه بی و شاهنشاه قوشونونا مقاومت گۆسترمه دن اونون مانعه سیز اول زنگانا ، سونرا آذربایجانا داخل اولماسینا حاضر لاشماغی مصلحت گوردی و بو " مصلحت"- ین مسکوکوادان وئریلدی بیله اشاره اولوندی. بو " مصلحت" بیزیم هامیمیزی هم مأیوس ائتدی، هم ده غضبلندیردی. باشدا پیشه وری اولماقلا هامیمیز بو " مصلحت"- ه ناراضیلیغیمیزی بیلدیردیک.

بیزی تهرانلا دانیشیقلارا ایته له بیردیلر . بیز نهضتین ایلک گونوندن تهرانلا مسئله نی صلح یولی ایله ، دانیشیقلا واسطه سی ایله حل ائتمک ایسته بیردیک، بو شرط ایله کی، تهران بیزیم ملتین احتیاج و طلبارینی نظره آلسین. وعدلر سوزده بوخ، عمله اجرا ائدلسین. دانیشیقلا حاکم- محکوم سه و بیله سینده بوخ، برابرلیک، قارشیلیقی ائلاشما ایله آپارلسین. آقای قوامین عمللرینده ایسه

بونلار گۆرونموردی. شاه ایسه آذربایجاندا کی اولایلاری " ایرانین باش آغریسی" آدلاندیریردی.

بیز ایسته سک ده ، ایسته مه سک ده آذربایجان نماینده لی یی دانیشقیقلار آپارماق اوچون تهرانا یولا دوشدی. آقای پیشه وری بو سفره تام کۆنولسوز گئدیردی و هم ده فشار اونی اینجیدیردی. پیشه وری باشدا اولماقلا آذربایجان ملی حکومتی نماینده لیبی تهرانا یولا دوشرکن آرتیق سوونت قوشونلاری آذربایجاندا چیخماغا باشلادی و بو ایش مای بایرامینا قدر تام باشا چاتدی. سوونت قوشونلاری نین ایران اراضیسینی تام ترک ائتدی یینی گۆرن قوام دانیشقیقلاردا آیاغینی لاپ بوخاری" پئله به" قویدی. آذربایجان نماینده لیبی تهراندا 15-10 گون واخت اینتیرسه ده هنج بیر نتیجه آلینمادان تیریزه قاپیتدی. بیز پیس سونلوعا دوغری گئتدی بییمیزی حس اندیردیک.

بؤیوک دولترین، خصوصاً سوونترین" مصلحتی"، سونرا ایسه تضحیقی آرتیق هده په چنوریلیمشدی. بو وضعیتله راضیلاشمایان و اعتراضینی بیلدیرنلره سوونترله دوستلوعون علیهداری دامغاسینی ووروردیلار.

من اعتراف اندیره م کی، اوزون مدت بلکی دا تحصیل آلاندان 1325- جی ایلین اوللرینه قدر سوونترین ایراندا کی مظلوم خاقلارا، او جمله دن آذربایجانلیلارا نسبت خیرخواهلیغینا و کومه بینه اینانیردیم. آذربایجان ملی حکومت هیئتینده منیم کیمی انسانلار چوخلوق تشکیل اندیردی. قوامین مسکوکوا سفریندن سونرا هر شئین بیردن- بیره ده بیشمه سینی، خیرخواه سایدیغیم طرفین عملارینده کی خیسیلی یی گوردوکه دوشونجه مده بؤیوک اشتباه اولدوغونی آنلادیم. بونی تکجه من بوخ، هسکارلاریم، دوستلاریم و

یولداشلاریم دا آیدین باشا دوشدیلر. لاکین، گنج ایدی. سونرا کی پئشمانچیلیق فایدا ونرمز. - دئییب اتالاریمیز.

" دوستون" دؤنوکلوبی، میداندا بیزی تک قویوب گنتمه سی و اوسته لیک طرفه دانیشیقسیز تسلیم اولماق تکلیفی ایله باغلی گؤستردی بی تضییق و فشارلار منده کی حسن- رغبتی غضبه و نفرته چئویردی {66}.

سید جعفر پیشه وری یازیرکی، هنوز متفق قوشونلاری تهران دروازاسیندان رد اولمامیشدی کی، ارتجاع باش قالخیزیب آزادلیق یولوندا مبارزه اندن سیاسی جمعیتلری فشار آلتینا آماغا باشلامیشدی (سنچیلیمیش اثرلر. ص- 64). بونونلا یاتاشی، سوونئرین ایراندان نفت ایسته بی مسئله سی قوام السلطنه نین سادچیکوفا یازدیگی مکتوبدا داها آیدین گؤرونمه یه باشلادی. هله دوشونلوموش دیگر اونملی بیر مسئله ده باش قالدیردی. " سوونت قوشونلاری نین 1946- جی ایل مارس آبی نین 2- دن باشلایاراق ایران اراضیسینی ترک ائتمه یه باشلاماسینا و هر ایکی طرفی ماراقلاندیران مسئله لر باره ده سوونت اتقاقی ایله ایران آراسیندا دانیشیقلارین موفقیته آپاریلماسینا باخمایاراق ایرانین آمریکا دا اولان سفیری، حسین اعلا مارس آبی نین 18- ده تهلوکه سیزلیک شوراسینا ایران ایله سوونت اتقاقی آراسیندا مناقشه اولدوغونی و بو مناقشه داوام ائندی بی تقدیرده بین الخالق صلح و تهلوکه سیزلی بی مدافعه ائتمک ایشینی هده له یه جه بی باره ده معلومات وئردی.

طرفلر آراسیندا دانیشیقلار آپاریلدیگی بیر واختدا 1946- جی ایلین مارس- مه آیلاریندا ایران دولتی نین شکایتی نیویورک دا

بیرلشمیش ملتزر تشکیلاتی نین تهلوکه سیزلیک شوراسیندا مذاکره
اندیلیردی" {67}.

" مارتین 4- ده ، سوونت سوسیالیست جمهوریتلری اتقاقی خالق
کمیسارلاری شوراسی نین صدری ا. ستالین ایرانین باش وزیر
جناب قوام السلطنه نی قبول انتمیشدیر. قبولدا سوونت اتقاقی خالق
خارجی ایشلر کمیساری و.م.مولوتوف و سوونت اتقاقی نین ایراندا
کی سفیری ا.و.سادچیکوف اشتراک انتمیشلر" {68}.

" مارتین 7- سینده ایرانین باش وزیر
جناب قوام السلطنه مسکووادان
گنتمیشدیر. قوام السلطنه ایله
بیرلیکده عامری، سیاح، شفق، دری،
پیرنظر، اسدی، نیکپور و باشقارلاری
دا گنتمیشلر. مرکزی طیاره میدانیندا
گندنلری سوونت سوسیالیست جمهوریتلری
اتقاقی خالق کمیسارلاری شوراسی
صدرینین معاونی و خالق خارجی ایشلر
کمیساری مولوتوف، سوونت اتقاقی خالق
خارجی ایشلر کمیساری معاونی
دئقانونوزوف، سوونت اتقاقی نین
ایراندکی سفیری سادچیکوف، خالق
خارجی تجارت کمیساری نین معاونی
میفونوف، مسکووا شوراسی صدری نین
معاونی پاریونوف، مسکووا شهری نین
کوماندانتی ژنرال لئتنانت سینیلوف،
سوونت اتقاقی خالق خارجی ایشلر

کمیسارلیغی شعبه سینین مدیری
مولوچکوف ، خالق خارجی ایشلر
کمیسارلیغی اورتا شرق شعبه سی نین
مدیری سئچووف یولا سالمیشلار.

گئدنلری ها بئله باشدا مستشار جناب
آ. اعتصامی اولماقلا مسکوا داکى
ایران سفارتخاناسینین عضوری،
ایرانین سووتت اتفاینداکی سفیری
نین خانیمی ر.آهی، بؤیوک بریتانیا
نین موقتی وکالتلی نماینده سی
روبرتس، آمریکا بیرلشمیش شتاتلاری
نین سفیری جناب د. کئنتان، فرانسه
جمهوریتی نین موقتی وکالتلی نماینده
سی جناب پ. شارپانته یولا سالمیشلار.
طیاره میدانیندا فخری کئشیک
قویولموش ایران و سووتت اتفافی
سرودلاری چالینمیشدیر. طیاره میدانی
ایران و سووتت بایراقلاری ایله بزه
یلمیشدی.

ایرانین باش وزیرى جناب قوام
السلطنه طیاره میدانیندا یولا دوشمه
میشدن قاباق میکروفون قارشیسیندا
آشاغیدا کی بیاناتی وئرمیشدیر: سووتت
اتفافی نین پاییتختینی ترک اندرکن
من، شخصاً منه و بیزیم بوتون نماینده
هیئتیمیزه گؤسته ریلن مستثنی صمیمی

مهمان نوازلیق اوچون جناب مولوتوفا
 بیرداها تشکر ائتمک ایسته ییره م.
 مسکووانی ترک اندرکن منده تام بیر
 اینام واردیرکی، یاخین زاماندا
 بوتون آنلاشیلمازلیقلار حل اندیله جک.
 بیزیم دوستلرغوموز داها دا محکمله
 نه جک و بیزیم آرامیزدا
 آرزولادیغیمیزصمیمی دوستلوق
 مناسبتری یارادیلاجاقدير" {69}.

مارتین 13- ده " وطن یولوندا " قزنتی بو مسئله په اساساً قوام
 السلطنه نین ستالینه مراجعتی چاپ ائتمیشدیر. قوام السلطنه
 مسکووادان ایرانا دؤندن سونرا ا. ستالینه مراجعت ده یازیردی:"
 اعلیحضرت گئرالیسیسیموس ستالینه!
 سیزین مهربان قونشی تورپاغینی ترک
 اندرکن، ایستر یولدا و ایستره
 مسکووادا اولدوغوموز مدته شخصاً منه
 و نماینده هیئتیمیزین بوتون
 عضولرینه گؤسته ریلن صمیمیت اوچون
 درین تشکریمی بیلدیرمه یی اؤزومه
 بورج بیلیره م. کئچمیشده اولدوغی
 کیمی گله جکده ده من، بوتون قوه می
 اؤلکه لریمیز آراسیندا متقابل
 دوستلوق مناسبتی نین محکملنه سینه
 صرف انده جه ییمی امید اندیره م.
 امیدوارام کی، سیزین قیمتلی کومه یی

نیز بو مقصدی یئرینه یئتیرمک اوچون منه یاردیم ائده جکدیر. آخیردا ، شخصاً سیزه و سووت- سوسیالیست جمہویتلری اتفاقی نین بوتون خالقارینا ان یاخشی سعادت آرزولاریمی قبول ائتمه نیزی خواهش ائدیره م "70} .

قوام السلطنه نین واسطه سی ایله ایران طرفیندن بئله مناسبتدن سونرا، اساس مسئله لردن بیرینین حل اولونماسی بولوندا حرکتین باشلانماسی گوندمده دوروردی.

قید اولونان اساس مسئله لردن اولان سووت - ایران نفت شرکتی یارادیلماسی رضیلاشمالاری سوزده دنیل ، عمله باشلانماسینی طلب ائدیردی.

سووت - ایران نفت شرکتی حاقیندا ایرانین باش وزیر قوام السلطنه ایله سووت سفیری او. سادچیکوف آراسیندا مکتوب مبادلہ سینده قوام السلطنه یازیردی:

گؤسته ریلن سووت -
ایران نفت شرکتی نین
تشکیلی حاقیندا بو
مکتوبون مضمونونا
موافق اولراق گله
جکده باغلاناجاق
مقاوله ، ایرانین
بئنی دن سنجیلن مجلسی
اؤز قانہ ن و تدبیر.

بونولادا دنمک اولارکی، مجلسین واختیندا ایشه باشلاماسی، سوونت طرفینی بعضی ایشلری گۆرمه یه سووق اندیردی. او جمله دن آذربایجان مسئله سی سرعتله اوز حلینی تاپمالی ایدی.

قوام السلطنه نین مکتوبونا سوونت سفیری سادچیکوفون جاوا بی ایله باغلی "وطن یولوندا" قزنتی آپرنلین 10- دا یازمیشدی: همین گون او. سادچیکوف جناب قوام السلطنه یه جاواب وئره رک اونون 1946- جی ایل 4 آپرنل تاریخلی مکتوبونی آدیغینی تصدیق انتمیش و بیلدیرمیشدیرکی، جناب باش وزیرین ایرانین شاهنشاه حکومتی آیدندان وئردی بی اطمینانا گۆره سوونت حکومتی جناب باش وزیرین 4 آپرنل تاریخلی مکتوبوندا ساییلان اساس شرط لرله شمالی ایراندا نفت یاتاقلاری نین کشفیاتی و استثمار حاقیندا مشترک سوونت - ایران نفت شرکتی نین یارادیلماسی اوچون اوز راضیلیغینی بیلدیریر {72}.

بو مناسبتلرین اساسی، چوخدا دنیل، بیرآز اؤنجه دن باشلانمیشدی. مارتین 4- ده استالین، قوام السلطنه نی قبول ائدن زامان، بیر چوخ مسئله اوز حلینی تاپمیشدی. نمونه اولراق بو گۆروشدن هله ایکی گون اؤنجه سوونت قوشونلاری ایران تورپاغیندان چیخماغا باشلامیشدی.

"وطن یولوندا" قزنتی مارت آبی نین 27-سینده سوونت قوشونلاری نین ایراندان چیخاریلماسینا دایر، سوونت اتقافی نین مطبوعات نامینده لی بیندن اعلان درج انتمیشدی؛ اعلان دا وئریلمیشدی: ایراندا اولان سوونت قوشونلاری نین 1946- جی ایل مارتین 2- سیندن باشلایاراق مشهد، شاهرود، سمنان ماحلاریراندان چیخاریلماسی آرتیق قورتامیشدیر.

ایران حکومتی ایله اولان راضیلیغا اساساً یئرده قالان سوونت قوشونلاری نین چیخاریلماسی مارتین 24- دن باشلانمیشدیر. ایراندکی سوونت کوماندانلیغی حساب اندیرکی، گۆزله نیلمه یین بیر حادثه باش وئرمزسه سوونت قوشونلاری نین ایراندان تمامی ایله چیخاریلماسی 5-6 هفته عرضینده قورتارا بیلر {73}.

"وطن بولوندا" قزنتی همین ساییندا سوونت اتقاقی مطبوعات نماینده لی بی طرفیندن قوام السلطنه نین بیاناتی حاقیندا ایسه یازیردی: ایرانین باش وزیر قوام السلطنه مارتین 23- ده تهراندا مخبرلره بیلدیرمیشدیرکی، ایران ایله روسیه آراسینداکی اختلاف، امنیت شوراسی نین اجلاسی اولمامیشدان قاباق حل اندیله بیلر.

ایرانین باش وزیر و اشنکتونداکی، ایران سفیری حسین اعلانین باش کاتب یونوژ پوغوه لی نین آدینا گۆندردی بی مکتوب حاقیندا مخبرلردن بیر ی نین سئوالینا جاواب وئره رک تام قطعیتله قید ائتمیشدیرکی، بومکتوب ایران حکومتی نین خیری و اجازه سی اولمادان ایران سفیری طرفیندن یازیلیمیش و گۆنده ریلیمیشدیر.

قوام السلطنه مخبرلره بیلدیرمیشدیرکی، اونون طرفیندن حسین اعلایه گۆندریلمیش جدی تلگراف تعلیماتیندا گۆسترلمیشدیرکی، بو جور اوز باشینا حرکتلرین گلگه چکده تکراریندان ساقینماق لازیمدیر.

قوام السلطنه اوز اینامینی بیلدیرمیشدیرکی، ایران مسئله سی قناعت بخش بیر صورتده حل اندیله چکدیر.

ان مهم مسئله سوونت قوشونلاری نین ایراندان چیخاریلما سیدیر. بو مسئله نین حلیندن بوتون باشقا مسئله لرده آسیلیدیر. آذربایجان مسئله سی نسبتاً آز اهمیتته مالک دیر. روس قوشونلاری نین

ایراندان چبخار یلماسی حاقیندا راضیلوق اله اندیلن کیمی بو مسئله دانیشیقلا ر یولی ایله حل اندیله بیلر {74}.

آذربایجان ملی مجلسی نین اورقانی " آزاد ملت" روزنامه سی تهران روزنامه چیلرینه جاواب اولاراق یازیرکی، قوی اونلار هر نه باجاریرلار دئسینلر؛ هر نه یازیرلار یازسینلار؛ بیز گئندی بییمیز یولدان قایبیمایاجاییق {75}.

بو مناسبتدن ایکی گون اونجه، " مارتین 30- دا، سوونت اتقاقی خارجی ایشلر وزیر ی مولوتوف آمریکا بیرلشمیش شتاتلاری نین سوونت اتقاقیندا فوق العاده و وکالتی سفیری جناب اسمیتی قبول ائتمیشدی" {76}. "اېرنلین 4- ده سوونت سوسیالیست جمهوریتلری اتقاقی وزیرلر شوراسی نین صدری ا. ستالین آمریکا بیرلشمیش شتاتلاری نین سفیری او اسمیتی قبول ائتمیشدیر" {77}.

ایرانین باش وزیر ی قوام السلطنه نین" سوونت سوسیالیست جمهوریتلری اتقاقی نین وزیرلر شوراسی نین صدری استالینه مکتوبی اېرنلین 10- دا " وطن یولندا" چاپ ائتمیشدیر. قوام السلطنه مکتوبی بئله باشلامیشدی:

ایران و سوونت سوسیالیست جمهوریتلری اتقاقینی ماراقلانديران مسئله لر اوزره مسکو و ادا منیم طرفیمدن ذات عالی نیزله باشلانان و سونرا داوام ائتدیریلن دانیشیقلا ر حاضردا مثبت نتیجه ایله تاماملانمیشدیرکی، بونون سایه سینده هر ایکی دوست و قونشی اؤلکه آراسیندا تام متقابل آنلاشما اله اندیلمیشدیر. بئله لیکله،

ایران ایله سوونت اتفاقی آراسینداکی
متقابل مناسبتلرده یئنی بیر دؤور
آچیلیر.

طرفینیزدن گؤسته ریلن و بو جور
یوکسک نائلیتین الدهه ائدیلمه سینه و
دانشیقلا رین مثبت نتیجه ایله
تاماملانماسینا امکان وئرمیش اولان
قیمتلی یاردیما و خیرخواه مناسبته
گؤره هم اؤز آدیمدان، هم ده ایران
حکومتی و ایران خالق آدیندان ذات
عالی نیزه تشکر اظهار ائتمه یی لازیم
حساب ائدییره م. ذات عالی نیزه
ساغلاملیق و اوزون عؤمور، همچنین
متفقیمیز اولان سوونت اتفاقی
خالقارینا موفقیت آرزو ائدییره م.

سوونت سوسیالیست جمهوریتلری اتفاقی وزیرلر شوراسی نین
صدری ایستالین، ایرانین باش وزیری احمد قوام السلطنه نین
جوابیندا یازیردی:

شخصاً سیزین بو قدر فعال
اشتراک ائندی یی نیز
سوونت- ایران دانشیقلا ر
نین موفقیتله تاماملانماسی
مناسبتی ایله سیزین
تئلگرامینیزدا افاده
ائدیلمیش دوستانه حسله
گؤره ذات عالی نیزه
تشکر ائدییره م. امینم کی،

"پراودا" قزنتى 8 اپرئل تاريخلى باش مقاله سىندن بايزىردى:
ايران آذربايجانىندا عملە گلميش
وضعيتى تنظيم ائتمك مقصدى ايله،
واختى چاتميش ضرورى اصلاحاتلارى
موجود قانونلارا موافق و ايران
آذربايجانى اهالى سینه خىرخواه
مناسبت روخوندا حياتا كنجيرمك
اوچون ايران حكومتى طرفىندن بىرسىرا
تدبىرلر نظرده توتولموشدى.
اميد ائتمك لازىمدىركى، سوونت- ايران
دانشىقلارى نىن بو جورمئيت نتيجه
لرى هر ايكي اولكه آراسىنداكى
خىرخواه قونشولوق و دوستلوق
مناسبتلىرى نىن انكشافىندا يئنى بىر
دؤور آچماغا خدمت انده چكدىر.
بئله ليكله، سوونت اتفاقى ايرانى
مستقل، چىچكله نن و قوتلى بىر دولت
گؤرمك آرزوسونى آچىق و آيدىن اثبات
ائتدى. شېبه يوخدوركى، سوونت اتفاقى

ایله ایران آراسینداکی مناسبتلرده
یئنی بیر دؤورون باشلانغیجینی ایفاده
اادن بو شازش لر هرایکی اولکه نین
منافعینه تمامی ایله اویغوندور {79} .

سوونت- ایران مناسبتی نین بو یئره گلیب چاتماسیندا پرده
آرخاسیندا قالان اولایلار داها اوره ک آغریدان دیر.

فاجعه مزین اوستوندن بیرایل کئچندن سونرا بو مسئله گونده مه
چیخسادا اوزه بی همن دانیشیقار زامانی قویولموشدی. بو دؤنمه
سوونت- آمریکا مناسبتلرینه نظر سالماق مغلوبیتیمیزین اساس
سببینه دوغری استقامتی معینلشدیریر.

" آمریکا سفیری جناب اسمیت اردیبهشتین 14- ده (1327- جی
ایل) سوونت اتقایی خارجی ایشلر وزیرى و.م. مولوتوفون یانینا
گله ره ک اوز حکومتی نین تاپیشیریغی ایله اونا آشاغیداکیلاری
بیان اتمیشدیر:

سوونت سیاستی نین منبیلندن تشویشه دوشن اورویا اولکه لری
بیرلی بی و آمریکا، اوزلرینی قارشیلیقلى صورتده مدافعه انتتمک
اوچون بیرلشمیشلر. آمریکا دا برپا و اوزونی مدافعه مقصدلرینی
گودن بو بیرگه تدبیرلرده اوز رولونی اویناماق عزمینده دیر.
بونونلا علاقه دار اولاراق آمریکا حکومتی هنج بیر
آنلاشیلمامالیق اولماسین دئییه، چوخ اهمیتلی حساب ائتدی بی
بعضی جهتلری آیدینلاشدیرماق ایسته بیر.

اسمیتین ایره لی سوردویی موضوعلارین ایکینجی بؤلمه سی بنله
تقدیم اولور: آمریکا حکومتی بونی آیدین بیلدیرمک ایسته بیرکی،
آمریکا، سوونت اتقایی باره سینده هنج بیر دشمنجه سینه و یا
تجاوزکار نیتده دئییلدیر. آمریکانین سیاستی ایله بیر قاعده ده

معین اندیلمیشدی، سوونت اتقاقی اوز قوشونلاری ایله صلح شرایطینده یاشاماغا چالیشسا و اونلارین ایشینه بلاواسطه، یاخود غیر مستقیم یول ایله بئرسیز تاثیر گؤستریمک جهلریندن چکینسه، سوونت اتقاقی نین منافعینه اصلا پیس تاثیر گؤسته ره بیلمز. دیگر اولکه لرین سیاسی بوتولویونی آزلیق تشکیل ائدن کمونیستلرین حاکمیتی اله آلاماق و بو اولکه لرده خارجیلرین منافعینه تابع اولان اصول اداره لر قورماق جهلریندن قوروماق مقصدی ایله آمریکا همین اولکه لره یاردیم گؤستریمک ضرورتی قارشیسیندا قالماسایدی، اصلینده، آمریکانین خارجی سیاستی نین حاضردا سوونت مطبوعاتی طرفیندن قطعی اعتراضلارلا قارشیلانان بیر چوخ عنصرلری هنج بیر زامان میدانا چیخمازدی. کمونیستلر بو جهد لریندن ال چکسه لر، آمریکانین خارجی سیاستی نین، گورونور مسکودا ناراضیلیغا سبب اولان بعضی منیلرینه ده احتیاج قالماز.

اردیبهشت آبی نین 19- دا، و.م. مولوتوف جناب اسمیتی یانینا دعوت ائتمیش و سوونت حکومتی نین تاپشیریغی ایله اونا آشاغیدا کی بیاناتی وئرمیشدیر:

سوونت حکومتی، سوونت-آمریکا مناسبتلرینین ایندی کی وضعیتی باره سینده آمریکا سفیری جناب اسمیتین بو ایل 4 مه تاریخی بیاناتی ایله تائیش اولموشدور. سوونت حکومتی، بو مناسبتلری یاخشیشدیرماق اوچون آمریکا حکومتی نین همین بیاناتدا بیلدیریلن آرزوسونا مثبت مناسبت بسله بیر و بو مقصدله آرامیزدا کی اختلافلاری مذاکره و حل ائتمه یه باشلاماق تکلیفینه راضیلیق وئریر.

و.م.مولوتوف، آمریکا سفیری اسمیتین ایره لی سوردویی موضوع لارین ایکنیجی بولمه سینده گندن سئوالی بنله جاوابلانديرير:

سوونت اتقایی نین سرحد بویونداکی اولکه لرله، همچنین اوروپادا باشقا اولکه لرله علاقه سینه گلدیکده سوونت حکومتی ممنونیتله بونی قید ائده بیلرکی، محاربه دن سونراکی بو علاقه لر حقیقتده خیلی یاخشیلاریمیشدیر. معلوم اولدوغی کیمی، مناسبترین یاخشی لاشماسی سوونت اتقایی ایله بو اولکه لر آراسیندا دوستلوق و قارشیلیقلی یاردیم مقوله لری باغلانماسیندا ایفاده اولونموشدور.

مولوتوف بونی دا علاوه ائدییرکی، دنیائین هر بیر یئرینده، او جمله دن سوونت اتقایی ایله همسرحد اولان توریقلاردا آمریکا حکومتی نین اؤز حربی دنیز و حربی هاوا دایاق منطقه لرینی گئتدیکجه آرتیرماسی کیمی تدبیرلر بنله بیر گرگین وضعیتین عمله گلمه سینه بیرینجی نؤویه ده سبب اولور. مطبوعات و آمریکائین بیر سیرا رسمی نماینده لری آچپقدان- آچپغا بیلدیریرلر کی، بو حربی دایاق منطقه لرینین یارادیلماسیندان مقصد سوونت اتقایی محاصره یه آلماقدیر. بو جور تدبیرلری اؤزونی مدافعه منافع ایله ایضاح ائتمک اولماز.

مولوتوف طرفیندن آمریکا سفیری اسمیته تقدیم اولان بیانات بو جمله لرله سونا چاتیر: سوونت حکومتی آرامیزدا کی اختلافلاری آرادان قالدیرماق اوچون یول تاپیلا بیله جه یینی و اولکه لر ییمیز آراسیندا هم خالقلاریمیزین منافعینه، هم ده عمومی صلحون محکملمه سی ایشینه موافق اولان یاخشی مناسبت یارادیلا جاغینی امید اندیر" {80}.

بنله ليکله بو اولايين نتيجه سينده 1946- جي ايل، فوريه آبي نين 18- ده قوام السلطنه نين دائيشيق اوچون ايران نماينده لي بي نين باشيندا مسکوکو يولا دوشمه سي سونرا تهراندا داوام انتديريلدي. بو دائيشيقلار 1946- جي ايل 4 آوريل تاريخلي سوونت- ايران بيرگه رسمي معلوماتي ايله باشا چاتدي.

طرفلر اوچ اساس پروبلئم - سوونت قوشونلاري نين ايراندان چيخاريلماسي ، قاريشيق سوونت - ايران نفت جمعيتي ياراتماق و ايران آذربايجاني باره ده كي مسئله ني حل ائتمک حاقيندا راضيليجا گلديلر. اعلان اولوندي كي، سوونت قوشونلاري ايران اراضيسيني 1946- جي ايل مارس آبي نين 24- دن باشلاياراق آي ياريم مدنبنده بوشالداچاقلار. ايران و سوونت اتفالي ايرانين شماليندا اولان نفت ياتاقلاريني کشف و استثمار ائتمک اوچون قاريشيق ايران- سوونت جمعيتي ياراتماق باره ده مقاله نامه باغلاميشلار. قيد اولونوردي كي، مقاله نامه و اونون شرطلري مارس آبي نين 24- دن باشلاياراق 7 آي مدنبنده مجلسين 15- جي دؤوره سي نين تصديقينه وئريله چکدير.

آذربايجان مسئله سینه گلدیکده، بو ايرانين داخيلي ايشي اولدوغوندان موجود قانونلارا اويغون و آذربايجان خالقينا خير خواه مناسبت اساسيندا اصلاحاتلار کچيرمک اوچون دولت و آذربايجان خالقي آراسيندا دينج يول تاپيلماقدير- مسئله سي مذاکره لرین اساسيني تشکيل ائتدي. آما، " سونرالار معلوم اولدي كي ، قوام حکومتي قاريشيق ايران- سوونت نفت جمعيتي ياراتماق حاقيندا مقاله نامه ني صرف تاکتيکي ملاحظه لر اوزوندن باغلاميشدير.

ايراندا و سوونت اتفالقيندا افکار عامه ني آلماتماق و سونرا كي، حادثه لرین گؤستردي بي کيمي ملي آزادليق حرکتيني ازمه به

واخت قازانماق اوچون قوام حکومتی مترقی و دنموکراتیک گؤرونملی ایدی. گؤرونور، قوام لاپ اولدن نه ایران آذربایجانینا ملی مختاریت وئرکم حاقینداکی سازشی، نه ده قاریشیق نفت جمعیتی پاراتماق باره ده سوونت. ایران مقاله نامه سینی بئرینه بئئیرمک نئیکنده اولمامشدير. تصادفی دنیل کی، فرانسه یازچیسی پی بئر فونتنن یازیردی کی، قوام حکومتی نین ایران آذربایجانی نین ملی مختاریتینی تانیماق باره ده امضالادیعی مقاله نامه بیرقدر تعجب دوغوردی؛ لاکین، گله جک گؤستردی بی کیمی بو باریشیق مسئله نی قطعی شکل ده قایدایا سالماق اوچون تهرانا چوخ لازیم ایدی" {81}.

"وطن بولوندا" قرنتی یازیرکی، ایران شاهنشاه حکومتی نین باش وزیر احمد قوام و سوونت سوسیالیست جمهوریتلری اتفالی نین ایراندا کی سفیری- ا. سادچیکوف طرفیندن امضالانان سوونت- ایران دانیشیقلاری 1325- جی ایل 15 فروردین ده (1946- جی ایل 4 آپرئله) بوتون مسئله لر اوزره تام سازش الده اندیلمشديرکی، بونلاردا آشاغیدا کی لاردان عبارت دیر:

1- قیزیل اوردی حصه لر 1946- جی ایل 24 مارتدان، یعنی 1325- جی ایل یکشنبه گونی 4 فروردیندن باشلایاراق ایرانین بوتون اراضیسینی آی یاریم مدنینه بوشالدير لار.

2- ایران- سوونت مشترک نفت شرکتی یارادیلماسی حاقیندا مقاله و اونون شرط لر 24 مارتیندن باشلایاراق 7 آی فورتاردیقان سونرا مجلسین 15- جی دؤورییه سی نین تصدیقینه تقدیم اندیله جکدیر.

آذربایجان مسئله سی ایرانین داخیلی ایشی اولدوغونان، حکومت ایله آذربایجان اهالیسی آراسیندا، موجود قانونلار مطابق

اولاراق و آذربایجان اهالیسینه خیرخواه مناسبت روحوندا اصلاحات کنچیرمک اوچون صلح یولی تاپیلاجاقدیر {82}.

14 تیر 1325- جی ایله (1946- اییول) قوام باشقا بیر مسئله یه ده توخونور. بو حاقدا سلام الله جاوید یازیکی، 14 تیر 1325- جی ایله ، قوام آذربایجان استانداریلیگی حاقدا شاهین امضالادیگی حکمی منه تقدیم ائتدی. او، علاوه اندیرکی، همین تاریخدن 25 آذر 1325- جی ایله دک آذربایجانین استانداری اولدوم.

قوام السلطنه ایله گؤروشدن سونرا صاباحی گون مظفر فیروزون مشایعتی ایله داخلی ایشلر وزارتینه گتتدیم.

سونرا کی گونلریمده ملی بانگین رئیسی آقای ابتهاج ایله، معارف وزارتینده گؤروشلریم اولدی؛ مذاکره لر آپاریلدی. بو گؤروشلرده عملدن چوخ وعدلر وئرلیردی...

رضا خانین اوغلی محمدرضا شاهین گؤروشونه گتتدیم. 1325- جی ایل 20 تیر (1946- جی ایل- اییون) ساعات 10- دا، من شاهین اوتاغینا داخل اولدوم. صحبتیمیز چوخ چکمه دی؛ جمعی 30 دقیقه. او، مندن تبریزده باغلانان موافقتنامه حاقدا سوروشدی.

گؤروشده اوزونی غرره لی آپاران شاه بیر ایالتین استانداری ایله یوخ، سانکی مغلوب اولموش بیر ملتین نماینده سی ایله لاقیدجه سینه و رابطه سیز صحبت آپاریردی.

من، قوام و شاهلا گؤروشلریمدن سونرا جدی بیر فلاکتله اوز- اوزه دایاناجیمیزا شبیه م قالمادی. شاهلا گؤروشون صاباحی مظفر فیروز منه بیلدیردی کی، تهراندا کی سوونت سفیری ا. سادچیکوف منی گؤروشه دعوت ائدیپ. من ، بو گؤروشه ده آقای فیروزون مشایعتی ایله گتتدیم.

سوونت سفیری قوام و شاهلا اولان گوروشلریمله ماراقلاندی. من ده بو گوروشلرده آقای فیروزون اشتراکی ایله اولان صحبترلرین مضمونونی سفیره چاتدیردیم. او، منه " محکم دایناماغی، قوشونا مقاومت گؤسته ریلمه سینه امکان ونر یلمه مه سینی" دندیکده جناب سفیرین مصلحتینده کی منطق سیزلیک،حققابازلیق منی تعجب لندیرمه یه بیلمزدی {83}.

بو ایسه سانکی نئجه طرفلی یازیلیمیش بیر سناریانین باشقا- باشقا یؤندن تصویرینی وئرن گورونتیلر ایدی.

ایرانا گلدیکده، " گونئی ده مختاریت حرکاتی نین ده رینلشمه مه سی، اونون تأثیری نین ایرانین باشقا ایالتلرینه پایبلماماسی اوچون شاهنشاه دولتی بئگانه چیخیش یولونی سوونتترلره دبل تاپماق، اونلاری اله آماق و بنله لیکله ده آذربایجانداکی حرکاتی بین الخالق مقیاسدا تکله مک ده گوروردی.

بو استراتژیانین فورمالاشدیریلماسیندا، اورتایا آتیلماسیندا آمریکا و انگلیس دیپلوماتیاسی نین ایرانداکی انلچیلری نین و انله جه ده احمد قوام السلطنه نین رولی آز اولمامیشدی. آمریکا و انگلتره نین آذربایجاندا کی حرکاتا دوشمنچیلیک مناسبتینده کی ثابتلی یه آرخایین اولان محمدرضا شاه سوونتلری آذربایجان ملی حکومتینی مدافعه اتمکدن اوزاقلاشدیرماق تئز سینی عملی اولاراق حیاتا کنچیریلمه سی اوچون بوللار آزادی و اونی تلیدی.

20- جی عصر ایران دیپلوماتیاسیندا فعال موقعی اولموش علی سهیلی (او، بیر نئجه دفعه باش ناظر، خارجی ایشلر ناظیری اولموشدور) اطلاعات قزئتینه وئردی یی مصاحبه ده، قوامین سفری نین مثبت نتیجه لرینه شبهه ائتمه دی بیینی بیلدیره رک دئمیشدی:آذربایجانا مختاریتدن سوز گنده بیلمز، چونکی قانون-

اساسی ده بئله بیر شئی یوخدور. آذربایجان ایرانین بیر پارچاسیدیر، ائله ایراندیر. بونی آقای قوام مسکووادا کی بیاناتیندا یاخشی شرح ائتمیشدیر.

بئله لیکله، آذربایجان ملی حکومتی نین و آذربایجان خالقن نین طالعی اونلاردان گیزلی سادچیکوولارلا قواملار آراسیندا کی، سووده لشمه ده آرتیق حل اولونموشدی. شمالی ایراندان کی، قارا قیزیلین پارلیتسی آلتیندا دونوکلوک ائدن کیرنمل رهبرلی بی آذربایجاندا کی حرکتی سوندورمکده ایرانین شاهنشاه دولتینه دولایسی ایله یاردیم گؤسترمیشدی" {84}.

" معلوم اولدوغی کیمی، ایران، او جمله دن آذربایجان ارتجاع سی، ضد دئموکراتیک حاکم قوه لر خارجی اولکه لرین یاردیمی و سیلاحین گوجونه 1946- جی ایلین آخیریندا آذربایجانلیلارین ملی آزاد لیق، دئموکراتیک حرکتینی قان ایچینده بوغدیلا.

یوندان سوئرا ایرانین شاهلیق رژیمی آذربایجان اوزه رینده حکمرانلیغینی برپا ائندی. آذربایجان خالقن نین ملی- دئموکراتیک نائلیتلرنی لغو ائده رک اونی یئنی دن ازبلن ملت وضعیتینه سالدی. حاکم دایره لرین کوبود زوراکلیق تدبیرلری ملی حاکمیت دؤورونده میدانا گلیمیش ملی تشکیلات و متشکل رابطه لری داغیتدی" {85}.

" 1945-1946- جی بودجه ایلینده ایران دولتی حربی ایشلرده، او جمله دن اوردی و ژاندارم قوه لرینی معاصر سیلاحلارلا و حربی تجهیزاتلا تأمین ائتمک (ایلیک بودجه 3/2 میلیارد ریالا برابرایدی) اوچون بودجه دن بیر میلیارد ریال وسایط ایرمیشدی. اقتصادی جهتن ضعیف انکشاف ائتمیش ایرانا بو رقم او ایللر اوچون بؤیوک رقم ایدی. بو پولون 100 میلیون ریالی سیلاح و

حربی سوراتا، 398/246/100 ریالی ژاندارما و 237 میلیون ریالی پولیسین حربی تجهیز اتینا صرف اندیلمیشدیر " {86} .

آذربایجان کمونیست (بولشویکلر) فرقه سی نین مرکزی کمیته سی و باکی کمیته سی نین اورقانی اولان " کمونیست" روزنامه سی 1949- جی ایل نشرینده یازیردی: جنوبی آذربایجاندا دموکراتیک حرکتی قان دریا سیندا بوغدوقلاری واختدان اوچ ایله یاخین کنج میشدیر. اون مینرله آدام محو اندیلمیش، حبس خانایا سالینمیش، اسیر دوشرگه لرینه گونده ریلیمشیدیر. جنوبی آذربایجانین هر یئری تالان اندیلمیش، ملکه دارلار، آمریکا مشاورلری نین و تعلیماتچیلاری نین گؤسته ریشلری و رهبرلی بی ایله حرکت ائدن ایران حربیچولاری و ژاندارملاری اهالی یه دیوان توتوموشلار.

تهرانندان گلن جلا دلار آذربایجانین ان یاخشی اوغول و قیزلارینا مثللی گورونمه میش جزالار ونرمیش، طبیعتاً چوخ زنگین اولان بو اولکه نی ویران قوموش، ثروتنی تالان انتمیش، اقتصادیا تینی تمامی ایله پوزموشلار. ارتجاع تضییقی نین لاید نتیجه سی اولاراق، آغیر عذاب و اذیتلر چکمیش شه هر و کندلری آجلیق بوروموشدور. آجلیق و دینچیلیک او درجه یه چاتمیشدیرکی، حتی تهران و تبریزین ساتقین روزنامه لری بنله صحیفه لرینده جنوبی آذربایجان اهالیسی نین حیاتیندان واخت اشیری دهشتلی دلیللری یازیب گؤسترمه یه مجبور اولورلار.

" کمونیست" روزنامه سی تهراندا چیخان " آهن نو" روزنامه سی طرفیندن ایره لی سورولنلر حاقیندا یازیرکی، اونون آلدیغی "خوشا گلمز" معلوماتا گؤره اورادا (آذربایجان شه هرلرینده) هرگون چؤره ک اوستونده کدرلی حادثه لر باش وئریر. دنمک اولارکی، آذربایجانین تاخیل منبعی حساب اندیلن ماراغادا، تاخیل وضعیتی

او قدر پیس، چۆره کچی دوکانلاری نین قارشیسینا بیغیشان اهالی نین سیماسی او قدر کدرلی دیرکی، وضعیتنه باخماغا هنج کسین اوره یی گلیمیر. یاریسی بوغدا و آرپادان، یاریسی ایسه هر جور ارزاق قاتیشیغیندان عبارت اولان بیر سنگک اوچون اهالی نین مختلف طبقه لریندن- قادینلار، کیشی لر، قوجالار و گنجلر بیر- بیر یی نین باشینی ازیرلر. گونلرله دابانیب بیر پارچا چۆره ک تاپمایان و آج قالان آدمالاردا آز دئییلدیر...

" جوان مردان" روزنامه سی نین 9 سپتامبر تاریخی نمره سینده " آذربایجان محوه دوغری گندير" باشلیقلی مقاله سینده ، جعفر شاهدین امضاء سی ایله یازیلان بیرمقاله ده اوخویوروق : تیریز شه هر اداره سی بناسیندا بیر نفر قوجانین اوز آج اوشاقلاری ایله بیرلیکده شه هر اداره سینده گلدی بیینی و بانینجا بیر قاب آغ نفت گه تیردی بیینی من اوزوم گوزومله گوردوم. او، اوزونی و آجیندان اولن اوشاقلارینی آغیر زحمتدن خلاص اتمک اوچون یانديرماق ایسته بیردی.

9-سپتامبر تاریخی" دانش امروز" روزنامه سینده چاپ اندلمیش" خصوصی معلوماتدا"اوخویوروق:دوئن ماراغادا گوجلی توقوشما باش وئرمیش و نتیجه ده یارانانلار واردیر.

چۆره بین اولماماسی اوزوندن خالق بیر یئره توپلانمیش و 4- 3 چۆره کچی دوکانینا هیجوم انده رک اونلاری غارت اتمیشلر. والی و تاخیل اداره سی رئیس حادئه یئرینه گله رک، اهالینی قوماق ایسترکن، جاماعات اونلارین اوزه رینه آتیلیب دؤیموشدی. اهالینی یالئیز قوشون کومه یی ایله قووا بیلیمیشلر.

ایرانین رسمی دایره لرینده دفعه لرله ادعا اتمیش لرکی، جنوبی آذربایجاندا دئموکراتیک حرکاتا گویا همیشه لیک سون قویولموش،

اهالی آراسیندا دنموکراتلارین هنج بیر طرفداری یوخدور. حال بوکی، 7 سېتامبر تاریخلی " طلوع" روزنامه سی " آذربایجاندا پیشه وری دیرلمیشدیر" - سرلوحه لی مقاله سینده بیلدیریدی: آذربایجاندا گن بیر نفر نقل اندیرکی، چوره ک وضعیتی نین پیس اولماسی اوزوندن تبریزده شهرین مختلف پئرلرینده آداملار بیر یئره توپلاشیب " یاشاسین پیشه وری!" - دئییه چیغیریر و سونرا در حال داغیلیر و پولیس اونلاری تعقیب انده بیلیمیر.

تبریزده چیخان " آذربادگان" روزنامه سی 13- اوت تاریخلی باش مقاله سینده یازیر: کندلیلرین وضعیتی اولدوقجا پیسدیر. بوتون آذربایجانی دیلنچیلیک و بدبختلیک بوروموشدور. هرگون و هر ساعات کندلردن شهره (تبریزه) دسته- دسته بوخسول، آج و چیلپاق و خسته کیشی لر، قادینلار، اوشاقلار و گنجلر گلکده دیرلر. بونلار ایشیزلرین و سفیلرین ساینی داها دا آرتیریرلار {87}.

آذربایجان کمونیست (بولشویکلر) فرقه سی نین مرکزی کمیته سی و باکی کمیته سی نین اورقانی اولان " کمونیست" روزنامه سی اولای بیلمز کی، بو اولایلاری " ارتجاع تضحیقی نین لایب نتیجه سی" دئیینده، ایران شاهنشاه حکومتی نین باش وزیری احمد قوام السلطنه و سوونت سوسیالیست جمهوریتلری اتقاقی نین ایراندا کی سفیری 1. سادچیکوف طرفیندن امضالانان سوونت- ایران دانیشیقلاری حاقیندا اولان رسمی معلوماتی اوخوماسینلار؛ اولای بیلمز کی، گورمه سینلر کی، همین رسمی معلوماتدا گؤسته ریلن " آذربایجان مسئله سی ایرانین داخلی ایشی اولدوغوندان ، حکومت ایله آذربایجان اهالیسی آراسیندا، موجود قانولارلا مطابق اولاراق و آذربایجان اهالیسینه خیرخواه مناسبت روحوندا اصلاحات کئچیرمک اوچون صلح بولی تاپیلاجاقدیر" کمی چوخ توتارلی

بیر بند یئرلشدیر یلمیشدیر. سوونتلر طرفیندن امضالانان بو خیرخواه مناسبت دئییلان راضیلاشما دا اؤنجه دن آذربایجانلیلارین ان بیرینجی و ان اساس حقوقی پوزولموشدی. بو راضیلاشما دا مرکزی حکومتله آذربایجان ملی حکومتی دئییل ، آذربایجان اهالیسی ترمنی مذاکره به چیخار یلمیشدی.

گۆرونور آذربایجان خالقن نین یاراتدیغی آذربایجان ملی حکومتی نین مؤوجودلوغی چوخلاری کیمی سوونتلرینده هارداسا منافعلری ایله اوچلاشمیردی.

ایران دولتی ایله ملی حکومتین آراسیندا آنلاشما دئییل ، سوونت-ایران راضیلاشماسیندا ساده جه آذربایجان اهالیسینه خیرخواه مناسبت روحوندا اصلاحات کنچیرمک نظرده توتولموشدور. انله بیل آذربایجان ملتی نین ملی دولتی کؤکوندن هنج یارنامیشدیر.

مؤوجود وضعیتین نه دن لرینی تکجه " ارتجاع تضییقی نین لاید نتیجه سی" کیمی دوشونلر، ساتکی، آمریکا سفیری اسمیتین جاوا بیندا سوونت اتقاقی خارجی ایشلر وزیر ی و.م. مولوتوفین بیاناتیندا کی جمله لری هنج دقتله اوخومامیشلار؛ بلکه هنج گۆرمه میشلر کی،مولوتوف بیاناتدا دئییردی: سوونت حکومتی آرامیزدا کی اختلافلاری ارادان قالدیرماق اوچون یول تاپیلا بیله جه بیینی و اولکه لریمیز آراسیندا هم خالقیمیزین منافعینه، هم ده عمومی صلحون محکملنه سی ایشینه موافق اولان یاخشی مناسبت یارادیلاجایینی امید اندیر.

مغلوبیتیمیزین سببینی تکجه " ارتجاع تضییقی نین لاید نتیجه سی " گۆرنلر سانکی، 1946- جی ایلهده نشر اولان " پراودا " قزنتی نین 8 آپرنل تاریخلی باش مقاله سینی گۆرمه میشلر؛ اوخومامیشلار کی "پراودا" یازیردی کی، بئله لیکله سوونت اتقاقی ایرانی

مستقبل، چیچکله نن و قوتلی بیر دولت گورمک آرزوسونی آچیق و آیدین اثبات انتدی.

بلکه اوخومامیشلارکی، "پراودا" قزنتی یازیردی: **شبهه یوخدورکی** ، سوونت اتفاقی ایله ایران آراسیندا کی مناسبتلرده **یننی** بیر **دوورون باشلانغیجینی** ایفاده اندن بو سازشله هرایکی اولکه **نین منافعینه تمامی ایله اویغون دور.**

ملی حکومتین داخلی ایشلر ناظیری سلام الله جاوید ناحاق بیره یازمیرکی، 1325- جی ایلین ایلک گونلرینده سوونترین بیزیم حرکاتا قارشى مناسبتلرینده سویوقلوق حس اولونماغا باشلادی. بو سویوقلوقون نه دن لرینه گلدیکده بیر فاکتی تکراردا اولسا بورادا جا خطیرلاماق بئرینه دوشر.

قوام السلطنه مسکوانی ترک اندرکن طیاره میدانیندا یولا دوشمه میشدن قاباق میکروفون قارشیسینداکی بیاناتیندا دئییردی: **مسکوانی ترک اندرکن منده تام بیر اینام واردیرکی، یاخین زاماندا بوتون آتلاشیلمازلیقلار حل اندیله چک.**

مارتین 7- سینده طیاره میدانیندا قوام و اونون رهبرلیک انتدی بی ایران هیئت نی مسکوادان ایرانا یولا سالانلارین ترکیبی، شبهه سیزکی، هر نه بین قاباقچادان حل اولونماسی، قوام السلطنه یه اینملا دائیشماغا جرعت وئریردی.

حرکاتین رهبری سیدجعفر پیشه وری دئییردی: دنیا مرتجع دیپلومات لاری بیزیم ساده داخلی ایشیمیزدن بغرنج بین الخالق بیر ماجرا چیخارماغا چالشیدیلار. داخلی مرتجعلر ایسه بیزیم نهضتیمیزین علییهنه سیلاح ایله چیخا بیلمزدیله، چونکی اونلار قورخاق تولکی ایدیله. اونا گوره ده اعلاء و تقی زاده کیمی دلاللارین واسطه سی ایله لندن ده ، واشنگتن دا و باشقا دیپلوماسی

بیغینجاقلاردا های- کوی سالیب سویی بولاندریدیلار کی، بیزیم نهضتیمیزین بیر اوجونی شورویلرین آیاغینا باغلاماقلا اولارین علییهه سوء استفاده انتسینلر. و ایرانین داخلی ایشلرینه مداخله ائتمک اوچون خارجی لرین اللرینه بهانه وئرسینلرکی، بلکه بو واسطه ایله ایرانا بیر کمسیون گؤندرسینلر تا گلیب ایرانلیلارین حق حاکمیتینه رخنه سالسینلار.

ملی اؤندر، سیدجعفر پیشه وری علاوه انذیرکی، من بو آخیر واختلاردا تماس ائندی بیم خارجی دیپلوماتلارین حرکات و رفتارینی گؤردوکده بو عقیده به گلدیم کی، مستملکه صاحبی اولان دولتر ایچه ریسینده حقیقت بوخدور. اولار ایسته بیرلر نئجه میلیونلوق بیر خالق اؤز منفعلری نین و شوم مقصدلری نین قوربانی انتسینلر. اولارین مقصدلری فقط قازانماق، قازانماق و قازانماقدیر {88}.

آذربایجان ملئی و اونون بئتی جه یارانمیش ملی- دموکراتیک حکومتی ایله یارانماق هانسیسا دورومدان آسیلی اولما یاراق آذربایجان مسئله سی، آذربایجانین سرحدلریندن کناردا حل اولونموشدی.

" 1946- جی ایلین ابرئیلین باشلایاراق آذربایجان ملی حکومتی نین اؤزونی مدافعه و مستقبل حرکت ائتمک امکاتلاری خیلی محدودلاشدی. او، فاکتیک اولاراق تکجه شاه- قوام قوه لری ایله ذبییل، عینی زاماندا سوونت، آمریکا و انگلتره طرفیندن منگنه آراسینا سالینمیشدی. ایراندا منافعلری اولان دولتر (سوونتر، آمریکاولانگلتره) آذربایجانداکی حرکتین سوسدورولماسیندا ماراقلی ایدی لر؛ و بوندا هر طرفین اؤز پایی واریدی.

گونئی ده کی ملی- دنموکراتیک حرکاتین مغلوبیتینده کنچمیش سوونئر دولتینه باشچیلیق انتمیش رهبرلی بین خیانت و مه کیرلی عملری هنج ده آمریکا و انگلتره نین مؤقعیندن گئری قالمامیشدی...

سوونئر طرفیندن آرخادان وورولان بو گۆزله نیلمز ضربه آذربایجان ملی حکومتی نین مغلوبیتینده مهم رول اوینایان سبیلردن بیرى و بلکه ده باشلیجاسیدیر" {89}.

حرکاتین مغلوبیتیندن سونرا قوام السلطنه اعلامیه نشر انتمیشدی. او، بو اعلامیه ده یازیردی: بیز ایرانی بعضی خطرلردن فورتاردیق؛ آذربایجان مسئله سینی حل انتدیک . ایراندا یونانستان، ایتالیا، فرانسه ده اولدوغی کیمی بعضی جریانلار واردی. من آذربایجان مسئله سینی حل انتمکله ایرانی بو تهلوکه دن نجات وئردیم.

ملتیمیزین ان سایی- سنجه اوغوللاری نین قاتی باهاسینا قازانیلان بوقالیبت ، قوام السلطنه نین اعلامیه سینده کی سوزلرله یاناشی اولوم آیغیندا شهیدلریمیز طرفیندن سسله نن کلاملاری خاطیرلاتمایا بیلمز. خالقیمیزین غیرتلی اوغوللاریندان اولان داداش تقی زاده اولوم آیغیندا دنئیردی: آذربایجانین آزادلیغی اوغوندا باشی اوجا جان وئیرره م . گومان انتمه بین کی، منیم و یولداشلاریمین اولومی ایله آزادلیق بوغولاجقدیر. شهبه سیزکی، خیانتکارلار ملت محکمه سینده جاواب وئرملی اولاجاقلار {90}.

قلی صبحی عبث یئره دنمیردی کی، بو نیتزه ک بنا چوخ دا یاشامایاجقدیر. بو قانلی اصول - اداره داها داوام انتمه به قادر دنئیلدیر {91}.

غلامرضا جاویدان ایسه دئییردی: من آذربایجان ملتى نین آزاد لیغی اوغروندا اؤز مقدس بورجومى وئریره م. من اولوره م؛ آزادلیق اولمه یه جک دیر. یاشاسین آذربایجان ملتى {92}!

" خالقیمیزین آزادلیق و سعادتى اوغروندا اؤز جانیندان کئچنلرین بیر چوخی کوتله وی صورتده مسلسله باغلانمیش، بیر عده سی تک- تک، اون- اون تیرباران اندیلمیش، بیر چوخلاری نین باشى که سیلمیش، دوغرانمیش، یاخود دارا چه کیلمیشدیر.

آذربایجانا خانتجه سینه باسقین اندن ایران قوشون حصه لری بعضیلری نین ائوینه تانکلا گیرمیش، انوی، عائیله نی ده بیرلیکده محو اتمیشلر. بیر چوخلاری غفلدن توتولموش، بعضیلری نین قارشیسینا قرآن چیخاریب، یاخود باشقا واسطه لرله آلدادیب اولدورموشلر.

اونلار مردلیکله ووروشموش، مردلیکله دانیشمیش، مرد مبارزلر کیمی ده شهید اولموشلار. اونلارین بیر دسته سی آذربایجانین ملی سرودونى اوخویا- اوخویا اولوم میدانینا گئتمیش، بعضیلری فدائی مارشى، تیریزیم و آذربایجان نغمه لری دیلارینده دارا چه کیلمیش، بیر چوخلاری جلا دلارا اولوم! محو اولسون ارتجاع و امپریالیزم! یاشاسین آذربایجان! ... دئییه ره ک یومروقلارینی جلا دین دا، رژیمین ده تپه سینه قدر قالدیرمیشلار.

قوجامان مبارز محمد امین آزاد وطنین: چنار آغاجی سینار، اه بیلمز!- سؤزلری، ناصری نین: من آزادلیق یولوندا اولدورولمه بییمه فخر اندیره م!- جمله سی ایتى قیلینج کیمی دشمنین تپه سینه انددیریمیش و بونلار آزادلیق مبارزه لری نین ظفر مارشى نین سؤزلرینه چئوریلیمیشلر " {93}.

"رزم" روزنامه سی ناهاق ینره یازمیرکی، آذربایجان قهرمانلاری ایگیدلیکله پاشاماق و افتخارلا اولمکله بیزه سون نفسه دک فداکارلیقلا مبارزه انتمه یی اؤیره دیرلر {94}.

" قوی دربار و قولدور فنودالار بیلسینلرکی، نه زندان، نه ده آمریکائین توپ، تانک و مسلسللری آذربایجان خالق یین مبارزه اراده سینده دزه قدرده اولسون تأثیر انتمه بیب، اونون امپریالیزمین رد اندیلیمه سی ، فنودالیزمین بوسوتون آرادان آپاریلماسی، توریاق، صلح و آزادلیق اوغروندا کی حق مبارزه سی نین قارشیسینی آلا بیلیمه یه جکدیر" {95}.

آیت الله مجتهدی هله ملی حکومتین بارناماسیندان تزه جه بیر آی کنجه میشدی کی یازیردی: " هر حالدا ملیت مسئله سی اورتایا چیخب، نجه دنیرلر- اونون توخومی اه کیلیب. توتاق کی، بو دفعه ده تهران موفقیت الهه انده ، بو موضوع نو اورتادان گؤتوره؛ یننه اونون کؤکی که سیلمه یه جک، اه کیلن بو توخوم بیته جک، یننه گؤیه ره جک و داها قوتله تهرانین قارشیسیندا دوراجاق و اوجالاقدیر" {96}.

بو تفکورون تصدیقینده ایسه ملی حکومتین داخیلی ایشلر ناظیری دکتر سلام الله جاوید دنمیشکن : حقیقت، حقیقت اولاراق قالیر. بو حقیقتلر بو گون کؤلگه ده ساخلانیلیب گیزله دیلسه ده زامان اونی بیر واخت میدانا چه که جک. انله او سببیدن دیرکی، مذاکره یه چیخاریلان علمی-نظری یازیلاردان گؤسته ریلن فاکتتلار، حرکتین اشتراکچیلاریندان تقدیم اولان خاطره لر، خارجی اولکه لرله باغلانان مقوله نامه لر، راضیلاشمالار و حتی حرکتین علییهنه یازیلان و دنیلین سؤزلر، بهتانلار، اوبدورمالار هامیسی بیر نیرده ملی اؤندر سیدجعفر پیشه وری نین ابره لی سوردویی تفکوری

تصديق اندير: آذربايجان ملي حكومتى بىر حقيقتدير؛ اونی داها
گنرى قايتارماق اولماز!

سید جعفر پیشہ وری

ستارخان بايراقلى تيريز شه هر كمينه سى

ملى كونقره نين اشتر اچيلارى

" قافلانتي " داغيندا غلام يحيى دانشيان و حسن نظري

ميانا فدائيلريندن

خالخالين آتلى فدائيلرى

قارادغ فدائيلرى

اورمیه ده میتینگ- محمدمین آزاد وطن

سید جعفر پیشه وری اورمیه ده

اردبیل نماینده لری آستارا شهرینین فدائیلری آراسیندا

آستارا فدائیلری

اردبیل ده میتینگ

تیریزین گنج فدائیلری

ملی حکومتین بناسیندا - ناظیر لر

ملی حکومتین بناسی

قىزىلباش خالق قوشونلارى ناظىرى كاويان مرند ده

اردبيل فدائىلىرى و سرهنگ محمدى وند

میرربعی کنیری و سید جعفر پیشه وری

خوجه میر کندی: آذربایجان- کوردستان قراردادی زمانی

جاوانلار تشکيلاتي نين عضولری

ملی حکومتین تبریز دانشگاهی

لوئی سایان تبریز ده- طیاره میدانیندا نطق

تبریزده ستارخان هیکلی نین آچیلیشی

علا م بعضی دانشمندان	ابن قیاصی
----------------------	-----------

اعتبار نامه

میتا، ۱۳۳۴

آقای دکتر مازنیان - سرملی شاهکده ساسی ۶۶۰ جاس ۱۳۳۴

مکتوب خطاب به محترم سرمدان - ۱۳۳۴ - داتین اکریهه آذربایجان

موضوع: مطهر علی نیایشینه کتاب آذربایجان.

احسان خردسپین طرقت انجمن انطراکین انطراکری

مکتوب خطاب به محترم سرمدان

موضوع: مطهر علی نیایشینه کتاب آذربایجان.

آذربایجان علی حین مطهر نیایشینه

مکتوب خطاب به محترم سرمدان

موضوع: مطهر علی نیایشینه کتاب آذربایجان.

اعتبار نامه

میتا، ۱۳۳۴

آقای دکتر مازنیان - سرملی شاهکده ساسی ۱۳۳۴ جاس ۱۳۳۴

مکتوب خطاب به محترم سرمدان - ۱۳۳۴ - داتین اکریهه آذربایجان

موضوع: مطهر علی نیایشینه کتاب آذربایجان.

احسان خردسپین طرقت انجمن انطراکین انطراکری

مکتوب خطاب به محترم سرمدان

موضوع: مطهر علی نیایشینه کتاب آذربایجان.

آذربایجان علی حین مطهر نیایشینه

مکتوب خطاب به محترم سرمدان

موضوع: مطهر علی نیایشینه کتاب آذربایجان.

1324 - جی ایلده یازدیلان آذربایجان ملی مجلسینه بیرینجی ملت وکلی سنجکسیپنده اعتبار نامه

فريديون
ابراهيمی

خيل آنر وادگار

کابین
حجیر

قلمی خشکابلی

سید جعفر پیشہ وری نین مزاری اوستہ اوجالیلان، عابدہ پھ حک اولان پزری

ادبیات و منابع

گیریش

- 1- " آذربایجان " روزنامه سی. 1324- جی ایل. نمره-131.
* آذربایجان ملی مجلسی نین مصادره حاقیندا قانونی.
- 2- " 21 آذر " درگیسی 1999- جی ایل. نمره- 2.
* اکرم میشوداغلی- آذربایجان ملی حکومتی نین اقرار اصلحاتی.
- 3- " بحران آذربایجان "- نشر ایلی-1381. نشر بیزی- تهران.
* آیت الله میرزه عبدالله مجتهدی
- 4- " 21 آذر " درگیسی 2000- جی ایل. نمره-4-5.
* حاجی قاسمی- ماراغا شهرینده 21 آذر.
- 5- " وار هایت " روزنامه سی دنسامر 1976- جی ایل. بئرلین .
* دنموکراتیک ایران اوغروندا آپاریلان اونودولماز میارزه.

- 6- "21 آذر" درگيسی 1999- جي ايل. نمبر-3.
 * دنيا همكار لار اتفافي نين صدرى لوني ساپان- نطق.
- 7- "21 آذر" درگيسی 2000- جي ايل. نمبر-9. ص-54.
 * اسماعيل شمس - 21 آذر حرکاتی اولمزدير!
- 8- "21 آذر" درگيسی 2000- جي ايل. نمبر-9. ص-48.
 * على اکبر هدايت نژاد- اونودولماز گونلر.
- 9- "مردم" روزنامه سى 1334- جي ايل ، نمبر-171.
- 10- "کيهان" روزنامه سى 1324- جي ايل، 8- آذر .
- 11- "کيهان" روزنامه سى 1324- جي ايل. نمبر-1571.
- 12- "جبهه" روزنامه سى 1324- جي ايل. 3- دى. نمبر - 43 .
- 13- "جبهه" روزنامه سى 1324- جي ايل. نمبر - 44.
- 14- "آذربايجان" روزنامه سى.1331- جي ايل. نمبر - 511.
- 15- "آذربايجان" روزنامه سى 1325- جي ايل. نمبر- 14.
- 16- قيزيل صحيفه لر. ص- 30 .
- 17- پيشه وري سيزينله دانيشير. چاپ -2001- جي ايل. ونکوونر.
- 18- "آذربايجان" روزنامه سى.1324- جي ايل.
- 19- "آذربايجان" روزنامه سى.1324- جي ايل.
- 20- تيريز 21 آذر حرکاتيندا. چاپ -2001- جي ايل. ونکوونر.
- 21- باخ 20- يه.
- 22- باخ 20- يه.
- 23- "آذربايجان" روزنامه سى، 1324- جي ايل، نمبر - 109 .
- 24- "آذربايجان" درگيسی. 1369- جي ايل. نمبر-3. ص-21 .
 دوورون طلباريندن ايره لى گليب پاشايبان تدبيرلر".
 * فرج دستگشاده

- 25- " آذربايجان " روزنامه سي. 1333- جي ايل. نمبره- 696.
 * ع . ايلوچ- 21 آذر نهضتي و ملي مسئله نين حلينه داير .
- 26- " اوگونون حسرتي ايله " چاپ - باكي. 2003- جي ايل.
 * سلام الله جاويد
- 27- " آذربايجان " روزنامه سي. 1342- جي ايل. نمبره- 1466.
 28- " آذربايجان " روزنامه سي. 1345- جي ايل، نمبره - 1648.
 21 آذر حرڪاتي نين 21- جي ايل دؤنومي .
 * انوشيروان ابراهيمي(معروضه).
- 29- " 21 آذر " درگيسي 2000- جي ايل. نمبره- 6 . ص-4.
 * آثار رضائو " 21 آذر " درگيسي نين تدبير مراسمينده .
- 30- " دنموكرات " مجله سي 1324- جي ايل. نمبره- 2.
 31- " 21 آذر " درگيسي 2000- جي ايل. نمبره- 4-5.
 32- " 21 آذر " درگيسي 1379- جي ايل. نمبره- 3.
 33- قيزيل صحيفه لڙ - گيريش.
 34- 21 آذر . چاپ پئري- باكي. 1961- جي ايل.

يارانما سبيلري

- 1- " آذربايجان " روزنامه سي 1328- جي ايل، نمبره - 213.
 " 21 آذر " حرڪاتي نين 4 - جي ايل دؤنومي.
 * غلام يحيي دانشيان (معروضه) .
- 2- 21 آذر . چاپ پئري- ونكوونر. 2001- جي ايل.
 * فرج دستگشاده- ژ اندار ملارين جنائيلري .
- 3- " آذربايجان " روزنامه سي 1331- جي ايل، نمبره - 1952.

- " 21 آذر " حرکاتی نین 7- جی ایل دؤنومی.
 * محسن میلانیان(معروضه).
- 4- " آذربایجان " روزنامه سی 1332- جی ایل، نمره - 597.
 * میرمحمد سیدی- بسوی آینده روزنامه سیندن خلاصه لر.
- 5- " آذربایجان " درگیسی 1369- جی ایل، نمره - 1. فرقه نین نشری.
 * جوادی- 21 آذرین 45 ایلی بی عرفه سینده.
- 6- " آذربایجان " روزنامه سی 1332- جی ایل، نمره - 571 .
 آذربایجان دنموکرات فرقه سی نین 8- جی ایل دؤنومی.
 * میررحیم ویلایی(معروضه).
- 7- " آذربایجان " روزنامه سی 1339- جی ایل، نمره - 1314.
 " 21 آذر " حرکاتی نین 15- جی ایل دؤنومی.
 * بالاش آنراؤغلی(معروضه)
- 8- " آذربایجان " درگیسی 1356- جی ایل. نمره - 9. ص- 25.
 " 21 آذر " حرکاتی نین 23- جی ایل دؤنومی.
 * جعفر مجیری (معروضه).
- 9- " آذربایجان " روزنامه سی 1324- جی ایل، نمره - 53.
 * سینجعفر پیشه وری- کارلار انشیتسین ، کورلار گؤرسون.
- 10- " آذربایجان " روزنامه سی 1340- جی ایل، نمره - 1374
 * ممی دهقان- خاطره .
- 11- " آذربایجان " روزنامه سی 1333- جی ایل، نمره - 670.
 فرقه نین تشکیلی نین سیبلری و ضروریلی بی.
 * میرقاسم چشم آذر.
- 12- 21 آذر. چاپ پئری- ونکوونر. 2001- جی ایل.
 کنذلی قیاملاریندان فدائی لر تشکیلاتینا.

- * ژنرال غلام یحیی دانشیان.
- 13- " مظفر " روزنامه سی 1324- جی ایل. نمره- 110
 آذربایجان ماجراسی 20 ایلیک سیاستین عکس العملی دیر.
 * زین العابدین عابدی.
- 14- " آذربایجان " روزنامه سی 1344- جی ایل، نمره - 1591.
 * غلام یحیی دانشیان (مصاحبه).
- 15- باخ گیرش ده 26- یا.
 16- " آذربایجان " روزنامه سی 1334- جی ایل، نمره - 1172.
 فرقه آذربایجان خالقی نین سیلاحی مبارزه سینین تشکیلاتچیسیدیر.
 * میرقاسم چشم آذر.
- 17- " آذربایجان " روزنامه سی 1327- جی ایل، نمره- 461.
 18- " آذربایجان " روزنامه سی 1324- جی ایل، 14- شهر یور.
 19- باخ 18- زه
- 20- تبریز 21 آذر حرکتیندا. چاپ - ونکووتر 2002- جی ایل.
 * حسین جدی- خاطره. ص-35.
- 21- قیزیل صحیفه لر. ص-48.
 22- " آذربایجان " روزنامه سی 1324- جی ایل، 14- شهر یور.
 23- " آذربایجان " روزنامه سی 1337- جی ایل. نمره - 1086.
 * بالاش آذراوغلی - بوعوموم آذربایجان مسئله سی دیر!
 24- قیزیل صحیفه لر. ص-48.
- 25- " فرمان " روزنامه سی 1324- جی ایل. نمره- 327 .
 26- " نجات ایران " روزنامه سی. 1324 .9.18
 27- باخ گیرش ده 26- یا.
 28- گونئی آذربایجان دا ملی- دنموکر اتیک حرکات. چاپ- باکی.

- * اڪرم رحيملى. 2004 - جي ايل. ص-59.
- 29- " آذربايجان" روزنامه سى 1334- جي ايل، نمرة - 769.
- * ى. قاسمى- كرج ژاندارملارى پستلارين ترك اتنديلر.
- 30- " آذربايجان" روزنامه سى 1344- جي ايل. نمرة- 1580
- 31- " قاينارجا"- روزنامه سى 1366- جي ايل. نمرة- 3.
- * 21 آزين ايل دؤنومونه سلام!
- 32- " آذربايجان" روزنامه سى 1324- جي ايل، نمرة- 18.
- 33- " آذربايجان" روزنامه سى 1324- جي ايل، نمرة- 4.
- 34- باخ 33- ه
- 35- " آذربايجان" روزنامه سى 1336- جي ايل، نمرة- 979.
- 36- " آذربايجان" روزنامه سى 1328- جي ايل، نمرة- 309.
- * غفار كندلى - جاوانلار مىلى حكومت دؤورينده .
- 37- قيزيل صحيفه لر. ص-267 .
- قضى غلبه و موفقيت بيزيم فرقه ميزين دير!
- * قتحى خشكنابى.
- 38- " آذربايجان" روزنامه سى 1335- جي ايل، نمرة- 876.
- 21-21 آذر. چاپ يئرى- باكى. 1961- جي ايل. ص-5.
- * سيد جعفر بيشه ورى- فرقه و دولتين اساس مسئله لرى .
- 40- مىلى حكومتين فدائى و قيزيلباش خالق قوشونلارى.
- نشر يئرى- باكى. نشر ايلي- 1998- جي ايل. ص-124.
- * جعفر كاويلان- قيرخلار .
- 41- " آذربايجان" روزنامه سى 1334- جي ايل، نمرة- 769.
- 42- " آذربايجان" روزنامه سى 1328- جي ايل، نمرة- 210.
- قهرمان فدائى لريميز و آذربايجان قيزيلباش اؤردوسى.

- * رحمتي.
- 43- " آذربايجان" روزنامه سي 1324- جي ايل، نمبره- 51.
- 44- " آذربايجان" روزنامه سي، 1324- جي ايل. نمبره- 41.
- 45- باخ گيريش ده 26- يا.
- 46- " آذربايجان" روزنامه سي، 1324- جي ايل. نمبره- 52.
- * خليل آذربايجان- آذربايجان خالقي نين حقيقي بولي.
- 47- " 21 آذر" درگيسي 2000- جي ايل. نمبره- 9. ص- 16.
- 21 آذر نهضتي آستاناسيندا آذربايجاندا وضعيت.
- * لطفلي اردبيلي.
- 48- " آذربايجان" روزنامه سي 1334- جي ايل. نمبره- 769.
- 49- " آذربايجان" روزنامه سي 1335- جي ايل. نمبره- 876.
- 50- " آذربايجان" روزنامه سي، 1334- جي ايل. نمبره- 768.
- 51- 21 آذر حرڪاتيندا 21 شهر دن 21 خاطره.
- چاپ يئري- ونكوئر. چاپ ايلي- 2001- جي ايل.
- * لطفلي اردبيلي- اردبيلين آزاد انديلمه سي.
- 52- " 21 آذر" درگيسي 2000- جي ايل. نمبره- 8. ص- 53.
- * اردبيلي- 21 آذر نهضتي و فدائي لر.
- 53- " آذربايجان" روزنامه سي، 1334- جي ايل. نمبره- 771.
- فرقه نين يارنمالي نين تاريخي شرايطي
- * ع. آگاهي.
- 54- " 2- جي دنيا محاربه سيندن سونرا ايرانين خارجي سياستي".
- چاپ ايلي- 2001- جي ايل. ونكوئر. ص- 8.
- * ي. آ. اورلوف
- 55- 21 آذر. چاپ: 2005- جي ايل. ونكوئر.

- 56- " آذربايجان" روزنامه سي، 1337- جي ايل. نمبره- 1076.
* عادل عادلان- دوشمن ديزه چؤكدي.
- 57- " آذربايجان" روزنامه سي، 1328- جي ايل. نمبره- 206.
بويوك خالق كؤنقره سي نين تشكيلي.
* يازيچي فتحى خشكنايي.
- 58- " آذربايجان" روزنامه سي 1324- جي ايل. 24- ايان.
59- " آذربايجان" درگيسي 1369- جي ايل. نمبره- 2 . ص- 28.
* امير احمد- تاريخى تحريف ائڻن لر.
- 60- " آذربايجان" روزنامه سي 1324- جي ايل، 23- ايان.
61- " آذربايجان" روزنامه سي 1324 - جي ايل. 20- ايان.
62- " آذربايجان" روزنامه سي 1334- جي ايل. 4- شهريور.
* م. چشم- فرقه نين انكشافى نين تاريخى دؤورلرى حاقيندا.
- 63- " آذربايجان" روزنامه سي 1324- جي ايل. 17- ايان.
64- " آذربايجان" روزنامه سي 1334- جي ايل، نمبره- 768.
* م. قوربانى- خاطره.
- 65- " آذربايجان" روزنامه سي 1324- جي ايل. 8- آذر.
66- باخ 12- يه.
- 67- 21 آذر حركايتندا 21 شهردن 21 خاطره. چاپ - ونكوئئر.
* ممدعلي مصدق- بيرينجي فدائى حركاتي.
- 68- " آذربايجان" روزنامه سي 1334- جي ايل. نمبره- 801.
69- 21 آذر. چاپ: 2005- جي ايل. ونكوئئر.
- 70- " آذربايجان" روزنامه سي نين 1324- جي ايل. نمبره- 109.
71- ممي دهقان- خاطره
- 72- " آذربايجان" روزنامه سي 1334- جي ايل. نمبره- 809.

- 73- باخ 12- يه.
- 74- باخ 54- ده.
- 75- " آذربايجان " روزنامه سي. 1332- جي ايل. نمره- 597.
21 آذر نهضتی نين آذربايجانداکی باشقا نهضتلردن فرقی.
* فروغيان.
- 76- " آذربايجان " درگيسي 1364- جي ايل. نمره- 2. ص-19.
آذربايجان ملي حڪومتي نين اقتصادي تدبيرلري حاقيندا.
* اكرم بيژه .
- 77- باخ 52- يه.
- 78- " آذربايجان " روزنامه سي 1324- جي ايل. نمره- 51.

ملى كونقره

- 1- " آذربايجان " روزنامه سي 1328- جي ايل. نمره- 204.
مرکزی کمیته و فرقه تشکيلاتلاری نماینده لرینين عمومی اجلاسی.
* فتحی خشکناهی.
- 2- " آذربايجان " روزنامه سي 1337- جي ايل. نمره- 1104.
آذربايجان خالق کونقره سي و اونون تاريخي اهميتي.
* ميررحيم ويلايي.
- 3- 21 آذر. چاپ: 2001- جي ايل. ونکوونر. ص- 10.
ح. علي اؤغلي - بؤيؤك خالق کونقره سي.
- 4- " آذربايجان " روزنامه سي 1324- جي ايل. 22- ايان.
- 5- " آذربايجان " روزنامه سي 1325- جي ايل. نمره- 199.
- 6- باخ يارانما سييلرين ده 51- ره.

- 7- " آذربايجان " روزنامه سي 1324- جي ايل، 27- ايان.
- 8- " آذربايجان " روزنامه سي 1324- جي ايل، نمبره- 110.
- 9- " آذربايجان " روزنامه سي 1335- جي ايل، نمبره- 898.
- 10- باخ يارانما سبيلرين ده 14- ده.
- 11- " آذربايجان " روزنامه سي 1334 - جي ايل، نمبره- 1171
* فرقه ميزين تاريخي گونلريندن.
- 12- " آذربايجان " روزنامه سي 1327- جي ايل، نمبره- 473 .
* 29 ايان مؤسسان مجلسينين تشکيلي گوني.
- 13- " آذربايجان " روزنامه سي 1324- جي ايل، 27- شهر يور.
* سيد جعفر پيشه وري- فرقه ميزين تاريخي ايشي.
- 14- " آذربايجان " روزنامه سي 1324- جي ايل، نمبره- 10.
- 15- " آذربايجان " روزنامه سي 1324- جي ايلين، 7- ايان.
- 16- " آذربايجان " روزنامه سي 1345- جي ايلين، نمبره- 1651.
* ميرزه زاده سلطان- آذربايجاندا خالق کونقره سي.
- 17- گونئي آذربايجاندا ملي- دنموکراتيک حرکات، نشر يئري- پاکي .
* اکرم رحيملي، ص- 69 .
- 18- " وطن يولوندا " قزنتي 1324- جي ايل، 7- آذر.
* شمالي ايراندا کي حادثه لره داير.
- 19- " آذربايجان " روزنامه سي 1324- جي ايل، 2- آذر.
* خالقيميزين يويوک کونقره سي موفيتله قورتاردی.
- 20- جنوبي آذربايجان ملي شعور، چاپ يئري- آلمانيا، 2000- جي ايل.
* ويدادي مصطفي يئو
- 21- باخ 2- يه.
- 22- ملي حکومتين فدايي و قيز يلباش خالق قوشونلاري، ص- 31.

- 23- باخ 20- به.
- 24- 21 آذر حرکاتیندا 21 شهردين خاطره. ص-29.
- 25- " آذربایجان" درگیسی 1357- جی ایل. نمره- 1. ص- 30.
- 26- 21 آذر. چاپ ینری- 2001- جی ایل ونگوئتر. ص-17.
- آذربایجان ملي مجلسي.
- * میررحیم ویلایی و ع. زنوزي.
- 27- " آذربایجان" روزنامه سی 1328- جی ایل، نمره- 206.
- بۆیوک کونقره سی نین تشکیلی.
- * فتحي خشکنایی.
- 28- " آذربایجان" روزنامه سی 1334- جی ایل، نمره- 803.
- 29- " آذربایجان" روزنامه سی 1329- جی ایل، نمره- 309.
- بۆیوک خالق کۆنقره سی.
- * میررحیم ویلایی.
- 30- " آذربایجان" روزنامه سی 1332- جی ایل، نمره- 592.
- * ح. جبارزاده - خالقیمیزین تاریخینده علامت دار بیر گون.
- 31- " آذربایجان" روزنامه سی 1324- جی ایل، 8 - آذر.
- 32- " آذربایجان" روزنامه سی 1324- جی ایل، 18- آذر.
- 33- " آذربایجان" روزنامه سی 1324- جی ایل. 19- آذر.
- 34- باخ 33- چه.
- 35- باخ 29- زا.
- 36- 21 آذر. چاپ ینری- 2001- جی ایل ونگوئتر. ص- 5.
- * میرزه زاده سلطان- ملی دنمؤکراتیک قورولوش اوغروندا.
- 37- قیزیل صحیفه لر. ص- 32.
- 29 آبان موسس لر مجلسي نین تۆپلانتیسی حاقیندا.

- 38- " آذربايجان " روزنامه سي 1324- جي ايل. نمرة - 84.
- 39- " آذربايجان " درگيسي 1355- جي ايل. نمرة- 9.
- * م. چشم آذر- آذربايجان رضا شاه ديكتاتورلوقى دؤورونده.

ملي مجلس

- 1- " آذربايجان " روزنامه سي 1324- جي ايل . نمرة - 33 .
- 2- ملي حكومتين قدايي و قيزيلباش خالق قوشونلاري. ص- 48 .
- 3- " 21 آذر " درگيسي 1998- جي ايل. نمرة - 1. ص- 6.
- 4- " 21 آذر " درگيسي 1998- جي ايل. نمرة - 1. ص- 33 .
- 5- " 21 آذر " درگيسي 1998- جي ايل. نمرة- 1. ص- 10.
- 6- " آذربايجان " روزنامه سي 1324- جي ايل، 8- آذر.
- 7- " آذربايجان " روزنامه سي 1343- جي ايل، نمرة- 1537.
- 8- 21 آذر حركاتيندا 21 شهردين خاطرە. ص- 34.
- 9- 21 آذر. چاپ يئرى- 2005- جي ايل. ونگوونر.
- 10- " آذربايجان " روزنامه سي 1324- جي ايل ، نمرة- 66.
- 11- " آذربايجان " روزنامه سي 1324- جي ايل، 6- آذر.
- * د- ج - انتخابات دا هامى اشتراك ائتمە لى دير.
- 12- ملي حكومتين فدائى و قيزيلباش خالق قوشونلارى. ص- 14.
- 13- ملي حكومت و راي لر. چاپ يئرى- 2001- جي ايل. ونگوونر.
- آذربايجان سنجگى قانونى.
- * ميرزه زاده سلطان.
- 14- باخ يارانما سبيلرين ده 54- ده.

- 15- " وطن يولوندا" قزنتى 1324- جى ايل. نمره- 146.
- 16- " آذربايجان" روزنامه سى 1334- جى ايل، 8- آذر.
* ا. كريمى- اۇغرو لاردان خلاص اۇلدوق!
- 17- " بسوى آينده" روزنامه سى 1331- جى ايل. 19- آذر.
- 18- " آذربايجان" روزنامه سى 1324- جى ايل، 20- آذر.
19- قيزيل صحيفه لىر. ص-374.
- 20- " آذربايجان" روزنامه سى 1342- جى ايل، نمره- 1480.
* م. مجيرى- عظمتلى 20 آذر ميتىنگى.
- 21- " آذربايجان" روزنامه سى 1324- جى ايل، 11- آذر
* بۇيوك بىر مژده.
- 22- " آذربايجان" روزنامه سى 1334- جى ايل، نمره- 804.
- 23- " 21 آذر" درگىسى 2000- جى ايل. نمره - 9. ص- 54.
* اسماعيل شمس- 21 آذر حرڪاتى اۆلمزدير .
- 24- قيزيل صحيفه لىر. ص- 410.
- 25- " آذربايجان" روزنامه 1325 - جى ايل. نمره- 199.
آذربايجان خالقى نىن صلاحيتدار شخصيتلر نىن كۆنفراسيندا
* سيد جعفر پيشه وري(بيانات).
- 26- " وطن يولوندا" قزنتى 1945- جى ايل. 14- دنكابر.
- 27- " 21 آذر" درگىسى 2001- جى ايل. نمره - 11. ص- 55.
* اسماعيل شمس- 21 آذر گونى.
- 28- تبرىز 21 آذر حرڪاتيندا. چاپ- 2001- جى ايل. ونكووتر.
* جعفر اخگرى- سعادتلى گونلر.
- 29- " 21 آذر" درگىسى 1999- جى ايل. نمره - 3. ص- 12.
ملى مجلس و مدينه خانيملا ايلك تائيشليغيم.

- * بلاش آذراوغلی.
- 30- " آذربایجان " روزنامه 1345- جي ایل نمرة- 1646.
- * میرزه زاده سلطان- آذربایجان ملي مجلسي.
- 31- " آذربایجان " روزنامه سي 1324- جي ایل. نمرة- 109.
- 32- باخ 31- ره.
- 33- باخ ملي كونقره ده 36- يا.
- 34- " آذربایجان " روزنامه سي 1324- جي ایل، نمرة- 102.
- 35- " بيداری " روزنامه سي 10- دی. 1324- جي ایل.
- 36- " آزاد ملت " روزنامه سي نين 1325- جي ایل. نمرة- 18.
- 37- " آذربایجان " روزنامه سي 1325- جي ایل، نمرة- 17.
- 38- باخ 30- زا.
- 39- ملي حكومتين فدائي و قيزيلباش خالق قوشونلاری. ص- 48.
- 40- " آذربایجان " روزنامه سي 1324- جي ایل، نمرة- 69.
- 41- باخ ملي كونقره ده 26- يا.
- 42- " آذربایجان " روزنامه سي 1328- جي ایل، نمرة- 210.
- ملي مجلسين قبول انتدیبی قرار و قانونلار حاقیندا.
- * فتحی خشکنابی.
- 43- 21 آذر. چاپ یئری- 2001- جي ایل. ونکوونر. ص- 25.
- ملي حكومت دؤورونده خالقين دولت حاكمیت اؤرقاتلاری.
- * ع. زنوزي.
- 44- 21 آذر نهضتی ايران ملي دنمؤكراتيك حركاتي تاريخينين پارلاق صحيفه سيدير. چاپ یئری- 1355- جي ایل. باکی.
- آذربایجان دنمؤكرات فرقه سي نين نشری.
- 45- باخ 26- يا.

46- " آذربايجان " روزنامه سي 1324- جي ايل، نمره- 109.

آذربايجان ملي حڪومتي

- 1- " رزم " روزنامه سي 1324- جي ايل، 24- آذر.
* محمدلوی عباسی- آذربايجان آزاد اولدی.
- 2- " دنمورات " درگيسي 1324- جي ايل. نمره - 2.
- 3- " آذربايجان " روزنامه سي 1324- جي ايل.
- 4- سنچيلميش اثرلر. ص- 216.
- 5- " آذربايجان " روزنامه سي 1324- جي ايل.
ملي حڪومت و اونون تعقيب اتندی بي اساس مسئله لر.
* سيد جعفر پيشه وري.
- 6- " وطن يولوندا " قزنتي 1945- جي ايل. 28- دنكابر.
- 7- ملي حڪومت و رای لر. چاپ - 2001- جي ايل. ونكوونر.
ملي دولتين قانونلاری نين دنموكراتيک كاراكتري.
* ميرزه زاده سلطان.
- 8- سنچيلميش اثرلر. ص- 264.
- 9- " آذربايجان " روزنامه سي 1324- جي ايل.
* سيد جعفر پيشه وری- بيرنجی كندلی كونفرانسیندا.
- 10- " آذربايجان " روزنامه سي 1325- جي ايل. نمره- 120.
- 11- " آذربايجان " روزنامه سي 1349- جي ايل. نمره- 1825.
* ا. صابر- شهيدلرين حیات سالنامه سی.
- 12- قيزیل صحيفه لر. ص- 30.
- 13- باخ ملي مجلس ده 44- ده.

- 14- باخ ملی کونقره ده 20- په.
- 15- باخ یارانما سبیلرین ده 12- په.
- 16- "21 آذر" درگیسی 1999- جی ایل، نمره - 2، ص- 11.
- 17- " آذربایجان" روزنامه سی 1342- جی ایل، نمره- 1480.
- * محسن میلانیا- اورمی شهری نین آزاد اندیلمه سی.
- 18- " آذربایجان" روزنامه سی 1334- جی ایل، نمره- 793.
- 19- باخ ملی کونقره ده 25- شه.
- 20- باخ یارانما سبیلرین ده 5- شه.
- 21- " آذربایجان" درگیسی 1367- جی ایل، نمره -7، ص- 1.
- * ل. فلکی- 21 آذر نهضتی اونودولماپاجاقدیر.
- 22- " آذربایجان" درگیسی 1364- جی ایل، نمره- 2، ص- 3.
- 21 آذر نهضتی تاریخی شرايطدن دوغوشدی.
- * جلال زاهدی.
- 23- "21 آذر" درگیسی 2000- جی ایل، نمره - 8، ص- 47.
- 24- باخ یارانما سبیلرین ده 12- په.
- 25- باخ ملی کونقره ده 20- په.
- 26- " آذربایجان" روزنامه سی 1334- جی ایل، نمره- 109.
- 27- "21 آذر" درگیسی 2001- جی ایل، نمره- 11، ص- 20.
- آذربایجان ملی حکومتینده ناظیرلر شوراسی.
- * میرزه زاده سلطان.
- 28- " آذربایجان" روزنامه سی 1324- جی ایل، 22- آذر.
- 29- " آذربایجان" روزنامه سی 1324- جی ایل، نمره- 109.
- 30- "21 آذر" درگیسی 2001- جی ایل، نمره- 10، ص- 8.
- آذربایجان ملی حکومتی نین دولت قورولوشی.

* سهراب زمانی.

- 31- باخ گیریش ده 5- شه.
- 32- 21 آذر. چاپ پیری- 2005- جی ایل. ونکوئر. ص-1.
- 33- " آذربایجان" روزنامه سی 1334- جی ایل.نمره- 802.
* ع. هدایت نژاد- بیز فدائی اولماق ایسته بیریک.
- 34- " آذربایجان" روزنامه سی 1342- جی ایل . نمره- 1467.
- 35- " رهبر" روزنامه سی 1325- جی ایل.نمره- 690.
- 36- باخ گیریش ده 3- چه.
- 37- " آذربایجان" روزنامه سی 1328- جی ایل. نمره- 185.
* صادق بادگان- 12 شهر یور بیغینجاغیندا.
- 38- " آذربایجان" روزنامه سی 1344- جی ایل.نمره- 1593.
21 آذر حرکاتی نین 20- جی ایل دونومی.
* غلام یحیی دانشیان (معروضه).
- 39- " آذربایجان" روزنامه سی 1333- جی ایل. نمره- 632.
- 40- " آذربایجان" روزنامه سی 1344- جی ایل. نمره- 1592.
- 41- باخ یارانما سبیلین ده 7- یه.
- 42- " آذربایجان" روزنامه سی 1341- جی ایل. نمره- 1430.
دئموکراتیک حرکاتیمیز ایران خالقلاری طرفیندن آقیشلانمیشدی.
* محمد رضا عاقبت.
- 43- باخ گیریش ده 24- ده.
- 44- باخ 12- یه.
- 45- " آذربایجان" درگیسی 1364- جی ایل. نمره- 2. ص- 9.
* لطفعلی اردبیلی- 21 آذر نهضتی و فدائی لر.
- 46- " آذربایجان" روزنامه سی 1344- جی ایل.نمره- 1593.

- 47- "21 آذر" درگيسي 1999- جي ايل. نمرة - 2. ص- 27.
- 48- باخ يارانما سبيلرين ده 54- ده.
- 49- " وطن يولوندا" قزنتي 1324- جي ايل. نمرة- 12.
- 50- "21 آذر" درگيسي 2001- جي ايل. نمرة- 10. ص- 15.
- 51- " آذربايجان" روزنامه سي 1337- جي ايل. نمرة- 1076.
- 52- باخ يارانما سبيلرين ده 12- يه.
- 53- " رزم " روزنامه سي 1325- جي ايل.نمرة- 775.

ملی حکومتين پروگراميندا

اصلاحات تدبيرلری

- 1- " آذربايجان" روزنامه سي 1324- جي ايل. 20- دی.
- 2- " بيسوی آينده" روزنامه سي 1331- جي ايل. 19- آذر.
- 3- باخ يارانما سبيلرين ده 47 - يه.
- 4- " آذربايجان" روزنامه سي 1324- جي ايل. 24- آذر.
- * باش مقاله- يو بيب حقيقتدير.
- 5- " آذربايجان" روزنامه سي 1334- جي ايل. 8- شهر يور
- دئموکرات فرقه سي نين انکشافی نين تاريخی دورلری حاقيندا.
- * ميرقاسم چشم آذر.
- 6- " آذربايجان" روزنامه سي 1324- جي ايل. 20- دی.
- 7- " آذربايجان" روزنامه سي 1326- جي ايل. 10- آذر.
- 8- " وطن يولوندا" قزنتي 1324- جي ايل. نمرة- 28.
- 9- " آذربايجان" روزنامه سي 1327- جي ايل. نمرة- 61.

- * ح. احمدزاده- تبریز شهری نین سو وضعیتی.
- 10- " وطن یولوندا" قزنتی 1946- جی ایل. 27- یانوار.
- 11- باخ گیری ده 3- چه.
- 12- " آذربایجان" روزنامه سی 1338- جی ایل. نمره- 1211.
- * ا. امید- تبریز کتابخاناسی نین آجیناجاقلی وضعیتی.
- 13- " آذربایجان" روزنامه سی
- * ا. هاشمی- ملی حکومت زامانی انجمنلر حاقیندا.
- 14- " وطن یولوندا" قزنتی 1946- جی ایل.
- آسنارا اهلایسی نین هوسله استقبال انتدی بی تدبیرلر.
- * رحیم روئین.
- 15- " آذربایجان" روزنامه سی 1352- جی ایل. نمره- 463.
- 16- سنچیلیمیش اثرلر. چاپ- 1344- جی ایل. باکی. ص- 315.
- 17- " آذربایجان" روزنامه سی 1325- جی ایل
- * سید جعفر پیشه وری- خیابانی نین هیکلی نین آچیلشیندا.
- 18- " آذربایجان" روزنامه سی 1339- جی ایل. نمره- 1312.
- ایران دنموکراتیک مطبوعاتی 21 آذر نهضتی حاقیندا.
- * ذ. شریفی.
- 19- " آذربایجان" روزنامه سی 1352- جی ایل. نمره- 696.
- آذربایجان ملی حکومتی نین محکمه اصلاحاتی.
- * سهراب زمانی.
- 20- " آذربایجان" روزنامه سی 1332- جی ایل. نمره- 574.
- جنوبی آذربایجاندا صحیه وضعیتی.
- * محمود بهرامی.
- 21- " وطن یولوندا" قزنتی 1946- جی ایل. 11- یانوار.

- 22- " آذربايجان " روزنامه سي 1331- جي ايل. نمبره- 458.
- 23- " آذربايجان " روزنامه سي 1338- جي ايل. نمبره- 1211.

فدائي و قيزيلباش خالق قوشونلاري

- 1- " 21 آذر " درگيسي 1998- جي ايل. نمبره - 1. ص- 48.
- 2- " وطن يولوندا " روزنامه سي 1946- جي ايل، نمبره 2- 374.
- 3- " 21 آذر " درگيسي 1998- جي ايل. نمبره - 1. ص- 49.
- 4- " آذربايجان " روزنامه سي. 1325- جي ايل. نمبره- 120.
- 5- " آذربايجان " روزنامه سي. 1332- جي ايل. نمبره- 612
خالق قوشونلاري نين تشكيلي گوني.
* علي ايلوج.
- 6- " آذربايجان " روزنامه سي. 1328- جي ايل. نمبره- 210.
قهرمان فدائي لر يمیز و آذربايجان قيزيلباش اوردوسي.
* رحمانی.
- 7- باخ 5- شه.
- 8- " آذربايجان " روزنامه سي. 1347- جي ايل. نمبره- 1742.
* لطفعلی اردبیلی- فدائي ليک عنعنه سي حاقيندا.
- 9- " آذربايجان " روزنامه سي 1324- جي ايل. ايان.
- 10- " آذربايجان " روزنامه سي 1324- جي ايل. نمبره- 110 .
- 11- باخ يارانما سبيلرينده 40- آ .
- 12- سئچلميش اثرلر. ص- 300.
- 13- باخ يارانما سبيلرينده 12- په.
- 14- " آذربايجان " روزنامه سي 1337- جي ايل. نمبره- 1111.

- * ر. توفیقی- آذربایجان خالق قوشونلاری.
- 15- " ظفر " روزنامه سی 31- مرداد. 1325- جی ایل.
- 16- " آذربایجان " درگیسی 1357- جی ایل. نمره- 3. ص- 26.
- ملی حکومتین تدبیرلرینین حیياتا کنچیریلمه سینده فدائیلرین رولی.
* لطفعلی فلکی.
- 17- " آذربایجان " روزنامه سی 1349- جی ایل. نمره- 1849.
- 18- ملی حکومتین فدائی و قیزیلباش خالق قوشونلاری. ص- 21.
- 19- سنچیلیمیش اثرلر. ص- 304.
- * سید جعفر پیشه وری- دالدان آتیلان داش توپوغا ده بر.
- 20- سنچیلیمیش اثرلر. ص- 336.
- ملی نظام وظیفه اداره سینده (نطق).
* سید جعفر پیشه وری.
- 21- ملی حکومتین فدائی و قیزیلباش خالق قوشونلاری. ص- 109.
- 22- " آذربایجان " روزنامه سی . 1324- جی ایل. 28- آذر.
- 23- ملی حکومتین فدائی و قیزیلباش خالق قوشونلاری. ص- 67.
- 24- " آذربایجان " روزنامه سی 1325- جی ایل. نمره- 205.
- 25- ملی حکومتین فدائی و قیزیلباش خالق قوشونلاری. ص- 24.
- 26- " آذربایجان " روزنامه سی 1327- جی ایل. 5- آبان.
- آذربایجان ملی قوشونون عمله گلمه سی و اونون ماهیتی.
* ب. دانش.
- 27- باخ ملی کونفره ده 25- شه.
- 28- " آذربایجان " روزنامه سی 1328- جی ایل. نمره- 557.
- 29- " آذربایجان " روزنامه سی 1349- جی ایل. نمره- 1849.
- 30- 21 آذر حرکاتیندا 21 شهردن 21 خاطره. ص- 51.

- 31- " آزاد ملت" روزنامه سی 1946- جی ایل 29- مارت.
32- " آذربایجان" روزنامه سی 1958- جی ایل. 18- یانوار.

تورپاق اصلاحاتی

- 1- " آذربایجان" روزنامه سی 1341- جی ایل. نمره- 1408.
آذربایجان کنڈلیسی نین تورپاق اوغروندا مبارزه سی.
* ا. هاشمی.
- 2- " آذربایجان" روزنامه سی 1345- جی ایل. نمره- 1648.
تورپاق اوغروندا مبارزه تاریخیندن.
* عبدالله فاضلی.
- 3- باخ ملی کونفره ده 39- زا.
4- " آذربایجان" روزنامه سی 1336- جی ایل. نمره- 1028.
* علی شمیمده- خالصه تورپاقلار حاقیندا.
- 5- " آذربایجان" روزنامه سی 1327- جی ایل. نمره- 74.
ملی حکومتمیزین تورپاق بولگوسی.
* محمود معتمدی.
- 6- " آذربایجان" روزنامه سی 1327- جی ایل، نمره- 44.
* دنموکراتیک اولکه لرده تورپاق اصلاحاتی ننجه کنچیریلیر.
7- سنچیلیمیش اثرلر. ص- 221.
- * سید جعفر پیشه وری- سیاسی فرقه لرین آقتی.
- 8- " آذربایجان" روزنامه سی 1325- جی ایل، نمره- 176.
- 9- " آذربایجان" روزنامه سی 1324- جی ایل، نمره- 131.
- 10- " آذربایجان" روزنامه سی 1345- جی ایل، نمره- 1645.

- * ل. فلکی- 21 آذر نهضتی و تورپاق مسئله سی.
- 11- " آذربایجان" روزنامه سی 1333- جی ایل، نمره- 696.
ملی حکومتین آغرار پروقراماسی و آغرار اصلاحاتی.
* اکبر حمیدی.
- 12- " آذربایجان" روزنامه سی 1328- جی ایل، نمره- 210.
* ج. فهمی- نهضتیمیز کندیلره نه وئردی؟
- 13- " آذربایجان" روزنامه سی 1350- جی ایل، نمره- 1900.
بیر- بیریندن فرقله نن تورپاق اصلاحاتی.
* فرج دستگشاده.
- 14- " آذربایجان" روزنامه سی 1324- جی ایل، نمره- ---
- 15- " 21 آذر" درگیسی 2000- جی ایل. نمره- 9. ص- 8.
- 16- " آذربایجان" روزنامه سی 1329- جی ایل، نمره- 313.
* غازیانی- نهضتیمیز و تورپاق مسئله سی.

اقتصادی تدبیرلر

- 1- " آذربایجان" روزنامه سی 1334- جی ایل، نمره- 811.
ایران حکومتی نین آذربایجاندا یزیتدی بی سیاست.
* حسین جدی.
- 2- " آذربایجان" روزنامه سی 1350- جی ایل، نمره- 1908.
آذربایجانین گنریده قالماسی نین سببلرینه دایر.
* م. ربیع زاده.
- 3- " آذربایجان" روزنامه سی 1350- جی ایل، نمره- 1900.
آذربایجاندا ایشچی قوه سی و بازار مسئله سی.

* م. ربیع زاده.

4- باخ ملی حکومت ده 37- یہ.

5- -----

6- باخ ملی کونقره ده 39- زا.

7- " آذربایجان" روزنامه سی 1335- جی ایل، نمره- 1281.

8- سنجلمیش اثرلر. ص- 225.

9- سنجلمیش اثرلر. ص- 388.

10- " آذربایجان" روزنامه سی 1324- جی ایل، 13- آذر.

11- " آذربایجان" روزنامه سی 1324- جی ایل. 30- مهر.

12- " وطن یولوندا" قزنتی. 1946- جی ایل. 18- یانوار.

13- " آذربایجان" روزنامه سی 1324- جی ایل، 25- دی.

14- " آذربایجان" روزنامه سی 1958- جی ایل. نمره- 1076.

15- " وطن یولوندا" قزنتی. 1946- جی ایل. نمره- 8.

16- " بسوی آینده" روزنامه سی. 1331- جی ایل. 19- آذر.

17- " آذربایجان" روزنامه سی 1349- جی ایل. نمره - 1849.

آذربایجان ملی حکومتی نین اقتصادی تدبیرلری.

* فرج دستگشاده.

18- " آذربایجان" روزنامه سی 1351- جی ایل. نمره- 1947.

19- باخ یارانما سببیلرینده 76- یا.

20- باخ گیریش ده 3- چه.

21- " آذربایجان" روزنامه سی 1343- جی ایل. نمره- 1525.

دولت مؤسسسه لرینین وضعیتینی و بئرنلشدیریلمه سی حاقیندا.

* م. ربیع زاده.

22- باخ ملی مجلس ده- 44- ده.

- 23- " آذربايجان " روزنامه سي 1335- جي ايل. نمبره - 880
* حسين جدى - خاطره
- 24- " آذربايجان " روزنامه سي 1334- جي ايل. نمبره- 768.
- 25- " آذربايجان " روزنامه سي 1329- جي ايل. نمبره- 313.
- 26- " آذربايجان " روزنامه سي 1328- جي ايل. نمبره- 210.
21 آذر نهضتى و آذربايجان فعله لرى.
* على شميد.
- 27- " آذربايجان " روزنامه سي 1349- جي ايل. نمبره - 1849.
فعله صنفينى آز ادليغا چيخاران نهضت.
* م. پيرى.
- 28- " 21 آذر " درگيسى 2001- جي ايل. نمبره- 10. ص- 16.
- 29- " 21 آذر " درگيسى 2000- جي ايل. نمبره - 9. ص- 25.
آذربايجان ملي حكومتى نين ماليه سياستينه بيرنظر.
* اكرم ميشوداغلى.
- 30- باخ يارانما سبيلرينده 7- يه.
- 31- " آذربايجان " روزنامه سي 1349- جي ايل. نمبره- 1449.
- 32- " آذربايجان " روزنامه سي 1340- جي ايل. نمبره- 1348.

مدنى- معارف تدبيرلرى

- 1- " آذربايجان " روزنامه سي 1340- جي ايل. نمبره - 1348
* شريفى- تيريز اونيورسيته سي ملي حكومتين يانگاريدير.
- 2- " آذربايجان " روزنامه سي ۱۹۴۶- جي ايل، نمبره- ۲۰۵.
- 3- " آذربايجان " روزنامه سي 1332- جي ايل، نمبره- 609.

- ايران معارفين گنرليک سبيلی و اونون نتیجه لری.
- * ه . طغرائی.
- 4- باخ ملی حکومت ده 12- به.
- 5- " آذربایجان " روزنامه سی 1339- جی ایل، نمره- 1330.
- دورون مترقی فیکرلرینن تطبیقی اینجه صنعت ساحه سینده.
- * ج. حسین زاده.
- 6- " آذربایجان " درگیسی 1945- جی ایل. نمره- 4 و 3. ص- 18.
- حقیقی خالق معارفی اوغوندا.
- * فریدون ابراهیمی.
- 7- " آذربایجان " روزنامه سی 1343- جی ایل، نمره- 1537
- 21 آذر نهضتی و آذربایجان اینجه صنعتی.
- * جعفر مجیری.
- 8- " آذربایجان " روزنامه سی 1948- جی ایل، نمره- 34.
- * غ . م . حبیبی- کمال الدین بهزاد.
- 9- " آزاد ملت " روزنامه سی 1325- جی ایل. ۱۹- خرداد.

دیل و ادبیات تدبیرلری

- 1- " آذربایجان " درگیسی 1945- جی ایل. نمره - 9 . ص- 23.
- آذربایجان دنموکرات فرقه سی نین شانلی ایل اونومی.
- * عوض صادق.
- 2- " 21 آذر " درگیسی 2001- جی ایل. نمره- 11. ص- 10.
- 3- " آذربایجان " روزنامه سی 1324- جی ایل، 16- مهر.
- 4- سنچیلیمیش اثرلر. ص- 30.

- 5- " آذربایجان " روزنامه سی 1333- جی ایل، نمره- 696.
21 آذر نهضتی و ملی مسئله نین حلینه دایر.
* انور ایلوچ .
- 6- " آذربایجان" روزنامه سی 1324- جی ایل. 18- آبان.
7- " آذربایجان" روزنامه سی 1324- جی ایل، نمره- 96.
8- باخ یارانما سبیلرین ده 7- یه.
9- باخ ملی حکومت ده 37- یه.
10- " آذربایجان " روزنامه سی 1333- جی ایل، نمره- 632.
آذربایجان یازیچیلاری نین 2- جی قورولتاییندا.
* بالاش آنراوغلی (معروضه).
- 11- " آذربایجان " روزنامه سی 1349- جی ایل، نمره- 1858.
* ! صابر- ادبیاتیمیز 25 ایله.
- 12- " آذربایجان " روزنامه سی 1949- جی ایل، نمره- 1853.
13- " 21 آذر " درگیسی 1379- جی ایل. نمره- 10. ص- 26.
14- " وطن یولوندا" قزنتی 1946- جی ایل، 7- آپرئل.
15- " وطن یولوندا" قزنتی 1946- جی ایل، 13- یانوار.
16- " وطن یولوندا" قزنتی 1946- جی ایل. 3- فنورال.
17- باخ 16- یا.
18- " آذربایجان " روزنامه سی 1333- جی ایل، نمره- 697.
21 آذر نهضتی نین ادبیاتیمیزدا یاراتدیغی دؤنوش.
* اسماعیل جعفریور.
- 19- گونشلی باهارین یاریقلاری. چاپ - باکی. چاپ ایلی 1969.
شاعیر علی توده.
- 20- " آذربایجان " روزنامه سی 1352- جی ایل. نمره - 2000 .

آنا ديپلنده تحصيل

- 1- اصول جديد(پننى اصول). چاپ پىرى- 1324- جى ايل. تهران.
* ايران معارف وزيرى دكتور صديق اعلم.
- 2- " آذربايجان " روزنامه سى 1328- جى ايل، نمره- 210.
ملى حكومتين معارف ساحه سينده حياتا كنجبرديبى تدبيرلر.
* جعفر مجبرى.
- 3- " آذربايجان " روزنامه سى 1324- جى ايل
* مکتبيلرين سحر دعاسى.
- 4- " آذربايجان " روزنامه سى 1324- جى ايل، نمره - 84.
5- " آذربايجان " روزنامه سى، 1333- جى ايل. نمره - 696
آذربايجان خالقينين ديل و مدنيتيني ارادان اپارماق اولماز!
* محمدرضا عاقبت .
- 6- " آذربايجان " روزنامه سى 1334- جى ايل، نمره- 773.
* كلوه غفار- ائل بايراميندا.
- 7- " آذربايجان " روزنامه سى 1350- جى ايل، نمره- 1877.
* اسد يعقوبى- ايلك آنا ديلي درسلى بيميز.
- 8- " آذربايجان " روزنامه سى 1343- جى ايل، نمره- 1520.
* اسد يعقوبى- پننى مکتب اوغروندا مبارزه.
- 9- " آذربايجان " درگيسى 1355- جى ايل. نمره- 8. ص- 23.
پهلوى خاندانى مى معارفين دوشمنى دير.
* م. شمنسى.

تبریز دارالفنونی

- 1- " آذربایجان " روزنامه سی 1324- جی ایل، نمره - 96.
- 2- " وطن بولندا " قزنتی. 1946- جی ایل، نمره - 5.
- 3- " آذربایجان " روزنامه سی 1324- جی ایل،
* سید جعفر پیشه وری- معارف و مدنیت مسئلہ سی.
- 4- " آذربایجان " روزنامه سی 1325- جی ایل، 10- تیر.
- 5- 21 آذر. چاپ پیری- 2005- جی ایل. ونکوئر.
ملی حکومتییزین معارف ساحہ سینده- تدبیر لر.
* جعفر مجیری.
- 6- " آذربایجان " روزنامه سی 1325- جی ایل. نمره - 205.
- 7- " آذربایجان " روزنامه سی 1349- جی ایل. نمره - 1849.
- 8- ملی حکومتین فدائی و قیزیلباش خالق قوشونلاری. ص- 49.
- 9- " آذربایجان " روزنامه سی 1325- جی ایل. 22- مهر.
- 10- 21 آذر. چاپ پیری- 2001- جی ایل. ونکوئر. ص- 66.
جاوانلار ملی حکومت نورینده.
* غفار کندلی.
- 11- " آذربایجان " روزنامه سی 1331- جی ایل. نمره - 456.
- 12- باخ گیریش ده 5- شه.
- 13- " آذربایجان " درگیسی 1946- جی ایل. نمره - 9.
* دکتر جاہانشاہلو- تبریز اونیورسیتہ سی.
- 14- " آذربایجان " روزنامه سی 1340- جی ایل. نمره - 1352.
تبریز دارالفنونی حاقیندا.
* اسماعیل طریق پیما.

- 15- باخ 13- چه.
- 16- " آذربایجان" روزنامه سی 1334- جی ایل. نمره- 826
ایران و آذربایجاندا عالی مکتبلرین وضعیتی.
* م. فخرزاده.

مطبوعات و نشریات

- 1- " آذربایجان" روزنامه سی 1332- جی ایل. نمره- 542.
ملی آزادلیق اوغروندا میارزه تاریخیندن خاطره لر.
* صادق بادگان .
- 2- باخ اقتصادی تدبیرلرده 18- زه.
- 3- " آذربایجان" روزنامه سی 1339- جی ایل. نمره- 1313.
" آذربایجان" روزنامه سی و 21 آذر نهضتی.
* ا. وفا.
- 4- " آذربایجان" روزنامه سی 1958- جی ایل. نمره- 1081.
پیشه وری و " آذربایجان" روزنامه سی.
* میررحیم ولایی.
- 5- " آذربایجان" روزنامه سی 1327- جی ایل. نمره- 83.
" آذربایجان" روزنامه سینین تاریخی رولی.
* فتحی خشکناپی.
- 6- " آذربایجان" روزنامه سی 1346- جی ایل. نمره- 1691.
انقلابی دئموکراتیک مطبوعاتین یارانماسی تاریخیندن.
* ع. زنونزی.
- 7- " آذربایجان" روزنامه سی 1352- جی ایل. نمره- 2000.

- 8- " آذربایجان " روزنامه سی . نمره- 1000 .
 " آذربایجان " روزنامه سی اوجقار کننلره ده گلیردی .
 * کاوه غفار .
- 9- 21 آذر حرکاتیندا 21 شهردن 21 خاطره . ص-53 .
- 10- باخ دیل و انبیات دا 19- زا .
- 11- " آذربایجان " روزنامه سی 1963- جی ایل . نمره- 1459 .
 آذربایجاندا مطبعه گه تیریلمه سی حاقیندا .
 * ممدعلی مصدق .
- 12- " آذربایجان " روزنامه سی 1350- جی ایل . نمره- 1885 .
 آذربایجاندا مطبعه و چاپ صنعتی تاریخیندن .
 * ع : زوزی .
- 13- جنوبی آذربایجاندا ملی آزادلیق او غروندا دنموکراتیک مطبوعاتین مبارزه سی . چاپ ایلی- 1963- جی ایل . چاپ ینری- باکی .
 * میررحیم ویلایی .
- 14- " 21 آذر " درگیسی 2000- جی ایل . نمره- 9 . ص- 39 .
- 15- " آذربایجان " روزنامه سی 1350- جی ایل .
- 16- " آذربایجان " روزنامه سی
 * میررحیم ویلایی- " آذربایجان " روزنامه سی و آنا دیلیمیز .

راديو شرکتی نین یارادیلماسی

- 1- " 21 آذر " درگیسی 1998- جی ایل . نمره- 1 . ص- 30 .
 دقت! دقت! دانیشیر تبریز!
 * سیدآغا عون الهی .

- 2- " آذربايجان " روزنامه سي 1334- جي ايل. نمبره- 795.
 کرمان زندانيان نيريزي دينله بيرديک.
 * ج. روئين دڙ.
 3- " 21 آذر " درگيسي 2000- جي ايل.نمبره- 8. ص- 9.
 * بالاش آناو غلي- دانشير نيريز.
 4- " آذربايجان " روزنامه سي 1329- جي ايل. نمبره- 289.
 5- باخ يارانما سيبلارين ده 7- په.
 6- " 21 آذر " درگيسي 2000- جي ايل.نمبره- 8. ص- 46.
 * سعيد زنگانلي- راڊيو داغلااريندا.
 7- سئچلميش اثرلر. ص- 355.

ملی حکومتين اصلاحاتيندا

فيلارمونيا. تياتر. موسيقي

- 1- " آذربايجان " روزنامه سي 1969- جي ايل. نمبره- 1766.
 * جعفر مجبري- آذربايجان تياتر تاريخيندن.
 2- " وطن يولوندا " قزنتي 1946- جي ايل. نمبره- 39.
 * عوض صادق- آذربايجان دولت تياتري نين اچيليشي.
 3- " آذربايجان " درگيسي 1946- جي ايل. نمبره- 10.
 4- " 21 آذر " درگيسي 2001- جي ايل. نمبره- 11. ص- 34.
 ملی حکومتين مدنيت کونسپسياسيندا موسيقي صنعتينين
 انکشاف استقامتلى.
 * پروفيسور رافق عمرانى.

- 5- باخ دیل و ادبیات دا 19- زا .
- 6- " دئموکرات" درگیسی 1325- جی ایل.نمره- 3.
- * رضا آنری- فیلامونی ملی اورکستری.
- 7- باخ 4- ده.

صحیه تدبیرلی

- 1- " آذربایجان" روزنامه سی 1332- جی ایل. نمره- 574.
- * محمود بهرامی- جنوبی آذربایجاندا صحیه وضعیتی.
- 2- " آذربایجان" روزنامه سی 1345- جی ایل. نمره- 1645.
- ملی حکومتین آبادلیق و صحیه ساحه سینده تدبیرلی.
- * آ. کمال.
- 3- " آذربایجان" روزنامه سی 1328- جی ایل. نمره- 210.
- ملی حکومتین صحیه ساحه سینده گوردویی ایشلر.
- * دکتر جاهانشاهلو.
- 4- " آذربایجان" درگیسی 1365- جی ایل.نمره- 5. ص- 31.
- ملی حکومتین صحیه تدبیرلی حاقیندا.
- * کاوه غفار.
- 5- باخ اقتصادی تدبیرلرده 18- زه.
- 6- " آذربایجان" روزنامه سی 1334- جی ایل. نمره- 1227.
- ایران و آذربایجاندا عالی مکتبلرین وضعیتی.
- * م. فخرزاده.

جاوانلار

- 1- " آذربايجان" روزنامه سى 1324- جى ايل. 22- ابلان.
- 2- " آذربايجان" روزنامه سى 1344- جى ايل. نمره - 1591.
21 آذر عنعنه لرى جاوانلارين مبارزه سينده ياشايير.
* - ا- صابر.
- 3- " آذربايجان" روزنامه سى 1324- جى ايل. 28- آذر.
- 4- " آذربايجان" روزنامه سى 1955- جى ايل. نمره- 790.
عموم دنيا دنموكراتيك گنجلر فنډر اسيا سى حاقيندا.
* ميرزه زاده سلطان.
- 5- " آذربايجان" روزنامه سى 1324- جى ايل. 27- آذر.
- 6- " آذربايجان" روزنامه سى 1950- جى ايل. نمره- 309.
* غفار كندلى- جاوانلار مى حكومت دؤورونده .
- 7- " آذربايجان" روزنامه سى 1349- جى ايل. نمره - 1849.
* - ا- صابر- 21 آذر نهضتى و جاوانلار.
- 8- " آذربايجان" روزنامه سى 1334- جى ايل. نمره- 800.
* على شميد - 21 آذر نهضتى و گنجلر يميرز.
- 9- " آذربايجان" روزنامه سى 1950- جى ايل. نمره- 309.
دنموكرات جاوانلار تشكىلاتينين بيريجى كونقره سى.
* تبريز خانى.
- 10- " آذربايجان" روزنامه سى 1325- جى ايل. 6- تير.
- 11- " آذربايجان" روزنامه سى 1328- جى ايل. نمره- 207.
دنموكرات جاوانلار تشكىلاتى ايل دنومى.
* حميد محمد زاده.

- 12- " آذربايجان" روزنامه سي 1341- جي ايل. نمبره- 1430.
* محمدعلي مجبيري- 21 آذر نهضتي و جوانانلار.
13- " آذربايجان" روزنامه سي 1950- جي ايل. نمبره- 309.
* رضى قوامى- جوانانلار تشكيلاى نين فعاليتيندن.

قادينلار

- 1- " آذربايجان" روزنامه سي 1335- جي ايل. نمبره- 929.
آذربايجان قادينلارى نين انقلابى مبارزه تاريخيندن.
* ع - زنوزى.
2- " آذربايجان" روزنامه سي 1340- جي ايل. نمبره- 1374.
آذربايجان قادينلارى نين مبارزه تاريخيندن.
* ا- ابراهيمى.
3- " آذربايجان" روزنامه سي 1347- جي ايل. نمبره- 1749.
* م. افخمى- ايكي اصلاحات- ايكي نتيجه.
4- " وطن بولوندا " قزنتى 1946- جي ايل. نمبره- 3 (357).
5- " آذربايجان" روزنامه سي 1343- جي ايل. نمبره- 1538.
* ايران ابراهيمى- 21 آذر قادينلارا آزادليق و نردى.
6- " آذربايجان" روزنامه سي 1349- جي ايل. نمبره- 1849.
ملى حكومت قادينلارا حقيقي آزادليق و نردى.
* ايران ابراهيمى.
7- " آذربايجان" روزنامه سي 1324- جي ايل. 12- آذر.
آذربايجان خانملارى انتخاباتدا اشتراك اتنديلر.
* م. طاهر.

- 8- " آذربایجان" روزنامه سی 1337- جی ایل. نمره- 1052.
قادیلاریمیزین حیاتیندا تاریخی کونفرانس.
* همای روئین دژ.
9- ملی حکومتین فدائی و قیزیلباش خالق قوشونلاری. ص- 16.

ملی حکومت و خالقلار دوستلوغی

- 1- " آذربایجان" روزنامه سی 1327- جی ایل. نمره- 67.
آذربایجان ملتی نین شرق دنیاسینا تأثیری.
* مجیری.
2- " آذربایجان" روزنامه سی 1352- جی ایل. نمره- 2377.
3- " آذربایجان" روزنامه سی 1327- جی ایل. نمره- 90.
ملی حکومت خالقلارین آزادلیغینی تأمین ائتمیشدی.
* غفار کندلی.
4- " آذربایجان" روزنامه سی 1329- جی ایل. نمره- 684.
5- " آذربایجان" روزنامه سی 1341- جی ایل. نمره- 1429.
21 آذر نهضتینده ملی اقلیتلرین اشتراکی حاقیندا.
* جعفر مجیری.
6- " آذربایجان" روزنامه سی 1324- جی ایل. 3- مهر.
7- باخ دیل و ادبیات دا 5- شه.
8- " آذربایجان" روزنامه سی 1324- جی ایل، 4- آبان.
9- " آذربایجان" درگیسی 1365- جی ایل. نمره- 2. ص- 51.
* سیدآغا عون الهی- 21 آذر نهضتی نین تأثیری.
10- " آذربایجان" روزنامه سی 1343- جی ایل، نمره- 1537.

- * ذ. شريفى- خالق محيى.
- 11- " آذربايجان" روزنامه سى 1324- جى ايل، نمره- 1591.
- 12- " آزاد ملت" روزنامه سى. 1325- جى ايل. 7 خرداد.
- 13- " آذربايجان" روزنامه سى 1333- جى ايل، نمره- 634.
آذربايجان و كورد خالقلارينين دوستلوعى سار سيلمازدير.
- * سهراب زمانى.
- 14- " آذربايجان" روزنامه سى 1333- جى ايل، نمره- 670.
* رحيم قاضى- ايكى قارداش خالقين دوستلوعى.
- 15- 2004- جى ايل دنيا آذربايجانلار ينين ايمئل قورويوندا.
ژنرال غلام يحيى دانشياندان خاطره.
- * صمد نيك نام.
- 16- ملي حكومت و راي لر. ص-39.
آذربايجان و كورد خالقي نين وارليغيني دانماق اولماز.
* قتحى خشكنابى.
- 17- باخ دارالفنون دا 16- يا.
18- " آذربايجان" روزنامه سى 1955- جى ايل، نمره- 708.
كوردستاندا ملي حكومت قورولماسينين ايل دوئومى.
* على ابوچ.
- 19- " آذربايجان" روزنامه سى 1334- جى ايل، نمره- 793.
* ا. زانديگان- خاطره .
- 20- " آذربايجان" روزنامه سى 1334- جى ايل، نمره- 812.
ايكى قارداش خالقين بيرگه مبارزه تاريخيندن خاطره.
* ايشخان زانديگان.
- 21- " 21 آذر" درگيسى. 1379- جى ايل، نمره- 9ص- 54.

- * اسماعيل شمس- 21 آذر حرڪاتي اولمزددير.
- 22- " آذربايجان" روزنامه سي 1347- جي ايل نمبره- 1749.
- 21 آذر نهضتبنده خالقلار دوستلوغي.
- * مختار ديده ڪنان.
- 23- " آذربايجان" روزنامه سي 1324- جي ايل. 14- شهريور.
- 24- " آذربايجان" روزنامه سي 1324- جي ايل.
- سيد جعفر پيشه وري .
- 25- " آذربايجان" روزنامه سي 1338- جي ايل. نمبره- 1211.
- 21 آذر نهضتي و خالقلار دوستلوغي.
- * ج . حسين زاده .

مغلوبيتين سيبلىرى

- 1- " 21 آذر" درگى سي 2001- جي ايل. نمبره- 10. ص-55.
- * تاريخى حقيقتلر.
- 2- " مردم" روزنامه سي 1328- جي ايل. 14- بهمن.
- آذربايجان، خالقميزين مبارزه سينين بيريجى سنگرى.
- * عباس جعفرپور.
- 3- " آذربايجان" روزنامه سي 1328- جي ايل. نمبره- 229.
- * مجبىرى- شهيدلرين خاطره سينه.
- 4- باخ گوريش ده 5- شه.
- 5- باخ ملي حكومت ده 37- به.
- 6- " آذربايجان" روزنامه سي 1344- جي ايل. نمبره- 1582.
- 7- باخ يارانما سيبلىرين ده 54- ده.

- 8- " دنموکرات" درگيسي 1325- جي ايل. نمبره- 2.
- 9- باخ يارانما سبيلرين ده 31- ره.
- 10- 21 آذر نهضتي باره ده تنزيسلر چاپ- باكي. 1970- جي ايل.
- 11- باخ ملي حڪومت ده 21- ره.
- 12- باخ يارانما سبيلرين ده 54- ده.
- 13- باخ يارانما سبيلرين ده 28- زه.
- 14- باخ ديئل و ادبيات دا 19- زا.
- 15- " آذربايجان" روزنامه سي 1341- جي ايل. نمبره- 1437 .
- 16- " آذربايجان" روزنامه سي 1324- جي ايل.
- 17- " آذربايجان" روزنامه سي 1974- جي ايل. نمبره- 37.
- 18- " آذربايجان" روزنامه سي 1332- جي ايل. نمبره- 597.
- ايرانين مترقي مطبوعاتي 21 آذر نهضتي حاقيندا.
* ذ. شريفي.
- 19- باخ ملي حڪومتين اصلاحاتين دا 18- زه.
- 20- باخ ديئل و ادبيات دا 10- آ
- 21- " آذربايجان" روزنامه سي 1339- جي ايل. نمبره- 313.
- 22- باخ صحيه ده 1- ره.
- 23- " مصلحت" روزنامه سي 1952- جي ايل. نمبره- 82.
- 24- " آذربايجان" روزنامه سي، نمبره- 485.
- 25- باخ يارانما سبيلرين ده 15- شه
- 26- باخ ديئل و ادبيات دا 19- زا.
- 27- باخ يارانما سبيلرين ده 15- شه
- 28- " آذربايجان" روزنامه سي 1328- جي ايل. نمبره- 212.
- ملي حڪومتين معارف ساحه سينده حياتا كنچردييي تدبيرلر.

- * جعفر مجیری.
- 29- " آذربایجان " روزنامه سی 1327- جی ایل، نمره- 407.
- 30- " آذربایجان " درگیسی 1355- جی ایل.نمره- 11. ص-32.
خالق و مملکتہ بویوک خیانت.
* میر قاسم چشم آذر.
- 31- " خواندنیہا " مجلہ سی 1324- جی ایل، نمره- 58. ص- 18.
- 32- باخ 30- زا.
- 33- " خواندنیہا " مجلہ سی 1334- جی ایل. نمره- 60. ص- 16.
- 34- " پرورش " روزنامه سی 1325- جی ایل، 9- آبان.
- 35- " خواندنیہا " مجلہ سی 1334- جی ایل.نمره- 60.
- 36- " شجاعت " روزنامه سی نین 1332- جی ایل، 14- مرداد.
- 37- " آذربایجان " روزنامه سی 1342- جی ایل، نمره- 1480.
- 38- باخ یارانما سبیلرین ده 15- شه.
- 39- " آذربایجان " روزنامه سی 1341- جی ایل، نمره- 1424.
ایرانا گہ تیویلن خارجی مستشارلارین تاریخیندن.
* حسین جدی.
- 40- " آذربایجان " روزنامه سی 1326- جی ایل، نمره- 394 .
- 41- " آذربایجان " روزنامه سی 1340- جی ایل. نمره- 1752.
- 42- " آذربایجان " روزنامه سی 1333- جی ایل، نمره- 1076.
- * " نوویہ ورنمیا " ژورنالی (سوونت- ایران مناسبتلرینہ دایر).
- 43- " وطن یولوندا " قزنتی 1946- جی ایل، نمره - 35.
- 44- " وطن یولوندا " قزنتی 1946- جی ایل، نمره- 36.
- 45- " وطن یولوندا " قزنتی 1946- جی ایل، نمره- 35.
- 46- " آذربایجان " روزنامه سی 1339- جی ایل، نمره- 1304.

- 47- " آذربايجان" روزنامه سي 1351- جي ايل، نمبر- 1918.
سوونٽ- ايران مناسيٽريندن.
* حاجي قاسمي.
- 48- " آذربايجان" روزنامه سي 1352- جي ايل، نمبر- 1961.
دوستلوق علاقه لري نين نمونه سي.
* حاجي قاسمي.
- 49- " وطن يولوندا" قزنتي 1946- جي ايل، 29- مارت.
50- " آذربايجان" روزنامه سي 1346- جي ايل، نمبر- 1671.
سوونٽ- ايران مناسيٽلري تاريخيندن.
* ن. قوشخاني.
- 51- " آذربايجان" روزنامه سي 1344- جي ايل، نمبر- 2007.
* رحيم روئين دڙ- ايرانين جنوب نقتي حاقيندا.
- 52- " آذربايجان" روزنامه سي 1953- جي ايل، نمبر- 562.
* اسحقى- نفت و سياست.
- 53- " آذربايجان" روزنامه سي 1339- جي ايل، نمبر- 1309.
سوونٽ- ايران مناسياتي حاقيندا.
* اسماعيل طريقي پيما.
- 54- " آذربايجان" روزنامه سي 1327- جي ايل، نمبر- 46.
آمريکا مامورلاري ايران دا نه ايشله مشغولدرلار.
* جعفر مجبوري.
- 55- " وطن يولوندا" قزنتي 1946- جي ايل، نمبر- 35.
56- " آذربايجان" روزنامه سي 1340- جي ايل، نمبر- 1351.
57- باخ چاپخانا و مطبوعات دا 1- ره.
58- " وطن يولوندا" قزنتي 1323- جي ايل. نمبر- 82.

- 59- باخ يارانما سبيلرين ده 54- ده.
- 60- " آذربايجان" روزنامه سى 1327- جى ايل.نمره- 93 .
- * على شميد- بئرلين مسئله سى نه دنمكدير؟
- 61- " آذربايجان" روزنامه سى 1344- جى ايل. 22- اردبيبهشت.
- * غلبه حاقيندا حقيقتلر.
- 62- " دنيا" مجله سى 1345- جى ايل. آبان.
- 63- باخ يارانما سبيلرين ده 28- زه.
- 64- باخ يارانما سبيلرين ده 59- زا.
- 65- " آذربايجان" روزنامه سى 1333- جى ايل. 7- اسفند.
- 66- باخ يارانما سبيلرين ده 15- شه.
- 67- باخ يارانما سبيلرين ده 54- ده.
- 68- " وطن يولوندا" قزنتى 1946- جى ايل. 6- مارت.
- 69- " وطن يولوندا" قزنتى 1946- جى ايل. 10- مارت.
- 70- " وطن يولوندا " قزنتى 1946- جى ايل. نمره- 31.
- 71- " وطن يولوندا " قزنتى 1946- جى ايل. 10- آپرئل.
- 72- باخ 71- ره.
- 73- " وطن يولوندا" قزنتى 1946- جى ايل. نمره- 37.
- 74- باخ 73- چه.
- 75- " آزاد ملت" روزنامه سى 1946- جى ايل، 2- آپرئل.
- 76- " وطن يولوندا" قزنتى 1946- جى ايل. 3- آپرئل.
- 77- " وطن يولوندا" قزنتى 1946- جى ايل. 7- آپرئل.
- 78- " وطن يولوندا" قزنتى 1946- جى ايل. 10- آپرئل.
- 79- "وطن يولوندا" قزنتى 1946- جى ايل. 14- آپرئل.
- 80- " آذربايجان" روزنامه سى 1327- جى ايل. نمره- 47.

- 81- باخ یارانما سبیلرین ده 54- ده.
- 82- " وطن یولوندا" قزنتی 1946- جی ایل. 7- آپرئل.
- 83- باخ یارانما سبیلرین ده 15- شه.ه.
- 84- باخ یارانما سبیلرین ده 28- زه.
- 85- باخ ملی کونقره ده 20- به.
- 86- باخ یارانما سبیلرین ده 28- زه.
- 87- " آذربایجان" روزنامه سی 1328- جی ایل. نمره- 199.
- * " کمونیست" روزنامه سی(ایران آذربایجانی حاقیندا حقیقت).
- 88- " آذربایجان" روزنامه سی 1325- جی ایل. 6- تیر.
- 89- باخ 86- یا.
- 90- " آذربایجان" روزنامه سی 1326- جی ایل. 14- آذر.
- 91- آذربایجان" روزنامه سی 1336- جی ایل. نمره- 979.
- 92- آذربایجان" روزنامه سی 1970- جی ایل. نمره- 1825.
- 93- آذربایجان" روزنامه سی 1346- جی ایل، نمره- 1706.
- خالق آمالی اوغروندا شهید اولانلارا ابدی خاطره
- * جعفر مجیری (معروضه) .
- 94- باخ 18- زه.
- 95- " شرق پیروز" روزنامه سی. 1324- جی ایل.
- 96- باخ گوریش ده 3- چه.

